

भगवत्पूजामार्ग । हा क्रियायोग बोलिजे ॥ २१ ॥ असो इतरांची चावटी । जो पितामह सकळ सुष्टी । जो जन्मला विष्णूच्या पोटीं । तेणेही या गोष्टी दृढ केल्या ॥ २२ ॥

निःसृतं ते मुखाभ्योजाघदाह भगवानजः । पुत्रेभ्यो भृगुभुख्येभ्यो देव्यै च भगवान् भवः ॥ ३ ॥

तुवांचि कल्पाचिया आर्दीं । हेचि पूजाविधानविधी । उपदेशिला पुत्रबुद्धीं । स्वयें त्रिशुद्धी विधाता ॥ २३ ॥ तेणेही कल्पादीसीं आपण । नाभिकमळासनीं बैसोन । भृगुकश्यपादि पुत्रांसी जाण । हें पूजाविधान उपदेशी ॥ २४ ॥ श्रीमहादेवेही आपण । हें क्रियायोगविधिविधान । भावें भवानीसी जाण । केलें निरूपण एकांतीं ॥ २५ ॥

एतदै सर्ववर्णनामाश्रमाणं च सम्मतम् । श्रेवसामुत्तमं पन्ते स्त्रीशूद्राणां च मानद ॥ ४ ॥

एवं श्रेष्ठपरंपरा । तुवां प्रकट केली दीनोद्धारा । दीनदयालु तूं खरा । याही विचारा अवधारीं ॥ २६ ॥ आश्रमधर्मविधिविधान । तेथ अधिकारी द्विजामे जन । त्यांसी कर्मबाधा बाधी गहन । गुंतले ब्राह्मण कर्मठत्वें ॥ २७ ॥ तैसें नक्हे तुझें भजन । भजनाधिकारी सर्व वर्ण । दीनोद्धारी भजन पूर्ण । स्त्रिया शूद्रजन उद्धरिले ॥ २८ ॥ कर्मा गुंतले उत्तमोत्तम । भजनें उद्धरिले अधमाधम । भजनें सर्वासही सुगम । भजनें स्वधर्मसार्थक ॥ २९ ॥ भजनमहिमा निःसीप । अधमा पदवी उत्तमोत्तम । भजनहीन जे उत्तम । ते अधमाधम स्वयें होती ॥ ३० ॥ सर्व वर्ण आणि आश्रम । भगवद्वजनें गति उत्तम । हेचि भक्तीचें निजवर्म । भक्त निष्काम जाणती ॥ ३१ ॥ करूनियां भगवद्वक्ती । भक्त स्वयें भगवद्वूप होती । यालागीं भक्तांते श्रीपती । अतिप्रीतीं मानिसी ॥ ३२ ॥ तुझें भजनपूजन करितां । तूं निजभक्तांचा होसी त्राता । तूंचि भक्तांसी सन्मान-दाता । ते भजनकथा मज सांग ॥ ३३ ॥

एतत्कमलपत्राक्ष कर्मवन्धविमोचनम् । भक्ताय चानुरकाय नूहि विश्वेश्वरेश्वर ॥ ५ ॥

कमळनाभि नारायणा । भक्तविश्राम कमळवदना । कमलालया कमलनयना । विनंती श्रीकृष्णा अवधारीं ॥ ३४ ॥ तुवां पाहिल्या कृपादृष्टीं । तत्काल पैं उठाउठीं । सुटती कर्मबंधाच्या गांठी । स्वानंदपुष्टी निजभक्तां ॥ ३५ ॥ जेवीं घृताचें कठिणपण । क्षणें विरवीं सूर्यकिरण । तेवीं कर्मबंधा निर्दलण । तुझें कृपावलोकन करी कृष्णा ॥ ३६ ॥ कां सैंधवाचा महागिरी । जेवीं विरे सिंधूमाझारीं । तेवीं कर्मबंधा बोहरी । तुझी कृपा करी श्रीकृष्णा ॥ ३७ ॥ तुझी झालिया कृपादृष्टी । कर्माकर्मासी पडे तुटी । जेवीं सूर्योदयासाटी । नातुडे भेटीं खद्योता ॥ ३८ ॥ तमीं दाटती खद्योतकोडी । तेवीं अज्ञानीं कर्मची आडाडी । तुझा कृपासूर्य जोडल्या जोडी । कर्मे जाती बापुडी विरोनी ॥ ३९ ॥ ऐशिया निष्कर्मकृपायुक्त । तुझे नांदती निजभक्त । जे कां विषयीं अतिविरक्त । सदा अनुरक्त हरिचरणीं ॥ ४० ॥ ते पूर्णकृपेचें आयतन । तुझें भजनपूजाविधान । ते मज सांग कृपा करून । मी अतिदिन पैं तुझें ॥ ४१ ॥ म्हणसी तुज हा अधिकार नाहीं । परी मी शरण आलों तुज पाहीं । शरणागताची तुझ्या ठायीं । उपेक्षा नाहीं श्रीकृष्णा ॥ ४२ ॥ तुवां उद्धरिलें पशु-गीथ-गजांसी । गणिके तारिलें कुंटणीसी । तेचि कृपा करीं आम्हांसी । हृषीकेशी कृपालुवा ॥ ४३ ॥ म्हणसी 'ब्रह्मा शिव असतां सृष्टीं । मजचि पुसायाची श्रद्धा मोठी । कैसेनि पां वाढली पोटी' । ऐक ते गोठी सांगेन ॥ ४४ ॥ ब्रह्मा जगाचा कर्ता होये । तोही विसरला निजात्मसोये । तो तुझ्या पोटा येऊनि पाहें । निजज्ञान लाहे तुझेनि ॥ ४५ ॥ शिव पायवणी वाहे माथां । तुझें नाम सदा जपतां । तुझे

कृपेस्तव तत्त्वतां। तोही निजात्मता पावला॥४६॥ यालागां तूं ईश्वराचा ईश्वर। नियन्त्या नियन्ता सर्वेश्वर। विश्वीं विश्वात्मा विश्वभर। विश्वेश्वर तूं कृष्ण॥४७॥ यापरी तूं ज्ञाननिधी। पूर्ण बोधाचा उदधी। जेणे होय निजात्मसिद्धी। ते पूजाविधी मज सांग॥४८॥ ऐसा भक्तवचने तो संतोषला। पूर्ण निजबोधे द्रवला। निजात्मकृपा कळवळला। काय बोलिला श्रीकृष्ण॥४९॥

श्रीभगवानुवाच—नह्यन्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्यचोद्भव। संक्षिप्तं वर्णयिष्यामि यथावदनुपूर्वशः॥६॥

ज्याचें ऐकतां वचन। वेदवाक्या पडे मौन। ज्याची करितां आठवण। मनपणा मन स्वयें मुके॥५०॥ जो वेदार्थप्रकाशक। जो अर्काचा आदि अर्क। तो उद्घवासी यदुनायक। स्वमुखें देख बोलत॥५१॥ आगमनिगमोक्तप्रकार। माझी पूजाविधी सविस्तर। सांगतां अनंत अपार। न कळे पार ब्रह्मादिकां॥५२॥ उद्घवा ऐक पां तत्त्वतां। मी देवादिदेव झालों वक्ता। तरी पूजाविधानकथा। समूळ सर्वथा न सांगवे॥५३॥ जरी झाले अतिसज्जान। तरी पूजाविधिविधान। सांगावया समर्थपण। सर्वथा जाण असेना॥५४॥ एवं पूर्वोक्तप्रकार। आगमनिगमनिजसार। निवदूनि संक्षेपाकार। तुज मी साचार सांगेन॥५५॥ पूजाविधिनिजसार। त्रिविध विधान त्रिप्रकार। ऐक त्याचाही विचार। विधिउपचारविभागे॥५६॥

वैदिकस्तान्त्रिको मिश्र इति मे त्रिविधो मखः। त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां सगच्छयेत्॥७॥

वेदीचे मंत्र वेदीचे अंग। वेदोक्त माझी पूजा साझा। या नांव गा 'वैदिक' मार्ग। आगम-प्रयोग तो ऐक॥५७॥ आगममंत्र आगमचि अंग। माझी आगमोक्त पूजा साझा। या नांव गा 'तांत्रिक' मार्ग। मिश्रप्रसंग तो ऐक॥५८॥ वेदीचे मंत्र तंत्रीचे अंग। एवं मिश्रित उभय भाग। माझी पूजा निपजे साझा। 'मिश्र' मार्ग या नांव॥५९॥ हे त्रिविधविधि पूजा साझा। तो जाण माझा 'त्रिविध' याग। येणे मी संतोषें श्रीरंग। पाश्वदेशीं साझा सपरिवार॥६०॥ ऐसे माझे त्रिविध भजन। जेथ ज्याची श्रद्धा पूर्ण। त्या विधीं करितां पूजन। मज तृप्ति समान भावार्थे॥६१॥ भावार्थे जें माझे पूजन। तेणे मी संतुप्त जनार्दन। हा आगमोक्त यज्ञ संपूर्ण। त्रिविध लक्षण समसाम्ये॥६२॥ वैदिकादि त्रिविध गती। पूजितां तृप्त मी श्रीपती। पूजाधिकाराची स्थिती। ऐक तुजप्रती सांगेन॥६३॥

यदा स्वनिगमेनोक्त द्विजत्वं प्राप्य पूरुपः। यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया तनिवोध मे॥८॥

द्विजमे जे तिन्ही वर्ण। त्यांचे अधिकारलक्षण। गर्भाष्टपीं उपनयन। तें अधिकार पूर्ण ब्राह्मणा॥६४॥ क्षत्रियांचा अधिकार शुद्ध। बारा वर्षा व्रतबंध। सोळा वर्षा प्रसिद्ध। व्रतबंध वैश्यासी॥६५॥ गायत्रीउपदेश पावोन। दुसरे जन्म उपनयन। या लागीं 'सावित्र' जन्म जाण। द्विजमे त्रिवर्ण वेदोक्तविधी॥६६॥ वेदोक्त अधिकारलक्षण। या नांव उद्घवा जाण। आतां माझे पूजाविधिस्थान। ऐक संपूर्ण निजभक्ता॥६७॥

अर्चायां स्थणिडलेऽग्नौ वा सूर्ये बाष्पु हृदि द्विजे। द्रव्येण भक्तियुक्तोऽर्चेत् स्वगुरुं माममायया॥९॥

माझे पूजाअधिष्ठान। अष्टविध पूजास्थान। त्याचेही निजलक्षण। ऊणखूण ते ऐक॥६८॥ प्रिय 'प्रतिमा' पूजास्थान। हे माझे प्रथम अधिष्ठान। कां पृथ्वीतळीं 'स्थंडिलीं' जाण। पूजास्थान दुसरे॥६९॥ 'अग्नीचे तेज' स्वरूप माझे। तें पूजास्थान जाण तिजे। 'सूर्यमंडलीं' जे पूजा कीजे। तें चवथें माझे पूजास्थान॥७०॥ 'उदकीं' जे माझे पूजन। तें पांचवे पूजास्थान। 'हृदयीं' जे माझे

आवाहन। तें पूजास्थान सहावे ॥ ७१ ॥ शालिग्राम केवल अचेतन। 'ब्रह्मण' माझें स्वरूप सचेतन। तें अखंडत्वे ब्रह्मपूर्ण। पूजासन्मान घोडशोपचारे ॥ ७२ ॥ ब्रह्मणीं ज्याचा ब्रह्मभावो। तो परम भाग्याचा स्वयमेवो। ब्रह्मादिकां पूज्य पहा हो। मी देवाधिदेवो स्वयं वंदी ॥ ७३ ॥ सकळ पूज्यांमाझीं जाण। मुख्यत्वे पूज्य ब्रह्मण। तें सातवें पूजास्थान। उद्घवा जाण अतिश्रेष्ठ ॥ ७४ ॥ सकळ पूज्यां पूज्यत्वे पूजा। जो वरिष्ठां वरिष्ठ वोजा। जो विनटता आत्मा माझा। वंद्य 'गुरुराजा' सर्वासी ॥ ७५ ॥ ज्याचे सद्बावे धरितां चरण। मी सुखावे ब्रह्म पूर्ण। ज्याचे मद्रूपे करितां स्तवन। मी परमात्मा जाण उल्हासे ॥ ७६ ॥ सदगुरुचे नामस्मरण। निर्दक्षी भवधय दारण। निवारोनी जन्ममरण। निवारी संपूर्ण निजबोधे ॥ ७७ ॥ तो मी परमात्मा नारायण। गुरुरूपे प्रकटोनि जाण। परब्रह्माचे पूर्णपण। शिष्यद्वारा संपूर्ण प्रकाशक ॥ ७८ ॥ ब्रह्माचे परब्रह्मपण। सदगुरुचेनि सत्य जाण। एकडे अगाध महिमान। अतिगहन गुरुचे ॥ ७९ ॥ एवं 'सदगुरु' ज्ञानघन। जो हरिहरां वंद्य पूर्ण। तो माझें सदूप अधिष्ठान। हें पूजास्थान आठवे ॥ ८० ॥ हें आठवें पूजास्थान। अखंड आठवे आठवण। तेण आठवें साङ्ग संपूर्ण। उद्घवा जाण मी पूजिलो ॥ ८१ ॥ एवं हीं आठही पूजास्थाने। तुज सांगितलीं सुलक्षणे। तेथलीं पूजेचीं लक्षणे। तेही भिन्नपणे सांगेन ॥ ८२ ॥ सकळ अधिष्ठानां गोडपण। जें पूजनीं होय संपूर्ण। तें पूजेचे मुख्य लक्षण। निजवर्म खूण ते ऐक ॥ ८३ ॥ सांडूनि लोकरंजनव्यापार। त्यजूनि दांभिक उपचार। दवडूनि शठत्वाचा व्यवहार। भजनतत्पर सद्बावे ॥ ८४ ॥ हीं अष्टौ महापूजास्थाने। येथ 'अमायिक' जें जें भजन। तें तें अतिगोड पूजन। उद्घवा जाण निश्चित ॥ ८५ ॥ एथ निष्कपट जे जे सेवा। ते ते अतिवल्लभ देवाधिदेवा। आतां पूजाविधि आघवा। ऐक बरवा सांगेन ॥ ८६ ॥

पूर्व स्नानं प्रकुर्वोत धौतदन्तोऽङ्गशुद्धये। उभयैरपि च स्नानं पन्त्रेमृद्युहणादिना ॥ १० ॥

मळत्वाग दंतधावन। यथाकाळीं करूनि जाण। देहशुद्धयर्थ करावे स्नान। मृत्तिकाग्रहण-पूर्वक ॥ ८७ ॥ ऐसें झालिया मळत्वागस्नान। मग करावे मंत्रस्नान। वैदिक तांत्रिक विधान। दीक्षाग्रहण यथाविधि ॥ ८८ ॥ जैसा सदगुरुसंप्रदावो। तैसा चालवावा आमावो। त्या विधीं स्नान करूनि पाहा हो। निर्मळ भावो धरावा ॥ ८९ ॥

सञ्च्योपास्त्यादि कर्मणि वेदेनाचोदितानि मे। पूजां तैः कल्पयेत्सम्यक् सङ्कल्पः कर्मपावनीम् ॥ ११ ॥

वर्णाश्रमनिजविधींसीं। वेदें संध्या बोलिली जैसी। ते ते वर्णाश्रमीं संध्या तैसी। नित्यनैमित्येसीं करावीं ॥ १० ॥ वेदोक्त आचरावे स्वकर्म। निःशेष त्यागावे निषिद्ध काम्य। या नांव शुद्ध स्वधर्म। उत्तमोत्तम अधिकारू ॥ ११ ॥ वेदोक्त सांडणे स्वकर्म। हाचि मुख्यत्वे अतिअर्धर्म। हाता आलिया परब्रह्म। न त्यागितां कर्म स्वयें राहे ॥ १२ ॥ स्वयें स्वधर्म जो सांडणे। तेंचि अर्धर्माचे मुख्य ठाणे। स्वधर्मे चित्तशुद्धि साधणे। यालागीं त्यागणे अहंता ॥ १३ ॥ तेथें स्वधर्मकर्म आचरतां। ऐसा भाव उपजे चित्ता। 'मी नक्हे एथ कर्मकर्ता। फळभोक्ता मी नक्हे' ॥ १४ ॥ देह जड मूढ अचेतन। त्यासी चेतवी जनीं जनार्दन। तेथ माझें मीपण कर्तेपण। सर्वथा जाण रिधेना ॥ १५ ॥ या बुद्धीं जें कर्माचरण। तें भावार्थे भावीं ब्रह्मार्पण। यापरी निरभिमान। माझें उपासन साथकां ॥ १६ ॥ माझीं प्रतिमा पूजाविधान। तें प्रथम पाझे पूजास्थान। तें प्रतिमाक्रियालक्षण। ऐक संपूर्ण उद्घवा ॥ १७ ॥

शैली दारुमयी लौही लेप्या लेख्या च सैकती। मनोमयी मणिमयी प्रतिमाष्टविधा स्मृता ॥ १२ ॥

अष्टधा प्रतिमास्थिती। ज्या पूजितां सद्यःश्रेय देती। ऐशिया प्रतिमांची जाती। ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ १८ ॥ गंडक्यादि 'शिळामूर्ती'। कां दारु मांदार ब्रह्म 'काष्ठमूर्ती'। अथवा सुवर्णादि 'धातुमूर्ती'। सद्यः फळती साधकां ॥ १९ ॥ मृत्तिकाकापडकीटणमूर्ती। या नांव 'लेप्या' महणिजेती। कां स्थंडिलीं लिहिल्या अतिप्रीतीं। त्या 'लेख्या' मूर्तीं पूजकां ॥ २०० ॥ वाळुवेची जे केली मूर्ती। ती नांव 'सिकतामूर्ति' म्हणती। तेही पूज्य गा निश्चितीं। सुवर्णमूर्तीसमान ॥ १ ॥ मूर्ति 'रत्नमयी' सोन्घवळ। हिरा मरकत इंद्रनीळ। पद्मराग मुक्ताफळ। या मूर्ति केवळ अतिपूज्य ॥ २ ॥ मूर्तीमाजीं अतिप्राधान्य। 'मनोमयी' मूर्ति पावन। जिचें करितां उपासन। समाधान साधकां ॥ ३ ॥ तेंचि प्रतिमापूजाविधान। स्थावरजंगमलक्षण। तेही अर्थाचें निरूपण। विशद श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४ ॥

चलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा जीवमन्दिरम्। उद्गासावाहने न स्तः स्थिरायामुद्भवाचंगे ॥ १३ ॥

अचेतनाचेतनप्रकार। जडातें जीववी साचार। 'जीव' शब्दें चिन्मात्र। मुख्य परमेश्वर बोलिजे ॥ ५ ॥ भक्तभावार्थं साचार। त्या जीवाचें निजमंदिर। प्रतिमा जंगम-स्थावर। आगमशास्त्रसंमतें ॥ ६ ॥ तेथें स्थावरमूर्तिपूजन। साधकें करितां आपण। न लो आवाहनविसर्जन। तेथ अधिष्ठान स्वयंभ ॥ ७ ॥

अस्थिरायां विकल्पः स्वात् स्थणिडले तु भवेद् द्रुयम्। स्नपनं त्वविलेप्यायामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ १४ ॥

जंगम प्रतिमांच्या ठायीं। आवाहनविसर्जन पाहीं। एकीं आहे एकीं नाहीं। ऐक तेही विभाग ॥ ८ ॥ शालग्राममूर्तीसी जाण। स्वयंभ माझें अधिष्ठान। तेथ आवाहनविसर्जन। सर्वथा जाण लागेना ॥ ९ ॥ शालग्रामाचा कुटका। ज्याचे पूजेसी आहे फुटका। तेथ परमात्मा निजसखा। सर्वदा देखा नांदत ॥ १० ॥ इतर मूर्तीं जंगमा जाण। तेथ आवाहनविसर्जन। साक्षेपें करावें आपण। हें विधिविधान आगमोक्त ॥ ११ ॥ स्थंडिलीं मूर्तिआवाहन। सवेचि पूजांतीं विसर्जन। हें उभय भावनाविधान। स्थंडिलीं जाण आवश्यक ॥ १२ ॥ आपले हृदयांचा चिढून। मूर्तीमाजीं कीजे आवाहन। पूजांतीं करूनि विसर्जन। देव हृदयां जाण ठेवावा ॥ १३ ॥ एथ आपणचि ब्रह्म परिपूर्ण। हेंचि क्वावया निजस्मरण। आवाहनविसर्जनें जाण। निजात्मआठवण साधका ॥ १४ ॥ हा आगमींचा निजात्मभावो। आपणचि आपला देवो। आपला आपण पूजक पहा हो। हा निजात्म-आठवो निजपूजे ॥ १५ ॥ 'देव होऊनि देव पूजिजे'। हें निजात्मता गोड खाजें। उपासनाकांड-व्याजें। उद्धवासी दीजे श्रीकृष्णें ॥ १६ ॥ हे निजात्मता निजगोडी। प्रतिपदीं न लभतां रोकडी। उपासना-तडातोडी। कोण कोरडी सोशील ॥ १७ ॥ हें आगमींचें निजगुह्य जाण। प्रतिपदीं सुखसंपन्न। साधक स्वयें होती चिढून। तें हें उपासन उद्धवा ॥ १८ ॥ ऐसें ऐकतां कृष्णवचन। उद्धव स्वानंदें झाला पूर्ण। धांवोनि धरिले श्रीकृष्णचरण। म्हणे समूळ निरूपण मज सांग ॥ १९ ॥ तंव देव म्हणे स्थिर राहें। जें हें आगमोक्त गुह्य आहे। तें माझे कृपेंवीण पाहें। प्राप्त नोहे साधकां ॥ २० ॥ आगमोक्त गुह्य गहन। असो हें माझें गुप्तधन। तुवां पुशिले पूजाविधान। ऐक सावधान उद्धवा ॥ २१ ॥ लेप्या लेख्या ज्या मूर्ति जाण। त्यांसीं करावेना स्नान। इतरां मूर्तीसी स्नपन। यथाविधान करावें ॥ २२ ॥

द्रव्यः प्रसिद्धैर्मद्यागः प्रतिमादिष्वमायिनः। भक्तस्य च यथालब्ध्यहंदि भावेन चैव हि ॥ १५ ॥

पूजक सकाम होय चांग। तैं पूजाद्रव्य छावें साङ्ग। पूजासाधन झालिया व्यंग। फळ निर्विग
उपजेना॥ २३॥ भक्त निष्काम वाडेंकोडे। तैं पूजाद्रव्याचें सांकडे। सर्वथा काहीं न पडे। भक्तभाव
आवडे भगवंता॥ २४॥ तेथ अनायासें जें प्राप्त। तेणे भगवंत होय तृप्त। तोचि पूजायाग यथोक्त।
जाण निश्चित उद्धवा॥ २५॥ निष्कामवृत्तीं फल मूल। दूर्वाकुर कां निर्मळ जळ। इतकेन
पूजायाग सकळ। होय अविकळ मद्धावें॥ २६॥ जेथ माझा सद्धाव दृढ। तेथ उपचारांचा कोण
पाड। भक्तांचा भावचि मज गोड। तेणे सुख सुरवाड मद्धक्तां॥ २७॥ बाहु उपचार जे काहीं।
ते प्रतिमापूर्तिपूजेसी पाहीं। मानसपूजेचे तंव ठायीं। वाणी नाहीं उपचारां॥ २८॥ तेथ मनचि
होय माझी मूर्ती। मनोमय उपचारसंपत्ती। निलोंभें जें मज अर्पिती। तेणे मी श्रीपती संतुष्ट॥ २९॥
प्रतिमादि अष्टौ पूजास्थान। यथोक्त पूजेचें विधान। तुज मी साङ्ग सांगेन। ऐक सावधान उद्धवा॥ १३०॥

स्नानालङ्घुरणं प्रेष्ठमर्चायामेव तुद्धव। स्थण्डिले तत्त्वविन्यासो वह्नावाज्यप्लुतं हविः॥ १६॥
सूर्ये चाभ्यर्हणं प्रेष्ठं सलिले सलिलादिभिः।

प्रतिमामूर्ति पूजास्थान। ते मूर्तीस जें महास्नपन। या नांव बोलिजे 'स्नान'। साङ्ग भूषण
मुकुटादी॥ ३१॥ जे लोकीं उत्तम प्रकार। कां आपणासी जे प्रियकर। जे जे अनर्थ्य अळंकार।
तेणे श्रद्धा मी श्रीधर पूजावा॥ ३२॥ स्नान भोजन अलंकार। साङ्ग पूजा सपरिकर। हा
प्रतिमापूजाप्रकार। ऐक विचार स्थंडिलाचा॥ ३३॥ स्थंडिलीं जें पूजास्थान। तेथ तत्त्वांचें धरोनि
ध्यान। करावें तत्त्वविन्यासलेखन। पूजाविधान या हेतू॥ ३४॥ आत्मतत्त्वादि तत्त्वविवंच। स्थंडिलीं
विवंचूनि साच। हृदय शिर शिखा कवच। नेत्र अस्त्र दिशंच निजपूजा॥ ३५॥ अग्नीचे ठायीं
जें पूजन। तेथ माझें करूनि ध्यान। आज्यप्लुत हविहवन। हें पूजाविधान अग्नीचें॥ ३६॥ अग्नि
देवांचें वदन। येणे विश्वासें संपूर्ण। हविर्द्रव्य करितां हवन। 'अग्निपूजन' या हेतू॥ ३७॥ सूर्याच्या
ठायीं प्रकाशमान। मंडळात्मा सूर्यनारायण। तेथ सौरमंत्रे उपस्थान। पूजाविधान या हेतू॥ ३८॥
विचारितां श्रुतीचा अर्थ। 'आपोनारायण' साक्षात्। येथ पूजाविधान यथोक्त। जळीं जळयुक्त
तर्पण॥ ३९॥ 'हृदयीं' जें माझें पूजास्थान। तेथें मनें मनाचें अर्चन। मनोमय मूर्ति संपूर्ण। पूजाविधान
मानसिक॥ १४०॥ माझें मुख्यत्वें अधिष्ठान। ब्रह्ममूर्ति जे 'ब्रह्माण'। तेथील जें पूजाविधान।
आज्ञापालन दासत्वें॥ ४१॥ ब्रह्मासी ज्याचेनि ब्रह्मापण। तो 'सदगुरु' माझें पूजास्थान। सर्वार्थीं श्रेष्ठ
पावन। तेथील पूजन तें ऐसें॥ ४२॥ जीवें सर्वस्वेंसीं आपण। त्यासी रिघावें अनन्य शरण। त्याच्या
वचनासी प्राण। निश्चयें जाण विकावा॥ ४३॥ गुरुची नीचसेवा सेवन। आवडीं करणें आपण।
हेंचि तेथील पूजाविधान। येणे सुखसंपन्न साधक॥ ४४॥ सदगुरुसेवा करितां पाहीं। ब्रह्मसायुज्य
लागे पायीं। गुरुसेवेपरतें काहीं। श्रेष्ठ नाहीं साधन॥ ४५॥ सदगुरुस्वरूप तें जाण। अखंडत्वें ब्रह्म
पूर्ण। तेथें आवाहन विसर्जन। सर्वथा आपण न करावें॥ ४६॥ निष्कपटभावें संपूर्ण। सदगुरुसी
जो अनन्य शरण। त्याचे मीही बंदी घरण। येथवरी जाण तो धन्य॥ ४७॥ निलोंभभावें सहज।
पूजितां तोषे अधोक्षज। त्या भावाचें निजगुज। स्वयं यदुराज सांगत॥ ४८॥

श्रद्धयोपाहतं प्रेष्ठं भक्तेन गम वार्यपि॥ १७॥

भूर्यज्यभक्तोपहतं न मे तोपाय कल्पते। गन्धो धूपः सुमनसो दोपोऽनाद्यं च किं पुनः॥ १८॥

माझ्या ठायीं अतिप्रीतीं। श्रद्धायुक्त अनन्य भक्तीं। भक्त 'भावें' जळ अर्पिती। तेणे मी श्रीपति सुखावें॥ ४९॥ तो जळबिंदु यथासुखें। म्यां मुखीं झेलिजे आदिपुरुखें। तंव भक्तभावाचेनि हरिखें। मी सुखरूप सुखें सुखावें देख॥ ५०॥ माझें त्रैलोक्यासी सुख। ऐसा मीही सुखरूप देख। त्या मज होय परम संतोख। भाविकांचें उदक सेवितां॥ ५१॥ त्या जळबिंदूचिया साठीं। रमा नावडे गोमटी। ब्रह्मा जन्मला माझे पोटीं। तोही शेवटी नावडे॥ ५२॥ भाविकांचेनि उदकलेखें। मज वैकुंठही झालें फिकें। शेषशयनींचीं निद्रासुखें। त्यांचींही तुके उतरलीं॥ ५३॥ भाविकांच्या उदकापुढे मज आणिक कांहीं नावडे। तेथही गंधादि पूजा जोडे। नैवेद्य चोखडे रसयुक्त॥ ५४॥ ते पूजेचिये सुखप्राप्ती। उपमा नाहीं त्रिजगतीं। ऐसा भाविकांचिये भक्तीं। मी श्रीपती सुखावें॥ ५५॥ भावें करितां भगवद्भक्ती। 'मी कृतकृत्य झालों निश्चितीं। ऐशिया निश्चयें जो भावार्थी। त्याचेनि जळें संतृप्ति मज होय॥ ५६॥ येर जो अभक्त दंभस्थितीं। जीवीं द्रव्याशा बाह्य विरक्ती। लौकिकप्रतिष्ठेपुरती। माझी भक्ति जो मिरवी॥ ५७॥ ऐशिया अभक्ताचिया स्थितीं। छत्र चामर गजसंपत्ती। मज अर्पितांही अभक्तीं। सुखलेश चित्तीं उपजेना॥ ५८॥ क्षीरसागर निवडी राजहंस। तेथ निसूं दीधला कापुस। तेवीं अभक्तभजनीं संतोष। मी हृषीकेश पावेना॥ ५९॥ कागाची गायनकळा। जेवीं तोषेना किनरशाळा। तेवीं अभक्ताची भजनलीला। माझी चित्कळा तोषेना॥ ६०॥ जेवीं रजस्वलेचें पकवान। उत्तम परी तें अतिहीन। तेवीं अभक्तांचें भजन। कदा जनार्दन स्पर्शेना॥ ६१॥ ज्या भजना नातळे नारायण। ऐसें जें अभक्तांचें भजन। तेणे भजनें जनार्दन। अणुपात्र जाण तोषेना॥ ६२॥ एवं भक्ताभक्तभजनमार्ग। दावूनि अधिकाराचे भाग। आतां समूळ पूजामार्ग। साड्ह श्रीकृष्ण सांगत॥ ६३॥

शुचिः सम्भृतसम्भारः प्राणदर्भः कल्पितासनः। आसीनः प्राणुदग्वार्चेदर्चायामथ सम्मुखः॥ १९॥

करूनि मलस्नान आपण। वैदिक तांत्रिक मंत्रस्नान। सारूनि नित्यविधान। 'शुचित्वपण' या नांव॥ ६४॥ मग देवपूजासंभार। शोधूनि करावे पवित्र। यथास्थानीं पूजाप्रकार। गंधादि उपचार ठेवावे॥ ६५॥ श्वेतकंबल चैलाजिन। पूर्वदर्भाग्रीं आसन। पूर्वामुख बैसावें आपण। अथवा जाण उदझमुख॥ ६६॥ स्थावरमूर्तीं पूजितां देख। आसन करावें मूर्तिसंमुख। हा आसनविधि निर्दोख। पूजान्यासादिक हरि सांगे॥ ६७॥

कृतन्यासः कृतन्यासां मदचां पाणिना मृजेत्। कलशं प्रोक्षणीयं च यथावदुपसाधयेत्॥ २०॥

विधियुक्त घालूनि आसन। गुरुसी करावें नमन। परमगुरु-परमेष्ठीसी जाण। करावें अभिवंदन अतिप्रीतीं॥ ६८॥ जो मंत्र प्राप्त आपणांस। त्या मंत्राचे देहीं करावे न्यास। मंत्रमूर्ति आणोनि ध्यानास। पूजा 'मानस' करावी॥ ६९॥ जे मूर्ति आली ध्यानासी। तेचि आणावया प्रतिमेसी। हातीं धरोनिया अचेसी। करावें न्यासासी प्रतिमाअंगी॥ ७०॥ कलश आणि प्रोक्षणी जाण। साधावीं यथाविधान। जळें करोनिया पूर्ण। दूर्वादि चंदन द्रव्ययुक्त॥ ७१॥

तदद्विदेवयजनं द्रव्याण्यात्मानमेव च। प्रोक्ष्य पात्राणि त्रीण्यद्विस्तैस्तैर्द्रव्यैश्च साधयेत्॥ २१॥

तें प्रोक्षणपात्रींचें जळ। नखोदके न करूनी निर्मळ। तेणे पूजासंभार सकळ। कुशाग्रें केवळ प्रोक्षावा॥ ७२॥ तेणोचि प्रोक्षावें देवसदन। आपणासी करावें प्रोक्षण। प्रोक्षोनि देवपूजास्थान। पूजाविधान मांडावें॥ ७३॥ पाद्य-अर्घ्य-आचमनीयें। तदर्थं मांडावीं पात्रत्रयें। जळें पूर्ण करूनि

पाहें। भिन्न द्रव्य आहे पात्रत्रयासी॥ ७४॥ श्वामाक-दूर्वा-अब्ज-विष्णुक्रांता। 'पाद्यपात्री' हे द्रव्यशुद्धता। गंध पुण्य फल अक्षता। एवं कुशाग्रता 'अर्ध्यपात्री'॥ ७५॥ एळा वाळा जातीफळ। लवंग कर्पूर कंकोळ। 'आचमनपात्री' हा देव्यमेळ। शुद्ध जळ समयुक्त॥ ७६॥

पाद्यार्घ्याचमनीयार्थं त्रीणि पह्लाणि देशिकः। हृदा शीष्णाथं शिखया गायत्रा चाभिमन्त्रयेत्॥ २२॥

गुरुमंत्रदीक्षा जैसी ज्यासी। तोचि निजमार्ग शिष्यासी। तेणे पाद्यादि तिहीं पात्रांसी। संप्रदायेंसी पांडावें॥ ७७॥ पाद्य द्यावें हृदयमंत्रें। अर्ध्य अर्पावें शिरोपंत्रें। आचमन द्यावें शिखापंत्रें। गुरुसंस्कारें आगमोक्ता॥ ७८॥ तेंचि तिनी पात्रें जाण। गायत्रीमंत्रें आपण। अभिमंत्रोनियां पूर्ण। देवार्पण करावीं॥ ७९॥ गुरुसंप्रदाय नेटक। यालागीं त्यातें 'देशिक'। स्वयें बोलिला यदुनायक। दीक्षाविवेक निजद्रष्टा॥ १८०॥ आगमशास्त्रींचा निजमार्ग। भूतशुद्धि प्राणप्रतिष्ठायोग। तेणेचि अन्वयें श्रीरंग। श्लोकार्थे साङ्ग सांगत॥ ८१॥

पिण्डे वाय्वग्निसंशुद्धे हृत्यज्ञस्थां परां मम। अण्वो जीवकलां ध्यायेनादांते सिद्धभाविताम्॥ २३॥

वायुबीजे आवाहूनी। पिंगला प्राण पूरूनी। तोचि कुंभकें स्तंभूनि। मात्राधारणीं धरावा॥ ८२॥ वायु जो धारणा धरावा। तो जंव फुटेना अव्हासव्हा। तंवचि वरी निरोधावा। मग रेचावा शनैःशनैः॥ ८३॥ ऐसें करितां प्राणधारण। स्वयें कल्पावें शरीरशोषण। शरीर शोषलें मानूनि जाण। देहदहन मांडावें॥ ८४॥ आधारस्थित जो अग्नी। तो अग्निबीजे चेतवूनी। तोचि देह लावूनि दहनीं। भस्य मानूनी निजदेह॥ ८५॥ देह दहनें अतिसंतप्त। तेथ चंद्रबीजे चंद्रामृत। आणोनि निववावे समस्त। नवा देह तेथ कल्पावा॥ ८६॥ देह कल्पावा जो एथ। पूर्वं पाटव्य इंद्रिययुक्त। त्याच्या हृदयपद्माआंत। अण्वी जीवकला तेथ पहावी माझी॥ ८७॥ माझी जीवकला परम। सूक्ष्माहूनि अति सूक्ष्म। यालागीं 'अण्वी' तिचें नाम। विश्रामधाम जगाचें॥ ८८॥ अकार उकार मकारस्थिती। यांतें प्रकाशे अण्वी जीवज्योती। ते तंव शब्दाहूनि परती। योगीं नादांतीं लक्षिजे॥ ८९॥ ते देहीं सबाह्य परिपूर्ण। असोनि सूक्ष्मत्वें अलक्ष्य जाण। तीतें हृत्यां योगिजन। लक्षिती आसनप्राणायामें॥ ९०॥ ते अण्वी जीवकला अव्यक्त। तीतें करोनियां व्यक्त। योगी निजभावनायुक्त। हृदयीं चिंतित महामूर्ती॥ ९१॥ 'नार' जीवसमूह जाण। त्यांचें जें आयतनस्थान। ते महामूर्ति श्रीनारायण। हृदयीं सज्जन चिंतिती॥ ९२॥

त्याऽऽत्मभूतया पिण्डे व्याप्ते सम्भूज्य तन्मयः। आवाहार्चादिषु स्थाप्य न्यस्ताङ्गं मां प्रपूजयेत्॥ २४॥

जेवीं गृह प्रकाशी दीपस्थिती। तेवीं देह प्रकाशी जीवज्योती। ते सांगोपांग माझी मूर्ती। हृदयीं चिंतिती साकार॥ ९३॥ जेवीं तूप तूपपणे थिजलें। तेंचि अवर्ण वर्णव्यक्ती आलें। तेवीं चैतन्य माझें मुसावलें। लीलाविग्रहें झालें साकार॥ ९४॥ ऐशी ते माझी सगुण मूर्ती। चिन्मात्रतेजें हृदयदीप्ती। तिनें व्यापूनि देहाची स्थिती। चित्तीं निजभक्ती उपजवी॥ ९५॥ देह जड मूढ अचेतन। तेथ मूर्ति प्रकटोनि चिद्धन। अचेतना करोनि सचेतन। करवी निजभजन उल्हासें॥ ९६॥ जेवीं हरणुलीचें सोंग जाण। हरिणीरूपें नाचे आपण। तेवीं भक्तभावें नारायण। भजनपूजन स्वयें कर्ती॥ ९७॥ यापरी अभेदभजन। मूर्ति पूजितां चिद्धन। पूज्य पूजक हे आठवण। सहजे जाण मावळे॥ ९८॥ मावळल्या हा भजनभेद। उल्हासे भक्तीचा अभेदबोध। हा गुरुमार्ग अतिशुद्ध। प्रिय

प्रसिद्ध मजलागीं ॥ १९ ॥ जेथ माझी अभेदभक्ती। तेथ मी सर्वस्वें श्रीपती। आतुडलों भक्तांच्या हाती। स्वानंदप्रीती उल्हासें ॥ २०० ॥ जेवीं कां अफाट मेघजळा। धरण बांधोनि घालिजे तळां। तेवीं मज अनंताचा एकवळा। अभेदभजनाला आतुडे ॥ १ ॥ अडवीं वर्षलें सैरा जळ। तेणे नुपजेचि उत्तम फळ। तेंचि तळां भरलिया प्रबळ। तेणे पिकती केवळ राजागरे ॥ २ ॥ तैसे माझें स्वरूप वाडेंकोडे। अभेदभक्तांमाजीं आतुडे। तं ब्रह्मानंदें गोंधळ पडे। शीग चढे भक्तीची ॥ ३ ॥ अभेदभक्तांच्या द्वारापाशीं। तीर्थे येती पवित्र क्वावयासी। सुरनर लागती पायांसी। मी हघीकेशी त्यांमाजीं ॥ ४ ॥ अभेदभक्तांपाशीं देख। सकळ तीर्थे होती निर्दोख। भक्तीचे माहेर तें आवश्यक। मजही सुख त्यांचेनी ॥ ५ ॥ अभेद जे क्रियास्थिती। या नांव माझी उत्तम भक्ती। ऐसा अतिउल्हासें श्रीपती। उद्धवाप्रती बोलत ॥ ६ ॥ अभेदभक्ती वाडेंकोडे। श्रीकृष्ण सांगे उद्धवापुढे। कथा राहिली येरीकडे। तेंही थडफुडे स्मरेना ॥ ७ ॥ देह विसरला निरूपण। तंव उद्धवासी बाणली खूण। तोही विसरला उद्धवपण। कृष्णा कृष्णपण नाठवे ॥ ८ ॥ अभेदभजनाचा हरिख। देव भक्त झाले एक। दोघां पडोनि ठेले ठक। परम सुख पावले ॥ ९ ॥ उद्धव निजबोधें परिपूर्ण। तरी पूजाविधानप्रश्न। एथ करावया काय कारण। ऐशी आशंका मन कल्पील ॥ २१० ॥ तरी उद्धवाच्या चित्तीं। उगा राहतांचि श्रीपती। जाईल निजधामाप्रती। यालागीं प्रश्नोक्ती तो पुसे ॥ ११ ॥ उपासनाकांड गुह्यज्ञान। आगमोक्तपूजाविधान। उद्धवमिथें श्रीकृष्ण। वेदार्थ आपण स्वयें बोले ॥ १२ ॥ सकळ वेदार्थ शास्त्रविधी। ग्रंथीं श्रीकृष्ण प्रतिपादी। जैसी श्रद्धा तैसी सिद्धी। क्वावया त्रिशुद्धी साधकां ॥ १३ ॥ असो हे ग्रंथव्युत्पत्ती। ऐकतां अद्वैतभक्ती। उद्धव निवाला निजचित्तीं। तेणे श्रीपति सुखावला ॥ १४ ॥ संतोषें म्हणे श्रीकृष्ण। उद्धवा होई सावधान। पुढील पूजाविधान। तुज मी सांगेन यथोक्त ॥ १५ ॥ पूज्य पूजक एकात्मता ध्यान। करोनियां दृढ धारण। तेंचि बाह्य पूजेलागीं जाण। करावे आवाहन प्रतिमेपाजीं ॥ १६ ॥ प्रतिमेसंमुख आपण। आवाहनमुद्रा दाखवून। माझी चित्कळा संपूर्ण। प्रतिमेसी जाण भावावी ॥ १७ ॥ तेव्हां मूर्तीचें जडपण। निःशेष न देखावें आपण। मूर्ति भावावी चैतन्यधन। मुख्य 'आवाहन' या नांव ॥ १८ ॥ गुरुमुखें मंत्र निर्दोष। तेणे मंत्रे मूर्तीसी न्यास। करावे सर्वांगीं सावकाश। शास्त्रविन्यास आगमोक्त ॥ १९ ॥ एवं आवाहन संस्थापन। सन्निधि सन्निरोधन। संमुखीकरण स्वायतन। या मुद्रा आपण दावाव्या ॥ २२० ॥ अवगुंठन संकलीकरण। या अष्टौ मुद्रा दावूनि जाण। मग होऊनि सावधान। पूजाविधान मांडावे ॥ २१ ॥

पाद्योपम्पशाहंणादीनुपचारान्प्रकल्पयेत् | धर्मादिभिर्व नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं भम ॥ २५ ॥

पद्ममष्टदलं तत्र कर्णिकाकेसरोच्छलम्। उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां नह्यं तृभयसिद्धये ॥ २६ ॥

स्नानमंडप कल्पूनि जाण। तेथ आणावा देव चिद्धन। पाद्य अर्ध्य आचमन। मधुपर्क-विधान करावें ॥ २२ ॥ अध्यंग अंगमर्दन। पुरुषसूक्ते यथोक्त स्नान। पीतांबरपरिधान। स्नानमंडपीं जाण देवासी ॥ २३ ॥ इतर यथोक्त पूजन। करावे सिंहासनीं संपूर्ण। तें आसन पीठावरण। स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ २४ ॥ सिंहासनीं आवरणक्रम। आधारप्रकृति-कूर्म क्षेम। क्षीराब्धि श्वेतद्वीप कल्पद्रुप। मनोरम भावावा ॥ २५ ॥ त्या तळीं रत्नमंडप नेटक। त्यामाजीं विचित्र पर्यक। त्या मंचकाचा विवेक। यदुनायक सांगत ॥ २६ ॥ धर्म ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य। हेचि माचवे अतिवर्य। अधर्म अज्ञान अनैश्वर्य।

अवैराग्येंसीं पाय गाते चारी ॥ २७ ॥ ईश्वरतत्त्व निजसूत। गुणागुणीं बलोनि तेथ। पंचक विणिला
अचुंबित। योगयुक्त महामुद्रा ॥ २८ ॥ त्या मंचकावरी शेषपुटी। शोभे अतिशयेंसीं गोमटी।
सहस्रफणीं मणितेज उठी। छत्राकार पृष्ठीं झळकत ॥ २९ ॥ शेषपुटीपार्जीं निर्मल। विकासले
रातोत्पल। सकणिंक अष्टदल। शोभे कमळ मनोहर ॥ ३० ॥ सत्शक्ति कमळकंदमूल। ज्ञाननाल
त्याचें सरळ। प्रकृति अष्टधा जे सरळ। तेंचि अष्टदल कमळाचें ॥ ३१ ॥ ऐसे कमळ अतिसुंदर।
षड्विकार तेचि केसर। वैराग्यकणिंका सधर। मघमधी थोर सुवासें ॥ ३२ ॥ पूर्वादि कमळदलीं
जाणा। देवता न्यासाव्या त्या त्या स्थाना। विमळा उत्कर्षणी आणि ज्ञाना। क्रियाशक्ति जाणा
चौथी पैं ॥ ३३ ॥ योगा प्रह्ली सत्या इंशाना। कणिंका योजिजे मध्यस्थाना। कल्पूनि अनुपम रचना।
अनुग्रहा जाणा स्थापावी ॥ ३४ ॥ आत्मा अंतरात्मा परमात्मा। हा संमुखभाग देवोत्तमा। सत्त्व रज
आणि मोह तमा। पुरुषोत्तमा पृष्ठिभाग ॥ ३५ ॥ ऐशापरी पीठन्यास। आगमोक्त सावकाश। करूनियां
हृषीकेश। सिंहासनास आणावा ॥ ३६ ॥ छत्र आणि युग्म चामर। नाना वाढ्ये जयजयकार। दावूनि
पीठ मुद्रा सधर। आसनीं श्रीधर बैसवावा ॥ ३७ ॥ मज सर्वगतासी आवाहन। मज अधिष्ठानासी
आसन। मज निर्विकारासी जाण। दाविती आपण विकारमुद्रा ॥ ३८ ॥ मज चिद्रूपालागीं लोचन।
निःशब्दा कल्पिती श्रवण। मज विश्वमुखासी बदन। निमासुरे जाण भाविती ॥ ३९ ॥ मी विश्वांगी
दों पायीं चालळ। मज विश्वबाहुसी चारी हात। मज सर्वगतातें एथ। स्थान भावित एकदेशी ॥ ४० ॥
मज निरुपचारासी उपचार। मज विदेहासी अळंकार। मज सर्वसमाना अरिमित्र। भावना विचित्र
भाविती ॥ ४१ ॥ मज अकर्त्या कर्मबंधन। अजासी जन्मनिधन। नित्यतृप्तासी भोजन। निर्गुण सगुण
भाविती ॥ ४२ ॥ या अवधियांचा अभिप्रावो। उपासनाकांडनिर्वाहो। जैस जैसा भजनभावो। तैसा
मी देवो तयांसी ॥ ४३ ॥ मी अवाप्त सकळकाम। परी भक्तप्रेमालागीं सकाम। जैसा भक्तांचा मनोधर्म।
तैसा पुरुषोत्तम मी तयां ॥ ४४ ॥ भक्त जैसा भावी मातें। मी तैसाचि होयें त्यातें। तो जे जे अपीं
भावार्थे। ते अपे पातें सहजचि ॥ ४५ ॥ मी सर्वत्र भरलों असें। तेथ जो जेथ मज उद्देशें। भक्त
भावार्थे अपुं बैसे। ते अपे अनायासें सहजें मज ॥ ४६ ॥ मी सर्वत्र देवाधिदेव। तैसा प्राणियांचा
नव्हे भाव। यालागीं भक्तांचा जेथ सद्ग्राव। तेथ मी देव सहजेचि ॥ ४७ ॥ यालागीं वाडेंकोडें।
भक्तभावार्थ मज आवडे। भक्तभावाहूनि पुढें। वैकुंठ नावडे क्षीराव्याही ॥ ४८ ॥ भक्तभावार्थाचीं
भूषणें। अंगीं बाणावया श्रीकृष्णों। य्यां निर्गुणेंही सगुण होणें। भावार्थगुणें भक्तांच्या ॥ ४९ ॥
यालागीं मी अजन्मा जन्में। अकर्माही करीं कर्में। अनामा मी धरीं नामें। भक्त मनोधर्में
तरावया ॥ ५० ॥ निर्गुणीं लागल्या मन। मनचि होय चैतन्यघन। सगुणीं ठसावल्या मन। साधक
श्रीकृष्ण स्वयें होती ॥ ५१ ॥ निर्गुणाचा बोध अटक। यालागीं उपासनाविवेक। सगुणमूर्ति भावूनि
देख। तरले साधक अनायासें ॥ ५२ ॥ हे आगमोक्त उपासनाविधी। येणे भोगमोक्ष उभयसिद्धी।
साधक पावती त्रिशुद्धी। मी कृपानिधि संतुष्टे ॥ ५३ ॥ तेंचि उपासनविधिविधान। यागां सांगतां
पूजन। देव सिंहासनीं बैसल्या पूर्ण। पुढें आवरणपूजा ऐक ॥ ५४ ॥

सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गदासीपुधनुहलान्। मुसलं कौस्तुभं मालं श्रीवत्सं चानुपूजयेत् ॥ २७ ॥

अण्वी जीवकळेसी 'देहावरण'। सिंहासनीं 'शक्त्यावरण'। सुदर्शनादि आयुधावरण'। आपुलीं

आपण हरि सांगे ॥ ५५ ॥ सतेज धार मुदर्शन । शंख शोभे पांचजन्य । नंदक तो खडग जाण । गदा गहन कौमोदकी ॥ ५६ ॥ शार्ङ्ग-धनुष अतिसबल । सुवर्णपुंखे बाण सरळ । हल आणि मुसळ । आयुधे प्रबल पूजावीं ॥ ५७ ॥ या आठही भुजा सायुधा सरळा । कंठीं कौस्तुभ वनमाळा । कांसे कशिला पिंवळा । घनसांवळा शोभत ॥ ५८ ॥ ब्रह्मण्यदेव रमानाथ । ब्राह्मणाचा चरणघात । हृदयीं अलंकार मिरवत । शोभा अद्भुत तेणे शोभे ॥ ५९ ॥ चिद्रलांच्या अलंकारीं । गुण काढोनियां बाहेरी । वोविली वैजयंती कुसरी । ते हृदयावरी रुळत ॥ २६० ॥ यापरी साळंकार सायुध । शंखचक्रपद्मेसीं अगाध । ऐसा शोभला स्वयंबोध । नारदादि संनिध तिष्ठती सदा ॥ ६१ ॥ यापरी साळंकार सायुध । पूज्य पूजोनियां गोविंद । मग पूजावे पार्षद । एक विशद सांगेन ॥ ६२ ॥

नन्द सुनन्द गरुड प्रचण्डं चण्डमेव च । महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमुदेक्षणम् ॥ २८ ॥

नन्द सुनन्द देवापाशीं । गरुड सदा तिष्ठे दृष्टीसी । चंड प्रचण्ड दोनी बाहींसीं । अहर्निशीं तिष्ठती ॥ ६३ ॥ बळ आणि महाबळ । सुमुख संज्ञे अवधानशीळ । कुमुद कुमुदाक्ष केवळ । पाठीसी प्रबळ बळे उभे ॥ ६४ ॥ गरुड दृष्टीं तिष्ठे आपण । येर नंदादि जे अष्टौ जन । ते अष्टौ दिशांप्रति जाण । पार्षदावरण हरिनिकटीं ॥ ६५ ॥

दुर्गा विनायकं व्यासं विष्वक्सेनं गुरुन् सुरान् । स्वे स्वे स्थाने त्वाभिमुखान् पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः ॥ २९ ॥

दुर्गा विनायक जाण । व्यास आणि विष्वक्सेन । चहूं कोरीं चारी स्थापून । करावें पूजन देवाभिमुख ॥ ६६ ॥ मूळमूर्तीसीं अभिनाकारु । गुरु आणि परमगुरु । परमेष्ठिगुरुसीं एकाकारु । पूजाप्रकारु करावा ॥ ६७ ॥ इंद्रादि अष्टौ लोकपाळ । आह्वानूनियां सकळ । स्थापूनि अष्टौ दिशा केवळ । तेही तत्काळ पूजावे ॥ ६८ ॥ गुरु-दुर्गादिक लोकपाळ । पूजावे सांगोपांग सकळ । प्रोक्षणपाद्यादि अविकळ । पूजा निश्चळ करावी ॥ ६९ ॥ तेचि पूजेचे पूजोपचार । कोण कोण पैं प्रकार । साही श्लोकीं शार्ङ्गधर । संक्षेपाकार सांगत ॥ २७० ॥

चन्दनोशीरकपूरकुइकुमागुरुवासितैः-

। सलिलैः स्नापयेन्मन्त्रैनित्यदा विभवे सति ॥ ३० ॥

स्वर्णधर्मानुवाकेन

महापुरुषविद्यया । पौरुषेणापि सूक्तेन सामभीराजनादिभिः ॥ ३१ ॥

एळा वाळा कर्पूर । चंदन कुंकुम केशर । त्यामाजीं मेळवूनि अगर । धूपिलें नीर स्नपनासी ॥ ७१ ॥ सुवासित सपरिकर । गंगाजळ अतिपवित्र । शंखमुद्रापुरस्कर । शंखीं तें नीर भरावें ॥ ७२ ॥ ऐसें जळ घेऊनि शुद्ध । आपस्तंबशाखेचे प्रसिद्ध । 'सुवर्णधर्मानुवाक' पद । तेणे अभिषेक विशद मज करावा ॥ ७३ ॥ अथवा केवळ 'पुरुषसूक्त' । 'रुद्राभिषेक' 'विष्णुसूक्त' । इंहीं मंत्रीं मंत्रोक्त । देवासीं यथोक्त स्नान द्यावें ॥ ७४ ॥ कां सामवेदींचे गायन । त्यामाजीं सामनीराजन । तेणेहीकरूनियां जाण । देवासीं स्नान करावें ॥ ७५ ॥ असल्या वैभवसंपन्न । नित्य द्यावें हें महास्नान । नातरी पर्वविशेषें जाण । करावें आपण जयंत्यादिकीं ॥ ७६ ॥ आगमोक्त सुलक्षण । 'महापुरुषविद्या' पूर्ण । तेणेही करूनि आपण । देवासीं स्नान करावें ॥ ७७ ॥ देवासीं पूर्ण झालिया स्नान । करावें मंगळनीरांजन । मग वस्त्रे अलंकार भूषण । देवासीं आपण अर्पावीं ॥ ७८ ॥

वस्त्रोपवीताभरणपत्रस्त्रागान्धलेपनैः-

। अलङ्कूर्वीत सप्रेम मद्दको मां यथोचितम् ॥ ३२ ॥

देवो स्वरूपे घनसांवळा । कांसे कसावा सोनसळा । हेमसूत्र अर्पूनि गळां । रलमेखळा

बाणावी ॥ ७९ ॥ वांकीअंदुवांचा गजर। चरणीं नूपुरांचा झणल्कार। पुकुटकुडळे मनोहर। हृदयीं
गंभीर पहापदक ॥ २८० ॥ जडित मोतिलग पत्रवेली। अतिशोभित दिसे निढळी। तिलक पिंवळा
तयातळीं। कंठीं झळाळी कौस्तुभ ॥ ८१ ॥ बाहीं बाहुवटे वीरकंकणे। करमुद्रिका रत्नखेवणे।
पीतांबर झळके कोणे मानें। रविबिंब तेणे लाजविलें ॥ ८२ ॥ सांवळे अंगीं गोमटी। शुभ्र चंदनाची
शोभे उटी। सुमनमाळा वीरगुंठीं। होत घरटीं पथुकरां ॥ ८३ ॥ वैजयंती वनमाळा। आपाद रुक्ळे
गळां। घवधवीत दिसे डोळां। घनसांवळा शोभत ॥ ८४ ॥ एवं वस्त्रालंकारभूषणीं। स्वयं पूजावा
शार्ङ्गपाणी। पूजेहृनियां पनीं। श्रद्धा कोटिगुणीं असावी ॥ ८५ ॥ भक्त असो अतिसंपन्न। अथवा
हो कां अतिनिर्धन। जेथ शुद्ध श्रद्धा संपूर्ण। तेथ नारायण संतुष्टे ॥ ८६ ॥ सकळ पूजेचे कारण।
मुख्य श्रद्धाचि गा प्रमाण। अत्यंत श्रद्धें जो संपन्न। तो देवाचा पूर्ण पद्धियंता ॥ ८७ ॥

पाद्यमाचमनीयं च गन्यं सुमनसोऽक्षतान्। धूपदोपोपहार्वाणि दद्यामे श्रद्धयाचकः ॥ ३३ ॥

एवं मूर्ति शृंगारिल्या पूर्ण। द्यावें पाद्य अर्थ्य आचमन। देऊनि मधुपर्कविधान। करावें
पूजन श्रद्धायुक्त ॥ ८८ ॥ गंधाक्षता शुद्ध सुमन। धूप दशांग दीपदान। दीपावली नीराजन। श्रद्धा
मदर्चन साधकां ॥ ८९ ॥

गुडपायससर्पीषि शश्कुल्यापूपमोदकान्। संयावदधिभूपांश्च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ॥ ३४ ॥

झाल्या धूप दीप नीरांजन। देवासी वोगरावें भोजन। नानापरीचें पक्वान। अन सदन
रसयुक्त ॥ २९० ॥ मांडा साकरमांडा गुळबरी। शश्कुल्या अमृतफळे क्षीरधारी। दुधामाजीं आळिली
क्षिरी। वाढिली परी वळिवट ॥ ९१ ॥ मधुवडा कोरवडा। लाडू तिळवयांचा जोडा। रुची आला
अंबवडा। ठायापुढां वाढिंनला ॥ ९२ ॥ पत्रशाकांची प्रभावळी। भात अरुवार जिरेसाळी। सूप
सोलींव मुगदाळी। गोघृत परिमळी सद्यस्तप्त ॥ ९३ ॥ सांजा सडींव गुळयुक्त। एळा मिरें घालूनि
आंत। पाक केला घृतमिश्रित। सेवितां मुखांत अरुवार ॥ ९४ ॥ कथिका तक्राची गोमटी। आप्परसें
भरली वाटी। शिखरणी केळांची वाढिली ताटीं। देखोनि लाळ घोंटी अमरेंद्र ॥ ९५ ॥ दधि दुग्ध साय
साकर। नैवेद्या वाढिले परिकर। देव न पाहे उपचार। श्रद्धा श्रीधर तृप्त होय ॥ ९६ ॥ सामर्थ्य असले
करावयासी। तरी हे परवडी प्रतिदिवर्शी। नैवेद्य अर्पावे देवासी। ना तरी पर्वविशेषीं अर्पावे ॥ ९७ ॥
उपास्यमूर्ति जे साचार। ते जयंतीस सविस्तर। पर्वविशेषीं उपचार। पूजा अपार हरि सांगे ॥ ९८ ॥

अभ्यङ्गोन्मर्दनादर्शाद्यावाभिषेचनम् । अन्नाद्यगीतनृत्यादि पर्वणि स्वरुतान्वहम् ॥ ३५ ॥

पर्वे बोलिलीं आगमोक्तीं। अथवा वार्षिक पर्वे येती। कां निजमूर्तीची जयंती। ते पूजा श्रीपति
स्वयं सांगे ॥ ९९ ॥ दंतधावन उद्भर्तन। मूर्तीसी द्यावें अभ्यंजन। पंचामृते करूनि स्नपन। विचित्राभरण
पूजावी ॥ ३०० ॥ पूजोनि साळंकृत देवासी। नैवेद्य अर्पावे घड़सीं। देऊनि करोद्भर्तनासी। मुखवासासी
अर्पावे ॥ १ ॥ देव विसरला देवपणासी। तें देवपण भेटे देवासी। ऐशिया दाखवावें आदर्शासी।
तेणे देवदेवासी उल्हासु ॥ २ ॥ पर्वविशेषीं जयंतीसी। मेळवूनि संतवैष्णवांसी। करावें गीतनृत्यकीर्तनासी।
अतिप्रेमेसीं अहोरात्र ॥ ३ ॥ आगमोक्त दीक्षा हवन। करितां तत्काळ देव प्रसन्न। त्या होपाचें
विधिविधान। ऐक सावधान उद्धवा ॥ ४ ॥

विधिना विहिते कुण्डे मेखलागतंवेदिभिः। अग्निभाधाय परितः समृहेत्पाणिनोदितम् ॥ ३६ ॥

परिस्तीर्याथ पर्युक्षेदन्वाधाय यथाविधि । प्रोक्षण्याऽसाद्य द्रव्याणि प्रोक्ष्यान्नौ भावयेत माम् ॥ ३७ ॥

आगमोक्त कुंडविधान । लांबी रुंदी खोली कोण । गणूनि उंचीचे प्रमाण । कुंड संपूर्ण साधावे ॥ ५ ॥ स्वशाखा जें वेदप्रोक्त । मेखळायुक्त साधावी गर्त । योनीसकट वेदी तेथ । लक्षणोक्त साधावी ॥ ६ ॥ तेथ करूनि अग्न्याधान । प्रतिष्ठिला जो हुताशन । त्यासी करूनि करस्पर्शन । परिसमूहन करावे ॥ ७ ॥ दर्भी करावे परिस्तरण । मग करावे पर्युक्षण । इध्माबर्हिविसर्जन । त्रिसंधान ठेवावे ॥ ८ ॥ करूनि बर्हीचे आस्तरण । करावे आज्यस्थालीस्थापन । व्याहृतीं समिधाहोम जाण । 'अन्वाधान' त्या नांव ॥ ९ ॥ प्रोक्षणीपात्रीचे विधान । करूनि भरावे जळ पूर्ण । तेणे कुशाग्रजळे आपण । होमद्रव्ये जाण प्रोक्षावीं ॥ १० ॥ कुंडीं प्रदीप्त हुताशन । तेथ करावे माझें ध्यान । तें ध्यानमूर्तीचे लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ११ ॥

तप्तजाम्बूनदप्रख्यं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः । लसच्चतुर्भुजं शान्तं पदाकिञ्जलकवाससम् ॥ ३८ ॥

स्फुरत्कीटकटकटिसूत्रवराङ्गदम् । श्रीवत्सवक्षसं ग्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ॥ ३९ ॥

जैसा तप्तस्वर्णभा । तैशी मूर्तीची अंगप्रभा । चतुर्भुज साजिरी शोभा । चिन्मात्रगाभा साकार ॥ १२ ॥ शंखचक्रगदाकमळ । कांसे पीतांबर सोम्यवळ । लोपूनि अग्निप्रभाज्वाळ । मूर्तिप्रभा प्रबळ प्रकाशे ॥ १३ ॥ मुकुटकुंडले मेखळा । श्रीवत्स शोभे वक्षस्थळा । आपाद रुळे वनमाळा । इळके गळां कौस्तुभ ॥ १४ ॥

ध्यायनभ्यर्च्य दारूणि हविषाभिधृतानि च । प्रास्याज्यभागावाधारौ दत्त्वा चाज्यप्लुतं हविः ॥ ४० ॥

ऐसे साङ्ग माझें ध्यान । अग्नीमाजीं भावूनि जाण । करूनि आवाहन पूजन । विध्युक्त हवन मांडावे ॥ १५ ॥ अग्नि विधियुक्त आव्हानूनी । समिधा होमधृते अभिधारूनी । आज्यभाग दों अवदारीं । प्रथमहवर्नीं होमावा ॥ १६ ॥ तेथ तिलाज्य हविर्द्रव्य पूर्ण । धृतप्लुत अवदान । आगमोक्त होमविधान । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ १७ ॥

जुहुयान्मूलमन्त्रेण घोडशर्चावदानतः । धर्मादिभ्यो यथान्यायं मन्त्रैः स्विष्टकृतं व्रुधः ॥ ४१ ॥

लक्षूनि मुखबोध देवाचा । मूलमन्त्रे होम साधकांचा । कां पुरुषसूक्त सोळा ऋचा । हा होमाचा विधिमार्ग ॥ १८ ॥ धर्मादिक पीठार्चन । इतर देवता आवरण । त्यांसीही एकएक अवदान । नाममन्त्रे जाण होमावे ॥ १९ ॥ मग स्विष्टकृताचे अवदान । साधके द्यावे सविधान । ऐसे हें माझें निजभजन । भक्त सज्जान जाणती ॥ २० ॥ होमादि मूर्तिभजनविधी । येणे तत्काळ साधकां सिद्धी । भक्त पावती निजपदीं । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ २१ ॥

अभ्यर्च्याथ नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो बलिं हरेत् । मूलमन्त्रं जपेद्ब्रह्म स्मरन्नारायणात्मकम् ॥ ४२ ॥

यापरी होम विधियुक्त अर्चन । करूनि करावे साष्टांग नपन । मग देवाचे जे पार्षदगण । त्यांसी बळिहरण कल्पावे ॥ २२ ॥ मग ब्राह्मप्रतिमापूजास्थान । तेथे येवोनियां आपण । मूलमन्त्राचे स्मरण । ध्यानयुक्त जाण करावे ॥ २३ ॥ पूज्य-पूजक अभिन । परात्पर जो कां नारायण । ते परद्वर्हीं लावूनी मन । घालावे आसन सावधानवृत्तीं ॥ २४ ॥ ध्यानीं जंब स्थिरावे मन । तंब स्थिर राखावे आसन । तेथूनि उपरमल्या मन । पुढे पूजाविधान हरि सांगे ॥ २५ ॥

दत्त्वाऽचमनमुच्छेषं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् । मुखवासं सुरभिमत्ताम्बूलाद्यमथार्हयेत् ॥ ४३ ॥

एवं विसर्जिलिया ध्यान । झाले देवाचे भोजन । ऐसे भावूनि आपण । शुद्धाचमन अर्पावे ॥ २६ ॥

अग्नीपाजील मूर्तिध्यान । प्रतिमा पूजिली जे आपण । दोहीं शुद्धाचमन । यथोक्त जाण करावें ॥ २७ ॥
देवाचिया भुक्तशेषासी । भाग द्यावा विष्वक्सेनासी । पग काढूनि उच्छिष्टासी । द्यावें देवासी
करोद्वर्तन ॥ २८ ॥ कापुरें घोळिवा सुपारीफोडी । सुवर्णवर्णा पानांची विडी । काथ सुवासिला परवडी ।
अभिनव गोडी तांबूला ॥ २९ ॥ एळा लवंगा कंकोळ । अल्प अपिले जातीफळ । सुरंग रंगले तांबूल ।
दिसे मुखकपळ साजिरें ॥ ३० ॥ चोवा कस्तूरी बुका सधर । अर्पूनि पुष्यांजलीसंभार । जेणे शीघ्र
संतोषे श्रीधर । तें प्रेम साचार हरि सांगे ॥ ३१ ॥

उपगावनृण-नृत्यन्कर्मण्डभिनय-मम । मत्कथा: श्रावयज्ञज्ञवन् मुहूर्त क्षणिको धवेत् ॥ ४५ ॥

ज्ञान ध्यान उपासकता । हे गौण जाण सर्वथा । देव भावाचा भोक्ता । भावें तत्त्वतां देव
भेटे ॥ ३२ ॥ ध्यानीं तुटलिया निजमन । करावें माझें नामस्मरण । कां माझ्या गुणांचें श्रवण ।
आदरे जाण करावें ॥ ३३ ॥ करितां हरिगुणवशश्रवण । तेणे सुखावे अंतःकरण । सुखें सुखावोनि
आपण । स्वयें हरिकीर्तन करावें ॥ ३४ ॥ निर्लज्ज नटाचे परी । हरिरंगणीं नृत्य करी ।
हावभावकटाक्षकुसरी । अभिनयो धरी कर्मचा ॥ ३५ ॥ गोवर्धनउद्घरण । अंगे दावावें आपण । कां
मांडूनियां दृढ ठाण । त्यंबकभंजन दावावें ॥ ३६ ॥ पूतनाप्राणशोषण । कुवलयाचें निर्दळण । दावूनि
मल्लमदन । हरिकीर्तन करावें ॥ ३७ ॥ नवल प्रेमाचा उद्गोथ गद्यपद्यनामप्रबंध । भुजंगप्रयातादि
अगाथ । गाती स्वानंद स्तुतिस्तोत्रें ॥ ३८ ॥

स्तवैरुच्चावचेः स्तोत्रैः पौराणैः प्राकृतैरपि । स्तुत्वा प्रसीद भगवन्निति वन्देत दण्डवत् ॥ ४५ ॥

माझीं स्तुतिस्तोत्रें पुराण । सादरें करावीं श्रवण । श्रोता मिळालिया आपण । कथानिरूपण
सांगावें ॥ ३९ ॥ शुद्ध न ये स्तोत्रपठण । करितां अबद्ध गायन । पाठका दोष न लगे जाण । तेणे
होय निर्दळण महादोषां ॥ ३४० ॥ वेदींचें उपनिषत्पठण । कां ऋचामंत्रें हरीचें स्तवन । ये लौकिकीं
उच्चावचें जाण । देवासी समान निजभावें ॥ ४१ ॥ पुराणींचें श्रेष्ठ स्तोत्र । अथवा पढतां नाममात्र ।
अर्थे भावार्थे साचार । समान श्रीधर मी मार्नी ॥ ४२ ॥ नेणे वेद शास्त्र पुराण । केवळ भाळाभोळा
जाण । तेणे करितां प्राकृत स्तवन । मी जनार्दन संतोषे ॥ ४३ ॥ वेदीं चुकल्या स्वरवर्ण । पाठका
दोष बाधी गहन । प्राकृत करितां हरीचें स्तवन । दोषनिर्दळण तेणे होय ॥ ४४ ॥ शास्त्रश्रवण
पुराणस्थिती । पाहिजे पंचमीसप्तमीव्युत्पत्ती । प्राकृत अबद्धही नामकीर्ती । भगवत्प्राप्तिप्रापक ॥ ४५ ॥
संस्कृत वाणी देवें केली । प्राकृत चोरापासून झाली । असोत या पक्षाभिमानी बोली । देवाची चाली
निरभिमान ॥ ४६ ॥ वेदशास्त्र हो पुराण । कां प्राकृतभाषास्तवन । एर्थे भावचि श्रेष्ठ जाण । तेणे
नारायण संतोषे ॥ ४७ ॥ देवासी प्रेमाचें पढियें कोड । न पाहे व्युत्पत्तीचें कावाड । भाविकांचा
भावार्थचि गोड । तेणे भक्तांची भीड नुल्लंघी देवो ॥ ४८ ॥ एवं भावार्थे करितां स्तवन । देव होय
भक्ताअधीन । तेणे भावार्थे करूनि नमन । हरिचरण वंदावे ॥ ४९ ॥ मुहूर्त निमेष क्षणोंक्षण । हरिचरणीं
सुखावल्या मन । इतर व्यापार तेणे सुखें जाण । सहजे आपण बोसरती ॥ ५५० ॥ जेणे तुटें माझें
अनुसंधान । तें कर्म त्यागावें आपण । जेणे स्वरूपनिष्ठ होय मन । तें समाधान राखावें ॥ ५१ ॥
सप्रेम करितां नमन । नित्य नूतन समाधान । त्या नमनाचें लक्षण । लोटांगण दंडवत ॥ ५२ ॥ सुटल्या
दंड सत्राणें । संमुख विमुख पाहों नेणे । तैशीं घालीं लोटांगणें । देहाभिमानें अहेतुक ॥ ५३ ॥ असतां

देहाचें अनुसंधान। जो परमार्थे करी नमन। त्या नमस्काराचें लक्षण। स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ५४ ॥

शिरो मत्पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम्। प्रपनं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवात् ॥ ४८ ॥

मस्तक माझ्या चरणांवरी। उभय बाहु परस्परीं। दोनी चरण दोंही करीं। धरी निर्धारीं भावार्थे ॥ ५५ ॥ संसारसागराच्या पोटीं। मृत्युग्रहें घातली मिठी। चरणीं लागलों उठाउठीं। मज जगजेठी सोडवीं ॥ ५६ ॥ भवभयें भ्यालों दारुण। यालागीं तुज आलों शरण। निवारी माझें जन्ममरण। भावें श्रीचरण दृढ धरिले ॥ ५७ ॥ तुं स्वामी असतां शिरीं। मज मृत्यु बापुडे केवीं मारी। भावें लोटांगण चरणांवरी। कृपा उद्धरीं कृपाळुवा ॥ ५८ ॥ देखोनि साष्टांग नमन। ऐकोनि भयभीतस्तवन। मज तुष्टला नारायण। ऐसें आपण भावावें ॥ ५९ ॥

इति शेषां मया दत्तां शिरस्याधाय सादरम्। उद्वासयेच्चेदुद्वास्यं ज्योतिज्योतिपि तत्पुनः ॥ ४७ ॥

म्यां दीधला शेषप्रसाद। तो शिरीं धरोनि स्वानंद। स्थावरमूर्ति जेथ प्रसिद्ध। तेथ उद्वाससंबंध न करावा ॥ ३६० ॥ जंगम जे प्रतिमामूर्ती। तेथ आवाहिली निजात्मज्योती। ते उद्वासुनियां मागुती। निजात्मस्थितीं ठेवावी ॥ ६१ ॥ मूर्तीमाझारील ज्योति। आणोनियां हृदयस्थितीं। पग निजात्मज्योतीसी ज्योती। यथास्थितीं मेळवावी ॥ ६२ ॥ विसर्जनान्त पूजास्थिती। ऐकोनि उद्धवाचे चित्तीं। साधकां पूज्य कोण मूर्ती। देव ते अर्थी स्वयें सांगे ॥ ६३ ॥

अचांदिषु यदा यत्र श्रद्धा मां तत्र चार्चयेत्। सर्वभूतेष्वात्मनि च सर्वात्माहमवस्थितः ॥ ४८ ॥

उद्धवा जे मूर्ति ज्या पढियंती। तेचि त्यासी पूज्य मूर्ती। तुवांही अणुमात्र चित्तीं। संदेह ये अर्थी न धरावा ॥ ६४ ॥ विष्णु विरिचि सविता जाण। शिव शक्ति कां गजवदन। या मूर्तीमाझीं मी आपण। सर्वीं समान सर्वात्मा ॥ ६५ ॥ सर्व प्रतिमांचें पूजन। करितां मज पूजा समान। भक्तांची जेथ प्रीति गहन। तिये अधीन मी परमात्मा ॥ ६६ ॥ जेवीं बाळकाचेनि मेळें। माता तदनुकूल खेळे। तेवीं भक्तप्रेमाचिये लीळें। म्यां चित्कल्लोळे क्रीडिजे ॥ ६७ ॥ या सर्व भूतांच्या ठायीं। आणि अवतारादि लीलादेहीं। मी सर्वासी समान पाहीं। ये अर्थीं नाहीं संदेहो ॥ ६८ ॥ उद्धवा मी नाहीं ऐसें। कोणीही ठिकाण रितें नसे। परी प्राण्यांचें भाग्य कैसें। त्या मज विश्वासें न भजती ॥ ६९ ॥ जो जेथ मज भजों बैसे। त्या मी तेथ तैसाचि असें। हें उपासनाकांडविशेषें। गुप्त अनायासें प्रकाशिलें ॥ ३७० ॥ उपासनाकांडींचा निर्वाहो ॥ मी सर्वाभूतीं देवाधिदेवो। हा ज्यासी न कळे मुख्य भावो। त्यासी मूर्तिनिवाहो द्योतिला ॥ ७१ ॥ हो कां माझी प्रतिमामूर्ती। तेही मी चिदात्मा निश्चितीं। तेथ करितां भावें भक्ती। भक्त उद्धरती उद्धवा ॥ ७२ ॥

एवं क्रियायोगपथैः पुमान्वैदिकतान्त्रिकैः। अर्चनुभयतः सिद्धिं मत्तो विन्दत्यभीप्सिताम् ॥ ४९ ॥

एवं क्रियायोगलक्षण। वैदिक तांत्रिक मिश्र जाण। आगमनिगम विस्तार गहन। तो मुख्यार्थ पूर्ण सांगितला ॥ ७३ ॥ येणें क्रियायोग भजनमार्गे। भक्त जैं भोगमोक्ष मागे। तैं उभय सिद्धी लागवेगें। म्यां श्रीरंगें अर्पिजे ॥ ७४ ॥ भक्त निष्काम अनन्यभक्ती। तैं भोग मोक्षादि संपत्ती। घेऊनियां मी श्रीपती। त्यांच्या द्वाराप्रती सदा तिष्ठें ॥ ७५ ॥

मदर्चा सम्प्रतिष्ठाप्य मन्दिरं कारयेद्दृढम्। पुष्पोद्यानानि रम्याणि पूजायात्रोत्सवाश्रितान् ॥ ५० ॥

साङ्ग माझी प्रतिमामूर्ती। करूनि जे प्रतिष्ठा करिती। दृढ देवालया उभारिती। अतिप्रीतीं

मद्भावें ॥ ७६ ॥ बन उपवन उद्यान। पुष्पबाटिका लालबाब्या पूर्ण। नित्यपूजेचे विधान। उत्साहीं जाण महापूजा ॥ ७७ ॥ यात्रा बहुजनसमाजा। वार्षिक पर्व महापूजा। चालबाबया अधोक्षजा। उपाय सहजा हरि सांगे ॥ ७८ ॥

पूजादीनां प्रवाहार्थ महापर्वस्वथान्वहम् । क्षेत्रापणपुरग्रामान् दत्त्वा मत्स्मार्चितामियात् ॥ ५१ ॥

नित्यपूजा महापूजा। वार्षिक पर्व चालबाबया वोजा। नित्यनिर्वाह करी राजा। ग्रामसमाजा अर्पूनि ॥ ७९ ॥ 'क्षेत्र' म्हणिजे शेत गहन। हाटउत्पन्न द्रव्य 'आपण'। हाटेंविण तो 'ग्राम' जाण। ऐक लक्षण पुराचें ॥ ३८० ॥ हाटयुक्त तें 'पुर' पाहीं। जे अर्पिती देवालयीं। ते माझें ऐश्वर्य पाहीं। सर्वा ठायीं पावती ॥ ८१ ॥ मूर्तिप्रतिष्ठा पूजाविधान। देवालयीं केलिया जाण। कर्त्यासी फळ कोण कोण। तेही श्रीकृष्ण सांगत ॥ ८२ ॥

प्रतिष्ठया सार्वभौमं सद्याना भुवनत्रयम् । पूजादिना ब्रह्मलोकं त्रिभर्मत्साम्बतामियात् ॥ ५२ ॥

जो मूर्तिप्रतिष्ठा करूनि ठाये। तो सार्वभौम राज्य लाहे। जो देवालय करी स्वयें। तो स्वामी होये तिहीं लोकीं ॥ ८३ ॥ जो करी पूजाविधान। तो पावे ब्रह्मसदन। ये तीनी जो करी आपण। तो मजसमान ऐश्वर्य पावे ॥ ८४ ॥ ऐसे हे तिघे साधक। पोटीहूनि सकामुक। कामनेसारखे लोक। ते आवश्यक पावती ॥ ८५ ॥ ज्यासी माझें निष्काम भजन। त्याचे प्राप्तीचें निजलक्षण। तें अत्यादरें श्रीकृष्ण। स्वानंदें पूर्ण सांगत ॥ ८६ ॥

मामेव नैरपेक्षयेण भक्तियोगेन विन्दति । भक्तियोगं स लभते एवं यः पूजयेत माम् ॥ ५३ ॥

मज मुख्यत्वें जीवीं धरून। ज्यासी माझें निष्काम भजन। निष्कामता जे अनन्य। ते पुरुष जाण मी होती ॥ ८७ ॥ तो वर्तमानदेहीं असतां। माझें निजरूप होय तत्त्वतां। त्या आम्हां आंतीता। भेद सर्वथा असेना ॥ ८८ ॥ करितां निष्काम भजन। भक्त झाला मजसमान। 'समान' म्हणावया जाण। वेगळेपण असेना ॥ ८९ ॥ एवं भक्त तो मजभीतरीं। मी भक्ताआंतबाहेरी। ऐसे मिळाले परस्परीं। निजभक्तजनावरी नांदत ॥ ३९० ॥ गूळ जेवीं गोडियेसी। कां कल्लोळ जैसा सागरासी। ऐशिया निजभक्तीपाणीं। आम्हां तयांसी रहिवासु ॥ ९१ ॥ ऐशी निष्काम जो भक्ति करी। तो धन्य धन्य चराचरीं। जो देवाद्विजांची वृत्ति हरी। तो पचे अघोरीं तें ऐक ॥ ९२ ॥

यः स्वदत्तां पर्दत्तां हरेत सुरविप्रयोः । वृत्तिं स जायते विद्भुगवपाणामयुतायुतम् ॥ ५४ ॥

करुश्च सारथेहेतोरनुमोदितुरेव च । कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूवसि तत्कलम् ॥ ५५ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोऽवसंवादे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

जो देवालयाची वृत्ति हरी। जो ब्राह्मणवृत्तीचा लोप करी। तो अयुतायुतवर्षसहस्रीं। योनी सूकरी विष्ठा भोगी ॥ ९३ ॥ जो द्विजदेवांची वृत्ति हरी। त्यासी जो होय सहाकारी। कां जो अनुमोदन करी। ते तिघे अघोरीं पचिजेती ॥ ९४ ॥ ते जन्मपरणांच्या आवर्तीं। तेंचि फळ पुढतपुढतीं। परम्परोनि गा भोगिती। जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ९५ ॥ माझे प्राप्तीची चाड चित्ता। तरी नातळावी अधर्मता। अधर्मवंताची कथा। स्वभावें सर्वथा न करावी ॥ ९६ ॥ न देखावें दोषदर्शन। न बोलावें मर्मस्पर्शन। भूतमात्रांचा द्वेष जाण। सर्वथा आपण न करावा ॥ ९७ ॥ नायकावी परनिंदा। न खोलावें परापवादा। अधर्माचिया संवादा। कोणासी कदा न मिळावें ॥ ९८ ॥ त्रिलोकींचें पाप असके ।

ज्यास घेणे असेल आवश्यके। तैं साधुनिंदा निजमुखें। यथासुखे करावी ॥ १९ ॥ सकळ दुःखांचिया राशी। अवश्य याव्या मजपाशीं। ऐसी आवडी ज्याचे मानसीं। तेणे ब्रह्मद्वेषासी करावें ॥ ४०० ॥ सकळ काळ वृथा जावा। ऐसे आवडे ज्याचे जीवा। तेणे सारिपाटादि आघवा। खेळ मांडावा अहर्निशीं ॥ १ ॥ मी हृदयस्थ आत्माराम। स्वतःसिद्ध परब्रह्म। तो मी व्हावया दुर्गम। अर्धर्म कर्म जगासी ॥ २ ॥ तें निर्दलावया कर्माकर्म। वर्म आहे गा अतिसुगम। अखंड स्मरावे रामनाम। पुरुषोत्तम अच्युत ॥ ३ ॥ जेथें हरिनामाचा गजर। तेथ कर्माकर्माचे संभार। जाळूनि नुरवीं भस्मसार। ऐसे नाम पवित्र हरीचें ॥ ४ ॥ नाम निर्दली पाप समस्त। हें सकळशास्त्रसंमत। जो विकल्प मानी एथ। तो जाण निश्चित वज्रपापी ॥ ५ ॥ वज्रपापाचे पर्वत। निर्दली श्रीमहाभागवत। तें जनार्दनकृपा एथ। झाले प्राप्त अनायासें ॥ ६ ॥ ते भागवतींचा पाहतां अर्थ। हरीचें नाम अतिसमर्थ। वर्णिलेसे परमाद्दुत। स्वमुखें अच्युत बोलिला ॥ ७ ॥ एथही जो विकल्प धरी। तो अतिअभाग्य संसारीं। महादुःखदोषसागरीं। विकल्पेंकरीं बुडाला ॥ ८ ॥ संकल्पविकल्पेंकरीं जाण। जनांसी झाले दृढ बंधन। त्या भवबंधाचें छेदन। जनार्दन निजनाम ॥ ९ ॥ जनार्दनाचें निजनाम। निर्दली भवभय परम। तें नाम स्मरे जो सप्रेम। तो पुरुषोत्तम स्वयं होय ॥ ४१० ॥ स्वयं होणे ब्रह्म पूर्ण। ये अर्थीचें गोड निरूपण। अद्वाविसावे अध्यायीं जाण। उद्धवा श्रीकृष्ण सांगेल ॥ ११ ॥ ते कथा जैं श्रवणीं पडे। तैं जीवीं स्वयंभ सुख वाढे। मग आंतबाहेर दोंहीकडे। करी वाडेंकोडे समसाप्य ॥ १२ ॥ जे कथेचें गोडपण। जीव गेल्या न सोडी जाण। ऐसे रसाळ निरूपण। उद्धवासी श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १३ ॥ श्रवणे उपजे ब्रह्मभावो। तो हा अद्वाविसावा अध्यावो। उद्धवासी देवाधिदेवो। निजकृपें पहा हो सांगेल ॥ १४ ॥ अक्षरें भरोनि अक्षररसीं। देव सांगेल उद्धवासी। तें निरूपण अद्वाविसाव्यासी। ब्रह्मसुखेंसीं लगडेल ॥ १५ ॥ ब्रह्मसुखाची सांठवण। तो हा अद्वाविसावा जाण। ते उघडूनियां उणखूण। उद्धवासी श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १६ ॥ तें कृष्णउद्धवनिजज्ञान। एका विनवी जनार्दन। तुमचे कृपेंकरूनि पूर्ण। श्रोतां अवधान मज द्यावें ॥ १७ ॥ श्रोतां दीथल्या अवधान। ग्रंथीं उल्हासे निरूपण। एका जनार्दना शरण। शिरीं श्रीचरण वंदिले ॥ ४१८ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे, एकाकारटीकायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥
॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्लोक ॥ ५५ ॥ ओव्या ॥ ४१८ ॥

॥ श्रीः ॥
॥ ॐ तत्सत्-श्रीकृष्ण प्रसन्न ॥

श्रीएकनाथी भागवत

अध्याय अद्वाविसावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ जय जय सदगुरु परम । जय जय सदगुरु पुरुषोत्तम । जय जय सदगुरु परब्रह्म । ब्रह्मा ब्रह्मनाम तुझेनी ॥ १ ॥ जय जय सदगुरु चिदंक्यस्फूर्ती । जय जय सदगुरु चिदात्मस्योति । जय जय सदगुरु चिन्मूर्ती । मूर्तामूर्ती चिद्रूप ॥ २ ॥ जय जय सदगुरु सत्क्षेत्रा । जय जय सदगुरु सत्पात्रा । जय जय सदगुरु सन्मात्रा । सदैकाक्षरा सद्गूपा ॥ ३ ॥ जय जय सदगुरु स्वानंदमान । जय जय सदगुरु स्वानंदपूर्ण । जय जय सदगुरु स्वानंदधन । आनन्दा गोडपण तुझेनी ॥ ४ ॥ जय जय सदगुरु देवअग्रणी । जय जय देवशिरोमणी । सकल देव लागती चरणी । देवचूडामणी गुरुराया ॥ ५ ॥ जय जय जीवादिजीवा । जय जय शिवादिशिवा । जय जय देवादिदेवा । जय जय अभिनवा गुरुराया ॥ ६ ॥ जय जय सदगुरु सुखसंपन्ना । जय जय सदगुरु सुखनिधाना । जय जय सदगुरु सुखैकघना । सुखा सुखपणा तुझेनि ॥ ७ ॥ तुझेनि सुखा निजसुख घडे । तुझेनि बोधा निजबोध आतुडे । तुझेनि ब्रह्मा ब्रह्मत्व जोडे । तुझेनि पडिपाडे तूं एकु ॥ ८ ॥ ऐसा श्रीगुरु तूं अनंत । तुड्या स्वरूपासी नाहीं अंत । तो तूं होऊनि कृपायुक्त । निजस्वरूप बोधित निजभक्तां ॥ ९ ॥ आपुले निजरूप बोधून । नुरविशी देवभक्तपण । त्याहीवरी निजभजन । अद्वये पूर्ण करविशी ॥ १० ॥ गंगा मिळोनि सागरीं । मीनली तल्पे तवावरी । तेवीं भक्त मिळोनि तुजमाझारीं । तुझें भजन करी तुझेनि ॥ ११ ॥ अद्वय करितां तुझी भक्ती । तूं संतोषसी यथानिगुती । संतोषोनि शिष्याहातीं । निजात्मसंपत्ती अर्पिंशी ॥ १२ ॥ अर्पूनि निजात्मभरभार । शिष्य गुरुत्वे करिशी थोर । हा अतिलाघवी चमत्कार । अतकर्य विचार तर्केना ॥ १३ ॥ जें अतकर्य वेदशास्त्रांसी । ज्यालागीं वेद विवादिती अहर्निशीं । तें तूं क्षणार्थे बोधिसी । सच्छिष्यासी निजबोधें ॥ १४ ॥ तुड्या निजबोधाची हातवटी । पढता वेदवेदांतकोटी । तरी अलक्ष्य लक्षेना दृष्टीं । सर्वार्थीं गोष्टी अगम्य ॥ १५ ॥ बहुत कळले कळले म्हणती । नानापरीच्या युक्ति चाळिती । परी ते न कळोनि बोसणती । जेवीं शुक बोलती सुभाषितें ॥ १६ ॥ यालागीं तुझी बोधकशक्ती । अगम्य सर्वार्थीं सर्वार्थीं । तुझी लाधल्या कृपायुक्ती । अगम्य पावती सुगमत्वे ॥ १७ ॥ जें अगम्य श्रीभागवत त्याहीमाजीं एकादशार्थ । प्राकृत करविला यथार्थ । बाप समर्थ कृपाळू ॥ १८ ॥ दधि मंथूनी समस्त । जेवीं माता काढी नवनीत । ते आयितें बाळकाहातीं देत । तैसें केलें येथ जनार्दनें ॥ १९ ॥ वेदशास्त्रांचे निजमधित । व्यासें काढिले श्रीभागवत । त्या भागवताचा मधितार्थ । जाण निश्चित एकादश ॥ २० ॥ त्या एकादशाचे गोडपण । सर्वथा नेणे मी आपण । तें जनार्दनें करूनि मथन । सारांश पूर्ण मज दीधला ॥ २१ ॥ तो स्वभावें घालितां तोंडीं । लागली एकादशाची गोडी । त्या गोडपणाच्या आवडीं । टीका चढोवडीं चालिली ॥ २२ ॥ यालागीं एकादशाची टीका । एकला कर्ता नवे एका । एकों एक

मिळोनि देखा । ग्रंथ नेटका निर्बाक्षिला ॥ २३ ॥ मांगेपुढे एक एका । हें एकादशाचें रूप देखा । तेणे एकपणे चालिली टीका । साहा निजसखा जनार्दन ॥ २४ ॥ जनार्दने पैं आपुले । एकीं एकपण दृढ केले । तेचि एकादशाचे अर्था आले । एकीं पीनले एकत्व ॥ २५ ॥ जेवीं जेवणीं गोड घांस । तेवीं भागवतीं एकादश । त्याहीमाझीं अष्टाविंश । अतिसुरस साजिरा ॥ २६ ॥ सर्वांगीं शिर प्रधान । तैसा अद्वाविसावा जाण । तेथील जें कां निरूपण । तो स्वानंद जाण सोलींब ॥ २७ ॥ तो हा अद्वाविसावा अध्यावो । ब्रह्मसुखाचा निजनिर्वाहो । उद्धवे न पुसतां पहा हो । स्वयें देवाधिदेवो सांगत ॥ २८ ॥ उद्धवे न करितां प्रश्न । कां सांगताहे श्रीकृष्ण । येचि अर्थीचें निरूपण । सावधान परिसावें ॥ २९ ॥ उद्धव कृष्णोक्तीं निजज्ञान । पावोनि झाला ज्ञानसंपन्न । तेणे येऊं पाहे ज्ञानाभिमान । जाणपण अनिवार ॥ ३० ॥ जग मूर्खी मी एक ज्ञाता । ऐशी वाढती जे अहंता । ते गुणदोषांची कथा । दावील सर्वथा सर्वत्र ॥ ३१ ॥ जेथ गुणदोषांचें दर्शन । तेथ निःशेष मावळे ज्ञान । येथवरी ज्ञानाभिमान । बाधक जाण साधकां ॥ ३२ ॥ अभिमान बाधी सदाशिवा । तोही आणिला जीवभावा । तेथ मनुष्याचा कोण केवा । अहंत्वे जीवा मुक्तता कैंची ॥ ३३ ॥ गुणदोषांचें दर्शन । जें ईश्वर देखे आपण । तोही नाहूं पावे जाण । इतरांचा कोण पडिपाडु ॥ ३४ ॥ यापरी गुणदोषदर्शन । साधकां बाधक होय पूर्ण । यालागीं त्याचें निवारण । न करितां प्रश्न हरि सांगे ॥ ३५ ॥ बालक नेणे निजहिता । तेथ साक्षेपे प्रवर्ते माता । तेवीं उद्धवाचे निजस्वार्था । श्रीकृष्णानाथा कळवळा ॥ ३६ ॥ ज्ञानाभिमानाचें बाधकपण । सर्वथा साधकां न कळे जाण । यालागीं न करितांही प्रश्न । त्याचें निराकरण हरि सांगे ॥ ३७ ॥ उद्धव जन्मला यादववंशीं । यादव निमती ब्रह्मशापेंसीं । तेथ वांचवावया उद्धवासी । संपूर्ण ब्रह्मज्ञानासी हरि सांगे ॥ ३८ ॥ जेथ देहातीत आत्मज्ञान । तेथ न बाधी शापबंधन । हें जाणोनियां श्रीकृष्ण । पूर्ण ब्रह्मज्ञान उपदेशी ॥ ३९ ॥ जेवीं साकरेवरी माशी । तेवीं श्रीकृष्णमूर्तीपाशीं । प्रीति जडली उद्धवासी । भाव एकदेशी दृढ झाला ॥ ४० ॥ कृष्णापासूनि दुरी जातां । उद्धव प्राण सांडील तत्त्वतां । ते मोडावया एकदेशी अवस्था । ब्रह्मसमता हरि सांगे ॥ ४१ ॥ एकदेशी झाला भावो । तो श्रीकृष्ण नावडे पहा हो । यालागीं देवाधिदेवो । ब्रह्मसमन्वयो स्वयें सांगे ॥ ४२ ॥ उद्धव असतां कृष्णाजवळी । ब्रह्मशापें होईल होळी । यालागीं त्यासी वनमाळी । सर्वब्रह्मसुकाळीं घालूं पाहे ॥ ४३ ॥ कृष्णावेगळा उद्धव जातां । वियोग बाधीना त्याचिया चित्ता । ऐशी पावाया सर्वगतता । उद्धव सर्वथा हरि बोधी ॥ ४४ ॥

श्रीभगवानुवाच—परस्वभावकर्माणि न प्रशंसेन गर्हयेत् । विश्वमेकात्मकं पश्यन्प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १ ॥

जो निःशब्दाचा सोलींब शब्द । ज्याचे निश्वासे जन्मले वेद । उद्धवहितार्थं गोविंद । ज्ञान विशुद्ध स्वयें सांगे ॥ ४५ ॥ संसारीं मुख्य तिन्ही गुण । त्रिगुणांस्तव त्रिविध जन । त्यांचें स्वाभाविक कर्म जाण । शांत दारुण आणि पिश्री ॥ ४६ ॥ त्या कर्माचें निंदास्तवन । सर्वथा न करावें आपण । एकाचें वानितां भलेपण । इतरां कुडेपण तेणोचि बोलें ॥ ४७ ॥ पांचांमाझीं भलेपण । एकाचें वानितां आपण । इतर जे चौंघेजण । ते सहजे जाण निंदिले ॥ ४८ ॥ वामसव्य उभय भाग । दों नांवीं एकचि अंग । तेवीं प्रकृतिपुरुषात्मक जग । चिद्रूपे चांग एकत्वे ॥ ४९ ॥ जग ब्रह्मरूप परिपूर्ण । यालागीं निंदा आणि स्तवन । भूतमात्राचें आपण । कदाही काळीं जाण न करावें ॥ ५० ॥ सर्व भूतांच्या ठारीं । आत्माराम असे पाहीं । यालागीं निंदास्तुति कांहीं । प्राणांतीं पाहीं न करावी ॥ ५१ ॥

उद्धवा निंदास्तुतीची कथा। सांडी सांडीं गा सर्वथा। तरीच पावशी परमार्थ। निजस्वार्था निजबोधें॥५२॥ सर्वभूतीं भगवद्वाव। हा ब्रह्मस्थितीचा निज निर्वाह। यासी कदा नव्हे अपाव। ऐक तो भाव उद्धवा॥५३॥ जेथूनि येवूं पाहे अपाव। तेथें दृढ वाढल्या भगवद्वाव। तेव्हां अपावचि होय उपाव। विघ्नासी ठाव असेना॥५४॥ हे स्थिती सांडूनियां दूरी। मी ज्ञाता हा गर्व धरी। निंदास्तुतीच्या भरोवरी। तो अनर्थामाझारीं निमग्न॥५५॥

परस्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निन्दति। स आशु भ्रश्यते स्वार्थादसत्यभिनिवेशतः॥२॥

मी एक सर्वज्ञाता पूर्ण। ऐसा धरोनि ज्ञानाभिमान। जगाचे देखे दोषगुण। निंदी ब्राह्मण मुख्यत्वें॥५६॥ पराचे स्वाभाविक कर्म। स्वयें निंदणे हा अधर्म। हनुमंत ज्ञाता परम। त्यास वानरी कर्म सोडीना॥५७॥ नारद ज्ञातेपणे मोठा। सत्य मानला श्रेष्ठश्रेष्ठां। तोही कळिलावा कळिकांटा। स्वभावचेष्टा अनिवार॥५८॥ गरुड देवाचे वाहन। सदा तिळे हात जोडून। तोही करी सर्पभक्षण। ऐसे कर्म जाण स्वाभाविक॥५९॥ विचारतां जग त्रिगुण। गुणानुसारे कर्माचिरण। तेथ पाहतां दोषगुण। दोषी जाण पाहे तो॥६०॥ जगीं पहावी एकात्मता। हे ब्रह्मस्थिति गा सर्वथा। सांडूनि गुणदोष पाहतां। तो निजात्मधाता प्रवर्ते॥६१॥ स्वभावें भेटल्या सजन। शोधूनि पाहे दोषगुण। यापरी ज्ञानाभिमान। निंदास्तवन उपजवी॥६२॥ अभिमानाची जाती केशी। अधिक खवळे सज्जानापाशी। तो दाखवी गुणदोषांसी। निंदास्तवनासी उपजवी॥६३॥ आपुले वृत्तीसी जो समान। त्याचे अळुमाळ करी स्तवन। न मने आपणासी ज्याचा गुण। त्यासी निंदी आपण यथेष्ट॥६४॥ निंदास्तुति उपजे जेथ। भेद क्षेभला उठे तेथ। निःशेष निर्दिली परमार्थ। महा अनर्थ अंगीं वाजे॥६५॥ निंदेपाठीं अनर्थ। उधार लागों नेदी तेथ। रोकडा अंगीं आदक्षत। निजस्वार्थघातक॥६६॥ भेद समूळ मिथ्या येथ। येचि अर्थीचा स्वजदृष्टांत। स्वयें सांगे श्रीकृष्णानाथ। दृढ परमार्थ साधावया॥६७॥

तेजसे निद्र्याऽपने पिण्डस्थो नष्टचेतनः। मायां प्राप्नोति मृत्युं वा तद्वनानार्थदृक् पुसान्॥३॥

इंद्रियें जन्मलीं रजोगुणीं। तन्मात्रा विषयो तमोगुणीं। तीं इंद्रियें विषय सेवुनी। ठेलीं निद्रास्थानीं निश्चल॥६८॥ जागृतीं 'विश्व' अभिमानी। दोनी जाती मावळोनी। तेव्हां मिथ्या प्रपंच स्वजीं। 'तैजस' अभिमानी विस्तारी॥६९॥ स्थूल देह असे निश्चल। स्वजीं मनचि केवळ। विस्तारी गा भवजाळ। लोक सकळ त्रिलोकी॥७०॥ त्या स्वजामाजिले सृष्टीसी जाण। उत्पत्ति स्थिति आणि निदान। स्वयें देखतांही आपण। जन्ममरण तें मिथ्या॥७१॥ तेवीं हे अविद्या दीर्घ स्वज। वृथा विस्तारी अभिमान। तेथील मिथ्या जन्ममरण। तूं ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे॥७२॥ तुळ्या निजस्वरूपाच्या ठायीं। भेदाची तंब वार्ताही नाहीं। तेथील शुभाशुभ काहीं। तुज सर्वथा पाहीं स्पर्शेना॥७३॥

किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्यावस्तुनः कियत्। वाचोदितं तदनुतं मनसा ध्यातमेव च॥४॥

जें जन्मलेंचि नाहीं। तें काळें गोरे सांगूं कायी। ग्रहणेवीण काहीं। खग्रास पाहीं दिसेना॥७४॥ उखरीं भासलें मृगजळ। तें खोल किंवा उथळ। मधुर कीं क्षार केवळ। सांगतां विकळ विवेक॥७५॥ तेवीं मिथ्या प्रपंचाचे भान। तेथील दोष आणि गुण। निवडिती जे सज्जान। ते जाण निमग्न अज्ञानामाजीं॥७६॥ जेवीं आंवसेचिये रातीं। अंधारा जोखूं आंधळे येती। त्यांसी जोखितां दोंही हातीं। एकही रती तुकेना॥७७॥ तेवीं प्रपंच मिथ्यापणे। तेथ कानीं जें ऐकणे। कां डोळां

जें देखणे। रसना जें चाखणे स्पर्शणे अंगे॥७८॥ हाताचें घेणोदेणे। पायांचें जें चालणे। वाचेचें जें बोलणे। कल्पणे मने ते मिथ्या॥७९॥ अहंकाराचा ब्रिंदिवार। चित्ताचा चिंतनप्रकार। बुद्धीचा विवेकविचार। हा समूळ व्यवहार मिथ्या तेथे॥८०॥ चित्रीं जळ आणि हुताशन। अंत्यज आणि ब्राह्मण। व्याघ्र आणि हरिण। भासतांही जाण भिंतीचि भासे॥८१॥ तेवीं हा प्रपंच द्वैतयुक्त। भासतां भासे वस्तु अद्वैत। शुभाशुभ कैचे तेथे। ब्रह्म सदोदित परिपूर्ण॥८२॥ केळीचा दिंड उकलितां। जो जो पदर तो तो रिता। तेवीं देहादि प्रपंच विवंचितां। मिथ्या तत्त्वतां मायिक॥८३॥ मिथ्या प्रपंचाच्या ठारीं। शुभाशुभ ते लटिके पाहीं। सत्य वस्तु ठारींच्या ठारीं। शुभाशुभ नाहीं अणुमात्र॥८४॥ जो शुभाशुभ म्हणे आहे। त्याची कल्पना त्यासंमुख होये। निजकल्पनामहाभये। जन्ममरण वाहे लटिकेचि॥८५॥

चाया प्रत्याह्रयाभासा ह्यसन्तोऽप्यर्थकारिणः। एवं देहादयो भावा यच्छन्त्यामृत्युतो भयम्॥५॥

जळीं प्रतिबिंब साच नसे। जो पाहे तो बिंबला दिसे। मिथ्या प्रपंचाचे रूप तैसे। निजकल्पनावशें भासत॥८६॥ ते प्रतिबिंब पाहोनि डोळां। मी म्हणोनि लाविजे टिळा। तेवीं देहाभिपानाचा सोहळा। जीवाच्या कपाळा आदळे॥८७॥ कां आपुलींचि उत्तरे। पडिसादें होतीं प्रत्युत्तरे। ते मिथ्याचि परी साचोकारे। श्रवणीं अक्षरे उमटती॥८८॥ निश्चल दोराचे निजरूप। भ्रमे भासला प्रचंड सर्प। तो मिथ्या परी भयकंप। महाखटाटोप उपजवी॥८९॥ यापरी असंत देहादिक। देहाभिमाने जीवासी देख। जन्ममरणावर्त अनेक। आकल्प दुःख भोगवी॥९०॥ ‘आत्म्यापासोनि देहादि भेद। उपजला हें बोलें वेद। वेदरूपे तूं प्रसिद्ध। मिथ्या वेदवाद घडे केवीं’॥९१॥ ऐसा उद्धवाचा आवांका। वेदवादाची आशंका। समूळ कळली यदुनायका। तेंचि उत्तर देखा देतसे॥९२॥

आत्मैव तदिदं विश्वं सृजते सृजति प्रभुः। त्रायते त्राति विश्वात्मा हियते हरतीश्वरः॥६॥

तत्स्मान्द्युत्तमनोऽन्यस्मादन्यो भावो निरूपितः। निरूपितेयं त्रिविधा निर्मूला भातिरात्मनि।

प्रपंच प्रत्यक्ष विद्यमान। तेणे भेदयुक्त झालें मन। तेथ बोधी माझें वेदवचन। प्रपंच अभिन्न निजात्मता॥९३॥ मूळीं ऊंसचि बीजीं विरुद्धे। तो ऊंस ऊंसपणे कांडा चढे। तेवीं प्रपंच वस्तुयोगे वाढे। वाडेंकोडें तद्रूप॥९४॥ जैसे सोनियाचे झालें लेणे। ते वर्ततां वर्ते सोनेपणे। लेणे मोडलियाही सोने। सोनेपणे स्वतःसिद्ध॥९५॥ तिळाची पुतळी केली। ते तिळावयवीं शोभे आली। ते मोडितां न मोडितां भली। असे संचली तिळरूप॥९६॥ तेवीं उत्पत्ति स्थिति निदान। प्रपंचासी होता जाण। तेथ आदि मध्य अवसान। वस्तु परिपूर्ण संचली॥९७॥ जे एथ भासले चराचर। ते मी आत्माचि साचार। मजवेगळा जगासी थार। अणुमात्र असेना॥९८॥ एवं सृज्य आणि सृजिता। पाल्य आणि प्रतिपाळिता। संहार आणि संहर्ता। मी एकात्मता भगवंत॥९९॥ एथ उत्पत्ति स्थिति निधन। त्रिविधरूपे प्रपंच भिन्न। या सर्वासी मी अधिष्ठान। मजवेगळे जाण असेना॥१००॥ प्रपंच मजवरी आभासे। परी मी प्रपंचामाजीं नसे। जेवीं मृगजळाचेनि रसे। सूर्य काळवशें भिजेना॥१॥ त्रिविध प्रपंचाचे जाळ। मजवरी दिसे हें निर्मूळ। जेवीं गगन भासे सुनीळ। परी तेथ अळुमाळ नीळिमा नाहीं॥२॥ ‘जग प्रत्यक्ष डोळां दिसे। ते तूं निर्मूळ म्हणसी कैसे’। हे आशंका पानिसी मानसे। एक अनायासे तो बोध॥३॥

इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया कृतम्॥७॥

प्रतिद्वान्मदुदितं

ज्ञानविज्ञाननैपुणम् । न निन्दति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ८ ॥

अध्यात्म अधिदैव अधिभूत । हें त्रिविध जग मायाकृत । नस्तें मजमार्जीं आभासत । जाण निश्चित त्रिगुणात्मक ॥ ४ ॥ उद्धवा मिथ्या म्हणोनि तूं एथ । झणें होशी उपेक्षायुक्त । येणें मद्वाक्यें साधुसंत । ज्ञानविज्ञानार्थ पावले ॥ ५ ॥ प्रपंचाचें मिथ्या भान । तेंचि ज्ञानाचें मुख्य ज्ञान । येणें ज्ञानें जो सज्ञान । तोचि समान सर्वाभूतीं ॥ ६ ॥ यालागीं भूतांचे गुणागुण । कदा न वदे निंदास्तवन । सूर्याचे परी जाण । विचरे आपण समसाम्यें ॥ ७ ॥ बदरिकाश्रम उत्तरदेशीं । सेतुबंध दक्षिणेसी । सूर्य संमुख सर्वासी । विमुखता त्यासी असेना ॥ ८ ॥ सूर्य संमुख पूर्वेच्यांसी । तोचि विमुख पश्चिमेच्यांसी । नाहीं तेवीं मी सर्वत्र सर्वासी । विमुखता मजसी असेना ॥ ९ ॥ सामर्थ्ये तम दवङ्गनि जाण । भूतांसी सूर्य भेटे आपण । तेविं जगाचे दवङ्गनि दोषगुण । साधुसज्जन विचरती ॥ १० ॥ जें हें बोलिलें ज्ञानलक्षण । तेंचि सिद्धांचें पूर्णपण । मुमुक्षीं हें अनुसंधान । सावधान साधावें ॥ ११ ॥ हेंचि पाविजे निजज्ञान । तेचि अर्थीचे साधन । उद्धवालागीं श्रीकृष्ण । स्वपुरुंगें आपण सांगत ॥ १२ ॥

प्रत्यक्षेणानुमानेन

निगमेनात्मसंविदा । आद्यन्तवदसज्जात्वा निःसङ्गो विचरेदिह ॥ ९ ॥

जे जन्मोनि नाशवंत । ते सर्वही जाण असंत । आसक्ति सांडोनियां तेथ । उदास विरक्त वर्तावें ॥ १३ ॥ सटवल्याचें बारसें । कोणी न करिती उल्हासें । नश्वर देह वाढतां तैसें । पूर्ख मानसें सुखावती ॥ १४ ॥ उत्पत्तिविनाशलक्षण । त्याचें देव सांगतो प्रमाण । नित्य भूतांचें जन्ममरण । देखिजे आपण 'प्रत्यक्ष' ॥ १५ ॥ 'अनुमान' करितां साचार । जें जें देखिजे साकार । मेरुपृथ्व्यादि आकार । होती नश्वर प्रलयांतीं ॥ १६ ॥ येचि अर्थीं वेदोक्ती । नाशवंत अष्टधा प्रकृती । जीवभाव नासे गा प्रांतीं । गर्जती श्रुती येणें अर्थे ॥ १७ ॥ एथ आपुलाही अनुभव असे । जड विकारी तें तें नासे । हें कळत असे गा आपैसें । जग अनायासें नश्वर ॥ १८ ॥ बडील निमाले देखती । पुत्रपौत्र स्वयें संस्कारिती । तरी स्वपूत्यूची चिंता न करिती । पडली भ्रांती देहलोभें ॥ १९ ॥ पुत्र पितरां पिंडदान देती । उत्तम गति त्यांची चिंतिती । आपुली गति न विचारिती । नश्वर आसक्ती देहलोभें ॥ २० ॥ आत्मा केवल प्रकाशघन । प्रपंच जड मूढ अज्ञान । हें ऐकोनि उद्धवें आपण । देवासी प्रश्न पूसतु ॥ २१ ॥

उद्धव उवाच—नैवात्मनो न देहस्य संसृतिर्दृष्टदृश्ययोः । अनात्मस्वदृशोरोश कस्य स्यादुपलभ्यते ॥ १० ॥

आत्मा नित्यमुक्त चिद्गन । त्यासी न घडे भवबंधन । देह जड मूढ अज्ञान । त्यासी संसार जाण घडेना ॥ २२ ॥ एथ भवबंधन हृषीकेशी । सांग पां बाधक कोणासी । जरी तूं संसार नाहीं म्हणसी । तो प्रत्यक्ष जगासी जडलासे ॥ २३ ॥ आत्म्यासी विचारितां जाण । भवबंधा न दिसे स्थान । येचि अर्थीचें न घडतेपण । उद्धव आपण सांगत ॥ २४ ॥

आत्माव्ययोऽगुणः शुद्धः स्वयंज्योतिरनावृतः । अग्निवद्यारुवदचिदेहः कर्म्येह संसृतिः ॥ ११ ॥

आत्मा चिद्रूप अविनाशी । गुण निर्गुण नातळे ज्यासी । कर्माकर्मपापपुण्यासी । ठाव त्यापाशीं असेना ॥ २५ ॥ परादिवाचा नक्ते उच्चार । यालागीं म्हणिषें 'परात्पर' । प्रकृतिगुणीं अविकार । प्रकृतिपर परमात्मा ॥ २६ ॥ जयाच्या स्वप्रकाशदीप्तीं । रविचंद्रादि प्रकाशती । प्रकाशें प्रकाशे त्रिजगती । तेजोमूर्तीं परमात्मा ॥ २७ ॥ ऐशिया आत्म्याच्या ठायीं । भवबंधन न लगे कांहीं । सूर्य बुडे मृगजळाच्या डोहीं । तें आत्म्यासी पाहीं भवबंध ॥ २८ ॥ खद्योततेजें सूर्य जळे । बागुलाभेणे

काळ पले। पुंगीचेनि पांखबळे। जैं उडे सगळे आकाश॥ २९॥ वारा आडखुळीला आडीं पडे। जैं थिल्लरामाजीं मेरु बुडे। तरी भवबंध आत्म्याकडे। सर्वथा न घडे गोविंदा॥ ३०॥ देहाकडे भवबंधन। मूर्खही न मानिती जाण। देह जड मूढ अज्ञान। त्यासी भवबंधन कदा न घडे॥ ३१॥ जैं दगडाचे पोट दुखे। कोरडे काष्ठ चरफडी भुके। तैं देहाकडे यथासुखे। भवबंध हरिखे लागता॥ ३२॥ जैं डोंगरासी तरळ भेरे। मृत्तिका नाहाणालागीं झुरे। कोळसेनि काळे होय अंधारे। तैं भवबंधभारे देह दाटे॥ ३३॥ म्हणसी देहात्मसंगतीं। घडे भवबंधाची प्राप्ती। विचारितां तेही अर्थी। न घडे श्रीपति तैं ऐक॥ ३४॥ आत्मास्वप्रकाश महावन्ही। देह तो जड मूढ काष्ठस्थार्नीं। तो मिळतां आत्ममिळणीं। सांडी जाळूनि तत्काळ॥ ३५॥ जैं अग्निमाजीं संवादे। कापूर आठ प्रहर नांदे। तैं देहात्मनिजसंबंधे। देह भवबंधे नांदता॥ ३६॥ म्हणसी काष्ठामाजीं अग्न असे। परी तो काष्ठचि होऊनि नसे। मथूनि काढिल्या निजप्रकाशे। जाळी अनायासें काष्ठाते॥ ३७॥ तेवीं आत्मा देहामाजीं असे। परी तो देहचि होऊनि नसे। देहप्रकाशक चिदंशे। भवबंधपिसे त्या न घडे॥ ३८॥ आशंका॥ म्हणशी 'आत्म्याचे निजसंगतीं। जैं जळोनि जाय भूतव्यक्ती। तैं भूतांची वर्तती स्थिती। कैशा रीती' तैं ऐक॥ ३९॥ छायामंडपीं दीप प्रकाशी। नाचवी कागदांच्या बाहुल्यासी। तेच लावितां दीपासी। जाळी अनायासीं त्या व्यक्तीं॥ ४०॥ तेवीं आत्म्याचे स्वसत्ताशक्तीं। भूते दैवयोगे वर्तती। स्वयंभू झाल्या आत्मस्थिती। भूतव्यक्ती उरेना॥ ४१॥ करितां आत्म्याचे अनुसंधान। संसाराचे नुरे भान। तेथ भूताकृति भिन-भिन। कैंच्या जाण अतिबद्ध॥ ४२॥ यापरी भवबंधन। मज पाहतां मिथ्या जाण। भवबंधालागीं स्थान। नेपस्त जाण असेना॥ ४३॥ आत्म्याच्या ठारीं ना देहीं। उभयसंबंधींही नाहीं। भवबंध मिथ्या पाहीं। त्यासी ठावो कोठेंही असेना॥ ४४॥ कोपों नको श्रीकृष्णनाथा। माझेनि निजनिधीरं पाहतां। भवबंध मिथ्या तत्त्वतां। निश्चये चित्ता मानले॥ ४५॥ ऐकोनि उद्धवाचे वचन। हरिखे वोसंडला श्रीकृष्ण। माझा उद्धव झाला सज्जान। निजात्मखूण पावला॥ ४६॥ सत्य मिथ्या भवबंधन। ऐकोनि उद्धवाचे वचन। परमानंदे डोले श्रीकृष्ण। जीवें निंबलोण करूं पाहे॥ ४७॥ आत्म्यास भवबंध नाहीं। शेखीं न दिसे देहाच्या ठारीं। हा विवेक नेणिजे जिंहीं। त्यासी भवबंध पाहीं हरि सांगे॥ ४८॥

श्रीभगवानुवाच—यावदेहेन्द्रियप्राणेऽन्तमनः सन्निकर्षणम् । संसारः फलवांस्तावदपार्थीऽप्यविवेकिनः ॥ १२॥

जो वर्णाश्रमांहीपरता। जो बंधमोक्षां अलिप्तता। जो देहद्वंद्वा नातळता। तो उद्धवहितार्थी हरि बोले॥ ४९॥ मी कृश स्थूल गौर श्याम। हे देहाचे 'देहधर्म'। मी काणा मुका बहिरा परम। हे 'इंद्रियधर्म' इंद्रियांचे॥ ५०॥ क्षुधातृष्णादि अनुक्रम। हा प्रणांचा 'प्राणधर्म'। कामक्रोधलोभादि संध्रम। हा 'मनोधर्म' मनाचा॥ ५१॥ सत्त्वगुणाची 'जागृती'। रजोगुणे 'स्वजस्फूर्ती'। तपोगुणे जाड्य 'सुषुप्ती'। जाण निश्चितीं देहयोगे॥ ५२॥ देहासी येतां मरण। 'मी मेलों' म्हणे तो आपण। देहासी जन्म होतां जाण। जन्मलेपण स्वयं मानी॥ ५३॥ इंद्रियें विषयो सेविती। ते म्यां सेविले मानी निश्चितीं। स्वर्गनिरक्भोगप्राप्ती। सत्य मानिती देहात्मता॥ ५४॥ अन्न आकांक्षी प्राण। त्याते भक्षी हुताशन। तत्साक्षी चिदात्मा आपण। म्हणे म्यां अन्न भक्षिलें॥ ५५॥ हे अवघे माझे धर्म। ऐसा आत्म्यासी जंब दृढ भ्रम। तंब मिथ्याचि अतिदुर्गम। संसार विषम भ्रमें भोगी॥ ५६॥ त्या भोगाचे फळ गहन। अविश्रम जन्ममरण। स्वर्गनिरक्पापुण्य। भ्रमें आपण सत्य मानी॥ ५७॥

संसार मूळीं निमूळ । तोही भूपफलें सदाफल । जो कां अविवेक्यां अतिप्रबल । सर्वकाळ फललासे ॥ ५८ ॥
जेथ सत्य अर्थ नाही । तो 'अनर्थ' म्हणिजे पाहीं । त्याचा फलभोग तोही । बाळबागुलन्यायीं
भोगावा ॥ ५९ ॥ ॥ आशंका ॥ 'गगनकमळांची माळा । जैं वंध्यापुत्र घाली गळां । तैं संसारभोगाचा
सोहळा । आत्माच्या जवळां देखिजे ॥ ६० ॥ ऐसें न घडते केवीं घडे' । तेचि अर्थीचे वाडेंकोडें ।
श्रीकृष्ण उद्धवापुढें । निजनिवाडें सांगत ॥ ६१ ॥

अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संमृतिर्व निवर्तते । त्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ६३ ॥
सत्यार्थ नसतांही संसार । निवर्तेना अतिदुर्धर । येचि अर्थीचा विचार । निजनिर्धार अवधारी ॥ ६२ ॥
वंध्यापुत्राचिया ऐसें । संसारा सत्यपण नसे । सत्य म्हणों तरी हा नासे । काळवणे सहजेंचि ॥ ६३ ॥
संसार जैं सत्य होता । तैं द्विजानेही न नासता । हा संतासंत नये म्हणतां । अनिर्वाच्य कथा पैं
याची ॥ ६४ ॥ अविचारितां याचें कोड । अविवेके हा अतिगोड । विषयध्याने वाढे रुढ । संकल्प
सदृढ मूळ याचें ॥ ६५ ॥ हा नसतचि परी आभासे । निद्रिता स्वजीं अनर्थीपिसें । तेवीं संसार मायावणे ।
विषय आभासे भोगवी ॥ ६६ ॥ जंब जंब विषयसेवन । तंब तंब वाढे विषयध्यान । विषयध्यासें
भवबंधन । सदृढ जाण उद्धवा ॥ ६७ ॥ विषयसेवने भवबंधन । जीवासी झाले दृढ पूर्ण । तैं
जीवन्मुक्तासी विषयभान । दैवयोगें जाण दिसताहे ॥ ६८ ॥ 'जीवन्मुक्तासी विषयप्राप्ती । तेण बुडाली
त्याची मुक्ती' । ऐशी आशंका न धरी चित्तीं । तेचि श्रीपति विशद सांगे ॥ ६९ ॥

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्त्रापो बहुनर्थभूत । स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ ६४ ॥

सज्जान आणि अज्ञान । यांसी जें विषयसेवन । त्यांचा अनुभव भिन्न-भिन्न । तेही लक्षण
अवधारी ॥ ६७० ॥ जेवीं स्वजींची विषयप्राप्ती । स्वप्नस्थ साच्चिमानती । तेचि विषय जागृतीं
स्फुरती । परी सत्यप्रतीति त्यां नाहीं ॥ ७१ ॥ तेवीं अज्ञानां विषयसेवन । तेणे विषयासक्त होय पन ।
तेचि मुक्तांप्रति विषय जाण । मिथ्या दर्शन विषयांचें ॥ ७२ ॥ नटनाट्य-लोकाचारीं । संपादी
स्त्रीपुरुषव्यवहारीं । मुक्तासी तैशी परी । गृहदारीं नांदतां ॥ ७३ ॥ कां लेंकरांच्या खेळाप्रती । तुळसीदळें
घेऊनि हातीं । वडे मांडे क्षीर तूप म्हणती । एकीं कल्पिती अनेकत्व ॥ ७४ ॥ तेवीं जीवन्मुक्तांसी देख ।
जगां विषयो अवधा एक । त्यासी नानात्वे भाविती लोक । परी तो अनेक देखेना ॥ ७५ ॥ दृढ धरोनि
देहाभिमान । 'मी माझें' जें विषयस्फुरण । तेच भवबंधाचें कारण । विशद श्रीकृष्ण सांगत ॥ ७६ ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्युहादयः । अहङ्कारस्य दृश्यते जन्म मूल्युश्च नात्मनः ॥ ६५ ॥

देहाभिमानाचें पोटीं । अनेक दुःखांचिया कोटी । त्यांची संकलिते गुणगोठी । कृष्ण जगजेठी
सांगत ॥ ७७ ॥ देहाभिमानाचें कार्य एथ । अद्वैतीं वाढवी द्वैत । इष्टानिष्टीं समस्त । जग व्याप्त तेणे
कीजे ॥ ७८ ॥ नश्वरा इष्टाचा नाश देख । तेणे देहअहंता मानी दुःख । या नांव गा 'शोक' । सकळही
लोक मानिती ॥ ७९ ॥ नश्वर विषयांची प्राप्ती । तेथे आल्हाद उपजे चित्तीं । त्या नांव 'हर्ष' म्हणती ।
जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ८० ॥ बळी मिळोनि समर्थ । आप्त विषयो विभांडू पाहात । तेणे कासावीस
होय चित्त । 'भय' निश्चित या नांव ॥ ८१ ॥ आप्तकामाचें अवरोधन । ज्याचेनि अणुमात्र होय जाण ।
त्याचें करुं धांवे हनन । 'क्रोध' संपूर्ण त्या नांव ॥ ८२ ॥ गांठी झाल्याही धनकोडी । कवडी वेचितां
प्राण सोडी । या नांव 'लोभाची' बेडी । कृष्ण-परवडी पुरुषाची ॥ ८३ ॥ कर्माकर्म हिताहित ।

इष्टानिष्ट नाठवी चित्त। विवेकशून्य स्तव्यता प्राप्त। 'मोह' निश्चित या नांव॥८४॥ नित्य करितां विषयसेवन। मनीं विषयइच्छा गहन। अखंड विषयांचें ध्यान। 'स्यृहा' जाण ती नांव॥८५॥ इत्यादि हे नाना गुण। अथवा कां जन्ममरण। आत्मासी संबंध नाहीं जाण। हें देहाभिमान स्वयें भोगी॥८६॥ जागृति आणि देखिजे स्वप्न। तेथ वसे देहाभिमान। ते ठारीं हे दिसती गुण। सुषुप्तीस जाण गुण नाहीं॥८७॥ जेथ वृत्ति निरभिमान। तेथ जन्ममरणादि हे गुण। सर्वथा नुठती जाण। गुणासी कारण अभिमान॥८८॥ जळीं स्थळीं वायु झगटी। जळीं तरंग स्थळीं नुठी। तैं तरंगता जळाचे पोटी। तेवीं शोकादि गुणकोटी अहंतेमाजी॥८९॥ बद्धता झाली अहंकारासी। म्हणसी मुक्ति व्हावी त्यासी। ते अहंता लागली जीवासी। तेंचि हृषीकेशी सांगत॥९०॥ अंत्यजाचा विटाळ ज्यासी। गंगास्नाने शुद्धत्व त्यासी। तैं गंगास्नान अंत्यजासी। शुद्धत्वासी अनुपयोगी॥९१॥ तेवीं अहंता जडली जीवासी। ते त्यागितां मुक्तत्व त्यासी। घरी मुक्तत्व अहंकारासी। कल्पांतेसी घडेना॥९२॥

देहेन्द्रियप्राणमनोऽभिमानो जीवोऽन्तरात्मा गुणकर्ममूर्तिः।

सूत्रं महानित्युरुधेव गीतः संसार आधावति कालतन्त्रः॥१६॥

अनंत अपार ज्ञानघन। मायातीत आत्मा पूर्ण। तोचि झाला मायेचें अधिष्ठान। 'अंतरात्मा' जाण यालागीं म्हणिपे॥९३॥ माया व्यापूनि अपार। यालागीं बोलिजे 'परमेश्वर'। मायानियंता साचार। यालागीं 'ईश्वर' म्हणिपे तो॥९४॥ तोचि अविद्येमाजीं प्रतिबिंबला। यालागीं 'जीव' हें नाम पावला। तोचि देहाध्यासें प्रबलला। 'अहंकार' झाला या हेतू॥९५॥ तो संकल्पविकल्पउपाधीने। स्वयें होऊनि ठेला 'मन'। त्यासी मनासी करावया गमन। 'दशेंद्रियें' जाण तोचि झाला॥९६॥ त्या इंद्रियांचा आधार। सुखदुःखभोगांचा निकर। पापपुण्याचा चमत्कार। 'देहाचा आकार' तोचि झाला॥९७॥ त्या देहाचें जें कारण। 'सत्त्व-रजतमोगुण'। ते तीऱ्ही गुण जाण। तोचि आपण स्वयें झाला॥९८॥ गुणक्षोभाचें निजवर्म। झाला 'पंचविषय' परम। विषयभोगादि क्रिया कर्म। स्वयें 'स्वधर्म' होऊनि ठेला॥९९॥ तिनी गुणांचें जन्मकारण। झाला 'महत्तत्त्व-सूत्रप्रधान'। एवं संसार अवघा जाण। ईश्वर आपण स्वयें झाला॥२००॥ त्या संसाराची आधावती। गुणसाम्यें तोचि 'प्रकृती'। तेथ उत्पत्तिस्थिति-प्रक्लयार्थी। क्षोभिकाशक्ति 'काळ' तो झाला॥१॥ तो काळ आपल्या सत्ताशक्तीं। उपजवी पाळी संहारी अंतीं। ऐशा पुनःपुनः आवृत्ती। जेणों किती करवीत॥२॥ एवं संसार तो ब्रह्मस्फूर्ती। लीलाविग्रहें साकारस्थिती। मी विश्वेश्वर विश्वमूर्ती। बहुधा व्यक्ती पी एक॥३॥ यालागीं जो जो पदार्थ दिसे। तेणे तेणे रुपें आत्या भासे। मजवेगळा पदार्थ नसें। हें मानी विश्वासें तो धन्य॥४॥ मीचि एक बहुधा व्यक्ती। वेदही साक्षी येचि अर्थी। 'विश्वतश्चक्षु' या वेदोक्तीं। श्रुति मज गाती सर्वदा॥५॥ ऐसें असतां नवल कैसें। जीव भुलला कल्पनावशें। अहंता बाढवी देहाध्यासें। तो म्हणे देव न दिसे तिहीं लोकी॥६॥ सत्य मानूनि भेदभान। जीव झाला अतिअज्ञान। भुलला आपण्या आपण। देहाभिमान दृढ झाला॥७॥ देहाभिमानाचें दृढपण। तेंचि 'बद्धतेचें लक्षण'। देहाभिमानाचें निरसन। 'मुक्तता' जाण ती नांव॥८॥ समूळ मिथ्या देहाभिमान। मिथ्या भेदाचें भवभान। त्याचें आद्यांत निर्दलण। होतें लक्षण हरि सांगे॥९॥

अमूलमेतद्वरुपरुपितं

मनोवचः प्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेनन्दित्त्वा मुनिंगां विचरत्यतृष्णः ॥ १७ ॥

भेदरूपे भवभान । मनसा वाचा कर्म प्राण । देहद्वयाचें जें स्फुरण । तें निर्मूल जाण उद्धवा ॥ २१० ॥ भेदें बहुरूप भवपटल । विचारितां तें निर्मूल । विचित्र भासावया भवजाल । आत्म्यावेगालें स्थल असेना ॥ ११ ॥ आत्म्याहूनि संसार भिन । महणती ते केवल अज्ञान । त्यांसी बहुरूपे भवभान । देहाभिमान वाढवी ॥ १२ ॥ त्या देहाभिमानाचे पोटीं । कर्माकर्माची आटाटी । जन्मपरणांचिया कोटी । दुःख संकटीं जीव भोगी ॥ १३ ॥ ऐसा दुःखदाता देहाभिमान । समूल जाणोनियां आपण । त्याचें करावया निर्दलण । अनुतापी पूर्ण जो स्वयें होय ॥ १४ ॥ तेणे आचार्यउपास्ती । लाहोनि ज्ञानखड्गाची प्राप्ती । गुरुवाक्यसाहणोप्रती । सतेजद्युती खड्ग केलें ॥ १५ ॥ भववृक्षाचा समूल कंद । देहाभिमान अतिसुबद्ध । अद्वैतसाधने साधक शुद्ध । तेणे समूल छेद करावा ॥ १६ ॥ एवं छेदूनि देहाभिमान । उरलेनि आयुष्यें जाण । मही विचरती सज्जन । निरभिमान निजनिष्ठा ॥ १७ ॥ तेथ इच्छा निंदा द्वेष तृष्णा । सर्वथा नातले पैं जाणा । मनचि मुकले मनपणा । इच्छादि तृष्णा तेथ केंची ॥ १८ ॥ ॥ आशंका ॥ समूल संसारनिर्दलण । करी ऐसें तें ज्ञान कोण । त्या ज्ञानासी कोण साधन । साधल्या ज्ञान फल काय ॥ १९ ॥ याचें समूल श्रवण । उद्धवाचें वांछी मन । तें जाणोनियां श्रीकृष्ण । स्वयें निरूपण सांगत ॥ २२० ॥

ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च प्रत्यक्षमैतिह्यमधानुमानम् ।

आद्यन्तयोरस्य यदेव केवलं कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ १८ ॥

नित्यानित्यविवेक । या नांव 'ज्ञान' घोख । देहद्वयाचा प्रकाशक । आत्मा सम्यक जाणती ज्ञाते ॥ २१ ॥ सेवावया स्वादरस-नव्हाळी । प्रथम उंसाचीं पानें साळी । मग ऊंस तोही बळे पिळी । तोही रस आळी तें शर्करा लाभे ॥ २२ ॥ तेही शर्करा परिपाकबळे । तें साखरचि केवळे । केळे आणि नारेळे । करिती नाना फळे मूळींच्या गोळगा ॥ २३ ॥ तेवीं स्थूलाचें निराकरण । लिंगदेहाचें उपमर्दन । अहंकाराचें निर्दलण । करूनि पूर्ण ब्रह्म पावती ज्ञाते ॥ २४ ॥ तें ब्रह्म निर्गुण निराकार । तद्वूपे देखती चराचर । यापरी विवेकचतुर । वस्तूचा निर्धार जाणती ॥ २५ ॥ यापरी गा विचक्षण । जाणती वस्तूचें लक्षण । या नांव पैं 'विवेकज्ञान' । उद्धवा जाण निश्चित ॥ २६ ॥ वस्तु निःशब्द निर्गुण । तेथ जें श्रुतीचें स्फुरण । इत्थंभूत शब्दज्ञान । वेद तो जाण निगम माझा ॥ २७ ॥ तो मी वेदरूप नारायण । यालागीं वेदवचन प्रमाण । श्रुत्यर्थ शब्दज्ञान । करी पावन पाठकां ॥ २८ ॥ जाणावया निजात्मस्वरूप । देहादि विषयांचा अनुताप । जेणे साधक होती निष्पाप । या नांव 'तप' उद्धवा ॥ २९ ॥ अनुतापे दमितां मन । होय पापाचें क्षाल्ल । तेव्हां श्रुत्यर्थे आपण । कल्पी 'अनुमान' वस्तूचे ॥ २३० ॥ देह जड मूढ अचेतन । तेथ चेतनात्मक नारायण । देहाचें मानूनि मिथ्यापण । अद्वैतीं मन मुसावे ॥ ३१ ॥ तें अद्वैतप्राप्तीचें लक्षण । अनन्यभावें आपण । सदगुरुसी रिधावें शरण । निरभिमान भावार्थी ॥ ३२ ॥ सद्ग्रावें अनन्यशरण । तो गुरुकृपा पावे आपण । पाहोनि अधिकारलक्षण । गुरु गुह्यज्ञान उपदेशी ॥ ३३ ॥ 'सर्वही निष्टंक परब्रह्म' । हें श्रुतिगुह्य उत्तमोत्तम । एथ भाग्यें जो सभाग्य परम । त्यासचि सुगम ठसावे ॥ ३४ ॥ गुरुवचन पडतां कानीं । वृत्ति निजात्मसमाधारीं । विनटोनि ठेली चिढूनीं । सुखसमाधारीं स्वानंदे ॥ ३५ ॥ त्यासी पुढतीं साधन । अथवा कर्माचें

कर्माचरण । तेथ बोलों शके कोण । वेदीं मौन घेतलें ॥ ३६ ॥ जेथ द्वंद्वाची निमाली सफूर्ती । सकळ दुःखांची समाप्ती । देहीं विदेहवस्तुप्राप्ती । 'प्रत्यक्ष' म्हणती या नांव ॥ ३७ ॥ पुसूनियां विसराचा ठावो । आठवेंवीण नित्य आठवो । अखंड स्वरूपानुभवो । 'प्रत्यक्ष' पहा हो या नांव ॥ ३८ ॥ मी आत्मा स्वानंदकंद । ऐसा अखंडत्वे परमानंद । 'प्रत्यक्ष' पदाचा हा निजबोध । स्वयें गोविंद बोलिला ॥ ३९ ॥ हाचि बोध सभाग्याकडे । श्रवणमात्रे त्या आतुडे । एका मनने जोडे । एका सांपडे निदिध्यासें ॥ २४० ॥ एकासी तो प्रत्यगावृत्तीं । हा बोध ठसावे चित्तीं । एका माझिया अद्वैतभक्तीं । मी सगळा श्रीपति आतुडें ॥ ४१ ॥ निजबोध साधावया पूर्ण । उद्धवा हें तों मुख्य साधन । एवं साधलिया निजज्ञान । फळ कोण तें ऐक ॥ ४२ ॥ जो मी सृष्टिआदि अनंतु । नित्यमुक्तत्वे अहेतु । तो मी भवमूळा मूळहेतु । सृष्टिसृजिता अच्युतु स्वलीला ॥ ४३ ॥ तेथ रजोगुणाचिये स्थिती । स्वच्छरूपे मीचि पुढतीं । अद्वैतीं दावीं अनेक व्यक्ती । सृष्टिउत्पत्तिकर्ता तो मी ॥ ४४ ॥ जैसे मूळेविण सफळ झाड । वाढविले निजांगीं गोड । तेवीं सृष्टिसंरक्षणीं कोड । मज निचाडा चाड प्रतिपालनीं ॥ ४५ ॥ बुद्धिबळे एका काष्ठाचे पोटीं । तेथ राजा प्रधान पशु प्यादा उठी । त्यांसी पूर्वकर्म नाहीं गांठीं । तेवीं निष्कर्मे सृष्टिप्रकाशिता तो मी ॥ ४६ ॥ निष्कर्मे जग समस्त । सृजिता मीमांसकमत । ठकोनि ठेले निश्चित । जग सदोदित निष्कर्मब्रह्म ॥ ४७ ॥ जेवीं बुद्धिबळांचा खेळ । अचेतनीं युद्ध प्रबळ । तेवीं लोकरक्षणीं कळवळ । सृष्टिप्रतिपाळ मी कर्ता ॥ ४८ ॥ प्रकृतीच्या जडमूढ सारी । पुरुषाचेनि सचेतन निर्धारीं । काळफांसे घेऊनि करीं । खेळविता चराचरीं मी एक विष्णु ॥ ४९ ॥ तेथ अचेतना झुंजारीं । न मरत्या महामारीं । एका जैत एक हारी । उभयपक्षांतरीं खेळविता मी ॥ २५० ॥ सोंगटीं निमालियापाठीं । कवण पुण्यात्मा चढे वैकुंठीं । कोण पडे नरकसंकटीं । तैसा जाण सृष्टीं बंधमोक्ष ॥ ५१ ॥ तेवीं न मोडतां एकलेपण । त्या खेळाच्या ऐसे जाण । जगाचे करीं मी पालन । दुजेंपण नातळतां ॥ ५२ ॥ दोराचा सर्पकार । सबळ बळे पारी वीर । तैसा सृष्टीसी संहार । मी प्रलयरुद्र पैं कर्ता ॥ ५३ ॥ स्वजीं भासले जग संपूर्ण । तेथूनि जागा होतां आपण । स्वप्न निर्दिलितां कष्ट कोण । तैसा मी जाण प्रलयकर्ता ॥ ५४ ॥ सृष्टीसी उत्पत्ति स्थिति निदान । आत्मा आत्मत्वे अखंड पूर्ण । तेंचि स्वरूप सज्जान । स्वानुभवे आपण होऊनि ठेले ॥ ५५ ॥ तें निजरूप झालों म्हणणे । हेंही बोलणे लाजिरवाणे । तें स्वयंभ असतां ब्रह्मपणे । होणे न होणे भ्रममात्र ॥ ५६ ॥ मिथ्या दोराचा सर्पकार । भासतां तो असे दोर । निवर्तल्या सर्पभरभार । दोर तो दोर दोरस्तपे ॥ ५७ ॥ तेवीं सृष्टीसी उत्पत्ति होतां । आत्मा जन्मेना तत्त्वतां । सृष्टीचा प्रतिपाळकर्ता । आत्मा सर्वथा वाढेना ॥ ५८ ॥ सृष्टीसी महाप्रलय होतां । आत्मा नायके प्रलयवार्ता । उत्पत्तिस्थितिनिदानता । आत्मा तत्त्वतां अविकारी ॥ ५९ ॥ एवं साधनीं साधूनि ज्ञान । साधक झाले सज्जान । तें अबाधित ब्रह्म पूर्ण । स्वयें आपण होऊनि ठेले ॥ २६० ॥ अज अव्यय स्वानंदघन । साधक झाले ब्रह्म पूर्ण । हें ज्ञानाचे फळ संपूर्ण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ६१ ॥ हें ज्ञानफळ आलिया हाता । उत्पत्ति स्थिति प्रलय होतां । अखंड परिपूर्ण निजात्मता । ते सदृष्टांता हरि सांगे ॥ ६२ ॥

यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरस्तात्पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्यमयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं नानापदेशैरहमस्य तद्वत् ॥ १९ ॥

मुकुट कुंडले करकंकणों। न घडितां सोने सोनेपणे। त्याचीं करितां नाना भूषणे। लेणेपणे उणे नक्हेचि हेम॥ ६३॥ ते न पोडतां अळंकारठसे। सोने अविकार संचले असे। तेवीं उत्पत्तिस्थितिविनाशे। माझें स्वरूप चिदंशे अविनाशी॥ ६४॥ माझें स्वरूप शुद्ध परद्वहा। तेथ नाना रूप नाना नाम। भासतांही जग विषम। द्रह्यसम समसाम्ये॥ ६५॥ जेवीं सूर्याचे किरण। सूर्यावेगाळे नव्हती जाण। तेवीं जग मजशीं अभिन्न। तेंचि निरूपण हरि सांगे॥ ६६॥

विज्ञानमेतत्त्रियवस्थमङ्ग गुणत्रयं कारणकार्यकर्तृं। समन्वयेन व्यतिरेकतश्च येनैव तुयेण तदेव सत्यम्॥ २०॥

सत्त्वगुणे जागरण। रजोगुणे दिसे स्वप्न। तमोगुणे सुषुप्ति जाण। लागे संपूर्ण गाढ मूढ॥ ६७॥ ऐसे तिहीं अवस्थायुक्त मन। कार्य कर्तृत्व कारण। त्रिविध जग भासे संपूर्ण। द्रह्य समन्वये जाण सदोदित॥ ६८॥ मृत्तिकेवेगाळा घट न दिसे। तंत्रवेगाळा पट न प्रकाशे। तेवीं मजवेगाळे जग नसें। जें जें भासे तें मद्रूप॥ ६९॥ जो मी तिनी गुणांते नातळता। अवस्थात्रयाते नाकळता। तिंही अवस्थांते प्रकाशिता। तो मी चवथा जाण 'तुरीय'॥ २७०॥ तिंही अवस्था तिंही गुण। दूश्य द्रष्टा आण दर्शन। त्रिपुटीप्रकाशिता पूर्ण। ती मी चवथा जाण 'तुरीय'॥ ७१॥ जो मी तुरीय सच्चिद्गुण। त्या माझ्या ठायीं अवस्थागुण। नभीं नीळिमा मिथ्या भान। तैसे नसते जाण भासती॥ ७२॥ आशंका॥ 'तिंही अवस्थांचे ज्ञान पाहीं। देखिजे समस्तांच्या ठायीं। चवथें ज्ञान 'तुरीय' काहीं। ऐकिले नाहीं गोविंदा'॥ ७३॥ चौथें ज्ञान तुरीयावस्था। मिथ्या म्हणसी न विचारता। तेचिविखीं विशदार्था। श्रीकृष्ण तत्त्वतां सांगत॥ ७४॥ 'व्यतिरेकतश्च'॥ देहादिप्रपञ्चव्यतिरेकता। भूतीं भूतांचा लयो पाहतां। लीन झालिया गुणावस्था। उरे मी चवथा 'तुरीय'॥ ७५॥ तें एवंविध बोलों जातां। वेदीं पूग आरोगिले सर्वथा। हें अनुभवैकवेद्य तत्त्वतां। शब्दप्रगल्भता सरेना॥ ७६॥ एथ न चले युक्तिप्रयुक्ती। न चले जाणिवेची व्युत्पत्ती। न चले लक्ष्यलक्षणस्थिति। गुरुकृपाप्राप्ती 'तुरीय'॥ ७७॥ जागृत्यादि सर्वही सज्जा। सुषुप्ति सर्वही असतां। याचा 'तुरीय' मी प्रकाशिता। मजविण सर्वथा त्या भासती केवीं॥ ७८॥ जो सुषुप्तीं साक्षित्व पावता। तो मी 'तुरीय' जाण पां चौथा। त्या मज सत्यस्वरूपता। केला निश्चितार्था निश्चयो वेदें॥ ७९॥ त्या स्वरूपावेगाळे एथ। जें भासे तें मिथ्याभूत। तेचि अर्थीं श्रीकृष्णानाथ। असे सांगत निजबोधें॥ २८०॥

न यत् पुरस्तादुत यन्ते पश्चान्नध्ये च तन्त्र व्यपदेशमात्रम्।

भूतं प्रसिद्धं च परेण यद्यत्तदेव तत्स्यादिति मे मनोषा॥ २१॥

जागृतीमाजीं जें जें दिसे। तें तें जागृतीसवें नासे। स्वप्नीं जें जें आभासे। तें स्वप्नासरिसे मावळे॥ ८१॥ जागृती स्वप्न निकार्येसीं। दोनी हारपती सुषुप्तीपाशीं। सुषुप्ति हारपे जागृतीसीं। यापरी प्रपञ्चासीं सत्यत्व नाहीं॥ ८२॥ प्रपञ्च सृष्टीपूर्वीं नाहीं। प्रळयानंतर नुरेचि काहीं। मध्येचि आभासे जें काहीं। तें मिथ्या पाहीं असंत॥ ८३॥ प्रपञ्चाचें बोङ्डवर। नापरूपाचे उभारी भार। तें प्रत्यक्ष देखों नश्वर। गंधर्वनगर तत्प्राय॥ ८४॥ पित्यादेखतां पुत्र मरे। पुत्रादेखतां पिता झुरे। काळे काळ अवधेचि सरे। कोणीही नुरे क्रियेसी॥ ८५॥ सागरीं जे लहरी उसासे। उसासली ते स्वयेचि नासे। तेवीं नामरूपा आले दिसे। तें अनायासे नश्वर॥ ८६॥ प्रपञ्च हें नाममात्र। येचीं परमात्मा मी स्वतंत्र। एवं संसाराचें जन्मपत्र। नेणोनि दुस्तर मानिती जीव॥ ८७॥ प्रपञ्च ज्यापासूनि झाला। जेणे सर्वार्थीं प्रकाशिला। अंतीं ज्यामाजीं सामावला। तो तद्रूप संचला निजात्मा॥ ८८॥

शुक्तिकारजतन्यायें जाण। प्रपंच ब्रह्मेसीं अभिन्न। जें प्रपंचाचें स्फुरे स्फुरण। तें ब्रह्मचि पूर्ण उद्धवा ॥८९॥ त्या माझेनि सत्य श्रुतिस्मृती। तो मी सत्यप्रतिज्ञ श्रीपती। त्रिसत्य सत्य तुजप्रती। सांगितला निश्चितीं निजभावार्थी ॥२१०॥ ऐकोन देवाचें वचन। उद्धव आशंकी आपण। एकाचेनि मतें जाण। प्रपंच भिन्न मानिती ॥११॥ प्रपंचासी देवो कांहीं। निजांगीं आतळता नाहीं। ऐसें तूं कल्पिसी कांहीं। ऐक तेविषयीं सांगेन ॥१२॥

अविद्यमानोऽप्यवभासते यो वैकारिको राजससर्ग एषः ।

ब्रह्म स्वयंज्योतिरतो विभाति ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचित्रम् ॥२२॥

मुख्यत्वें मन विकारी पूर्ण। त्यासी मिळूनि तिनी गुण। नसताचि संसार जाण। विचित्रा भरण दाखवी ॥१३॥ मन बुद्धि चित्त अहंकार। आणि अधिष्ठाते सुरवर। हे सत्त्वगुणाचे विकार। जाण साचार उद्धवा ॥१४॥ रजोगुणाचीं दशेंद्रियें। पंचभूतें पंचविषये। तपोगुणिया जन्म होये। ते जनासी पाहें भुलविती ॥१५॥ जेवीं वोडंबरियाचा खेळ। नसताचि भासे प्रबळ। तेवीं त्रिगुणांचें विचित्र जाळ। मिथ्या निर्मूळ आभासे ॥१६॥ ब्रह्म स्वयें अकारण। स्वप्रकाशें प्रकाशमान। तेंचि प्रपंचाचें महाकारण। प्रकाशक जाण स्वयें झालें ॥१७॥ जेवीं छायामंडपींच्या नाना व्यक्ती। तदूप भासे दीपदीपीं । तेवीं जगदाकारे स्वयंज्योती। भासें मी चिन्मूर्ति परमात्मा ॥१८॥ एवं प्रपंचाचें जें स्फुरण। तें स्वप्रकाश ब्रह्म पूर्ण। हें हातवसूनि ब्रह्मज्ञान। विकल्पच्छेदन हरि सांगे ॥१९॥

एवं स्फुटं ब्रह्म विवेकहेतुभिः परापवादेन विशारदेन ।

छित्त्वाऽत्मसन्देहमुपारमेत स्वानन्दतुष्टोऽखिलकामुकेभ्यः ॥२३॥

पूर्वी बोलिलों यथानिगुती। ब्रह्मज्ञान नानायुक्ती। ते करतलामलकस्थिती। प्रकट प्रतीती प्रमाण ॥३००॥ वेद-विवेक-अनुमान। ब्रह्मउपदेशाचें लक्षण। ज्ञानाज्ञानाचें फळ पूर्ण। तुज म्यां संपूर्ण सांगितलें ॥१॥ तेथें देहेंद्रियांचें मिथ्यापण। देहात्मभावाचें निराकरण। ब्रह्म अद्वयत्वें परिपूर्ण। तेही गुह्य ज्ञान प्रकाशिलें ॥२॥ म्यां प्रकाशिलें पूर्ण ज्ञान। जें दुर्लभ दुर्गम दुष्प्राप्य जाण। हेंचि सिद्धांचें समाधान। हेंचि साधन साधकां ॥३॥ जें म्यां सांगितले ब्रह्मज्ञान। हेंचि उपदेशशस्त्र तीक्ष्ण। साधक साधूनियां पूर्ण। संशय जाण छेदिती ॥४॥ म्यां सांगितले ब्रह्मज्ञान। तेथ संदेह मानी मन। तेणे संदेहेसीं देहाभिमान। येणे शस्त्रे जाण छेदिती ॥५॥ यापरी संदेहच्छेदन। करूनि ढूताची बोलवण। निर्दाळूनियां मीतूंपण। स्वानंदीं निमग्न साधक ॥६॥ चण्डश्रम कुळ जाती। जीवशिवादि पदस्थिती। यांची स्फुरेना अहंकृती। या नांव 'उपरति' उद्धवा ॥७॥ इहामूत्रादि फळें समस्तें। कोण कामी त्या कामातें। विषय विषयी विषयभोगातें। सर्वथा तेथे असेना ॥८॥ यापरी नित्य निष्काम। साधक झाले 'आत्माराम'। परमानंदीं निमग्न परम। पावले 'उपरम' येणे योगें ॥९॥ देहेंद्रियें असतां प्राण। कैसेनि गेला देहाभिमान। उद्धवा ऐसें कल्पील मन। तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥३१०॥

नात्मा वयुः पार्थिवमिन्द्रियाणि देवा ह्यसुर्वायुजलं हुताशः ।

मनोऽन्नमात्रं धिषणा च सत्त्वमहङ्कृतिः खं क्षितिरर्थसाप्यम् ॥२४॥

देह आत्मा नव्हे पार्थिवपणे। इंद्रियें आत्मा नव्हतीं येणे गुणें। तीं तंव देहाचीं उपकरणे। एकदेशीपणे व्यापार ॥११॥ इंद्रियअधिष्ठाते देव। तेही आत्मा नव्हती सर्व। त्यांसी इंद्रियांचा

अहंभाव। आत्मपदों ठाव त्यां केंचा ॥ १२ ॥ देह चाक्षिता जो प्राण। तोही आत्मा नवे जाण। प्राण केवळ अज्ञान। करी गमनागमन देहवशें ॥ १३ ॥ प्राण जरी आत्मा होता। तरी तो देहासवें न वचता। यालागीं प्राणासी निजात्मता। जाण सर्वथा घडेना ॥ १४ ॥ आत्मा पृथ्वी नवे जडपणें। जळ नवे द्रवत्वगुणें। अग्नि नवे दाहकपणें। चंचलपणें नवे वायु ॥ १५ ॥ आत्मा नभ नवे शून्यपणें। मन नवे संकल्पगुणें। अंतःकरण नवे नश्वरलक्षणें। चित्त चिंतनें नवे आत्मा ॥ १६ ॥ आत्मा नवे अभिमान। त्यासी सुखदुःखांचें बंधन। बुद्धि आत्मा नवे जाण। बोधकपण तीमार्जी ॥ १७ ॥ आत्मा नवे तिनी गुण। गुणांमार्जीं विकार पूर्ण। महत्तत्त्व गुणांचें कारण। तें आत्मा आपण कदा नवे ॥ १८ ॥ प्रकृति जे गुणसाम्यावस्था। तेही आत्मा नवे तत्त्वतां। आत्मदृष्टीं प्रकृति पाहतां। मिथ्या तत्त्वतां ते होय ॥ १९ ॥ जेथ मूळप्रकृतिच वावो। तेथ प्रकृतिकार्या केंचा ठावो। यापरी आत्मानुभवो। निःसंदेहो भोगिती ॥ ३२० ॥ यापरी साधूनियां ज्ञान। साधकीं छेदिला देहाभिमान। ऐसे होऊनियां निरभिमान। सदा सुखसंपन्न साधक ॥ २१ ॥ एवं जे नित्य निरभिमान। त्यांसी प्रारब्धें विषयसेवन। करितां न बाधी दोषगुण। तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ २२ ॥

समाहितैः कः करणैर्गुणात्मभिर्गुणो भवेन्मत्सुविकृतधामः ।

विक्षिप्यमाणैरुत किं न दूषणं घैरुपेतैविंगते रवे किम् ॥ २५ ॥

देहेंद्रियावेगळा पाहीं। अपरोक्ष आत्मा जाणितला जिंहीं। त्यांसी इंद्रियनेमें लाभ कावी। विक्षेपें नाहीं हानी त्यांसी ॥ २३ ॥ दोराचा साप खिळोनि मंत्रीं। मंत्रवादी निःशंक धरी। न खिळितां जो धरी करीं। त्यासीही न करी बाधा तो ॥ २४ ॥ जो मृगजळीं पोहोनि गेला। तो दैवाचा कडे पडिला। पोहेचिना तो नाहीं बुडाला। कोरडा आला ऐलतीरा ॥ २५ ॥ तेवीं देहेंद्रियांचें मिथ्याभान। जाणोनि झाले ते सज्जान। त्यांसी इंद्रियांचें बंधन। सर्वथा जाण अनुपेगी ॥ २६ ॥ जयासी माझीं अपरोक्ष ज्ञान। तेणे घालोनियां आसन। अखंड धरितां ध्यान। अधिक उपेग जाण असेना ॥ २७ ॥ जेवीं पी लीलाविग्रहधारी। तेवीं तेही वर्ततां शरीरीं। ते इंद्रियकर्मावारीं। भवसागरीं न बुडती ॥ २८ ॥ अथवा तो इंद्रियसंगतीं। दैवे अनेक विषयप्राप्ती। भोगितांही अहोरातीं। ब्रह्मस्थिति भंगेना ॥ २९ ॥ स्थिति न भंगावया हेंचि कारण। माझीं स्वप्रकाश स्वानंदघन। पावले निजधाम ब्रह्म पूर्ण। तेथ विषयस्फुरण बाधीना ॥ ३३० ॥ जेवीं सूर्य उगवोनि गगनीं। लोक सोडवी निद्रेपासूनी। ते लोक कर्मी प्रवर्तवोनी। अलिप्त दिनमणि जनकर्मा ॥ ३१ ॥ तेवीं पी परमात्मा स्वयंज्योती। प्रभा प्रकाशीं त्रिजगतीं। त्या जनकर्माच्या क्रियाशक्ती। पी अलिप्त निश्चितीं निजात्मा ॥ ३२ ॥ मुक्तासी स्त्रीपुत्रगृहसंग। तेणे वेष्टला दिसे चांग। म्हणसी केवीं मानूं निःसंग। तें सांगे श्रीरंग रवितृष्णांतें ॥ ३३ ॥

घैरुपेतैविंगते रवे किम् ॥

उंच लक्ष्योजने रविमंडळ। बारा योजने मेघपडळ। तेणे सूर्य झांकोळिला केवळ। लोक सकळ मानिती ॥ ३४ ॥ परी सूर्य आणि आभाळासी। भेटी नाहीं कल्पांतेसीं। तेवीं इंद्रियकर्म सज्जानासी। कदाकाळेसीं स्पर्शेना ॥ ३५ ॥ अभ्र आच्छादी जगाचे डोळे। जग म्हणे सूर्य आच्छादिला आभाळें। ऐसेचि विपरीत ज्ञान कळे। मावामेळे भांतासी ॥ ३६ ॥ तें अभ्र आल्या गेल्यापाठीं। सूर्यासी न पडे आठीवेठी। तेवीं गृहदारासंगासाठीं। न पडे संकटीं सज्जान ॥ ३७ ॥ जेवीं सूर्यातें

नातके आभाळ। तेवीं ज्ञात्यासी संग सकल। इंद्रियकर्माचा विटाळ। ज्ञात्यासी अङ्गुमाळ लागेना ॥ ३८ ॥ ऐक त्या ज्ञात्याचें रूप परम। तो देहीं असोनि परब्रह्म। यालागीं त्यासी इंद्रियकर्म। समविषम बाधीना ॥ ३९ ॥ ज्ञाता सर्वार्थी अलिप्त। तेचि करावया सुनिश्चित। आकाश दृष्टांते श्रीकृष्णनाथ। स्वयें सांगत साक्षेपे ॥ ३४० ॥

यथा नभो वाय्वनलाम्बुधूरुणैर्गतागतैर्वर्तुरुणैर्न सजते।
तथाक्षरं सत्त्वरजस्तमोमलैरहंमते: संसृतिहेतुभिः परम् ॥ २६ ॥

पृथ्वी जळ अनळ अनिळ। त्यांसी नभ व्यापक सकल। परी पृथ्व्यादिकांचा मळ। नभासी अङ्गुमाळ लागेना ॥ ४१ ॥ नभ पृथ्वीरजे कदा न मैले। धुरकटेना धूमकल्लोळे। अग्नीचेनि महाज्वाळे। कदाकाळे जळेना ॥ ४२ ॥ वायूचेनि अतिझडाडें। आकाश कदाकाळे न उडे। उदकाचेनि अतिचढें। आकाश न बुडे सर्वथा ॥ ४३ ॥ कां सूर्याचे निदाघकिरणीं। नभ घामेजेना उन्हाळेनी। अथवा हिमाचिया हिमकणीं। नभ कांकडोनी हिंवेना ॥ ४४ ॥ पर्जन्य वर्षतां प्रबळ। नभ वोले नक्हे अङ्गुमाळ। यापरी नभ निर्मळ। लावितांही मळ लागेना ॥ ४५ ॥ त्या आकाशासी अलिप्त। जे क्षराक्षराही अतीत। तें अक्षर परब्रह्म सदोदित। त्रिगुणातीत चिन्मात्र ॥ ४६ ॥ जे अजरामर अविनाशी। जे प्रकाशमान स्वप्रकाशीं। ऐसिये वस्तूची प्राप्ती ज्यासी। अद्वयत्वेंसी फावली ॥ ४७ ॥ जेवीं न मोडितां लागवेगें। सोनटका सोनें झाला सर्वांगें। तेवीं करणीवीण येणे योगें। जे झाले निजांगें परब्रह्म ॥ ४८ ॥ त्यांसी गुणांची त्रिगुण मागी। लावितांही न लगे अंगीं। विषयी करितां विषयभोगीं। ते विषयसंगीं निःसंग ॥ ४९ ॥ घटी चंद्रबिंब दिसे। तें घटासी स्पर्शेले नसे ॥ ओले नक्हे जळरसें। देहीं जीव असे अलिप्त तैसा ॥ ५० ॥ ते घटी कालविल्या शेण। बिंबप्रतिबिंबां नातके जाण। तेवीं देहींचे पापाचरण। जीवशिवस्थान ठाकीना ॥ ५१ ॥ घटीं कालविल्या कस्तूरी। बिंबप्रतिबिंब सुवास न धरी। तेवीं देहींच्या पापपुण्याची थोरी। जीवशिवावरी पावेना ॥ ५२ ॥ आकाश जळावयालागीं। घृते पेटविली महाआगी। आकाश असतां अग्निसंगीं। दाहो अंगीं लागेना ॥ ५३ ॥ आकाश असोनि अग्निमेळें। अग्निज्वाळे कदा न जळे। तेवीं ज्ञाता विषयकल्लोळे। कदा काळे विषयी नक्हे ॥ ५४ ॥ गुणांचेनि देहसंगें। योगी वर्ततां येणे योगें। ते भोगितांही विषयभोगें। अलिप्त सर्वांगें सर्वदा ॥ ५५ ॥ हे कळले ज्यां भोगवर्म। ते देहीं असोन परब्रह्म। त्यांसी बाधीना भोगभ्रम। अक्षर परम स्वयें झाले ॥ ५६ ॥ ते अक्षर झाले आतां। याही बोलासी ये लघुता। जन ज्ञानीं अज्ञानीं वर्ततां। अक्षरता अभंग ॥ ५७ ॥ ते विसरोनि ब्रह्मरूपता। मी देही म्हणवी देहअहंता। तेथें वाढली विषयावस्था। दृढ बद्धता तेणे झाली ॥ ५८ ॥ ते निवारावया बद्धता। त्यजावी विषयलोलुपता। विषयत्यागेंवीण सर्वथा। नित्यमुक्तता घडे ना ॥ ५९ ॥ न जोडतां नित्यमुक्तता। साधक जरी झाला ज्ञाता। तरी तेणे ज्ञातेपणे सर्वथा। विषयासक्तता न करावी ॥ ३६० ॥

तथापि सङ्गः परिवर्जनीयो गुणेषु मायारचितेषु तावत्।

मद्दकियोगेन दृढेन यावद्रजो निरस्येत मनःकपायः ॥ २७ ॥

स्वरवर्णयुक्त संपूर्ण। चहूं वेदीं झाला निपुण। तेणे बळे विषयाचरण। करितां दारुण बाधक ॥ ६१ ॥ सकल शास्त्रांचें श्रवण। करतळापलक झाल्या पूर्ण। शब्दज्ञानाचें जे मुक्तपण। तेणोंही विषयाचरण बाधक ॥ ६२ ॥ प्राणापानांचिया समता ॥ जरी काळवंचना आली हाता।

तरी विषयांची विषयावस्था । जाण सर्वथा बाधक ॥ ६३ ॥ शापानुग्रहसमर्थ नर । आम्ही ज्ञाते मानूनि थोर । त्यांसही विषयसंचार । होय अपार बाधक ॥ ६४ ॥ आसन उडविती योगबळे । दाविती नाना मिळ्डीचे सोहळे । त्यांसही विषयांचे भोगलळे । होती निजबळे बाधक ॥ ६५ ॥ इतरांची कोण कथा । मंत्रे मंत्रमूर्ति प्रसन्न असतां । त्यासीही विषयावस्था । जाण सर्वथा बाधक ॥ ६६ ॥ किंचित् झाल्या स्वरूपप्राप्ती । 'मी मुक्त' हे स्फुरे स्फूर्ती । तथापि विषयांची संगती । त्यासीही निश्चितीं बाधक ॥ ६७ ॥ अभिमानाचें निर्दलण । स्वयें करूनियां आपण । नित्यमुक्त नक्तां जाण । विषयाचरण बाधक ॥ ६८ ॥ जेवीं चकमकेची आगी । जाळू न शके नाटेलागीं । तेवीं ब्रह्मप्राप्ती प्रथमरंगीं । प्रपंचसंगीं विनाशे ॥ ६९ ॥ विषय मिथ्या मायिक । ते भोगीं जंब भासे हरिख । तंबवरी विषय बाधक । जाण निष्टंक उद्धवा ॥ ३७० ॥ तें त्यागावया विषयसेवन । निर्दाळावा देहाभिमान । याचियालागीं माझें भजन । साक्षेपें जाण करावें ॥ ७१ ॥ द्रवत तप तीर्थ दान । करितां योग याग यजन । वेदशास्त्र पुराणश्रवण । तेणे देहाभिमान ढळेना ॥ ७२ ॥ भावें करितां माझें भजन । सपूळ सुटे देहाभिमान । भक्ति उत्तमोत्तम साधन । भक्तीआधीन परब्रह्म ॥ ७३ ॥ ज्ञान वैराग्य निवृत्ती । धृति शांति ब्रह्मस्थिती । यांची जननी माझी भक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७४ ॥ चहूं मुक्तीहूनि वरती । उल्हासें नांदे माझी भक्ती । माझे भक्तीची अनिवार शक्ती । तिसी मी निश्चितीं आकळलों ॥ ७५ ॥ माझें स्वरूप अनंत अपार । तो मी भक्तीने आकळलों साचार । यालागीं निजभक्तांचें द्वार । मी निरंतर सेवितसे ॥ ७६ ॥ भक्तीने आकळलों जाण । यालागीं मी भक्ताअधीन । माझिये भक्तीचें महिमान । मजही संपूर्ण कळेना ॥ ७७ ॥ बहुतीं करूनि माझी भक्ती । मज ते मोक्षचि मागती । उपेक्षूनि चारी मुक्ती । करी मळक्ती तो धन्य ॥ ७८ ॥ ऐशी जेथ माझी भक्ती । तेथ पायां लागती चारी मुक्ती । त्यासी सर्वस्वें मी श्रीपती । विकिलों निश्चितीं भावार्थे ॥ ७९ ॥ ते भक्तीच मुख्य ज्यास साधन । यालागीं मी त्या भक्ताअधीन । त्याचें कदाकाळे वचन । मी अणुप्रमाण नुल्लंघीं ॥ ३८० ॥ ते मज म्हणती होई सगुण । तें मी सिंह सूकर होय आपण । त्यांलागीं मी विदेही जाण । होय संपूर्ण देहधारी ॥ ८१ ॥ एका अंबरीषाकारणे । दहा जन्म म्यां सोसणे । अजत्वाचा भंग साहणे । परी भक्तांसी उणे येऊ नेदीं ॥ ८२ ॥ द्रौपदी नगन करितां तांतडी । तिळभरी हों नेदींच उघडी । झालों नेसविता वस्त्रे कोडी । भक्तसांकडीं मी निवारीं ॥ ८३ ॥ तो मी भक्तसाहाकारी । अजन्मा त्यांचेनि जन्म धरीं । समही वर्ते अरिमित्रीं । भक्तकैवारी होऊनियां ॥ ८४ ॥ जो माझिया भक्तां हितकारी । तो मज परम पित्र संसारीं । जो माझ्या भक्तांसी वैर करी । तो मी नानापरी निर्दलीं ॥ ८५ ॥ ऐसा मी भक्तसाह्य श्रीकृष्ण । त्या माझें निजभजन । न करूनियां अभाग्य जन । अधःपतन पावती ॥ ८६ ॥ म्हणशी 'पाप असतां शरीरीं । तुझें भजन घडे कैशा परी' । सकळ पापांची बोहरी । माझें नाम करी निमेषार्थे ॥ ८७ ॥ ऐकोनि नामाचा गजर । पळे महापातकांचा संभार । नामापाशीं महापापासी थार । अणुमात्र असेना ॥ ८८ ॥ माझिया निजनामापुढे । सकळ पाप तत्काळ उडे । तें पाप न ये भक्तांकडे । भक्तचरणरेणु जेथ पडे । तेथ सपूळ उडे पापराशी ॥ ३९० ॥ माझें नाम ब्रह्मास्त्र जर्गी । महापाप तें बापुडे मुंगी । नामापुढे उरावयालागीं । कस त्याचे अंगीं असेना ॥ ९१ ॥ माझे नामाचा प्रताप ऐसा । मा माझे भक्तीची कोण दशा । पडलिया

मद्भक्तीचा ठसा । तो नागवे सहसा कळिकाळा ॥ १२ ॥ यालागीं माझें भजन । निर्दली देहाभिमान । माझे निजभजनेवीण जाण । देहाभिमान तुटेना ॥ १३ ॥ जेणे तुटे देहाभिमान । तें कैसें म्हणशी तुझें भजन । अभेदभावें भक्ति पूर्ण । तेणे देहाभिमान निर्दले ॥ १४ ॥ भगवद्वाव सर्वभूतीं । या नांव गा 'अभेदभक्ती' । हे आकल्ल्या भजनस्थिती । अहंकृती उरेना ॥ १५ ॥ माझें नाम ज्याचे वदनीं । माझी कीर्ति ज्याचे श्रवणीं । माझा भाव ज्याचे मनीं । ज्याचे करादिचरणीं क्रिया माझी ॥ १६ ॥ जो जागृतीमाझीं पाहे मातें । जो स्वप्नीं देखे मज एकातें । जो मजवेगाळे चित्त रितें । न राखे निश्चितें निजनिष्ठा ॥ १७ ॥ यापरी भजनस्थितीं । त्रिगुण विकार मावळती । तेणे अहंकाराची निवृत्ती । विषयासक्ति निर्दले ॥ १८ ॥ भक्तांसी विषयसेवन । सर्वथा बाधक नव्हे जाण । तो विषय करी मदर्पण । तेणे बाधकपण नव्हे त्यासी ॥ १९ ॥ नाना साधने विषयो त्यागिती । त्यागितां परम दुःखी होती । भक्त विषयो भगवंतीं अर्पिती । तेणे होती नित्यमुक्त ॥ २०० ॥ ग्रासोग्रासीं हरिस्मरण । तें अनन्ति होय परब्रह्म पूर्ण । त्यासी नाहीं बाधकपण । ब्रह्मार्पण सहजेचि ॥ १ ॥ भक्तांची भजनस्थिती । विषयीं मद्रूपता भाविती । तेणे मावळे विषयस्फूर्ती । नव्हे ती या रीतीं बाधक ॥ २ ॥ यापरी माझें भजन । करी मनोमळक्षाळण । विकारेंसीं तिन्ही गुण । करी निर्दलण देहाभिमान ॥ ३ ॥ ऐशी न करितां माझी भक्ती । न निर्दाळितां अहंकृती । करणे जे विषयासक्ती । ते जाण निश्चितीं बाधक ॥ ४ ॥ नातुडतां अकर्तात्मबोध । आदर्श नये विषयसंबंध । विषयांचा विषयउद्भवोध । अतिअशुद्ध बाधक ॥ ५ ॥ जरी विषय मिथ्या मायिक । तरी साधकां अतिबाधक । येचि अर्थी यदुनायक । विशदार्थे देख सांगत ॥ ६ ॥

यथाऽमयोऽसाधुचिकित्सितो नृणां पुनः पुनः सन्तुदति प्रसोहन् ।

एवं मनोऽपक्वकपायकर्म कुयोगिनं विध्यति सर्वसङ्गम् ॥ २८ ॥

वैद्य नेणे रोगाचें लक्षण । नेणे धातुपुष्ट कीं क्षीण । नेणे पथ्य ना अनुपान । नाडीज्ञान कळेना ॥ ७ ॥ त्यापासाव वोखद घेतां । पुनः पुनः वाढे व्यथा । तेवीं अवैराग्यें त्याग करितां । साधकां बाधकता अनिवार ॥ ८ ॥ हृदयीं नाहीं विषयनिवृत्ति । बाह्य त्यागे वाढवी विरक्ती । ऐशी जे बहिर्मुद्रास्थिती । ते जाण निश्चितीं 'कुयोग' ॥ ९ ॥ सांडोनियां भगवद्वजन । वेदविधि मार्गविहीन । ऐसे जे कां त्यागलक्षण । 'कुयोग' संपूर्ण त्या नांव ॥ १० ॥ इव्यदाराविषयासक्ती । दृढ वासना असतां चित्तीं । बाह्य त्याग मिथ्या विरक्ती । 'कुयोग' निश्चितीं या नांव ॥ ११ ॥ आम्ही राजयोगी अतिश्रेष्ठ । म्हणोनि विषय भोगी यथेष्ट । वोस पडली वैराग्यपेंठ । 'कुयोग' चोखट या नांव ॥ १२ ॥ आपली चोरूनि विषयासक्ती । बाह्य मिरवी मिथ्या विरक्ती । हेचि 'कुयोगाची' स्थिती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १३ ॥ ऐशिया कुयोगियां जाण । पुढतीं जन्म पुढतीं मरण । दुःखावर्तीं पडिले पूर्ण । सोडवी कोण तयासी ॥ १४ ॥ नव्हेचि इहलोकींचा विषयभोग । नव्हेचि परमार्थी शुद्ध त्याग । अंतरला उभय प्रयोग । दुःखभाग कुयोग्या ॥ १५ ॥ परमार्थे त्यागसाधन । करितां अंतराय आले विज । तयासी अवगती नव्हे जाण । जरी अनुताप पूर्ण स्वयें उपजे ॥ १६ ॥

कुयोगिनो ये विहितान्तरायैर्मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टैः ।

ते प्राक्तनाभ्यासवलेन भूयो युज्जन्ति योगं न तु कर्मतन्त्रम् ॥ २९ ॥

ब्रह्मज्ञानार्थ केला त्याग । अभ्यासही मांडिला साङ्ग । मध्येंचि वोढवला उपसर्ग । विजे अनेग

साधकां ॥ १७ ॥ उपजे कामाचा अतिवेग । खबले क्रोधाची लगवग । शिष्यसुहृदांचे उद्देश । मर्नी उबग स्वहिताचा ॥ १८ ॥ दारास्त्रयें उपसर्ग । देव देती पैं अनेग । ऐसा अंतरायीं योगभंग । होतां अनुराग उद्धरी ॥ १९ ॥ अभ्यास करितां अतिनिगुती । दैवें अंतराय योग येती । तेथ निर्वेद उपजल्या चित्तीं । तोचि अभ्यास पुढतीं करी योगी ॥ ४२० ॥ निजयोग अभ्यासबळे । जाळी अंतरायदोष समूळे । परी कर्मचीं कर्मठ जाळे । योगी कदाकाळे स्पर्शेना ॥ २१ ॥ अंतरायीं योग छळितां जाण । जरी योगी पावला मरण । तरी तो नवे कर्मधीन । हें श्लोकार्थे श्रीकृष्ण बोलिला स्वये ॥ २२ ॥ पूर्वीं करितां योगसाधन । अदृष्टगतीं अंतराय जाण । योगी पावल्याही मरण । गती कोण तयासी ॥ २३ ॥ अंतरायपरतंत्र । झाल्या योगी पावे जन्ममात्र । तेथी नादरी कर्मतंत्र । पूर्वाभ्यासें स्वतंत्र प्रवर्ते योगी ॥ २४ ॥ मार्गस्था मार्गीं गुंती । पडोनियां लागली वस्ती । तो येरे दिवसीं तेचि पंथीं । लागे निश्चितीं निजमार्गा ॥ २५ ॥ यापरी योगिया आपण । प्राक्तनसंस्कारे जाण । योगाभ्यास करी पूर्ण । परी कर्मधीन कदा नवे ॥ २६ ॥ साधनीं असतां माझी भक्ती । तीं अणुमात्र न पडे गुंती । मी भक्तकैवारी श्रीपती । राखें अहोरातीं निजभक्ता ॥ २७ ॥ जेथ माझे भक्तीची आवडी । तेथ विघ्ने केवीं रिघतीं बापुडीं । महाविघ्नांचिया कोडी । माझें नाम विभांडी उद्धवा ॥ २८ ॥ भजनहीन योगीश्वर । अंतराये पावे जन्मांतर । तरी तो कर्मी कर्मपर । नवे साचार पूर्वसंस्कारे ॥ २९ ॥ 'जे पावले जीव जीवन्मुक्ती । तेही प्रारब्धकर्म वर्तती । पा योगभृष्ट कर्म त्यागिती । घडे कैशा रीतीं' म्हणशील ॥ ४३० ॥ मुक्ताचें जें पोक्षस्थान । तेचि साधकाचें मुख्य साधन । यालागीं त्या दोघांही जाण । कर्मबंधन बाधीना ॥ ३१ ॥ मी एक कर्मकर्ता । ऐशी ज्यास नुपजे अहंता । त्यासीही जाण सर्वथा । कर्मबंधकता स्पर्शेना ॥ ३२ ॥

करोति कर्म क्रियते च जनुः केनाप्यसौ चोदित आनिपातात् ।

न तत्र विद्वान् प्रकृतौ स्थितोऽपि निवृत्ततृष्णः स्वसुखानुभूत्या ॥ ३० ॥

जन्मापासूनि मरणान्त । प्राणी जें जें कर्म करित । तें तें कोणी एक प्राचीन एथ । असे वर्तवीत निजसत्ता ॥ ३३ ॥ तेथ सज्जान आणि अज्जान । प्राचीन कर्मे कर्मधीन । अज्जानासी अहंकर्तेपण । ज्ञाते निरभिमान वर्तती कर्मी ॥ ३४ ॥ म्हणसी देहीं असतां प्राण । केवीं नुठी देहाभिमान । ज्ञाता स्वसुखानुभवें पूर्ण । अहंकर्तेपण त्या स्फुरेना ॥ ३५ ॥ दोराचे सर्पाचा महाधाक । दोर जाणितल्या नुपजे देख । तेवीं अनुभविल्या ब्रह्मसुख । अहंता बाधक स्फुरेना ॥ ३६ ॥ एक योगभृष्टाचें लक्षण । त्याचा प्राचीनसंस्कार जाण । उपजों नेदी देहाभिमान । योग संपूर्ण सिद्ध्यर्थ ॥ ३७ ॥ जें देहीं नित्य निरभिमान । तेचि ब्रह्मसुखें सदा संपन । त्यासी देहींचें कर्माचरण । सर्वथा जाण बाधीना ॥ ३८ ॥ ज्ञाता देहकर्मासी अलिप्त । हेंही अपूर्व नवे एथ । तो देही असेनि देहातीत । तेचि श्रीकृष्णानाथ स्वयें सांगे ॥ ३९ ॥

तिष्ठन्तमासीनमुत्

ब्रजत्तं

शवानमुक्ततमदत्तमनम् ।

स्वभावमन्यत्

किमपीहमानमात्मानमात्मस्थमतिर्न

वेद ॥ ३१ ॥

देह उभें असतां जाण । ज्ञाता न देखे उभेपण । मा बैसल्या बैसलेपण । मानी कोण देहाचें ॥ ४४० ॥ परिपूर्ण ब्रह्माच्या ठायीं । उठणें बैसणें दोनी नाहीं । ज्ञाता तेचि झाला पाहीं । उठबैस कांही जाणेना ॥ ४१ ॥ दोराचा सर्प उपजला । भोग भोगूनि स्वयें निमाला । सत्यत्व नाहीं या बोला । तैसा देहो झाला मुक्तासी ॥ ४२ ॥ देह दैवें असे एकदेशी । ज्ञाता सर्वीं देखे आपणासी ।

देह जातां परदेशासी । ज्ञाता गमन मानसीं देखेना ॥ ४३ ॥ वस्तु वस्तुत्वे परिपूर्णपणे । तेथ कैचें असे येणेंजाणे । ज्ञाता सदा तद्रूपपणे । राहणेंजाणे स्पर्शेना ॥ ४४ ॥ ज्ञाता स्वयें रिघे शयर्नी । परी शेजबाज न देखे अवर्नी । मी निजेलों हेंही न मनी । निजीं निजरूपपणीं सर्वदा ॥ ४५ ॥ ज्ञाता जेवूं बैसे निजसुखे । परी मी भुकेलों हें न देखे । रसने नेणतां सर्व रस चाखे । जेवी येणे सुखे निजगोडीं ॥ ४६ ॥ दिसे यावत्तृप्त जेविला । परी तो धाला ना भुकेला । तो उच्छिष्टही नाहीं झाला । शेखीं आंचवला संसारा ॥ ४७ ॥ जरी तो स्वभावे सांगे गोष्टी । तरी अबोलणे घाली शब्दापोटी । बोलीं अतिरसाळ गोडी उठी । तरी न सुटे मिठी मौनाची ॥ ४८ ॥ मी एक चतुर बोलका । हाही नुठी त्या आवांका । बोल बोलों नेणे फिका । बोलोनि नेटका अबोलणा ॥ ४९ ॥ ज्ञाता पाहे निजात्मसुखे । माझें तुझें हेंही बोलखे । परी तो डोळांचि न देखे । देखे आपणयासारिखें त्रैलोक्य ॥ ५० ॥ तो जों दृश्य पाहों बैसे । तों दृश्याचा ठावोचि पुसे । जें देखे तें आपणयाएसें । निजात्मसौरसे जग देखे ॥ ५१ ॥ करूनि डोळ्यांचा अंत । ज्ञाता देखणेपणे पाहत । त्या देखण्याचा निजस्वार्थ । न चढे हात वेदशास्त्रां ॥ ५२ ॥ जाणे शब्दांचे शब्दज्ञान । मी श्रोता हे नुठी आठवण । उपेक्षुनियां देहींचे कान । करी श्रवण सर्वांगे ॥ ५३ ॥ यापरी स्वयें सज्ञान । होऊनियां सावधान । सोलूनियां शब्दज्ञान । करी श्रवण स्वभावे ॥ ५४ ॥ जाणे सुवास दुर्वास । भोगीं न धरी नाकाची आस । सुमना सबाहू जो सुवास । तो भोगी सावकाश सर्वदा ॥ ५५ ॥ मृदुकठिणादि स्पर्श जाणे । परी मी जाणतों हें स्फुरों नेणे । अंगा लागे तें निजांग करणे । हा स्पर्श भोगणे सज्ञानीं ॥ ५६ ॥ ज्ञाता चालता दिसे चरणीं । परी तो चालतां स्वयें अचरणी । स्वेच्छा हिंडतांही अवर्नी । तो ठायाहूनी ढकेना ॥ ५७ ॥ हस्तव्यापारीं देतां दान । मी दाता ही नुठी आठवण । देतेंघेतें दान होय आपण । यापरी सज्ञान वर्तवी करा ॥ ५८ ॥ कायिक वाचिक मानसिक । कर्म निफजतां स्वाभाविक । ज्ञाता ब्रह्मरूपे निर्दोख । देहासी देख स्पर्शेना ॥ ५९ ॥ अकर्तात्मनिजसत्ता । ज्ञाता सर्व कर्मी वर्ततां । न देखे कर्म-क्रिया-कर्तव्यता । निजीं निजात्मता निजबोधें ॥ ६० ॥ ज्ञाता नित्य निजात्मसुखे । देहीं असोनि देह न देखे । तो देहकर्मी केवीं आडके । पूर्ण परमात्मसुखे संतुष्ट ॥ ६१ ॥ जगासी लागलें कर्मबंधन । तेथें खातां जेवितां सज्ञान । केवीं न पवे कर्मबंधन । तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ ६२ ॥

यदि स्म पश्यत्यसदिन्द्रियार्थ नानानुमानेन विरुद्धमन्यत् ।

न मन्यते वस्तुतया मनीषी स्वाखं चथोत्थाय तिरोदधानम् ॥ ३२ ॥

हो कां लौकिकाचे परी । ज्ञाता वर्ते लोकाचारीं । तोही प्रपंचामाझारीं । कर्मे करी लौकिके ॥ ६३ ॥ परी कार्य-कर्म-कर्तव्यता । हे ज्ञात्यासी नाहीं अहंता । तेणे प्रपंचामाजीं निजात्मता । निश्चयें तत्त्वतां वश्य केली ॥ ६४ ॥ विषयादि प्रपंचभान । सत्य मानिती अज्ञान । तो प्रपंच देखती सज्ञान । ब्रह्मपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ६५ ॥ साकरेचा इंद्रावणघडू । जाणा गोड नेणा कडू । तैसा प्रपंचाचा पडिपाडू । लाभ आणि नाडू ज्ञानाज्ञाने ॥ ६६ ॥ सुवर्णाची खोटी । मूर्खी मानिती केवळ गोटी । ज्ञाते घालूनियां मिठी । घेती ज्ञानदृष्टीं बहुमोलें ॥ ६७ ॥ तेवीं सांसारिक क्रियाकर्म । मूर्खा मूर्खपणे भासे विषम । तेंचि ज्ञात्यासी परब्रह्म । स्वानंदे आराम सर्वदा ॥ ६८ ॥ प्रपंच खाणोनि सांडावा । मग ब्रह्मभाव मांडावा । हेंही न लगे त्या सदैवा । उखिताचि आघवा परब्रह्म ॥ ६९ ॥ मिथ्या दोराचा सर्पकार । तेथ मिळोनि अज्ञान नर । नाना अनुमानीं भयंकर । सत्य साचार

मानिती ॥ ४७० ॥ तेवीं मिथ्या प्रपञ्चाचें भान। बाधक मानिती अज्ञान। तेचि स्वानुभवे सज्जान। जाणती पूर्ण परब्रह्म ॥ ७१ ॥ जेवीं स्वप्न साच निद्रिताप्रती। तेवीं प्रपञ्च साच निज ध्रांती। तोचि निजात्मजागृताप्रती। मिथ्या निश्चिरीं निजबोधें ॥ ७२ ॥ मिथ्या प्रपञ्चाचें भान। जाणोनि झाले जे सज्जान। त्यांसी सर्व कर्मी वर्ततां जाण। देहाभिमान कदा नुपजे ॥ ७३ ॥ साधकांचा साधावया स्वार्थ। पूर्वीं सर्वस्वरूपें भगवंत। बोलिला तेणे विकारवंत। झाला निश्चित म्हणशील ॥ ७४ ॥ वस्तु नव्हे विकारवंत। ते निजसाम्यें सदोदित। तेचि अर्थीं श्रीकृष्णानाथ। असे सांगत निजबोधें ॥ ७५ ॥

पूर्व गृहीतं गुणकर्मचित्रपज्ञानमात्मन्यविविक्तमङ्ग ।

निवर्तते तत्पुनरीक्षयैव न गृह्णते नापि विसृज्य आत्मा ॥ ३३ ॥

संसार तो पूर्वदशे। अति अत्तर्कर्य मायावशें। शुद्ध वस्तु बहुधा भासे। गुणकर्मविन्यासे बहुरूप ॥ ७६ ॥ नाम रूप व्यक्ति वर्ण। कुळ गोत्र क्रियाचरण। यापरी प्रपञ्च भिन। सत्य अज्ञान मानिती ॥ ७७ ॥ प्रपञ्च वस्तूच्या ठायीं अध्यस्त। यालागीं वस्तु तद्रूप भासत। स्फटिक नानारंगीं अलिज्ज। परी संबंधें भासत तद्रूप ॥ ७८ ॥ जग पाहतां यापरी। भिन भासे अज्ञानेकरीं। तेणे आत्मा म्हणती विकारी। नर अविचारी अज्ञानें ॥ ७९ ॥ त्या अज्ञानाची होय निवृत्ती। तैं साधकां माझी सुलभ प्राप्ती। यालागीं माझी निजभक्ती। प्यां यथानिगृतीं प्रकाशिली ॥ ८० ॥ साधकांचा निजस्वार्थ। जेणे शीघ्र होय हस्तगत। यालागीं सर्वभूतीं भगवंत। हा प्यां निजगृह्णार्थ प्रबोधिला ॥ ८१ ॥ हें धरोनियां अनुसंधान। भावें करितां माझें भजन। तेथ मावळे मीतूंपण। अविद्येसीं अज्ञान समूळ मिथ्या ॥ ८२ ॥ तेथ दृश्य-द्रष्टा-दर्शन। त्रिगुणेसीं कार्यकारण। नुरेचि प्रपञ्चाचें भान। ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ८३ ॥ तेथ नाम रूप गुण जाती। नाहीं महाभूतें भूतव्यक्ती। चैतन्य पूर्ण सहजस्थिती। ब्रह्मीं ब्रह्मस्फूतीं असेना ॥ ८४ ॥ तें उंच ना ठेंगणें। मोठें ना रोड होणें। उजू ना वांकुडेपणें। असों नेणे विकारी ॥ ८५ ॥ तेथ शीत ना उष्ण। मृदु ना कठिण। कडू ना गोडपण। सुखदुःखेवीण निर्द्वद्वा ॥ ८६ ॥ तेथ भेद ना अभेद। बोलतें ना निःशब्द। शाहणें ना मुग्ध। देखणें ना अंध चिद्रूपपणें ॥ ८७ ॥ तें एथें ना तेथें। येतें ना जातें। जवळी ना परतें। सदोदित स्वतःसिद्ध ॥ ८८ ॥ तें खातें ना न खातें। तें घेतें ना देतें। जीतें ना मरतें। परादिपर तें परात्पर ॥ ८९ ॥ तें बद्ध ना मुक्त। नित्य ना अनित्य। क्षोभे ना प्रसन्न होत। वस्तु सदोदित सद्वृपत्वे ॥ ९० ॥ तेथ पाप ना पुण्य। आकार ना शून्य। सगुण ना निर्गुण। स्वानंदें पूर्ण सुखरूप ॥ ९१ ॥ सर्वभूतीं भगवद्वजन। करूनि माझे भक्तजन। माझें निजरूप परिपूर्ण। स्वयें आपण होऊनि ठेले ॥ ९२ ॥ त्यांसी संत म्हणोनि कांहीं घेणें। अथवा असंत म्हणोनि सांडणें। हें नुरेचि त्यांसी वेगळेपणें। ब्रह्मीं ब्रह्मपणें परिपूर्ण ॥ ९३ ॥ बद्धकाळीं बद्धता। आत्मेति घेतली नाहीं तत्त्वतां। अथवा मुक्तकाळींची मुक्तता। आत्मा सर्वथा स्पर्शेना ॥ ९४ ॥ आत्मा अविकारी पाहीं। येणे निरूपणें पडे ठायीं। जरी म्हणशी कळलें नाहीं। ऐक तेही सांगेन ॥ ९५ ॥ आत्मा सर्वदा नित्य पाहीं। यालागीं त्यासी उत्पत्ति नाहीं। 'उत्पत्ति' न लगे ज्याचे ठायीं। तो गर्भासी कंहीं स्पर्शेना ॥ ९६ ॥ गर्भजन्म ज्यासी नाहीं। त्यासी देहाचा अभाव पाहीं। देहेवीण 'वृद्धि' कंहीं। त्याचे ठायीं स्पर्शेना ॥ ९७ ॥ जो सर्वदा विदेही। कर्म न रिघे त्याच्या ठायीं। कर्मेवीण बद्धता पाहीं। आत्म्यासी कंहीं लागेना ॥ ९८ ॥ जो निरवयव साचार। त्यासी एकही न घडे संस्कार।

ज्यासी नाहीं आकार। त्यासी विकार स्पर्शेना ॥ १९ ॥ जो गर्भजन्माअतीत। मरण रिघों न शके तेथ। काळाचाही न लगे घात। क्षयातीत परमात्मा ॥ ५०० ॥ न लगे जन्म कर्म मरण। त्यासी विकारी करी कोण। वस्तु अविकारी परिपूर्ण। यापरी जाण उद्धवा ॥ १ ॥ निविड दाटल्या अज्ञान। आत्मा नाहीं न करवे जाण। प्रखर क्षालियाही ज्ञान। आत्मा नवा जाण नुपजवे ॥ २ ॥ ज्ञानाज्ञानीं अलिप्त। आत्मा निर्विकार नित्य। येचि अर्थीं सदृष्टांत। असे सांगत श्रीकृष्ण ॥ ३ ॥

यथा हि भानोरुदयो नृचक्षुषां तमो निहन्यान तु सहिधते।

एवं समीक्षा निपुण सती मे हन्यातमिलं पुरुषस्य बुद्धेः ॥ ३४ ॥

डोळां नांदते दृष्टीसी। तम अवरोधी तियेसी। सूर्य उगवूनि तमातें निरसी। परी नवे दृष्टीसी नुपजवी ॥ ४ ॥ तेवीं अविद्या क्षोभूनि सबळ। आत्मा नाहीं न करवेच केवळ। पुरुषबुद्धीस आणोनि पडळ। मिथ्या द्वैतजाळ दाखवी ॥ ५ ॥ तेथ पावल्या शुद्ध ज्ञानासी। अविद्या मळ मात्र निरसी। परी नवें उपजवावया आत्म्यासी। सामर्थ्य ज्ञानासी असेना ॥ ६ ॥ आत्मा निजप्रकाशेंसीं। ज्ञानाज्ञानातें प्रकाशी। तें ज्ञानाज्ञान परमात्म्यासी। कदाकाळेंसीं स्पर्शेना ॥ ७ ॥ ज्ञानाज्ञानविकार। अविद्यांतःपाती साचार। आत्मा अविद्येहूनि पर। नित्य निर्विकार या हेतू ॥ ८ ॥ रात्रि नाहीं सूर्यासी। मा दिवसु काय आहे त्यासी। तेवीं ज्ञानाज्ञान आत्म्यासी। कदाकाळेंसीं स्पर्शेना ॥ ९ ॥ आत्मा निर्विकार स्वयंज्योती। अलिप्त ज्ञानाज्ञानस्थिती। त्या स्वरूपाची सहज प्राप्ती। उद्धवाप्रति हरि सांगे ॥ ५१० ॥

एष स्वयंज्योतिरजोऽप्रमेयो महानुभूतिः सकलानुभूतिः।

एकोऽद्वितीयो वचसां विरामे येनेपिता बागसवश्चरन्ति ॥ ३५ ॥

'एष स्वयंज्योती'चे व्याख्यान। परमात्मा स्वप्रकाशधन। साधक तद्रूप आपण। अभिन्नत्वें जाण सर्वदा ॥ ११ ॥ आत्मा परिपूर्ण निजपूर्णता। त्यासी वेगळीं कैंचीं मातापिता। यालागीं आत्म्यासी जन्मकथा। जाण सर्वथा असेना ॥ १२ ॥ त्रिगुणांचे त्रिविध मळ। हे मिथ्या पायिक समूळ। आत्म्यासी न लागती अल्पमाळ। यालागीं 'निर्मळ' निजात्मा ॥ १३ ॥ 'अप्रमेय' म्हणिये तें ऐका। ऐसा तैसा इतुका तितुका। पैल तो अमका तमका। प्रमाण देखा कदा नव्हे ॥ १४ ॥ काळा गोरा सांवळा। निळा धवळा पिंवळा। एक तेथ दूरी जवळा। या प्रमाणांवेगळा परमात्मा ॥ १५ ॥ 'महानुभूति' पदव्याख्यान। आत्मा अखंडदंडायमान। निजीं निजरूपे समसमान। स्वानंदधन सर्वदा ॥ १६ ॥ तेथ देश काळ वर्तमान। ध्येय ध्याता अथवा ध्यान। ज्ञेय ज्ञाता आणि ज्ञान। हेही जाण असेना ॥ १७ ॥ नाम-रूप-जात-गोत। क्रियाकर्मासी अलिप्त। जन्ममरण कैंचें तेथ। वस्तु सदोदित स्वानंदे ॥ १८ ॥ तेथ वृद्धि आणि न्हास। आदिमध्यान्तविलास। परिपाकादि विन्यास। यांचाही प्रवेश असेना ॥ १९ ॥ म्हणशी पूर्वोक्त धर्मस्थिती। तेथ न रिघे कैशा रीतीं। 'सकलानुभूति' या पदोक्तीं। वस्तु सर्वार्थीं अलिप्त ॥ ५२० ॥ या रीतीं धर्म आणि अधर्म। सकल भूतांचे क्रियाकर्म। प्रकाशक मी आत्माराम। यासी अलिप्त परम परमात्मा ॥ २१ ॥ गंगाजळा आणि मद्यासी। आकाश व्याप्त असोनि त्यांसी। परी तें अलिप्त दोंहीसीं। तेवीं ज्ञानाज्ञानासी परमात्मा ॥ २२ ॥ जेथ ज्ञानाज्ञानाचा अभावो। तेथ कर्माकर्मा कैंचा ठावो। 'सकलानुभूति' या नांव पहा हो। अभेदान्वयो स्वानंदे ॥ २३ ॥ ऐसा परमात्मा परमानंद। सजातीय-विजातीय-स्वगतभेद। नसोनियां वस्तु शुद्ध। जाण प्रसिद्ध निजबोधें ॥ २४ ॥ 'विजातीय भेद'

मी देह म्हणणे। 'सजातीय भेद' मी जीवपणे। 'स्वगत भेद' मी ब्रह्म स्फुरणे। हे तिनी नेणे परमात्मा॥ २५॥ तेथ ऊणखूण लक्ष्यलक्षण। युक्तिप्रयुक्ति प्रमाण। हेंही सर्वथा न रिधे जाण। ब्रह्म परिपूर्ण एकाकी॥ २६॥ ऐसें एकाकी परब्रह्म। निजगुह्याचें गुह्य उत्तम। हे जाणे तो सभाय परम। त्यासी भवधम न बाधी॥ २७॥ तो देहीं असतांचि जाण। त्यासी न बाधी देहगुण। कदा न बाधी कर्माचिरण। जन्ममरण बाधीना॥ २८॥ ऐकोनि ऐशिया ज्ञानासी। तें स्वरूप स्पष्ट सांग म्हणसी। तरी तेथ रिगमु नाहीं वाचेसी। श्रुति शब्देंसीं परतल्या॥ २९॥ जेथ अतिविवेकसंपन। बुद्धि प्रवेशेना आपण। सवेगपणे न पवे मन। ते वस्तु वाचेअधीन सर्वथा नव्हे॥ ३०॥ खुंटली शास्त्रांची व्युत्पत्ती। दर्शने अद्यापि विवादती। श्रुति परतल्या 'नेति नेति'। तेथ वचनोक्ती विरामु॥ ३१॥ धरोनि जाणिवेची हांव। शब्दज्ञाने घेतली धांव। परी वस्तुचे एकही नांव। ध्यावया जाणीव न सरेचि॥ ३२॥ एवं विचारितां साचार। परादि वाचा नव्हे उच्चार। यालागीं वस्तु 'परात्पर' क्षराक्षराअतीत॥ ३३॥ जे सर्वावयवीं सर्वदा शून्य। शेखीं शून्यही नव्हे आपण। शून्यप्रकाश चिद्धन। वस्तु परिपूर्ण एकत्वे॥ ३४॥ तेथ रिघावया वचनोक्तीं। शब्दें साधित्या नाना युक्ती। त्या चिदाकाशीं मावळती। जेवीं कां उगवतां गभस्ती खद्योत॥ ३५॥ खद्योत सूर्यासी खेंव देता। तें वस्तु येती वचनाचे हाता। वस्तूपाशीं शब्दाच्या कथा। जाण तत्त्वां हारपती॥ ३६॥ सूर्योदय झालिया पाहीं। खद्योत शोधितां न पडे ठायीं। तेवीं वस्तुप्राप्ति पाविजे जिहीं। तें मागमोस नाहीं शब्दांचा॥ ३७॥ हो कां आंधारिये रातीं। ज्यांची दीपें चाले क्रियास्थिती। तेथ झालिया सूर्योदयप्राप्ती। तेचि उपेक्षिती दीपातें॥ ३८॥ तेवीं शाब्दिका ज्ञानयुक्तीं। अनुतापें ब्रह्म विवंचिती। ज्यांसी झाली ब्रह्मप्राप्ती। तेचि उपेक्षिती शब्दातें॥ ३९॥ जंव जंव शब्दाचा अभिमान। तंवतव दूरी ब्रह्मज्ञान। येचि अर्थीचे उपलक्षण। ऐक निजखूण उद्धवा॥ ५४०॥ कन्या द्यावया वरासी। माता पिता बन्धु ज्योतिषी। मेळवूनियां सुहदांसी। कन्या वरासी अर्पिती॥ ४१॥ तेथ भर्तारसंभोगसेजेपाशीं। जवळी मातापितासुहदेंसीं। असणे हाचि अवरोध तिसी। पतिसुखासी प्रतिबंध॥ ४२॥ तेवीं योग्यता चातुर्य जाण। शब्दज्ञाने ज्ञातेपण। जवळी असतां ब्रह्मज्ञान। सर्वथा जाण हों न शके॥ ४३॥ जेवीं डोळां अल्य कण न समाये। तेवीं ब्रह्मीं कल्पना न साहे। यालागीं निर्विकल्पे पाहें। ब्रह्मज्ञान होये सुटंक॥ ४४॥ समस्त ज्ञानाचा उपरम। सकळ वचनांचा विराम। तैंचि पाविजे परब्रह्म। ऐसें पुरुषोत्तम बोलिला॥ ४५॥ जें नाकळे बुद्धीच्या ठायीं। जें मनासी नातुडे कंहीं। जें वचनासी विषयो नव्हे पाहीं। प्रमाणाचे पायीं पावलें न वचे॥ ४६॥ यापरी वस्तु न पडे ठायीं। तरी ते वस्तुचि म्हणशी नाहीं। ऐसे उद्धवा कल्पसी कांहीं। ऐक ते विषयीं सांगेन॥ ४७॥

(मूळ श्लोकीचे पद) 'येनेषिता वागसवण्यरन्ति॥'

येथें देहेंद्रियप्राण। हे जड मूढ अचेतन। त्यांसी चेतवी आत्मा चिद्धन। तेंही उपलक्षण अवधारी॥ ४८॥ आत्मप्रभा 'दृष्टि' प्रकाशे। परी आत्मा दृष्टीसी न स्पर्शे। आत्मा दृष्टीसबाह्य असे। परी दृष्टीसी न दिसे अदृश्यत्वे॥ ४९॥ आत्मसत्ता ऐकती 'श्रवण'। श्रवणांसी आत्मा नातळे जाण। श्रवणां सबाह्य असोनि पूर्ण। श्रवणविषय जाण नव्हेचि आत्मा॥ ५५०॥ 'वाचा' आत्मसत्ता उठी। आत्मा नातळे वाचिका गोठी। वस्तु शब्दाचे पाठीं पोटीं। तो शब्द शेवटी

नेणे वस्तु ॥ ५१ ॥ 'मन' आत्मसत्ते चपल। मना सबाहु आत्मा केवल। तो मनासी नातळे अङ्गुमाल। मनासी अकल निजात्मा ॥ ५२ ॥ 'चित्त' चेतवी चिद्धन। चित्सत्ता चित्तासी चिंतन। चित्ता सबाहु चैतन्य पूर्ण। तरी चित्तासी चैतन्य कलेना ॥ ५३ ॥ आत्मसंयोगे 'अहं' उल्हासे। अहंता आत्मा कदा न स्पर्शे। अहंतासबाहु आत्मा असे। परी तो आत्मा न दिसे अहंकारे ॥ ५४ ॥ आत्मप्रभाप्रकाशविधीं। प्रकाशिली 'विवेकबुद्धी'। बुद्धी आत्मा नेणे त्रिशुद्धी। आत्मा बुद्धी-सबाहु ॥ ५५ ॥ आत्मप्रभा 'प्राण' चले। परी प्राणासी आत्मा नातळे। प्राण-सबाहु आत्ममेले। तरी प्राणासी न कले परमात्मा ॥ ५६ ॥ उद्धवा तूं यापरी पाहें। जड जयाचेनि वर्तताहे। तो आत्मा स्वतःसिद्ध आहे। नाहीं नोहे कल्पांतीं ॥ ५७ ॥ यापरी आत्मा स्वतःसिद्ध। भेद नांदवूनि अभेद। द्वंद्व प्रकाशोनि निर्द्वंद्व। हा निजात्मबोध दृढ केला ॥ ५८ ॥ एवं आत्मा निर्द्वंद्व अद्वैते। तो आहे नाहीं म्हणावया येथें। कोणी नुरेचि गा म्हणतें। आत्मा निजात्मते परिपूर्ण ॥ ५९ ॥ आत्मा निजात्मता सदोदित। संसार तेथ आरोपित। येचि अर्थी श्रीकृष्णनाथ। असे सांगत श्लोकार्थे ॥ ५६० ॥

एतावानात्मसभ्मोहो यद्विकल्पस्तु केवले। आत्मनृते स्वमात्मानभवलम्बो न यस्य हि ॥ ३६ ॥

आत्मा केवल नित्यमुक्त। त्रिगुण गुणांसी अतीत। नभाहूनि अतिअलिप्त। सदोदित पूर्णत्वें ॥ ६१ ॥ ब्रह्म अखंडदंडायमान। सर्वदा स्वानंदघन। ऐसे अलिप्तीं प्रपञ्चभान। तो मिथ्या जाण आरोपु ॥ ६२ ॥ आरोपासी अधिष्ठान। स्वयें परमात्मा आपण। यालागीं प्रपञ्चाचें भान। तेथेंचि जाण आभासे ॥ ६३ ॥ परमात्म्याहूनि भिन्न। प्रपञ्चासी नाहीं स्थान। यालागीं उत्पत्ति स्थिति निदान। तेथेंचि जाण आभासे ॥ ६४ ॥ जेवीं दोराचा सर्प पाहीं। दोरावेगळा न दिसे कंहीं। दोर सर्प झालाचि नाहीं। तरी त्याच्या ठायीं आभासे ॥ ६५ ॥ तेवीं निर्विकल्प पूर्ण ब्रह्म। नातळे रूप नाम गुण कर्म। तरी त्याच्या ठायीं मनोभ्रम। प्रपञ्च विषम परिकल्पी ॥ ६६ ॥ जेवीं दोरीं भासे मिथ्या सर्प। तेवीं ब्रह्मीं मिथ्या भवारोप। तेथ सुखदुःख भयकंप। तोही खटाटोप मायिक ॥ ६७ ॥ एवं प्रपञ्चाचें मिथ्या भान। वस्तु शुद्धत्वें स्वानंदघन। हें निर्दुष्ट केले निरूपण। ब्रह्म परिपूर्ण अद्वय ॥ ६८ ॥ एवं नाना युक्तीं सुनिश्चित। ब्रह्म साधिले अवाधित। हें न मानिती जे पंडित। तें पत खंडित श्रीकृष्ण ॥ ६९ ॥

यन्नामाकृतिभिर्गाह्यं पञ्चवर्णमवाधितम्। व्यर्थेनाप्यर्थवादोऽयं द्वयं पण्डितमानिनाम ॥ ३७ ॥

वेदवेदांप्रतिपाद्य एथ। सकल शास्त्रार्थाचें निजमथित। ब्रह्म अद्वय सदोदित। प्यां सुनिश्चित नेमिले ॥ ७० ॥ तें हें माझीं निजमत। उपेक्षूनियां जे पंडित। ज्ञातेपणे अतिउन्मत्त। अभिमानयुक्त पांडित्यें ॥ ७१ ॥ त्या पंडितांचें पांडित्यमत। प्रपञ्च प्रत्यक्ष अनुभूत। तो मिथ्या मानोनियां एथ। कैंचे अद्वैत काढिले ॥ ७२ ॥ अद्वैतासी नाहीं गांवो। जेथ तेथ जरी पाहों जावों। अद्वैता नाहीं नेमस्त ठावो। यालागीं पहा हो तें मिथ्या ॥ ७३ ॥ रूप नाम गुण कर्म। पंचभूते भौतिके विषम। चतुर्वर्ण चारी आश्रम। सत्य परम मानिती ॥ ७४ ॥ सत्य मानावया हेंचि कारण मनोभ्रमें भ्रमले जाण। ज्ञानाभिमाने छळिले पूर्ण। आपण्या आपण विसरले ॥ ७५ ॥ मुख्य मानिती विषयसुख। विषयार्थ पुण्य करावें चोख। स्वर्ग भोगावा आवश्यक। हें सत्य देख मानिती ॥ ७६ ॥ विषय सत्य मानिती परम। हें देहाभिमानाचें निजवर्म। तेणे सज्जान केले अधम। परणजन्म भोगवी ॥ ७७ ॥ पुढती स्वर्ग पुढती नरक। पुढती जननीजठर देख। यापरी पंडित लोक।

केले ज्ञानमूर्खं अहंमपता ॥ ७८ ॥ त्यांचें ज्ञान तें वेदबाह्य। सर्वथा नक्ते तें ग्राह्य। जैसे अंत्यजाचें अन अग्राह्य। तैसे तें होय अतित्याज्य ॥ ७९ ॥ ज्ञानाभिमानियाचा विचार। तें अज्ञानाचें सोलींव सार। तयाचा जो निजनिर्धार। तो जाण साचार महामोहो ॥ ८० ॥ तयाचा जो निजविवेक। इंद्रावणफळाएसा देख। वरी साजिरे आंत विख। तैसा परिपाक ज्ञानाभिमानियांचा ॥ ८१ ॥ नामरूपात्मक प्रपंच। मिथ्या मायिकत्वे आहाच। ज्ञानाभिमानी मानूनि साच। वृथा कचकच वाढविती ॥ ८२ ॥ प्रपंचरचनेची कुसरी। आपण जैं मानावी खरी। तें देहबुद्धि वाजली शिरी। दुःखदरिद्रीं निमग्न ॥ ८३ ॥ त्यांची योग्यता पाहतां जाण। गायत्रीतुल्य वेदपठण। सकळ शास्त्रे जाणे पूर्ण। श्रुति पुराण इतिहास ॥ ८४ ॥ अतिनिःसीम वक्तेपण। समयांचे समयीं स्फुरण। तेण वाढला देहाभिमान। पंडितंमन्यांचे बोलणे। अवचटे नायकावे दीने। जे नागवले देहाभिमाने। त्यांचेनि सौजन्ये अघःपात ॥ ८५ ॥ पंडितंमन्यांचे बोलणे। अवचटे नायकावे दीने। जे नागवले देहाभिमाने। त्यांचेनि सौजन्ये अघःपात ॥ ८६ ॥ विषभक्षित्याचा पांतीकर। अत्याग्रहें झाला जो नर। त्यासी अप्रार्थितां मरणादर। अतिदुर्धर जीवीं वाजे ॥ ८७ ॥ यालागीं न धरावी ते संगती। त्यांसी न करावी वदंती। कदा नव जावें त्यांप्रती। ते त्याज्य निश्चिरीं जीवेंभावें ॥ ८८ ॥ त्यांचे न लागावें बोलीं। त्यांचे न चालावें चालीं। जे ज्ञानाभिमानभुली। मुकले आपुली हितवार्ता ॥ ८९ ॥ ते नाणावे निजमंदिरा। स्वयें न वचावें त्यांच्या द्वारा। त्यांसी न पुसावें विचारा। जे अभिमानद्वारा नाडले ॥ ९० ॥ त्यांसी न हावी हाटभेटी। कदा न देखावे निजदृष्टीं। ते त्याज्य गा उठाउरीं। जेवीं धर्मिष्ठीं परनिंदा ॥ ९१ ॥ वेदशास्त्रांचा मथितार्थ। जो कां अद्वैत परमार्थ। तो ज्यांसी नावडे निजस्वार्थ। चाविरा अनर्थ त्यांपाशीं ॥ ९२ ॥ यालागीं त्यांची संगती। साक्षेपे सांडावी निश्चिरीं। साधकाचे योगस्थिति। अंतरायनिवृत्ती हरि सांगे ॥ ९३ ॥

योगिनोऽपव्यवयोगस्य युज्जतः काय उत्थितैः। उपसर्गविहन्येत तत्रायं विहितो विधिः ॥ ३८ ॥

योगी प्रवर्तल्या योगाभ्यासीं। योग संपूर्ण नक्तां त्यासी। उपसर्ग येती छळावयासी। तेंचि हृषीकेशी सांगत ॥ ९५ ॥ शरीरीं एखादा उठे रोग। कां खवळे विषयाची लगवग। अथवा सध्रांत उपसर्ग। कां योगधंग विकल्पे ॥ ९६ ॥ ज्ञानाभिमान सबळ उठी। तेणे गुणदोषीं बैसे दिठी। परापवादाची चावटी। त्याची एकांतगोष्टी निजगुज ॥ ९७ ॥ देहीं शीतळता उभडे। कां उष्णाता अत्यंत चढे। किंवा वायु अव्हाटीं पडे। कां क्षुधा वाढे अनिवार ॥ ९८ ॥ विक्षेप कषाय वोढवती। परदारापरद्रव्यासक्ती। इत्यादि उपसर्ग येती। उपाय श्रीपति तदर्थ सांगे ॥ ९९ ॥

योगधारणया कांश्चिदासनेर्धारणान्वितैः। तपोमन्त्रापर्धैः कांश्चिदुपसर्गान्विनिर्देत् ॥ ३९ ॥

देहीं शीतळता वाढल्या जाण। तीस निवारी अग्निधारण। देहीं उष्णा चढल्या पूर्ण। सोमधारण उच्छेदी ॥ ६०० ॥ वायु अव्हाटल्या अवचितां। तें देहीं वायु भरावा पुरता। वायु मेळवुनि वायुआंतीता। अणिती निजपंथा अभ्यासबळे ॥ १ ॥ वायु क्षोभोनि सकोप। जैं जठरावरी पडे झडप। तें क्षुधा खवळे अमूप। तुफीचें रूप उठीना ॥ २ ॥ तेथ मोकळा सांडूनि प्राण। अपान वाढवावा आपण। तो जठरा आलिया जाण। तेथ क्षोभला प्राण सहजिचि ये ॥ ३ ॥ तेथ प्राणापानऐक्यता। सहजे ये साधकांच्या हाता। मग घट्यक्रैं भेदितां। क्षणहीं सर्वथा लागेना ॥ ४ ॥ तेव्हां सतराविवेचे अमृतपान। साधकांसी फावे संपूर्ण। यापरी क्षुधानिर्दळण। येणे योगे जाण साधिती ॥ ५ ॥ परदाग

परद्रव्यासकी । हे पापकमाची फलप्राप्ती । याची करावया निवृत्ती । तपश्चर्या निश्चर्तीं उद्धवा ॥ ६ ॥
भावें करितां मंत्रानुष्ठान । तेणे वैराग्य उपजे जाण । वैराग्ये विषयनिर्दलण । सहजे जाण साधकां ॥ ७ ॥
शुद्ध मंत्राचे पुरश्चरण । करी विघ्नांचे निर्दलण । तेथ पिण्डाचबाधासंचरण । घेऊनि प्राण स्वयं पळे ॥ ८ ॥
शरीरीं संचरल्या व्याधी । त्याते निर्दली दिव्य औषधी । मनाचा छेदावया आधी । योग त्रिशुद्धीं
साधावा ॥ ९ ॥ तेथ साधल्या योगसिद्धी । समूल निर्दली आधिव्याधी । सकल विघ्नांतेही छेदी ।
जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ६१० ॥ हे किती सांगूं भिन्न भिन्न । भावें करितां माझें ध्यान । सकल
उपसर्ग निर्दलण । तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ ११ ॥

कांश्चिन्ममानुध्यानेन नामसङ्कीर्तनादिभिः । योगेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदाञ्छनेः ॥ ४० ॥

आधिव्याधींसीं सकल विघ्न । विकल्प विकर्म देहाभिमान । ज्ञानाभिमानेसीं दहन । करी
ध्यानक्षण उद्धवा ॥ १२ ॥ माङ्गिया ध्यानाचे परिपाठीं । उपसर्ग पळती उठाउठी । शोधितां विघ्न न
पडे दृष्टी । निर्द्वद्व सृष्टी साधकां ॥ १३ ॥ माझा लागल्या ध्यानभावो । उपसर्गाचा नुरेचि ठावो । सकल
विघ्नांचा अभावो । विकल्प वावो स्वयं होती ॥ १४ ॥ म्हणशी 'घालोनि आसन । एकाग्र करोनियां
मन । कैं ठसावेल तुझें ध्यान । तैं साधकां विघ्न बाधीना' ॥ १५ ॥ असो न टके माझें ध्यान । तैं सोपा
उपाव आहे आन । माझें करितां नामकीर्तन । विघ्ननिर्दलण हरिनामें ॥ १६ ॥ जेथ नामाचा घडघडाट ।
तेथ उपसर्गा न चले वाट । महाविघ्नांचा कडकडाट । करी सपाट हरिनामें ॥ १७ ॥ अखंड माझी
नामकीर्ती । ज्याच्या मुखास आली वस्ती । त्या देखोनि विघ्ने पळती । उपसर्गा शांती निःशेष ॥ १८ ॥
माझ्या नामाचा निजगजर । पळवी महापापसंभार । उपसर्गा नुरवी थार । नाम सधर हरीचें ॥ १९ ॥
अवचटें घेतां माझें नाम । सकल पातकां करी भस्म । जेथ अखंड माझें गुणनामकर्म । तेथ विघ्नसंभ्रम
स्पर्शेना ॥ ६२० ॥ माझे नामकीर्तीचे पवाडे । ज्याची वाचा अखंड पळे । विघ्ने न येती तयाकडे । जेवीं
सूर्यापुढें आंधार ॥ २१ ॥ माझे नामकीर्तीवीण येथें । ज्याचें तोंड न राहे रितें । तो नागवे महाविघ्नांतें ।
जेवीं पतंगातें हुताशु ॥ २२ ॥ नामकीर्ती दाटुगी होये । हे विश्वासें मानलें आहे । ते नाम सुखीं
केवीं राहे । करावें काये म्हणशील ॥ २३ ॥ मुखीं नामनिर्वाह व्हावा । यालागीं करावी साधुसेवा ।
संतसेवनीं सद्ग्रावो जीवा । तेथ नके रिघावा विघ्नांसी ॥ २४ ॥ सद्ग्रावें धरिल्या सत्संगती । त्या
संगाचिये निजस्थिती । मुखीं ठसावे नामकीर्ती । विकल्प चिन्तीं स्फुरेना ॥ २५ ॥ मुखीं हरिनामाची
गोडी । संतसेवेची अतिआवडी । तयाची गा प्रतापप्रौढी । उपसर्गकोडी निर्दली ॥ २६ ॥ साधकांसी
पाठिराखा । संत झालिया निजसखा । तैं महाविघ्नांचिया मुखा । विभांडी देखा क्षणार्थे ॥ २७ ॥
सेवितां साधूचें चरणोदक । अतिशुद्ध होती साधक । तेणे शुद्धत्वें महादोख । समूल देखा
निर्दली ॥ २८ ॥ साधूंच्या चरणतीर्थाशीं । सकल तीर्थे येती शुद्धत्वासी । भावें सेविती त्या
तीर्थासी । ते उपसर्गासी नागवती ॥ २९ ॥ वंदितां साधुचरणरज । साधकांचे सिद्ध होय काज ।
निर्दलूनि विघ्नांचे बीज । स्वानंद निज स्वयं भोगिती ॥ ६३० ॥ निजभाग्यगतीं अवचितां । संतचरणरेणु
पडल्या माथां । तो कळिकाळातें हाणे लाथा । तेथ विघ्नांची कथा ते कोण ॥ ३१ ॥ निधडा शूर
निजबळेंसीं । धुरां निजशस्त्र देऊनि त्यासी । युद्धीं थापटिलिया पाठीसी । तो विभांडी परांसी
तेणे उल्हासें ॥ ३२ ॥ तेवीं सद्ग्रावें सत्संगती । मुखीं अखंड नामकीर्ती । भावें करितां संतांची
भक्ती । महाबाधा निर्दलिती साधक ॥ ३३ ॥ कीर्ति भक्ति सत्संगती । हे त्रिवेणी लाभे ज्याप्रती । त्यासी

उपसर्ग नातळती। पावन त्रिजगती त्याचेनी॥ ३४॥ माझी भक्ति आणि नामकीती। यांची जननी सत्संगती। तो सत्संग जोडल्या हाती। विघ्ने न बाधिती साधकां॥ ३५॥ योग याग आसन ध्यान। तप मंत्र औषधी जाण। साधितां न तुटे देहाभिमान। तो सत्संग जाण निर्दळी॥ ३६॥ योगादि सर्व उपायीं जाण। निवारिती अल्पविघ्न। विघ्नांचा राजा देहाभिमान। तो त्यांचेनि जाण ढळेना॥ ३७॥ तो दुर्धर देहाभिमान। ज्ञातेपणीं अतिदारुण। याचें समूल निर्दहण। सत्संग जाण स्वयें करी॥ ३८॥ नेणपणाचा अभिमान। तत्काळ जाय निधोन। तैसा नके ज्ञानाभिमान। चाविरा जाण जाणिवा॥ ३९॥ त्याही अभिमानाचें निर्दळण। सत्संग निजांगे करी आपण। यालागीं सत्संगासमान। आन साधन असेना॥ ६४०॥ एकाचेनि निजमतें। अजरामर करावें देहातें। तेही योगादि साधनातें। मूर्खमतें साधिती॥ ४१॥

केचिदेहभिमं धीरः सुकल्पं वयसि स्थिरम्। विधाय विविधोपायैरथ युज्जन्ति सिद्धये॥ ४१॥

देहो तितुका प्रारब्धाधीन। त्यासी प्रारब्धें जन्ममरण। त्या देहासी अजरामरपण। पामर जन करूँ पाहती॥ ४२॥ त्या प्रारब्धाचें सूत्र पूर्ण। सर्वदा असे काळाधीन। यालागीं काळकृत जन्ममरण। सर्वासी जाण सर्वदा॥ ४३॥ चौदा कल्प आयुष्य जोडी। त्या माकेडेयासी काळ झोडी। युगांतीं लोम झडे परवडी। त्या लोमहर्षाची नरडी मुरडिजे काळें॥ ४४॥ चतुर्युगसहस्र संख्येसी। तो दिवस गणिजे ब्रह्मायासी। जो स्वजिता सकळ सृष्टीसी। त्यासी काळ ग्रासी स्वबळें॥ ४५॥ स्वजित्या ब्रह्मायासी काळ पिळी। पाळित्या विष्णूतें काळ गिळी। प्रलयरुद्राचीही होळी। काळ महाबळी स्वयें करी॥ ४६॥ यापरी काळ अति दुर्धर। नेणोनि अविवेकी नर। वांछिती काळजयो पामर। देह अजरामर करावया॥ ४७॥ जें जें दिसे तें ते नासे। हे काळसत्ता जगासी भासे। तरी अजरामरत्वाचें पिसें। मूर्ख अतिप्रयासें वांछिती॥ ४८॥ थिल्लरींचा तंग जाण। वांच्छी अजरामरपण। तंब थिल्लरासचिये मरण। तेथ वांचवी कोण तरंगा॥ ४९॥ तेवीं संसारचि नश्वर। त्यांतील देह अजरामर। करूँ वांछिती पामर। उपायीं अपार शिणोनी॥ ६५०॥ देह जाईल तरी जावो। परी जीव हा चिरंजीव राहो। तदर्थ कीजे उपावो। तैसें अमरत्व पहा हो नरदेहा॥ ५१॥ देह केवळ नश्वर। त्यातें अविवेकी महाधीर। करूँ म्हणती अजरामर। उपायीं अपार शिणोनी॥ ५२॥ केवळ काळाचें खाजें देहो। तो अमर करावया पहा हो। जो जो कीजे उपावो। तो तो अपावो साधकां॥ ५३॥ एवं मूढतेचे भागीं। देहाच्या अमरत्वालागीं। शिणोनि उपायीं अनेगीं। हठयोगी नागवले॥ ५४॥ परकायाप्रवेशार्थ जाण। शिणले साधितां प्राणधारण। एवं धरितां देहाभिमान। योगीजन नाडले॥ ५५॥ देहाचें नश्वरपण। जाणोनियां जे सज्जान। ते न धरिती देहाभिमान। तेंचि निरूपण हरि सांगे॥ ५६॥

न हि तत्कुशलादूत्यं तदायासो ह्यपार्थकः। अन्तवत्त्वाच्छरीरस्य फलस्येव बनस्पतेः॥ ५२॥

विचारिता हा संसार। समूल अवघा नश्वर। तेथ देहाचा अजरामर। ज्ञाते आदर न करिती॥ ५७॥ देहअजरामरविधीं। ज्ञाता सर्वथा न घाली बुद्धी। देहीं साधिल्या ज्या सिद्धी। त्याही त्रिशुद्धी बाधिका॥ ५८॥ देह तापल्या ज्वरादि तापें। तदर्थ मरणभयें कांपे। तेथ शीतळ आणिल्याही साक्षेपें। तेणेही रूपें मरणचि॥ ५९॥ मिथ्या देहींचा देहाभिमान। सदा भोगवी जन्ममरण। तो अजरामर करितां जाण। देहबंधन दृढ झालें॥ ६६०॥ साधोनियां योगसाधन। दृढ केलें देहबंधन। देहींच्या सिद्धी भोगितां जाण। अधःपतन चुकेना॥ ६१॥ हो कां ज्ञानार्थ योग साधितां।

प्रसंगे सिद्धी आलिया हाता । त्याही त्यागाव्या तत्त्वतां । निजस्वार्थालागूनी ॥ ६२ ॥ ज्याची घाल रायापाशीं । लांच हाता ये तयासी । तेणोचि पावे अपमानासी । तेवीं साधकासी घातका सिद्धी ॥ ६३ ॥ वृक्षासी मोङ्लूनि आलिया फळे । त्या फळासी वृक्ष नातळे । तेवीं आलिया सिद्धीचे सोहळे । वैराग्यबळे त्यागावे ॥ ६४ ॥ कोरडेनि वैराग्यबळे । त्याग कीजे तो आडखळे । त्याग विवेकवैराग्यमळे । तैं सिद्धीचे सोहळे तृणप्राय ॥ ६५ ॥ आंधळे हातिरुं मातले । पतन न देखे आपुले । तेवीं अविवेके त्याग केले । ते ते गेले अघःपाता ॥ ६६ ॥ मूळीं देहचि नश्वर एथ । तेथींच्या सिद्धी काय शाश्वत । ऐसे विवेकवैराग्ययुक्त । होती अलिप्त देहभोगा ॥ ६७ ॥ एथ देह तितुका अनित्य । आत्मा एक नित्य सत्य । हें जाणोनि विवेकयुक्त । जडले निश्चित आत्माभ्यासीं ॥ ६८ ॥

योगं निषेवतो नित्यं कायश्चेत्कल्पतामियात् । तच्छ्रद्धान् पतिमान्योगमुत्सृज्य मत्परः ॥ ४३ ॥

योग साधितां परमार्था । सिद्धी बश्य झालिया हाता । त्या त्यागाव्या तत्त्वतां । निजहितार्थालागूनी ॥ ६९ ॥ सिद्धी त्यागितां न वचती । भोगबळे गळां पडती । तरी ते सांडूनि योगस्थिती । माझे भजनपंथीं लागावें ॥ ७० ॥ माझिये भक्तीच्या निजमार्गी । रिगमु नाहीं विज्ञांलागी । मी भक्तांच्या प्रेमभार्गी । रंगलों रंगीं श्रीरंग ॥ ७१ ॥ सद्बावें करितां माझी भक्ती । भक्तांसी नव्हे विज्ञप्राप्ती । भक्त-सबाह्य मी श्रीपती । अहोरातीं संरक्षीं ॥ ७२ ॥ करितां भगवद्भजन । भक्तांसी बाधीना विज्ञ । ते भक्तीचे महिमान । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ७३ ॥

योगचर्यामिनां योगी विचरन् मदपाश्रयः । नान्तरार्थिविहन्येत निस्मृहः स्वसुखानुभूः ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कन्धे अष्टाकिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अनन्यप्रीतीं मज शरण । सर्वभूतीं मद्भावन । अभेदबुद्धीं माझें भजन । त्यासी सर्वथा विज्ञ बाधीना ॥ ७४ ॥ माझ्या भक्ताचे उपसर्ग । सकळ निर्दळीं मी श्रीरंग । ज्यासी अनन्य भजनयोग । त्यासी माझें निजांग वस्तीसी ॥ ७५ ॥ जेथ विज्ञ धांवे भक्तांकडे । तेथ तत्काळ माझी उडी पडे । निवारीं निजभक्तांचे सांकडे । तीं लळिवाडे यैं माझीं ॥ ७६ ॥ तीं लळिवाडे म्हणशी कैसीं । त्यांचे सांकडे मी सदा सोशीं । राजा दंडितां प्रलहादासी । म्यां सर्वथा त्यासी रक्षिलें ॥ ७७ ॥ संकट मांडिले अंबरीषासी । तैं म्यां अपमानिले दुर्वासासीं । दाही गर्भवास मी स्वयें सोशीं । उणे भक्तांसी येऊं नेदीं ॥ ७८ ॥ बाधा होतां गजेंद्रासी । म्यां हातीं वसवूनि सुदर्शनासी । उडी घालूनि त्यापाशीं । निमिषार्थेसीं सोडविला ॥ ७९ ॥ द्रौपदीचिये अतिसांकडीं । सभेसी करितां ते उघडी । म्यां निजांगे घालूनि उडी । वस्त्रांच्या कोडी पुरविल्या ॥ ८० ॥ द्रौपदीचिया हातीं देतां घडी । नेसतां नेसतां दिसेल ते उघडी । यालागीं मी लवडसवडीं । नेसतीं लुगडीं स्वयें झालों ॥ ८१ ॥ दावानीं पीडितां गोपाळ । निजमुखीं म्यां गिळिली ज्वाळ । एथवरी भक्तांची कळवळ । मज सर्वकाळ उद्धवा ॥ ८२ ॥ द्रौण्यस्त्राचे बाधेहातीं । म्यां गर्भीं रक्षिला परीक्षिती । गोकुळ पीडितां सुरपती । म्यां धरिला हातीं गोवर्धन ॥ ८३ ॥ वांचवावया अर्जुनासी । दिवसा लपविले सूर्यासी । हारी पतकरूनि रणभूमीसी । सत्य भीष्मासी म्यां केलें ॥ ८४ ॥ ऐसा मी भक्तसहाकारी । नित्य असतां शिरावरी । भक्तांसी विज्ञ कोण करी । मी श्रीहरि रक्षिता ॥ ८५ ॥ जे अनुसरले मद्भक्तीसी । मी विज्ञ लागों नेदीं त्या भक्तांसी । निजांग अपोनियां त्यांसी । निजीं निजसुखेसीं नांदवीं ॥ ८६ ॥ भावें करितां माझी भक्ती । साधकां स्वसुखाची प्राप्ती । तेथें इच्छेसीं कामलोभ जाती । माझी

सुखस्थिति मद्दक्तां ॥ ८७ ॥ महणसी भक्तांसी देहांतीं। होईल निजसुखाची प्राप्ती। तैशी नवे चौथी भक्ती। देहीं वर्तती स्थिति सुखरूप ॥ ८८ ॥ देह राहो अथवा जावो। परी सुखासी नाहीं अभावो। यापरी मद्दक पहा हो। सुखें सुखनिर्वाहो भोगिती ॥ ८९ ॥ भक्त वर्ततां दिसती देहीं। परी ते वर्तती माझ्या ठायीं। मी अवघाचि त्यांच्या हृदयीं। सर्वदा पाहीं नांदत ॥ ९० ॥ भक्त निजबोधें मजभीतरी। मी निजांगें त्यां आंतबाहेरी। एवं निजसुखाच्या माजघरीं। परस्परीं नांदत ॥ ९१ ॥ मी देव तो एक भक्त। हेही बाहेरसबडी मात। विचारितां आंतुबटा अर्थ। मी आणि भक्त एकचि ॥ ९२ ॥ तूप थिजलें विघुरलें देखा। तेवीं पी आणि भक्त दोनी एक। पज भक्तासी वेगळिक। कल्पांतीं देख असेना ॥ ९३ ॥ मी तो एकचि एथें। हेही म्हणावया नाहीं म्हणतें। यापरी मिळोनि पातें। भक्त निजसुखातें पावले ॥ ९४ ॥ तो हा ब्रह्मज्ञानाचा कळसु। अध्याय जाण अडुविसु। बाप विंदानी हृषीकेशु। तेणे देउळासी कळसु पेळविला ॥ ९५ ॥ जेवीं अलंकारीं मुकुटमणी। तेवीं अडुविसावा ब्रह्मज्ञानीं। श्रीकृष्ण भक्तांची निजजननी। तो उद्धवालागोनी शृंगारी ॥ ९६ ॥ माता उत्तम अलंकारकोडीं। अपत्य शृंगारी अतिआवडीं। तेवीं उत्तमोत्तम ज्ञाननिरवडीं। उद्धव कडोविकडीं शृंगारिला ॥ ९७ ॥ मातेसी आवडे निपटणे। तेवीं उद्धव वृद्धपणीचं ताने। श्रीकृष्ण त्याकारणे। गुह्यज्ञाने शृंगारी ॥ ९८ ॥ माता बाळकातें शृंगारी। तें लेणे मागुतें उतरी। उद्धव शृंगारिला श्रीहरी। तें अंगाबाहेरी निघेना ॥ ९९ ॥ अंगीं लेणे जडलें अलोलिक। तेणे उद्धव झाला अमोलिक। पायां लागती तिनी लोक। ब्रह्मादिक पूजिती ॥ १०० ॥ निजात्मअलंकारें श्रीपती। उद्धव शृंगारिला ब्रह्मस्थितीं। तेणे वंद्य झाला त्रिजगतीं। त्यातें पुराणीं पढती महाकवी ॥ १ ॥ गोडीमार्जीं श्रेष्ठ अमृत। तेंही फिके करूनि एथ। उद्धवालागीं परमामृत। श्रीकृष्णों निश्चित पाजिलें ॥ २ ॥ अमर अमृतपान करिती। तेही मरणार्णवीं बुडती। उद्धव अक्षयी केला श्रीपती। कथामृतीं निवृत्ति ॥ ३ ॥ तेणे तो सवार्गीं निवाला। परमानंदीं तृप्त झाला। तेणे उद्धवत्वा विसरला। डोलों लागला स्वानंदे ॥ ४ ॥ तेव्हां स्वानंदउत्तमता। दुजें निर्दली देखतां। संसार हाणोनि लाता। चहे माथा देवांच्या ॥ ५ ॥ चढोनि देवांचिया माथां। शेखीं गिळी देवभक्ता। मम सच्चिदानन्दस्वानंदता। निजात्मता स्वयें झाला ॥ ६ ॥ तेथ सत्-चित्-आनंद। हाही नाहीं त्रिविध भेद। सदोदित परमानंद। स्वानंद शुद्ध कोंदला ॥ ७ ॥ नश्वर त्यागाचिये स्थिती। अनश्वरातें 'संत' म्हणती। जडाची करितां निवृत्ति। 'चिद्रूप' म्हणती वस्तुतें ॥ ८ ॥ जेथ दुःखाचा नाहीं बाधु। त्यातें म्हणती 'आनंद'। एवं सच्चिदानंद शब्दु। ज्ञानसंबंधु मायिक ॥ ९ ॥ वस्तु संत ना असंत। चित् नवे अचित्। ते सुखदुःखातीत। जाण निश्चित सन्मात्र ॥ १० ॥ हा अडुविशींचा निजबोध। उद्धवासी तुष्टोनि गोविंद। देता झाला स्वानंदकंद। भाग्यें अगाध तो एक ॥ ११ ॥ सांडोनि निजधामा जाणें। स्वयें श्रीकृष्ण ज्याकारणे। देता झाला निजगुह्यठेवणे। त्याचें भाग्य वानणे तें किती ॥ १२ ॥ जें नेदीच पित्या वसुदेवासी। जें नेदीच बंधु बळभद्रासी। जें नेदीच पुत्रा प्रद्युम्नासी। तें उद्धवासी दीधलें ॥ १३ ॥ जें नेदीच देवकीमातेसी। जें नेदीच कुंती आतेसी। शेखीं नेदीच यशोदेसी। तें उद्धवासी दीधलें ॥ १४ ॥ म्हणाल सांगितलें अर्जुनासी। तोही अत्यंत पढियंता त्यासी। त्याहातीं उतरावया धराभारासी। युद्धीं त्वरेसी उपदेशिला ॥ १५ ॥ तैसें नवे उद्धवाकडे। सावकाश निजनिवाडे। गुप्त ठेवणे फाडोवाडें। अवघें त्यापुढें अर्पिलें ॥ १६ ॥ पित्याचिया निजधनासी। स्वामित्व लाभे निजपुत्रासी।

तेवीं श्रीकृष्णाचिया गुह्यज्ञानासी। झाला मिराशी उद्धव ॥ १७ ॥ पांडवांमाजीं धन्य अर्जुन। यादवांमाजीं उद्धव धन्य। या दोघांच्या भाग्यासमान। न दिसे आन त्रिजगतीं ॥ १८ ॥ सकळ साराचा निजसारांश। तो हा एकादशीं अद्वावीस। जेवीं यतींमाजीं परमहंस। तेवीं अष्टाविंश भागवतीं ॥ १९ ॥ जेवीं क्षीराव्यीमाजीं शेषशयन। त्यावरी जैसा नारायण। तेवीं भागवतामाजीं जाण। ब्रह्मपरिपूर्ण अष्टाविंश ॥ ७२० ॥ जेवीं वैकुंठ परम पावन। त्यावरी विराजे श्रीभगवान। तेवीं भागवतामाजीं जाण। विराजमान अष्टाविंश ॥ २१ ॥ एवढ्या महत्त्वाचें वैभव। कृष्णकृपेने पावला उद्धव। बाय निजभाग्याची धांव। ब्रह्म स्वयमेव स्वयें झाला ॥ २२ ॥ उद्धव झाला ब्रह्मपूर्ण। त्यासी कृष्णकृपा प्रमाण। तें मी वाखाणीं अज्ञान। देशभाषेने प्राकृत ॥ २३ ॥ अंधासी सूर्य प्रसन्न। झालिया देखे तो निधान। तेवीं प्रकटोनि जनार्दन। हें गुह्यज्ञान बोलवी ॥ २४ ॥ जनार्दन प्रकटला आतां। हें बोलणें माझी मूर्खता। तो स्वतःसिद्ध सदा असतां। हेंही झालों मी जाणता त्याचिया कृपा ॥ २५ ॥ त्याचिया कृपें ऐसें केलें। माझें मीषण निःशेष नेलें। नेलेंषण देखों नाहीं दीधलें। जेवीं सूर्यें केलें अंधारा ॥ २६ ॥ मज कृपा करील जनार्दन। हेंही नेणें मी अज्ञान। तेणें दयाळुवें कृपा करून। हें गुह्यज्ञान बोलविलें ॥ २७ ॥ निकट असतां जनार्दन। मी नेणें त्याचें महिमान। तेणें आपला महिमा आषण। मज मुखें जाण बोलविला ॥ २८ ॥ मी जें म्हणे माझें पुख। तेंही जनार्दन झाला देख। तेणें मुखें निजात्मसुख। बोलवी निष्टंक निजात्मसज्जा ॥ २९ ॥ एवं माझेनि नांवें कविता। परी जनार्दनचि झाला वक्ता। तेणें वक्तेषणें तत्त्वतां। रसाळ कथा चालविली ॥ ७३० ॥ ब्रह्मरसें रसाळ कथा। निरूपिलें श्रीभागवता। त्यामाजीं ब्रह्मतल्लीनता। जाण तत्त्वतां अष्टाविंश ॥ ३१ ॥ अद्वाविसाव्याचें निरूपण। तें तत्त्वतां ब्रह्म परिपूर्ण। श्रद्धेनें करितां श्रवण। उद्धव संपूर्ण निवाला ॥ ३२ ॥ उद्धव निवोनियां आषण। स्वयें विचारिता झाला जाण। म्हणे हें शुद्ध आत्मज्ञान। परी ग्राजि कठिण अबळांसी ॥ ३३ ॥ या चित्स्वरूपाची ग्राजी। सुगम होय साधकांप्रती। पुढील अध्यायीं येचि अर्थी। उद्धव विनंती करील ॥ ३४ ॥ कडा फोडोनि मार्ग कीजे। कां उंचीं फरस बांधिजे। तेवीं सुगमें निर्गुण पाविजे। तो उपाव पुसिजे उद्धवें ॥ ३५ ॥ ब्रह्मप्राप्तीचा सुगम उपावो। स्वयें सांगेल देवाधिदेवो। तो सुरस पुढील अध्यावो। साधकां पहा हो परमार्थसिद्धि ॥ ३६ ॥ पहणियापरिस पायउत्तारा। अबळीं उतरिजे भवसागरा। तैसा साधकांलागीं सोपारा। उपाव पुढारा हरि सांगे ॥ ३७ ॥ सीतेचेनि कृपा पडिभारें। सेतु बांधिजे रामचंद्रें। तेथ समुद्र तरतीं वानरें। जीं वनचरें अतिमंदें ॥ ३८ ॥ तेवीं उद्धवप्रश्नप्रीतीसीं। भवाव्यिसेतु हृषीकेशीं। बांधिला निजभक्तिउपायेंसीं। तेथ तरती आपैसीं भाविके अबळें ॥ ३९ ॥ कृष्णभक्ति सेतुद्वारें। तरलीं जड मूढ पापरें। ते भक्ती सांगिजेल यादवेंद्रें। श्रोतां सादरें परिसावी ॥ ७४० ॥ एका जनार्दना शरण। तेणें श्रोते सुप्रसन्न। पुढील अध्यायाचें कथन। तेणें साधक जन तरतील ॥ ४१ ॥ सांझूनियां एकपण। एका जनार्दना शरण। सुगम साधे आत्मज्ञान। तें भक्तिसाधन हरि सांगे ॥ ७४२ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे भगवद्द्ववसंवादे परमहंससंहितायां एकाकारटीकायां 'परमार्थनिर्णयो' नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णपूर्णमस्तु ॥ श्लोक ॥ ४४ ॥ ओव्या ॥ ७४२ ॥

॥ श्रीः ॥
॥ ॐ तत्सत् श्रीकृष्ण प्रसन्न ॥

श्रीएकनाथी भागवत

अध्याय एकोणतिसावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॐ नमो सदगुरुदयार्णव । तुझे कृपेसी नाहीं थांव ।
कृपेने तारिसी जीव । जीवभाव सांडवूनि ॥ १ ॥ सांडवूनि देहबुद्धी । निरसोनि जीवोपाधी । भक्त
तारिसी भवाब्धी । कृपानिधी कृपाळुवा ॥ २ ॥ तुझे पाहतां कृपाळूपण । जीवासी जीवें मारिसी
पूर्ण । नामा रूपा घालिसी शून्य । जातिगोत संपूर्ण निर्दलिसी ॥ ३ ॥ निर्दलूनि आपपरां । निसंतान
करिसी संसारा । तो तूं जिवलग सोयरा । कृपाळू खरा घडे केवीं ॥ ४ ॥ जेवीं आंधारीं नांदते दृष्टी ।
भासतीं नक्षत्रें खद्योतकोटी । ते आंधारेंसीं सूर्य घोटी । तेवीं तुझी भेटी साधकां ॥ ५ ॥ तुझी जेथ
साचार भेटी । तुवां केलिया कृपादृष्टी । संसारभेदाची त्रिपुटी । त्रिगुणेंसीं सृष्टी दिसेना ॥ ६ ॥ न
दाखवूनि गुणादि सृष्टी । दाविसी अद्वय ब्रह्म दृष्टीं । तुझी झालिया भेटी । भेटीसी तुटी कदा न
पडे ॥ ७ ॥ ‘जो कदा न देखिजे दृष्टीं । त्यासी केवीं होय भेटी । भेटीसी कदा न पडे तुटी । हेही
गोष्टी घडे केवीं’ ॥ ८ ॥ जैसा गर्भ मातेच्या पोटीं । असोनि माउली न देखे दृष्टीं । तरी तिचे भेटीसी
नव्हे तुटी । तेवीं तुझे पोटीं साधक ॥ ९ ॥ माता कलबळोनि पाळी तान्हे । शेखीं तें माडलितें नेणे ।
तेवीं तुजमाजीं अज्ञाने । तुवां प्रतिपाळणे निजलोभें ॥ १० ॥ जन्मल्या बाळाकारणे । माता वाढवी
शहाणपणे । तेवीं तुझेनि निजज्ञाने । सज्जान होणे साधकीं ॥ ११ ॥ साधकीं लाधतां तुझे ज्ञान ।
थितें नाठवे मीतूंपण । जीव विसरला जीवपण । अद्वय पूर्ण परमात्मा ॥ १२ ॥ असोत या बहुता
गोष्टी । नव्हतां सदगुरुकृपादृष्टी । करितां उपायांच्या कोटी । नव्हे भेटी परमार्थ ॥ १३ ॥ जाहलिया
सदगुरुकृपादृष्टी । साधने पळतीं उठाउठीं । ब्रह्मानंदे कोंदे सृष्टी । स्वानंदपुष्टी साधकां ॥ १४ ॥
जाहलिया सदगुरुकृपा प्राप्त । उपनिषदांचा मथितार्थ । साधकांचा चढे हात । कृपा समर्थ
श्रीगुरुची ॥ १५ ॥ सदगुरुकृपा समर्थ । तेणे कृपें श्रीभागवत । वाखाणिले जी प्राकृत । शुद्ध मथितार्थ
सोलींब ॥ १६ ॥ श्रीजनार्दनकृपादृष्टीं । माझ्या मराठ्या आरुष गोष्टी । रिधाल्या एकादशाचे पोटीं ।
स्वानंदतुष्टी निजबोधें ॥ १७ ॥ संस्कृतप्राकृतपरवडी । सज्जान सेविती स्वानंदगोडी । गाय काळी
आणि तांबडी । परी दुधीं वांकुडी चवी नाहीं ॥ १८ ॥ तेवीं संस्कृतप्राकृत भाखा । ब्रह्मासी पालट
नाहीं देखा । उभय अभेदे वदला एका । साहृ निजसखा जनार्दन ॥ १९ ॥ जनार्दनकृपेस्तव जाण ।
अष्टाविंशाचें निरूपण । गुह्य गंभीर स्वानंदघन । तेंही केलें व्याख्यान अतिशुद्ध ॥ २० ॥ तेथें
नानाविधा उपपत्ती । निजबोधें साधूनि युक्ती । स्वयें बोलिला श्रीपती । ब्रह्मस्थिती निष्टंक ॥ २१ ॥ ब्रह्म
अद्वयत्वे परिपूर्ण । तेथे हेतु-मातु-अनुमान । न रिघे बुद्धीयुक्तीसीं मन । अगम्यजाण सर्वार्थी ॥ २२ ॥
नाहीं दृश्य-द्रष्टा-दर्शन । नाहीं ध्येय-ध्याता-ध्यान । कर्म-कर्ता कारण पी-तूंपण असेना ॥ २३ ॥

युक्तीनें सांडिला प्राण। दृष्टांतीं वाहिली आण। प्रमाणें जाहलीं अप्रमाण। बोधेसी क्षीण विवेक जहाला॥२४॥ तेथ बोलणें ना मौन। आकार ना शून्य। गुण आणि निर्गुण। समूळ जाण असेना॥२५॥ ऐसी ब्रह्माची निजस्थिति। कृष्णकृपा उद्धवासी प्राप्ती। अबलांसी अगम्य निश्चितीं। जन कैशा रीतीं तरतील॥२६॥ ब्रह्मस्थिति अतिदुर्गम। हें उद्धवासी कळले वर्म। साधकांचे साधावया काम। उपावो सुगम पूसत॥२७॥ कृष्ण निजधामा जाईल आतां। मग ब्रह्मप्राप्ति न ये हाता। साधक गुंती सर्वथा। उपाय तत्त्वां कोण सांगे॥२८॥ एवं साधकांचिया हिता। उद्धव कळवळोनि तत्त्वां। सुगमत्वे ब्रह्मप्राप्ती ये हाता। तो उपाय अच्युता पूसत॥२९॥ एकुणतिसावा निरूपण। ब्रह्मप्राप्तीचे सुगम साधन। सप्रेम भगवद्भजन। तें भक्तिलक्षण हरि सांगे॥३०॥ सुगम साधने ब्रह्मप्राप्ती। अबलांसी लाभे जैशा रीतीं। सहा श्लोकीं देवासी विनंती। उद्धव तदर्थी करितसे॥३१॥

उद्धव उवाच— सुदुश्चरामिमां मन्येयोगचर्यामनात्मनः। यथाज्जसा पुमान् सिद्धयेत्तन्ये ब्रह्मज्जसाच्युत॥१॥

पूर्वाध्यायीं ब्रह्मस्थिती। सांगितली ते दुर्गम गती। भोव्या भाविकां अबलांप्रती। हे ब्रह्मप्राप्ती साधेना॥३२॥ वस्तु व्यक्त ना अव्यक्त। शेखीं प्रकट ना नव्हे गुप्त। न कळे मूर्त कीं अमूर्त। केवीं साधकां तेथ प्रवेशु॥३३॥ जें स्थूल ना सूक्ष्म होये। जें आहे नाहीं हा शब्द न साहे। जेथ पाहते पाहणे दोनी जावे। तें साधकां होये केवीं साध्य॥३४॥ जें दिसें तें ब्रह्म म्हणावें। तंव ते माया रूपें नावें। आतां नाहींचि म्हणोनि सांडावें। तेणोंही नाडावें साधकीं॥३५॥ जें आकार ना नव्हे शून्य। जेथें न रिघे ध्येय ध्यान। ज्यासी लाजे ज्ञेय ज्ञान। ज्याते साधन स्पर्शेना॥३६॥ जें न चढे शब्दांचे हात। जें नातुडे मौना आंत। आंत बाहेर नाहीं जेथ। काय साधकीं तेथ धरावें॥३७॥ नाहीं आंतबाहेर विचारा। तेथ काय धरावें निर्धारा। जेथ निर्धारुही पुरा। धरावया धीरा धीर नव्हे॥३८॥ साधकीं स्थिर करावया मन। कांहीं न दिसे अबलंबन। तेथें अनात्मे अज्ञान जन। त्यांसी दुस्तर जाण हा योगु॥३९॥ यापरी निजात्मप्राप्ती। कदा न चढे अबलांहातीं। मज तंव मानले निश्चितीं। हे आत्मस्थिति दुस्तुरु॥४०॥ ऐशिया ब्रह्माची प्राप्ती। अज्ञान अप्रयासे पावती। तैशी सुगम साधनस्थिती। सांग श्रीपती कृपाळुवा॥४१॥ तुवां निजधामा प्रयाण। मांडिलेसें अति त्वरेन। एथ तरावया अज्ञान। सुगम साधन सांगिजे॥४२॥ म्हणोनि धातलें लोटांगण। धांवोनि धरिले श्रीकृष्णचरण। तुज गेलिया अज्ञान जन। तरावया साधन सुगम सांगें॥४३॥ पव्हणियापरिस पायउतारा। स्त्रियां बाळां अतिसोपारा। तैशिया उपायप्रकारा। शार्ङ्गधरा सांगिजे॥४४॥ तुङ्या ठायी सद्ग्राव पूर्ण। आणि नेणती शब्दज्ञान। ऐसे जे अज्ञान जन। त्यासी तरावया साधन सुगम सांगें॥४५॥ मनोनिग्रहो अतिकठिण। साधकां नेपवेना संपूर्ण। तेचि अर्थीचे निरूपण। उद्धव आपण सांगत॥४६॥

प्रायशः पुण्डरीकाक्ष युज्जन्तो योगिनो मनः। विषीदन्त्यसमाधानामनोनिग्रहकर्षिताः॥२॥

ऐके कृष्णा कमलनयना। शिणतां साधक साधना। कदा नाकळवे मना। तेही विवंचना अवधारी॥४७॥ निग्रहावया निजमन। साधक साधिती प्राणापान। त्यांसीही छळोनियां मन। जाय निघोन तत्काळ॥४८॥ धालूनियां एकांतीं आसन। मनोनिग्रहीं जे सावधान। त्यांसीही ठकूनियां मन। जाय निघोन चपलत्वे॥४९॥ मनोनिग्रहीं आम्ही हटी। म्हणोनि रिघाले गिरिकपाटीं। त्यांसीही ठकूनि मन शेवटीं। जाय उठाउठीं चपलत्वे॥५०॥ एकीं आकळावया मन। त्यजूनि बैसले अन्न। तंव मनें केलें आनेआन। जागृति स्वप्न अन्नपय॥५१॥ मनोनिग्रह

करितां देख । मन खवळे अधिकाधिक । मनोनेमीं सज्जान लोक । शिणले साधक साधनीं ॥ ५२ ॥
 वारा बांधवेल मोटें । अग्नि प्राशवेल अवचटें । समुद्र घोंटवेल घोटें । परी आत्मनिष्ठे मन न ये ॥ ५३ ॥
 आकाश करवेल चौघडी । महामेरु बांधवेल पुडी । शून्याची मुरुडवेल नरडी । परी या मनाच्या
 वोडी अनिवार ॥ ५४ ॥ काळ जिंकवेल तत्त्वतां । त्रिभुवनींची लाभेल सज्जा । परी मनोनिग्रहाची
 वारा । तुजवीण अच्युता घडे केवीं ॥ ५५ ॥ मन तापसां तत्काळ छळी । मन नेमस्तांचा नेम टाळी ।
 मन बळियांमाझीं महाबळी । करी रांगोळी धैर्याची ॥ ५६ ॥ मन इंद्रातें तळी पाडी । मन ब्रह्मयातें
 हटेंचि नाडी । ऐशी मनाची वोखटी खोडी । आपल्या प्रौढीं नावरे ॥ ५७ ॥ साधनीं साधक शिणतां ।
 मनोजयो न येचि हाता । तुजवांचूनि अच्युता । मना सर्वथा नावरे ॥ ५८ ॥ अत्यंत साधूनि निरबडी ।
 मनोजयो आणितां जोडी । तंव सिद्धींची दाटे आडाडी । तेणोंही मन नाडी साधकां ॥ ५९ ॥
 तुझी कृपा नक्तां जाण । साधकां कदा नावरे मन । तू तुष्टल्या जनार्दन । मनपणा मन स्वयं
 विसरे ॥ ६० ॥ सर्वभावें न रिघतां शरण । साधकां कदा नावरे मन । मनोनिग्रहार्थ जाण । तुझे
 चरणा शरण रिघावें ॥ ६१ ॥

अथात आनन्ददुयं पदाम्बुजं हंसाः श्रयेरन्तरविन्दलोचनं ।

सुखं नु विश्वेश्वरं योगकर्मभस्त्वभाययामी विहता न मानिनः ॥ ३ ॥

कमलापति कमलवदना । कमलालया कमलनयना । नाभिकमळीं कमलासना । तुवां ब्रह्मज्ञाना
 अर्पिलें ॥ ६२ ॥ त्या तुझ्या चरणीचें चरणामृत । तुझ्या कृपा ज्यास होय प्राप्त । मनोजय त्याचा
 अंकित । तो होय विरक्त भवभावा ॥ ६३ ॥ तुझ्या चरणामृताची गोडी । मनोजयातें तत्काळ जोडी ।
 आधिव्याधि भवपाश तोडी । स्वानंदकोडी साधकां ॥ ६४ ॥ सकळ साधनांचें निजसार । सांख्ययोगविवेक
 सधर । त्या साराचेंही निजसार । तुझी भक्ति साचार श्रीकृष्ण ॥ ६५ ॥ जाणोनि भक्तीचें रहस्य ।
 भजनप्रेमा लोभलें मानस । तेंचि विज्ञान राजहंस । भजनसारांश सेविती ॥ ६६ ॥ काया वाचा आणि
 मन । सद्भावें सदा संपन्न । ऐशिया भक्तां तुझे चरण । स्वानंदे पूर्ण दुभती ॥ ६७ ॥ धर्मअर्थकाममोक्षांसी ।
 साङ्ग साधनें सिद्धीं त्यांसी । विकळ जाहलिया साधनांसी । ये साधकांसी अपावो ॥ ६८ ॥ तैशी
 तंव तुझी भक्ति नक्ते । तुज भजतां जीवें भावें । भजकां विघ्न कदा न पावे । शेखीं भक्त नागवे
 विघ्नासी ॥ ६९ ॥ जें सूर्य आणि खद्योतासी । भेटी होय सावकाशीं । तरी विघ्नें भक्तांपाशीं । धीरु
 यावयासी न धरिती ॥ ७० ॥ पडतां पंचाननाची घाणी । होय मदगजा भंगणी । तेवीं तुझ्या
 भावार्थभजनीं । होय धूळधाणी विघ्नांची ॥ ७१ ॥ येणोंचि निश्चयें निजसंपन्न । तुझ्या चरणा
 अनन्यशरण । त्यांसी नातळे जन्मपरण । मा इतर विघ्न तें कैचें ॥ ७२ ॥ येणों भावें जे अनन्यशरण ।
 त्यांसी तुझे निजचरण । स्वानंदे सदा करिती पूर्ण । जेवीं कामधेनु जाण निजवत्सा ॥ ७३ ॥
 भक्तिसरोवरीं निर्मळ । नवविध रसें गसिक जळ । तेथ तुझे चरणकमळ । विकासत केवळ भावार्थसूर्ये ॥ ७४ ॥
 तेथ स्वानुभविक भ्रमर । झेंपावोनियां अरुवार । कुचंबों नेदितां केसर । आमोदसुखसार सेविती ॥ ७५ ॥
 तेथ विवेक-परमहंस । ते सरोवरींचे राजहंस । चरणकमळीं करूनि वास । आमोद सुरस सेविती ॥ ७६ ॥
 हो कां आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । हेही ते सरोवरीं असती । परी कमळामोद नेणती । ते क्रीडती
 कमळातळीं ॥ ७७ ॥ ऐसिया भोक्त्याभक्तांसी । तू तारिसी हृषीकेशी । एवं जे जे लागले भक्तीसी ।
 अपावो त्यांसी असेना ॥ ७८ ॥ भावें करितां तुझें भजन । तू भावार्थे होशी प्रसन्न । तुझ्या

प्रसन्नता तुझे चरण। स्वानंद पूर्ण वर्षती ॥ ७२ ॥ तू विश्वमूर्ती विश्वेश्वरु। तूं ब्रह्मादिकांचा ईश्वरु। तुझा जाहलिया अभय करु। भक्तां भवभारु स्पर्शेना ॥ ८० ॥ तुझी भक्ति तें त्यांचें सत्कर्म। तुझा भाव तो त्यांचा स्वर्थर्य। तुज नैवेद्य अर्पणे उत्तम। तोचि याग परम भक्तांचा ॥ ८१ ॥ नित्य स्परणे तुझें नाम। हाचि भक्तांचा जपसंभ्रम। तुझें कीर्तन पनोरम। ते समाधि परम भक्तांची ॥ ८२ ॥ एवं भक्त करिती जें जें कर्म। तें तें तूं होसी पुरुषोत्तम। ज्यासी तूं तुष्टसी मेघश्याम। त्यासी भवभ्रम स्पर्शेना ॥ ८३ ॥ यापरी भजनमुखें। भक्त तारिसी निजात्मसुखें। तेणे सुखाचेनि हरिखें। अतिसंतोखें डुल्लसी ॥ ८४ ॥ एवं अनपेक्षित भक्तजन। तूं निजसुखें करिसी पूर्ण। तुज न रिघती जे शरण। ते मायेने जाण मोहिले ॥ ८५ ॥ जे तुझ्या चरणांसी विमुख। ते स्वर्जीही न देखती सुख। चढतेंवाढते भोगिती दुःख। मायेने मूर्ख ते केले ॥ ८६ ॥ त्यजूनि तुझें चरणध्यान। करितां योगयागक्रिया साधन। तें तें साधकां होय बंधन। खवळे अभिमान ज्ञातुत्वें ॥ ८७ ॥

(पूर्वश्लोकाचा चरण) 'त्वन्मायवामी विहता न मानिनः'

हाचि श्लोकींचा अंतींचा चरण। उपक्रमोनियां आपण। पंडितांचा ज्ञानाभिमान। अभक्तपण प्रकाशी ॥ ८८ ॥ आम्ही ज्ञाते आम्ही योगी। आम्ही प्रवर्तक कर्ममार्गी। आम्ही श्रोत्रिय पवित्र जगी। आमुची मागी अतिशुद्ध ॥ ८९ ॥ लोक केवळ अज्ञान। तैसे आम्ही नव्हों आपण। आमचे वचन प्रमाण। सर्वार्थीं जाण सर्वाशीं ॥ ९० ॥ आम्ही ज्ञाते हें मानूनि दृढ। ज्ञानाभिमाने केले मूढ। पांडित्यें होऊनि गर्वाऱ्डृढ। दुःख दुर्वाड भोगिती ॥ ९१ ॥ अभिमानाऐसा वैरी। आन नाहीं संसारीं। तो हा ज्ञानाभिमानेंकरीं। घाली दुस्तरीं सज्जाना ॥ ९२ ॥ असो हे अभक्तांची कथा। जे चुकले भक्तिपंथा। यालागीं नानापरींच्या व्यथा। देहअहंता सोसिती ॥ ९३ ॥ जिंही भक्तीसी विकूनि चित्त। जाहले अनन्यशरणागत। त्यांसी तारिता तूं जगन्नाथ। निजसुखें निजभक्त नांदविसी ॥ ९४ ॥ तुझे जे कां भक्तजन। जिंहीं भक्तीसी विकिला प्राण। त्यासी न मागतां ब्रह्मज्ञान। सहजे जाण ठसावे ॥ ९५ ॥ तुझें करितां निजभजन। भक्तांसी कदा न बाधी विज। सुखें होती सुखसंपन्न। हें नवल कोण गोविंदा ॥ ९६ ॥ जे तुज अनन्यशरण। तूं सर्वदा त्यांअधीन। तेचि अर्थांचे निरूपण। उद्धव आपण सांगत ॥ ९७ ॥

किं चित्रमच्युत तवैतदशेषबन्धो दासेष्वनन्यशरणेषु यदात्मसात्वम्।

योऽरोचयत् सहमृग्नः स्वयमीश्वराणां श्रीमत्करीटतटपीडितपादपीठः ॥ ४ ॥

विज न बाधी तुझ्या भक्तांसी। हें नवल नव्हे हृषीकेशी। तूं भुलोनि भक्तप्रेमासी। भक्ताधीन होसी सर्वदा ॥ ९८ ॥ होऊनि निजदासाधीन। मध्यरात्रीं पुरविसी अन्न। शेखीं तुज न मिळे भोजन। भुकेल्या पान भाजीचें ॥ ९९ ॥ उभय सेनेचे देवळडीं। शास्त्रे सुटतां अति कडाडीं। तेथ सोसिसी रथाची वोडी। शेखीं रथींचीं घोडीं तूं धुशी ॥ १०० ॥ तुझा मुकुट नाकळे वेदासी। तेथ भक्तांचा चाबुक खोंविसी। देखतां सकळिकां रायासी। रणीं घोडे धुसी निजांगें ॥ १ ॥ वागोरे धरोनि दांतीं। चारी घोडे चहूं हातीं। धुतां न लाजसी श्रीपती। भक्ताधीन निश्चितीं तूं ऐसा ॥ २ ॥ बंदीहुनी सोडविले ज्यासी। तो उग्रसेन स्वामी करिसी। उच्छिष्टे धर्माधिरींचीं काढिसी। शेखीं गायी राखिसी नंदाच्या ॥ ३ ॥ असो ते थोरांची थोर मात। तूंचि मिळोनि गोवळाआंत। उभउभ्यां खासी त्यांचा भात। छंदे नाचत त्यांचेनी ॥ ४ ॥ न म्हणसी सोवळे ओवळे। प्रत्यक्ष केवळ गोवळे।

त्यांचेनि उच्छिष्टकवले । स्वानंदमेले डुल्लसी ॥ ५ ॥ द्रौपदीचिये अतिसांकडी । नेसर्तीं जाहलासि तूं लुगडीं । गोपिकांचिया निजआबडीं । तूं कडोविकडी नाचसी ॥ ६ ॥ पूर्णकलश नेतां पाहीं । कांटा मोडला गोपीचे पायीं । तो पाय धरूनि हातीं दोंही । तूं कांटा लवलाहीं काढिसी ॥ ७ ॥ खांदीं वाहिले दुर्वासासी । द्वारपाळ तूं बळीपाशीं । ऐसा भक्ताधीन तूं होसी । वचने वर्तसी दासांच्या ॥ ८ ॥ देवा तूं ऐसे म्हणसी । 'गोवळत्व सत्य मानिसी' । तें तुज न घडे हृषीकेशी । तूं पूज्य होसी सुरनरा ॥ ९ ॥

(पूर्वश्लोकांचे पद) 'श्रीमत्करीटतटीडितपादपौठः ॥'

इंद्र चंद्र आणि महेंद्र । ब्रह्मा बृहस्पति आणि शंकर । ऐसे पूज्य जे कां ईश्वर । तेही तुझे किंकर श्रीकृष्ण ॥ ११० ॥ तुझे आसनाचे पादर्पीठीं । त्यांच्या मुकुटमणियांच्या कोटी । घर्षणीं इणात्कार उठी । नमस्कार दाटी सुरवरा ॥ ११ ॥ तुझी आज्ञा न मानितां । ब्रह्मादिकांचिया माथां । साटु वाजे जी सर्वथा । मा इतरांची कथा ते कोण ॥ १२ ॥ तुझे आज्ञेभेणे जाण । वायु वागवी नेमस्त प्राण । सूर्य चालवी दिनमान । तुझे आज्ञेभेण गोविंदा ॥ १३ ॥ तुझे आज्ञेचे भयभागीं । समुद्र मर्यादा नुल्लंघी । तुझ्या आज्ञेच्या नियोगी । वर्षिजे मेवीं जळ काळीं ॥ १४ ॥ तुझे आज्ञेची अगाध थोरी । स्वयें मृत्यु बंदी शिरीं । तोही स्वकाळे प्रलयो करी । आज्ञेबाहेरी कदा न निघे ॥ १५ ॥ आशंका ॥ 'मी तंव नंदाचा खिल्लारी । उग्रसेनाची सेवा करीं । माझी हे एवढी थोरी । मिथ्या' मुरारी म्हणशील ॥ १६ ॥ तुवां पाडूनि काळाचे दांत । गुरुपुत्र आणिला एथ । इंद्र केला मानहत । गोकुळीं अद्भुत वर्षतां ॥ १७ ॥ इतरांची गोठी कायशी । होऊनि वत्से वत्सपांसीं । वेड लाविले विधात्यासी । शेखीं गोवळ होसी नंदाचा ॥ १८ ॥ बाणकैवारालागुनी । शिव आला अतिकोपोनी । तो त्वां जिंकिला अर्धक्षणी । शार्ङ्गपाणी ईश्वरेश्वरा ॥ १९ ॥ तुझी भेटी च्यावयाकारणे । उत्कंठा वाहिजे नारायणे । द्वाह्यण अपत्यद्वारा तेणे । तुझी भेटी वांछिणे सर्वदा ॥ २० ॥ तूं भक्तकाजपंचानन । सत्य करावया अर्जुन । क्षीरसागरीं रिघोनि जाण । कृष्णनारायण भेटले ॥ २१ ॥ दोहांचे भेटीची परवडी । संत जाणती निजआबडीं । दोघां मिठी पडली गाढी । निजात्मगोडी अभिन्न ॥ २२ ॥ कृष्णीं विराला नारायण । कीं नारायणामार्जीं श्रीकृष्ण । दोघां नाहीं दोनीपण । स्वरूप परिपूर्ण एकत्रे ॥ २३ ॥ तेथ अर्जुनासी जाहली व्यथा । थित्या अंतरलों कृष्णनाथा । तंव शेषशयनीं होय देखता । नारायणता श्रीकृष्णीं ॥ २४ ॥ तो तूं भक्तकाजकैवारी । लीलाविग्रही अवतारधारी । अवतार धरिसी नानापरी । दीनोद्धारी श्रीकृष्ण ॥ २५ ॥ यापरी गा हृषीकेशी । अगाध महिमा तुझेपाशीं । येचि अवतारीं आम्हांसी । प्रतीती निश्चयेंसी पैं आली ॥ २६ ॥ अखंड ऐश्वर्याची स्थिती । अनावृत ज्ञानस्फूर्ती । अद्वयानंदा नाहीं च्युती । 'अच्युत' निश्चितीं या नंव ॥ २७ ॥ ऐसा तूं अनंत अपरंपार । नियंत्या ईश्वराचा ईश्वर । तरी तूं भक्तकरुणाकर । तोही प्रकार अवधारीं ॥ २८ ॥

(पूर्वश्लोकांचा चरण) 'योऽरोचयत् सहमृगः स्वयमीश्वराणाम् ॥'

देवां दुर्लभ जो नमस्कारा । तो तूं रिसां आणि वानरां । खेंव देसी रामचंद्रा । लीलावताराचेनि नटनाढ्ये ॥ २९ ॥ तुवां बोलावें कृपा करूनी । यालागीं वेद तिष्ठे सावधानीं । तो तूं वानारांच्या कानीं । गुज आळोंचूनी सांगशी ॥ ३० ॥ तुझें ज्ञान न कळे वेदशास्त्रां । तो तूं विचार पुससी वानरां । अनुसरोनि त्यांच्या मंत्रा । उपायद्वारा वर्तसी ॥ ३१ ॥ यज्ञींचीं अवदानें प्रांजळे । कदा

न घेसी यज्ञकाळे । तो तूं वानरांचीं वनफळे । खासी कृपाबळे सप्रेम ॥ ३२ ॥ ऐसें भक्तांचें निजप्रेम । तूं प्रतिपाळिसी मेघश्याम । त्या तुजमार्जीं नाहीं विषम । तूं आत्माराम जगाचा ॥ ३३ ॥

'एतदशेषवन्धो'

तूं अंतर्यामीं निजसखा । परमात्मा हृदयस्थ देखा । तुजमार्जीं भूतां भौतिकां । भिन्न आवांका असेना ॥ ३४ ॥ तूं जडातें चेतविता । मूढातें ज्ञानदाता । सकळ जीवां आनंदविता । तुझिया चित्सत्ता जग नांदे ॥ ३५ ॥ मातापित्यांचें सख्यत्व देखा । तो प्रपंचयुक्त आवांका । तूं हृदयस्थ निजसखा । सकळ लोकां सुखदाता ॥ ३६ ॥ ऐसा तूं सर्वांचा हृदयस्थ । सर्ववंद्यत्वें अतिसमर्थ । जाणसी हृदयींचा वृत्तांत । स्वामी कृपावंत दीनांचा ॥ ३७ ॥ यापरी गा हृषीकेशी । दीनदयाळू निजभक्तांसी । ऐशिया सांडूनि स्वामीसी । कोण धनांधासी भजेल ॥ ३८ ॥

तं त्वाखिलात्मदयितेश्वरमाश्रितानं सर्वार्थदं स्वकृतविदिसुजेत् को तु ।

को वा भजेत् किमपि विस्मृतयेऽनुभूत्ये किं वा भवेन तव पादरजोजुषां नः ॥ ५ ॥

विधाता आणि हरि हरा । हे मायागुणीं गुणावतार । तूं मायानियंता ईश्वर । भक्तकरुणाकर सुखदाता ॥ ३९ ॥ त्या तुझी करितां नि भक्ती । चारी पुरुषार्थ चारी मुक्ती । भक्तांसी लोटांगणीं येती । एवढी अर्थप्राप्ती निजभक्तां ॥ १४० ॥ निजभक्तांचें मनोगत । तूं सर्वज्ञ जाणता भगवंत । भक्तहृदयींचें हृद्रत । जाणोनि सर्वार्थ तूं देसी ॥ ४१ ॥ भावार्थाचें भोक्तेपण । जाणता तूं एक श्रीकृष्ण । तुजवेगळें हें लक्षण । आणिका जाण कळेना ॥ ४२ ॥ ऐसा स्वामी तूं उत्तमोत्तम । तुझेनि साधकां सुख परम । आणिक नाहीं तुजसम । तूं स्वामी पुरुषोत्तम सर्वांचा ॥ ४३ ॥ तूं सर्वांचा स्वामी होसी । परी कृपाळू निजभक्तांसी । अग्निविधादि नानाबाधेंसीं । तुवां 'प्रल्हादासी' रक्षिलें ॥ ४४ ॥ तुज भक्तांची कृपा प्रबळ । उत्तानचरणाचें तानें बाळ । करोनियां वैराग्यशीळ । 'धूवासी' अढळ तुवां केलें ॥ ४५ ॥ शत्रुघ्निं विभीषण । तुज झाला अनन्यशरण । त्याचे कृपेस्तव जाण । सकुळीं रावण उद्धरिला ॥ ४६ ॥ छळूनि बांधिलें 'बळीसी' । शेखीं कृपा उपजली कैसी । त्याचे द्वारीं द्वारपाळ होसी । निजलाजेसी सांडूनि ॥ ४७ ॥ ऐशी भक्तकृपा तुजपाशीं । भक्तहृद्रत तूं जाणसी । ऐशा सांडूनि निजस्वामीसी । कोण धनांधांसी सेवील ॥ ४८ ॥ देहेंद्रियां जें सुख भासे । तें तुझेनि सुखलेशें । तो तूं सकळसुखसमावेशें । प्रसन्न अनायासें निजभक्तां ॥ ४९ ॥ साधु जाणती तुझा महिमा । तूं ज्ञानियांचा अभेद आत्मा । भक्तप्रिय पुरुषोत्तमा । तुझा सुखाचा प्रेमा अप्रमेय ॥ १५० ॥ तुझे सेवेचिया संतोखें । भक्त सुखावले निजसुखें । त्यांसी देहद्वंद्वजन्मदुःखें । स्वर्णींही संमुखें कदा नहती ॥ ५१ ॥ तुझ्या भजनसुखें तुझे भक्त । विषयीं होऊनि विरक्त । ते राज्य समुद्रवलयांकित । थुंकोनि सांडित तुच्छत्वें ॥ ५२ ॥ सकळभोगवैभवेंसीं । स्वर्ग आलिया भक्तांपाशीं । ते उपेक्षिती तयासी । जेवीं राजहंसीं थिल्लर ॥ ५३ ॥ जे विनटले भजनाच्या ठायीं । ते तूं सुखरूप करिसी पाहीं । देहीं असतांचि विदेही । सर्वा ठायीं समसाम्यें ॥ ५४ ॥ ऐसा स्वामी तूं हृषीकेशी । सदा संतुष्ट निजभक्तांसीं । कठिणत्व नाहीं सेवेसी । कैसें म्हणसी तें ऐक ॥ ५५ ॥ जाणें न लगे परदेशासी । आणि अनवसर नाहीं सेवेसी । भक्तांनिकट अहर्निशीं । तूं हृदयनिवासी निजात्मा ॥ ५६ ॥ सेवेलागीं न लगे धन । शरीरकष्ट न लगती जाण । तुझ्या चरणीं ठेविल्या मन । तूं स्वानंदघन तुष्टसी ॥ ५७ ॥ तूं तुष्टोनि करिशी ऐसें । सांडविसी प्रपंचाचें पिसें । त्रिगुणेंसीं त्रिपुटी

नासे। अनायासे मिथ्यात्वे॥ ५८॥ ऐसा तूं सुसेव्य आणि कृपाळू। निजस्वामी तूं दीनदयाळू। तुझी सेवा सांडी तो बरळू। मूर्ख केवळू अतिमंद॥ ५९॥ निषेषोन्मेषांचे व्यापार। तुझेनि चालती साचार। तुझे सेवेसी विमुख नर। ते परमपामर अभाग्य॥ ६०॥ तुझी सेवा सुखरूप केवळ। तीस उपेक्षुनियां बरळ। विषयांचे विषकल्लोळ। जे सर्वकाळ वांछिती॥ ६१॥ ज्या विषयांचा विषलेश। थित्या निजसुखा करी नाश। जन्ममरणांचा विलास। दुःख असोस भोगवी॥ ६२॥ त्या विषयांचे विषयदाते। इंद्र-महींद्रि कृपणचित्ते। त्यांसी भजती जे विषयस्वार्थे। तेही निश्चिते अभाग्य॥ ६३॥ तुझिया कृपा तुझे भक्त। सुखसंपन्न अतिसमर्थ। संसारी असोनि विरक्त। हें नवल एथ नक्ते देवा॥ ६४॥ तुझे चरणरज जे सेविती। पृथुजनकादि नृपती। त्यासी इंद्रादिक बंदिती। पायां लागती ऋद्धिसिद्धी॥ ६५॥ आकल्य करितां तपःस्थिति। ज्या सिद्धीची नक्ते प्राप्ती। त्या सिद्धी भक्तां शरण येती। ऐसी श्रेष्ठ भक्ति पैं तुझी॥ ६६॥ आणिक साधने न करितां। तुझे भजनी ठेविल्या चित्ता। सर्व सिद्धी होती शरणागता। स्वभावतां भक्तांसी॥ ६७॥ यापरी तुझे उपकार। भक्तांप्रति घडले अपार। त्यासी तैचि घडे प्रत्युपकार। हरिचरणीं साचार जैं स्वयं विरे॥ ६८॥ तैचि विरालेंपण ऐसें। जेवीं प्रतिबिंब बिंदीं प्रवेशे। कां घटाकाशींचेनि आकाशें। होईजे जैसें महदाकाश॥ ६९॥ ऐसे तुजमाजीं न विरतां। प्रत्युपकार न ये हाता। जो पुरवी सर्व स्वार्था। त्यासी विसरतां अथःपातु॥ १७०॥

नैवोपयन्त्यपनिति कवयस्तवेश ब्रह्मायुपापि कृतमृद्मुदः स्मरन्तः।
योऽन्तर्बहिस्तनुभूतामशुभं विधुन्वन्नाचार्यचैत्यवपुषा स्वगतिं व्यनक्ति ॥६॥

तुजमाजीं न विरतां साचार। ब्रह्मायु होऊनियां नर। योगयागें शिणतां अपार। प्रत्युपकार कदा न घडे॥ ७१॥ असो सज्जान ज्ञाते जन। करितां नानाविध साधन। तुझिया उपकारा उत्तीर्ण। अणुप्रमाण कदा नक्ती॥ ७२॥ तो उपकार कोण म्हणसी। निजभक्तांच्या कल्मणांसी। सबाह्याभ्यंतर निर्दिलिसी। उभयरूपेंसीं कृपाळुवा॥ ७३॥ अंतरीं अंतर्यामीरूपें। बाह्य सदगुरुस्वरूपें। भक्तांचीं सबाह्य पापें। सहित संकल्पें निर्दिलिसी॥ ७४॥ अंतर्यामी आणि सदगुरु। उभयरूपें तूं करुणाकरु। निरमूनि भक्तभवभारु। निजनिर्धारु धरविसी॥ ७५॥ निजनिर्धाराचें लक्षण। सहजें हारपे मीतूपण। स्वयं विरे देहाधिमान। जन्मजरामरण मावळे॥ ७६॥ गेलिया जन्मजरामरण। सहजें होती आनंदघन। ऐसे तुझिया कृपें जाण। उपकारे पूर्ण निजभक्त॥ ७७॥ ऐसी आपुली स्वरूपस्थिती। भक्तां अर्पिसी कृपामूर्ती। तो तूं निजस्वामी श्रीपती। पूज्य त्रिजगतीं त्रिदशांसी॥ ७८॥ ऐसे तुझेनि निजप्रसादें। भक्त सुखी जाहले स्वानंदें। ते उरलेनि प्रारब्धें। सदा स्वानंदबोधें वर्तती॥ ७९॥ ते देहीं असोनि विदेही। कर्म करूनि अकर्ते पाहीं। ऐसे उपकार भक्तांच्या ठायीं। ते कैसेनि उत्तरायी होतील॥ १८०॥ तुज केवीं होइजे उत्तीर्ण। तुझेनि मनासी मनपण। तुझेनि बुद्धीसी निश्चयो जाण। इंद्रियां स्फुरण तुझेनी॥ ८१॥ निषेषोन्मेषांचे व्यापार। तुझेनि चालती साचार। नीत नवे तुझे उपकार। उत्तीर्ण नर कदा नक्ती॥ ८२॥ जें जें करावें साधन। तें सिद्धी पावे तुझे कृपेन। त्या तुज उत्तीर्णपण। सर्वथा जाण असेना॥ ८३॥ यापरी करूनि उपकार। तुवां उद्धरिले थोरथोर। आतां सुगमोपायें भवसागर। तरती भोळे नर तें सांग॥ ८४॥ सुगमोपायें स्वरूपप्राप्ती। भाळेभोळे जन पावती। तैसा उपाय श्रीपती। कृपामूर्ति सांगावा॥ ८५॥ तूं गेलिया निजधामा। दीन तरावया मेघश्यामा। सुगम

उपायाचा महिमा । पुरुषोत्तमा मज सांग ॥ ८६ ॥ म्हणोनि घातिले लोटांगण । मस्तकी धरिले श्रीचरण । तरावया दीन जन । सुगम साधन सांगिजे ॥ ८७ ॥ उद्धवें प्रार्थिला श्रीपती । अबळे उद्धरावया निश्चतीं । त्याचेनि धर्मे त्रिजगती । त्यासी कृपामूर्ति तुष्टला ॥ ८८ ॥ उद्धवें प्रार्थिला श्रीपती । तेण सुखावला शुकही चित्तीं । उल्लासोनि स्वानंदस्थिती । म्हणे परीक्षिती सावध ॥ ८९ ॥ सुगम उपायस्थितीं । तरावया त्रिजगती । उद्धवें विनविला श्रीपती । त्यासी कृपामूर्ति तुष्टला ॥ ९० ॥ संसारतरणोपायबीज । ब्रह्मप्राप्तीचे ब्रह्मगुज । सुगमे साधे सहज निज । ते अधोक्षज सांगेल ॥ ९१ ॥ अबळे उद्धरावया निश्चतीं । उद्धवें प्रार्थिला श्रीपती । त्याचेनि धर्मे त्रिजगती । सुगमस्थितीं तरेल ॥ ९२ ॥ निजथामा गेलिया श्रीकृष्णनाथ । दीने तरावया समस्त । उद्धवें सेतु बांधिला एथ । ब्रह्मप्राप्त्यर्थं प्रश्नोक्तीं ॥ ९३ ॥ उद्धवें प्रार्थूनि श्रीकृष्ण । उद्धरावया दीन जन । ब्रह्मप्राप्तीची पक्वे जाण । सुगम संपूर्ण घातली ॥ ९४ ॥ एवं उद्धवप्रश्नस्थितीं । शुक सुखावे वचनोक्तीं । तेंचि परीक्षितीप्रती । सुनिश्चतीं सांगत ॥ ९५ ॥

श्रीशुक उवाच— इत्युद्धवेनात्यनुरक्षेतसा पृष्ठो जगल्कोडनकः स्वशक्तिभिः ।

गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो जगाद सप्रेममनोहरस्मितः ॥ ७ ॥

जो ज्ञानियांचा शिरोमणी । जो ब्रह्मचार्यां मुकुटमणी । जो योगियांमाजीं अग्रगणी । जो सिद्धासनीं वंदिजे ॥ ९६ ॥ जो ब्रह्मज्ञानाचा निजनिधी । जो स्वानंदबोधाचा उदधी । जो भूतदयेचा क्षीराब्धी । तो शुक स्वबोधीं बोलत ॥ ९७ ॥ पांडवकुळीं उदारकीती । कौरवकुळीं तुझेनि भक्ती । धर्मस्थापक त्रिजगतीं । ऐक परीक्षिति सभाग्या ॥ ९८ ॥ जग जें भासे विचित्रपणे । ते जयाचें लीलाखेळणे । खेळणेंही स्वयें होणे । शेखीं अलिप्तपणे खेळवी ॥ ९९ ॥ विचित्र भासे जग जाण । ज्याचेनि अंगे क्रीडे संपूर्ण । जग ज्याचें क्रीडास्थान । जगा जगपण ज्याचेनि ॥ २०० ॥ ऐसा ‘जगल्कोडनक’ श्रीकृष्ण । जो ईश्वराचा ईश्वर आपण । मायादि तिन्ही गुण । ज्याचेनि पूर्ण प्रकाशती ॥ १ ॥ मायागुणीं गुणावतार । जे उत्पत्तिस्थितिक्षयकर । ब्रह्मा आणि हरि हर । तेही आज्ञाधर जयाचे ॥ २ ॥ ऐशिया श्रीकृष्णाप्रती । उद्धवें सप्रेम विनंती । केली अतिविनीतस्थितीं । तेणे श्रीपति तुष्टला ॥ ३ ॥ बहुतीं प्रार्थिला श्रीकृष्ण । तो आपुलाल्या कार्यार्थं जाण । उद्धवें केला विनीत प्रश्न । जगदुद्धरण उपकारी ॥ ४ ॥ उद्धवाचिया प्रश्नोक्तीं । तोषोनि तुष्टला श्रीपती । सुगमोपाये ब्रह्मप्राप्ती । ते साधनस्थितीं सांगेल ॥ ५ ॥ भाळेभोळे सात्त्विक जन । सवेग पावती समाधान । तो उद्धवप्रश्ने श्रीकृष्ण । सोपें ब्रह्मज्ञान सांगत ॥ ६ ॥ ज्ञानमार्गांचे कापडी । जीवें सर्वस्वें घालूनि उडी । उद्धवप्रश्नाचे आवडीं । ब्रह्म जोडे जोडी सुगपत्वे ॥ ७ ॥ लेऊनियां मोहममतेची बेडी । जे पडिले अभिमानबांदवडीं । त्यांचीही सुटका धडफुडी । उद्धवें गाढी चिंतिली ॥ ८ ॥ उद्धवाचें भाग्य थोर । प्रश्न केला जगदुपकार । तेणे तुष्टला शार्ङ्गधर । अतिसादर बोलत ॥ ९ ॥ दीनोद्धाराचा प्रश्न । उद्धवें केला अतिगहन । तेणे संतोषोनि श्रीकृष्ण । हास्यवदन बोलत ॥ २१० ॥ कृष्णावदन अतिसुंदर । तेही हास्ययुक्त मनोहर । अतिउल्हासें शार्ङ्गधर । गिरा गंभीर बोलत ॥ ११ ॥

श्रीभगवानुवाच— हन्त ते कथयिष्यामि मम धर्मान् सुमङ्गलान् ।

याज्ञुद्धयाऽचरन्मत्यो मृत्युं जयति दुर्जयम् ॥ ८ ॥

जो प्रणवाचें सोलींव सार । जो ज्ञानाचें निजजिक्हार । जो चैतन्याचा चमत्कार । जो परात्पर परादिकां ॥ १२ ॥ तो मेघगंभीर गजोंनी । स्वानंदे बोले शार्ङ्गपाणी । म्हणे उद्धवा तुझी धन्य धन्य

वाणी। तुङ्या प्रश्नीं मी निवालों॥ १३॥ बाल्याभोक्या ब्रह्मप्राप्ती। पावावया सुगमस्थितीं। ये अर्थी दाटुगी माझी भक्ती। तिसी मी श्रीपती सदा वश्य॥ १४॥ माझें करितां अनन्य भजन। मी सर्वथा भक्ताधीन। तेथ जाती गोत ज्ञातेपण। उंच नीच वर्ण मी न म्हणों॥ १५॥ जेणें घडे भजन परम। ते सांगेन भागवतधर्म। जेणें निरसे कर्माकर्म। मरणजन्मच्छेदक॥ १६॥ जे धर्म स्वयें आचरितां। समूळ उन्मली भवव्यथा। ज्या धर्माच्या स्वभावतां। सुखसंपन्नता साधकां॥ १७॥ जे स्वयें धर्म स्तवितां। निरसी असत्यादि दोषकथा। जे धर्म सादरें ऐकतां। विषयावस्था निर्दली॥ १८॥ माझे धर्म अतिसुमंगळ। दोषदाहक कलिमळ। मंगळांचेही परम मंगळ। भजन केवळ यें माझें॥ १९॥ श्रद्धेने आचरतां माझे धर्म। माझ्या निजस्त्रीयां उपजे प्रेम। तेणे हारपे भवभृप। मरणजन्म असेना॥ २२०॥ जो मृत्यु ब्रह्मयाचा ग्रास करी। हरिहरांते मृत्यु मारी। मृत्यु दुर्जय संसारीं। सुरासुरीं कांपिजे॥ २१॥ त्या मृत्यूचे खणोनि खत। पाढूनि कळिकाळाचे दांत। अदूयभजने माझे भक्त। सुखें नांदत संसारीं॥ २२॥ जेणें निवारे दुर्जय मरण। ऐसें भजन म्हणसी कोण। ऐक त्याचेही लक्षण। तुज मी संपूर्ण सांगेन॥ २३॥ उद्धवा तूं माझा निजसखा। यालागीं निजभजनआवांका। आरंभूनि पूर्वपीठिका। संक्षेपें देखा सांगेन॥ २४॥ कोटिशस्त्रें रुपल्या पाहें। तरी शूर वांचला राहे। तोचि वर्पीचेनि एके घायें। मरण लाहे तत्काळ॥ २५॥ तेवीं करितां नानासाधन। अनिवार्य जन्म मरण। त्यासी माझें हें संक्षेपभजन। समूळ जाण निर्दली॥ २६॥ कृष्ण घनश्याम महाधन। उद्धवचातकालागीं जाण। वर्षला स्वानंदजीवन। तेणे त्रिभुवन सुखी होये॥ २७॥ लोटलिया वर्षाकाळ। शारदीचें निर्मळ जळ। तेवीं सुखाचे सुखकल्लोळ। भजने प्रबळ एकुणतिसावा॥ २८॥ एकादशाचिया अंतीं। सुगमत्वे ब्रह्मप्राप्ती। तदर्थी उत्तमोत्तम भक्ति। स्वमुखें श्रीपति सांगत॥ २९॥

कुर्यात्सर्वाणि कर्मणि मदर्थं शर्वकः स्मरन्। मव्यपितमनश्चत्तो मद्भर्त्यात्ममनोरतिः॥ ९॥

देशाचारें कुलाचारें प्राप्त। वृद्धाचारादि जें एथ। जें कां वेदोळ नित्यनैमित्य। 'कर्म' समस्त या नांव॥ २३०॥ माझेनि उहेशें कर्म जें एथ। या नांव 'साधारण-मदर्थ'। कर्म सबाह्य जे मज देखत। 'मुख्यत्वें मदर्थ' आयास न करितां॥ ३१॥ सकळ कर्म माझेनि प्रकाशे। कर्मक्रिया माझेनि भासे। ऐसें समूळ कर्म जेथ दिसे। तें 'अनायासें मदर्थ'॥ ३२॥ कर्माआदि मी कर्मकर्ता। कर्पी कर्मसिद्धीचा मी दाता। कर्मी कर्माचा मी फळभोक्ता। या नांव 'कृष्णार्पणता' कर्माची॥ ३३॥ सहसा ऐसें नव्हे मन। तें हें शनैःशनैः अनुसंधान। अखंड करितां आपण। स्वरूपीं प्रवीण मन होय॥ ३४॥ मनासी नावडे अनुसंधान। तें करावे माझें स्मरण। माझेनि स्मरणे मन जाण। धरी अनुसंधान मद्भजनी॥ ३५॥ भजनअभ्यासपरवडी। मनासी लागे निजात्मगोडी। तेथें बुद्धि निश्चयेसीं दे बुडी। देहअहंता सोडी अभिपान॥ ३६॥ माझ्या स्वरूपावेगळें कांहीं। मनासी निधावया वाडी नाहीं। ऐसें मन जडे माझ्या ठायीं। 'मदर्पण' पाहीं या नांव॥ ३७॥ ऐसें मद्रूपीं निमग्न मन। तरी आवडे माझें भजन। माझिया भक्तीस्तव जाण। परम पावन मद्भक्त॥ ३८॥ म्हणसी विषयनिष्ठ मन। कदा न धरी अनुसंधान। तेचि अर्थीचा उपाय पूर्ण। स्वयें श्रीकृष्ण सांगत॥ ३९॥

देशानुपग्रानाश्रयेत मद्भक्तैः लाधुभिः श्रितान्। देवामुरमनुजेषु मद्भक्ताचरितानि च॥ १०॥

देश पावन कुरक्षेत्र। अयोध्या देश अतिपवित्र। गंगायमुनेचें उभयतीर। पवित्र अपार

अर्बुदाचल ॥ २४० ॥ कलापग्राम नंदिग्राम । पावन देश बदरिकाश्रम । पंचवटी श्रीरामाश्रम । पावन परम गौतमीतट ॥ ४१ ॥ जेथ लागले श्रीरामचरण । पावन देश दण्डकारण्य । मथुरा गोकुल वृदावन । परम पावन ब्रह्मगिरी ॥ ४२ ॥ पावन पांडुरंगक्षिती । जे कां दक्षिणद्वारावती । जेथ विराजे विठ्ठलमूर्ती । नामें गर्जती पंढरी ॥ ४३ ॥ निर्दली सकल पापासी । पंचक्रोशी जे कां काशी । पुण्य देश वाराणसी । साधकांसी अतिसाहा ॥ ४४ ॥ पुण्य सरिता जेथ वाहती । तेही साधकां पावन क्षिती । गंगा यमुना सरस्वती । सावरमती वैतरणी ॥ ४५ ॥ गंडकी नर्मदा तपती । गोदावरी भीमरथी । कृष्णा वेण्या तुंगा गोमती । पावन क्षिती श्रीशैल ॥ ४६ ॥ कावेरीचे उभय तीर । पवित्र क्षिती चिंदंबर । सरिता प्रतीची पवित्र । जिचेनि जळें नर पावन ॥ ४७ ॥ कृतमाला पयस्तिवनी । अतिपवित्र ताप्रपर्णी । पवित्र क्षिती नैमिषारण्यी । साधकांलागोनि सुसेव्य ॥ ४८ ॥ असो हें पवित्रतेचे महिमान । पावना पावन आहे आन । जेथें वसले भक्त सज्जन । तो देश पावन सर्वार्थी ॥ ४९ ॥ जे गांवीं वसती माझे भक्त । तत्संगें तो गांव पुनीत । जे देशीं वसले साधुसंत । तो देश पुनीत त्यांचेनी ॥ ५० ॥ भक्तांचा वारा लागे जिकडे । अतिपवित्रता होय तिकडे । ते सत्संगती ज्यांसी घडे । पवित्रता जोडे तयांसी ॥ ५१ ॥ चंदनाचे संगतीवरी । सुवास होती आरीबोरी । त्यांतें देवद्विज वंदिती शिरीं । तेवीं साधकां करी सत्संग ॥ ५२ ॥ जें केवळ काष्ठ कोरडें । संगें मोल पावलें गाढें । त्याची श्रीमंतां चाड पडे । मस्तकीं चढे हरिहरांच्या ॥ ५३ ॥ जैं निजभाग्याची संपत्ती । तैंचि जोडे संत्सगती । सत्संगें पावन होती । जाण निश्चितीं साधक ॥ ५४ ॥ माझे स्वरूपीं ज्यांचें चित्त । अखंड जडलें भजनयुक्त । त्यांसीच बोलिजे 'मद्भक्त' । तेचि संत सज्जन ॥ ५५ ॥ माझे भक्तांचे आचरित । सुर नर असुर वंदित । साधकांही तेंचि एथ । स्वयें निश्चित साधावें ॥ ५६ ॥ श्रोष्ट विनटले जे भक्तीसी । नारद प्रह्लाद अंबरीषी । तेचि भक्ति अहर्निशीं । साधकीं सद्ग्रावेसी साधावी ॥ ५७ ॥

पृथक् सत्रेण वा महां पर्वयात्रामहोत्सवान् । कारयेदीतनृत्यादैर्महाराजविभूतिभिः ॥ ११ ॥

वार्षिकी यात्रा पर्वपूजा । भावें अर्पावी अधोक्षजा । छत्रचामरादि वोजा । गरुडध्वजांकित चिह्नीं ॥ ५८ ॥ ऐशिया महराजविभूती । देवासी अर्पाव्या श्रद्धास्थितीं । भजनालागीं अहोरातीं । उल्हास चित्तीं अनिवार ॥ ५९ ॥ अश्वगजादिआरोहण । शेषशयन गरुडासन । महा-महोत्सव नरयान । रथोत्सव जाण करावा ॥ ६० ॥ टाळ घोळ निशाण भेरी । शंख मृदंग मंगल तुरीं । नाद न समाय अंबरीं । जयजयकारीं गर्जावें ॥ ६१ ॥ तेथ गीतनृत्यपवाडे । कीर्तन करावें वाडेंकोडें । हुंबरीं आखरीं बागडें । देवापुढें करावें ॥ ६२ ॥ तोंड करूनि वांकुडें । वांकुली दावावी देवाकडे । वणावी देवाचे पवाडे । रंगापुढें गर्जत ॥ ६३ ॥ गोपाळकाल्याचा विन्यास । रासक्रीडेचा उल्हास । गोपाळवेषाचा विलास । मनोहर वेष दावावा ॥ ६४ ॥ दावावी मालखड्यांची परी । झोंबी घ्यावी नानाकुसरी । दंडीं मुडपीं उरीं शिरीं । परस्परीं हाणत ॥ ६५ ॥ मल्लविद्येच्या आसुडीं । थडक हाणोनियां गाढी । माळमर्दना परवडी । रंगीं गुढी उभवावी ॥ ६६ ॥ कुवलयापीड उन्मत्त । त्याचे उपटोनि गजदंत । गोपाळवेषें डुल्लत । रंगाआंत मिरवावें ॥ ६७ ॥ वानावी देवाची वाढीव । करावी देवाची भाटीव । ऐसे दावूनि हावभाव । महामहोत्सव करावे ॥ ६८ ॥ असल्या सामर्थ्यवैभव । स्वयें करावे सकल उत्सव । ना तरी मिळोनियां सर्व । महामहोत्सव करावे ॥ ६९ ॥ ऐशिया अनन्य आवडीं । भजन करितां चढोवढी । माळिया भक्तीची लागली गोडी । जोडिलें जोडी हरिप्रेम ॥ २७० ॥ सप्रेम भक्ती करितां जाण । तेणे मी भक्तांसी तुष्टमान । माझें अंतरंगभजन ।

मद्दक्त आपण स्वयें लाहे ॥ ७१ ॥ 'अंतरंगभक्ति' महणसी कोण । तें भक्तीचें निजलक्षण । उद्घवाप्रति श्रीकृष्ण । स्वमुखें आपण सांगत ॥ ७२ ॥

मामेव सर्वभूतेषु बहिरन्तरपावृतम् । इक्षेतात्मनि चात्मानं यथा खममलाशयः ॥ १२ ॥
 भावें करितां माझी भक्ती । शुद्ध होय चित्तवृत्ती । तेणे आत्मदृष्टीची स्थिति । गुरुकृपा पावती मद्दक्त ॥ ७३ ॥ पाहतां निजात्मदृष्टीवरी । मीचि सर्व भूतांच्या अंतरी । अंतरींचा हा निर्धार धरी । तंब भूताबाहेरीही मज्चि देखे ॥ ७४ ॥ जो परावरादि अनंत । तो मी भूतां सबाह्य भगवंत । मी तोचि होय माझा भक्त । मिळोनि मनआंत मद्रूपे ॥ ७५ ॥ जैसजैशी माझी व्याप्ती । तैसतैशी भक्तांची स्थिती । जें जें देखे भूतव्यक्ती । तेथ सबाह्य प्रतीती मद्रूपे ॥ ७६ ॥ जेवीं घटामाझीं घटाकाश । तेंचि घटासबाह्य महदाकाश । तेवीं भूतांसबाह्य मी चिद्विलास । माझा रहिवास निजरूपे ॥ ७७ ॥ निश्चयेंसीं निजप्रतीती । भगवद्वाव सर्वभूतीं । तेचि भक्तांची भजती स्थिती । यथानिगुती हरि सांगे ॥ ७८ ॥

इति सर्वाणि भूतानि मद्दावेन महाद्युते । सभाजयमन्यमानो ज्ञानं केवलपाश्रितः ॥ १३ ॥

उद्घवा तुझें भाग्य अनूप । तूं ज्ञाननिधि केवल्यदीप । सर्व भूतीं माझें रूप । चित्स्वरूप सबाह्य ॥ ७९ ॥ यापरी गा सर्वभूतीं । माझ्या स्वरूपाची अनुस्यूती । लक्षोनि जो करी भक्ती । नानाव्यक्तीं समभावें ॥ ८० ॥ भिन्न रूप भिन्न नाम । भिन्न स्थिति भिन्न कर्म । जग देखतांही विषय । मद्दक्ता सम मद्दावो ॥ ८१ ॥ भूतें देखतांही भिन्न । भिन्नत्वा न ये ज्याचें ज्ञान । मद्दावें भजे समान । त्यासी सुप्रसन्न भक्ति माझी ॥ ८२ ॥ ज्यासी प्रसन्न माझी भक्ति । त्याचा आज्ञाधारक मी श्रीपती । जो भगवद्वावें सर्व भूतीं । सुनिश्चितीं उपासक ॥ ८३ ॥ आशंका ॥ 'तुझी वेदाज्ञा तंब प्रमाण । अतिशयें पूज्य ब्राह्मण । उपेक्षावे असुरजन । चांडाळ जाण अतिनिंद्य ॥ ८४ ॥ कर्मध्रष्ट जे जे लोक । त्याचें पाहों नवे मुख । हे वेदमर्यादा देख । तुवांचि निष्टंक नेमिली ॥ ८५ ॥ तेथ सर्व भूतीं समान । केवीं घडे भगवद्वजन' । ऐसा विकल्प धरील मन । तरी एक महिमान भक्तीचें ॥ ८६ ॥ जंब अंधारासीं सबळ राती । तंबचि प्रतिष्ठा दीपस्थिती । तेथें उगवल्या गभस्ती । दीपाची दीपी असतांचि नाहीं ॥ ८७ ॥ तेवीं जंबवरी दुढ अज्ञान । तंबचिवरी वेदाज्ञा प्रमाण । ज्यासी माझें अभेदभजन । तयासी वेद आपण स्वयें वंदी ॥ ८८ ॥ वेद बापुडा तो किती । ज्यासी माझी अभेदभक्ती । त्यासी मी वंदी श्रीपती । सदा वशवर्ती तयाचा ॥ ८९ ॥ अभेदभक्ति जेथ पुरी । मी नाटिकारु त्याचे घरीं । त्याचा संसार माझे शिरीं । योगक्षेम करीं मी त्याचा ॥ ९० ॥ अभेदभक्तीचें महिमान । तिच्या पायां लागे आत्मज्ञान । तेथ बंद्यनिंद्य समसमान । विषमींही जाण विकारेना ॥ ९१ ॥

ब्राह्मणे पुल्कसे स्तेने ब्रह्मण्येऽके स्फुलिङ्गके । अक्रूरे क्रूरके चैव समदृक्पण्डतो मतः ॥ १४ ॥

ज्यांचे वंदितां पदरज जाण । पवित्र होइजे आपण । ऐसे पुण्यपूज्य जे ब्राह्मण । ज्यांचा हृदयीं चरण हरि वाहे ॥ ९२ ॥ ऐसे अतिवंद्य जे ब्राह्मण । आणि चांडाळांमाझीं निंद्य हीन । तो 'पुल्कस' द्विजवरांसमान । हरिरूपें जाण भक्त देखे ॥ ९३ ॥ सुवर्णविष्णु सुवर्णश्वान । एक पूज्य एक हीन । विकूं जातां मोल समान । बंद्यनिंद्य जाण आत्मत्वीं तैसें ॥ ९४ ॥ पुल्कस आणि ब्राह्मण । जातिभेदें विषपपण । आत्मदृष्टीं पाहतां जाण । दोघे समान चिद्रूपे ॥ ९५ ॥ जो बळेंचि ब्रह्मस्व चोरी । जो ब्राह्मणा अतिउपकारी । दोघे निजात्मनिर्धारीं । सद्रूपेंकरीं समसाप्य भक्तां ॥ ९६ ॥ जेवीं डावा

उजवा दोनी हात। एक नरकीं एक पुण्यार्थ। हा कर्माकर्म विपरीतार्थ। समान निश्चित ज्याचे त्यासी॥१७॥ तेवीं सर्वस्वें ब्राह्मणांचा दाता। कां जो ब्राह्मणांचा अर्थहरिता। दोंहीसी कर्माची विषमता। निजात्मता समान॥१८॥ सूर्य आणि खद्योत। तेजविशेषें भेद भासत। निजात्मतेजें पाहतां तेथ। समसाम्य होत दोहोंसी॥१९॥ दावागिन आणि दिवा। भेद भासे तेजवैभवा। निजतेजें समानभावा। तेवीं तेजप्रभावा आत्मत्वें समान॥२०॥ कर्पूरागिन सोञ्चल कुँडीं। परी राईसंगें तो तडफडी। तेवीं सत्त्वतमपरवडी। शांति आणि गाढी क्रोधावस्था॥१॥ एक सत्त्ववृत्ति अतिशांत। कां जो कूर तामस क्रोधयुक्त। गुणवैषम्यें भेद भासत। आत्मत्वें निश्चित समसाम्य भक्तां॥२॥ एक आपत्काळीं सर्वसत्ता। होय एकाचा प्राणरक्षिता। एक प्राणदात्याच्या घाता। प्रवर्ते कूरता कृतघ्न जो॥३॥ हे पुण्यपापविषमता जाण। ऐसेही ठारीं भक्त सज्जान। वस्तु देखती समसमान। उभयतां जाण निजात्मबोधें॥४॥ वृक्षासी जो प्रतिपाळी। कां जो घाव घाली मूळीं। दोघांही समान पुण्यीं फळीं। तेवीं आत्मपेळीं घातका घातीं॥५॥ द्विजाचें सोंवळें धोत्र। कां मद्यपियाचें मलीन वस्त्र। सूत्रसृष्टी समान सूत्र। मशक सृष्टिकर आत्मत्वीं तैसे॥६॥ मशक आणि सृष्टिकर्ता। भजनीं समान मद्दक्तां। हे चौथे भक्तीची अवस्था। अपावो सर्वथा रिधों न शके॥७॥ जेथूनि रिधों पाहे अपावो। तेथेंचि देखती भगवद्वावो। तेव्हां अपाव तोचि उपावो। मद्दक्तां पहा हो मद्दजनीं॥८॥ इश्वर आणि पाषाण। भजनीं मद्दक्तां समान। हें भक्तीचें मूख्य लक्षण। 'चौथी भक्ति' जाण या नांव॥९॥ स्वकर्मर्थवर्णाचार। करितांही निज व्यवहार। ज्यासी सर्वभूतीं मदाकार। तो भक्त साचार प्रिय माझा॥३१०॥ ज्यासी सर्वभूतीं बुद्धि समान। तेचि भक्ति तेंचि ज्ञान। तेंचि स्वानंदसमाधान। सत्य सज्जान मानिती॥११॥ असो सज्जानाची कथा। ज्यासी सर्व भूतीं समता। तो मजही मानला तत्त्वतां। मोक्षही सर्वथा वंदी त्यातें॥१२॥ सर्वभूतीं आत्माराम। ऐसें कळलें ज्या निःसीम। तेचि भक्ति उत्तमोत्तम। ज्ञानियें परम मद्दूरें॥१३॥ योग याग ज्ञान ध्यान। सकळ साधनांमार्जीं जाण। मुख्यत्वें हेंचि साधन। तेंचि निरूपण हरि सांगे॥१४॥

नरेष्वभीक्षणं मद्दावं पुंसो भावयतोऽचिरात्। स्पर्धासूयातिरस्कारः साहङ्कारा वियन्ति हि॥१५॥

जो श्रोत्रिय सदाचार उत्तम। कां जो जातिस्वभावें अधम। कां अनाचारें अकर्म। येथें सद्दावें सम देखे जो वस्तु॥१५॥ चराचरीं भगवद्वावो। देखणें हा शुद्ध स्वभावो। तरी नराच्याच ठारीं देवो। साक्षेपें पहा हो कृष्ण कां सांगे॥१६॥ मनुष्यांच्या ठारीं जाण। प्रकट दिसती दोषगुण। तेथ साक्षेपें आपण। ब्रह्म परिपूर्ण पहावें॥१७॥ चौन्यावशीं लक्ष योनी अपार। त्यांत त्र्यावशीं लक्ष नव्याण्णव सहस्र। नवशें नव्याण्णव योनी साचार। मुक्त निरंतर गुणदोषार्थी॥१८॥ परी मनुष्ययोनीच्या ठारीं। दोष न देखे जो पाहीं। तोचि देहीं विदेही। अन्यथा नाहीं ये अर्थी॥१९॥ मनुष्यदेहीं ब्रह्मभावो। देखे तो सभाग्य पहा हो। चहूं मुक्तींचा तोचि रावो। जगीं निःसंदेहो तो एक॥३२०॥ सर्व भूतीं भगवद्दजन। ऐसें ज्यासी अखंड साधन। त्या नराचा देहाभिमान। क्षणार्थे जाण स्वयें जाये॥२१॥ जातां देहींचा अहंकार। निघे सकुटुंब सपरिवार। स्पर्धा असूया तिरस्कार। येणेंसीं सत्वर समूळ निघे॥२२॥ देहीं ममता तोचि 'अभिमान'। आपल्या ज्ञानेंसीं समान। त्याचें निर्भर्त्सणें जें ज्ञान। 'स्पर्धा' जाण या नांव॥२३॥ आपणाहूनि अधिक ज्ञान। ऐसें जाणोनि आपण। त्याचे गुणीं दोषारोपण। करणें ते जाण 'असूया'॥२४॥ भाविक जे साधक जन।

त्याचें छळून सांडी साधन। धिवकारुनि निर्भर्त्सी पूर्ण। 'तिरस्कार' जाण या नांव॥ २५॥ इत्यादि दोषसमुदावो। घेऊनि पळे अहंभावो। सर्वा भूतीं भगवद्वावो। देखतांच पहा हो तत्काळ॥ २६॥ सर्व भूतीं समत्वे भजतां। हेंचि श्रेष्ठ साधन तत्त्वतां। येणे पूर्णब्रह्म लाभे हाता। हे साधे अवस्था नरदेही॥ २७॥ सांडावे मपतेचें काज। सांडावे योग्यतेचें भोज। सांडावी लौकिकाची लाज। ब्रह्मसायुज्य तैं लाभे॥ २८॥ सांडावी देहगर्वता। सांडावी सन्मानअहंता। सांडावी श्रेष्ठत्वपूज्यता। ब्रह्मसायुज्यता तैं लाभे॥ २९॥ तत्काळ होइजे ब्रह्म पूर्ण। या प्राप्तीचें सुगम साधन। कोणाही न करवे जाण। लोकेषणा दारुण जनासी॥ ३०॥ सांडावा वर्णाभिमान। स्वयें सांडूनि जाणपण। अणुरेणूसीही लोटांगण। घालितां पूर्ण ब्रह्मप्राप्ती॥ ३१॥ जो सांडी लोकेषणेची लाज। त्याचें तत्काळ होय काज। तेचि विखींचें निजगुज। स्वयें अधोक्षज सांगत॥ ३२॥

विमुज्य भ्यमानान् स्वान् दृशं ब्रीडां च दैहिकीम् । प्रणमेदपदवद्वूमाकाशवचाण्डालगोखरम् ॥ १६॥

सुहदां देखतां लोटांगण। घालतां हांसतील संपूर्ण। यालागीं विदेशीं आपण। घालावें लोटांगण गो-खर-श्वानां॥ ३३॥ ऐशी लौकिकाची लाज। धरितां मिळ्डी न पवे काज। लोटांगणाचें निजभोज। नाचावें निर्लज्ज सुहदांपाशीं॥ ३४॥ सासु सासरा जांवयी। इष्ट मित्र व्याही भाई। ज्यांसी देखतांचि पाहीं। विरजे देहीं लाजोनी॥ ३५॥ त्यांसि देखतां आपण। लाज सांडोनियां जाण। चांडाळादि हीन जन। गो खर श्वान वंदावी॥ ३६॥ तेहीं ऐसे गा वंदन। दंडाचे परी आपण। सर्व भूतां लोटांगण। भगवद्वावें जाण घालावें॥ ३७॥ तेथ ब्रह्मवेत्ते ब्राह्मण। कां अंत्यजादि हीन जन। यांच्या ठायीं लोटांगण। सद्वावें संपूर्ण घालावें॥ ३८॥ गाय गाढव सूकर श्वान। यांच्याही ठायीं आपण। दंडवत लोटांगण। सद्वावें संपूर्ण घालावें॥ ३९॥ साधावया निजकार्य पूर्ण। लोकलाज सांडावी खणोन। माशी मुंगी मुरकूट जाण। त्यांसीही लोटांगण दंडप्राय॥ ४०॥ भावें वंदितां गो-खर-रज। प्रकटे भगवद्वजनतेज। त्यजूनि स्वजनांची लाज। वंदीं निजभोज लोटांगणेंसी॥ ४१॥ त्यजूनि संदेहविषमता। लोकलजे हाणोनि लाता। भगवद्वद्धीं सर्वभूतां। घालावें तत्त्वतां लोटांगण॥ ४२॥ म्हणसी ऐसे हें साधन। कोठवरी करावें आपण। तेचि पर्यादानिरूपण। स्वयें श्रीकृष्ण सांगत॥ ४३॥

यावत्सर्वेषु भूतेषु मद्वावो नोपजायते । तावदेवमुपासीत वाऽमनःकायवृत्तिभिः ॥ १७॥

आपुला देह घालोनि पूढे। जें जें भूत दृष्टीं आतुडे। तेथ भगवद्वावें ठसा पडे। वाडेंकोडें निश्चित॥ ४४॥ दृष्टीं पाहतां जें जें भासे। दृष्टीं नातुडतां जें जें दिसे। तें तें ज्यासी अनायासे। भासे आपेसें चिद्रूप॥ ४५॥ मनाचे कल्पने जें जें आलें। कां कल्पनातीत जें जें ठेलें। तें तें ज्यासी अनुभवा आलें। स्वरूप आपुलें मद्रूपत्वें॥ ४६॥ कायिक कर्माचार। वैदिक लौकिक व्यापार। ते ज्यासी दिसती पदाकार। चराचर मद्रूपें॥ ४७॥ जागृतिस्वजनमुषुप्तीसीं। देखिजे भोगिजे ज्या सुखासी। तें तें मद्रूप ज्यासी। निश्चयेंसीं ठसावे॥ ४८॥ स्वाभाविक जे व्यापार। देहीं निफजती अपार। ज्यासी मद्रूपें साचार। निश्चयें निर्धार ढलेना॥ ४९॥ ऐशी न जोडतां अवस्था। सर्व भूतीं भगवद्वावता। भजावें गा तत्त्वतां। निजस्वार्थालागूनी॥ ५०॥ हे सांडूनि भजनावस्था। नाना साधनीं प्रयास करितां। माझ्या अनुभवाची वार्ता। न चढे हाता कल्पांती॥ ५१॥ ऐसे जाणूनियां आपण। सर्व भूतीं भगवद्वजन। करावें निश्चयेंसीं जाण। हे आज्ञा संपूर्ण यैं माझी॥ ५२॥ सांडोनि युक्तीची व्युत्पत्ती। धरितां भगवद्वाव सर्वभूतीं। येणेचि माझी सुगम प्राप्ती।

जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ५३ ॥ माझिये प्राप्तीचे सुगम साधन। उद्धवा तुवां पुशिलें जाण। तरी सर्व भूतीं भगवद्दजन। तदर्थ जाण सांगितलें ॥ ५४ ॥ हा ब्रह्मप्राप्तीचा उपाव पूर्ण। माझे जिह्वारींची निजखूण। सुगमप्राप्तीलागीं जाण। उत्तम साधन सांगितलें ॥ ५५ ॥ येणे सुगम ज्ञानस्थिती। येणे सुगम माझी भक्ती। येणे सुगम माझी प्राप्ती। जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ५६ ॥ सर्व भूतीं ब्रह्मस्थिती। ज्यासी निश्चये जाहली प्राप्ती। त्याची उपरमे भजनवृत्ती। तेंचि श्रीपती सांगत ॥ ५७ ॥

सर्व ब्रह्मात्मकं तस्य विद्ययाऽऽत्ममनीषया। परिपश्यनुपरमेत् सर्वतो मुक्तसंशयः ॥ १८ ॥

काया वाचा आणि चित्तें। सर्व भूतीं भजले मातें। त्यासी भगवद्वूप सर्व भूतें। सुनिश्चितें ठसावतीं ॥ ५८ ॥ तेक्षां मी एक एथें। भगवद्वूप पाहें सर्व भूतें। हेही वृत्ति हारपे तेथें। देखे सभोंवतें परब्रह्म ॥ ५९ ॥ परब्रह्म देखती वृत्ती। तेही विरे ब्रह्माआंतौती। जेवीं घृतकणिका घृतीं। होय सुनिश्चितीं घृतरूप ॥ ६० ॥ तेक्षां ब्रह्मचि परिपूर्ण। हेही स्फूर्ति नुरे जाण। गिळूनियां मीतूंपण। ब्रह्मीं ब्रह्मपण अहेतुक ॥ ६१ ॥ तेथें हेतु मातु दृष्टांतु। खुंटला वेदेंसीं शास्त्रार्थु। हारपला देवभक्तु। अखंड वस्तु अद्वयत्वें ॥ ६२ ॥ गेलिया दोराचे सापपण। दोर दोररूपें परिपूर्ण। हो कां भासतांही सापपण। दोरीं दोरपण अनसुट ॥ ६३ ॥ तेवीं प्रपंच सकारण। गेलिया ब्रह्मचि परिपूर्ण। कां दिसतांही प्रपंचाचे भान। ब्रह्मीं ब्रह्मपण अनुच्छिष्ट ॥ ६४ ॥ याचिलागीं सर्व भूतीं। करितां माझी भगवद्दक्ती। एवढी साधकांसी प्राप्ती। जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ६५ ॥ तत्काळ पावावया ब्रह्म पूर्ण। सांडूनियां दोषगुण। सर्व भूतीं भगवद्दजन। हेंचि साधन मुख्यत्वें ॥ ६६ ॥ याही साधनावरतें। आणिक साधन नाहीं सरतें। हेंचि परम साधन येथें। मजही निश्चितें मानलें ॥ ६७ ॥

अयं हि सर्वकल्पनां सधीचीनो मतो मम। मद्भावः सर्वभूतेषु मनोबावकाववृत्तिभिः ॥ १९ ॥

सर्व भूतीं भगवद्दृष्टी। हेंचि भांडवल माझे गांठीं। येणे भांडवलें कल्पकोटी। करोनि सृष्टीं मी अकर्ता ॥ ६८ ॥ मज पाहतां निजात्मपुष्टी। सर्वभूतीं भगवद्दृष्टी। हेंचि भक्ति माझी गोमटी। ब्रह्मांडकोटीतारक ॥ ६९ ॥ हेंचि भक्ति म्यां कल्पादी। सर्वभूतीं भगवद्वृद्धी। नाभिकमळीं त्रिशुद्धी। ब्रह्म या विधीं उपदेशिला ॥ ७० ॥ व्रत तप करितां दान। योगयाग करितां ध्यान। वेदशास्त्रार्थे साधितां ज्ञान। माझ्या भक्तीसमान ते नव्हती ॥ ७१ ॥ नाना साधनांचिया कोटी। साधकीं साधितां आटाटी। माझ्या प्रेमाची नातुडे गोठी। मद्भक्तभेटीवांचूनी ॥ ७२ ॥ माझिया भक्तांचिये संगतीं। साधकां लाभे माझी भक्ति। अभेदभजने माझी प्राप्ति। जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७३ ॥ सर्वभूतीं भगवद्दजन। करितें एक पां लक्षण। विषमें भूतें देखतां जाण। मनीं भाव परिपूर्ण ब्रह्मत्वें ॥ ७४ ॥ दुष्ट दुरात्मा अनोळख। नष्ट चांडाळ अनामिक। तेथाही ब्रह्मभाव चोख। हें 'मानसिक' निजभजन ॥ ७५ ॥ भूतीं भगवंत परिपूर्ण। ऐसें जाणोनि आपण। भूतांसी लागे दारुण। तें कठिण वचन बोलेना ॥ ७६ ॥ तेथें जातांही निजप्राण। भूतांचे न बोले दोषगुण। या नांव गा 'वाचिक' भजन। उद्धवा जाण निश्चित ॥ ७७ ॥ जेणे भूतांसी होय उपकार। ते ते करी देहव्यापार। भेदितांही निजजिह्वार। जो अपकारा कर उचलीना ॥ ७८ ॥ स्वयें साहूनियां अपकार। जो अपकारियां करी उपकार। ऐसा ज्याचा शरीरव्यापार। तें भजन साचार 'कायिक' ॥ ७९ ॥ यापरी काया-वाचा-मनें। सर्वभूतीं भगवद्दजन। हेंचि मुख्यत्वें श्रेष्ठ साधन। भक्त सज्जान जाणती ॥ ८० ॥ ब्रह्मप्राप्तीचे परम कारण। हेंचि एक सुगम साधन। मजही निश्चयें

मानले जाण। देवकीची आण उद्धवा ॥ ८१ ॥ हा भजनधर्म अतिशुद्ध। येथें विज्ञांचा संबंध। अल्पही रिधों न शके बाध। तेंचि विशद हरि सांगे ॥ ८२ ॥

न हाङ्गोपक्रमे ध्वंसो मद्दर्मस्योद्धवाप्तविषः। मया व्यवसितः सम्पद्ग्निर्गुणत्वादनाशिषः ॥ २० ॥

अनेक धर्म नाना शास्त्रार्थी। मन्वादि मुखें बोलिले बहुतीं। परी सर्वभूतीं भगवद्भक्ती। श्रेष्ठ सर्वार्थी साधकां ॥ ८३ ॥ ये भक्तीचें हेचि श्रेष्ठपण। इचे पूर्वारंभीं जाण। साधकांपाशीं अल्पही विज्ञ। बाधकपण धर्म न शके ॥ ८४ ॥ ये भक्तीचें निजलक्षण। पूर्वारंभीं हे निर्गुण। एथ रिधावया विज्ञ। दाटुगेंपण धरीना ॥ ८५ ॥ जेवीं गरुडाचे झडपेतलीं। होती सर्पाच्या चिरफाळी। तेवीं ये भक्तीजवळी। विज्ञांची होळी स्वयें होये ॥ ८६ ॥ माडिया नामापुढे। विज्ञ राहों न शके बापुडे। तें माझे भक्तीकडे। कोणते तोंडे येईल ॥ ८७ ॥ यापरी हे भक्ति सधर। उद्धवा तुझे भाग्य थोर। म्यां फोडूनि निजजिव्हार। साराचें सार सांगितले ॥ ८८ ॥ निष्काम जे माझी भक्ती। तेथ विज्ञांची न पडे गुंती। परब्रह्माची ब्रह्मस्थिती। सुलभत्वें प्राप्ती साधकां ॥ ८९ ॥ हेतुक अहेतुक कर्माचरण। तेंही करी जो कृष्णार्पण। ते उत्तम माझी भक्ती जाण। तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ ३१० ॥

यो यो मयि परे धर्मः कल्यते निष्कलाय चेत्। तदायासो निरथः स्याद्यादेरिव मन्त्रम् ॥ २१ ॥

व्यवहारार्थं जो प्रयास केला। जो न फळतां व्यर्थं गेला। तोही जें परब्रह्मीं अर्पिला। तें मद्भजनीं लागला सद्ग्रावें ॥ ११ ॥ शिमगियाचा महासण। तेथ खेळ खेळला जो आपण। तोही केल्या कृष्णार्पण। तेही भक्ति जाण मज अर्पे ॥ १२ ॥ चोराभेणे लपतां वर्नीं। निधान आतुडे ज्यालागूनी। तेवीं व्यर्थं कर्मही मदर्पणीं। करितां मद्भजनीं महालाभ ॥ १३ ॥ नासले तें सांडितां क्षितीं। तेंही लागे माझे भक्तीं। जरी ब्रह्मार्पण चितीं। साधक निश्चितां दृढ मानी ॥ १४ ॥ कडू भोंपळ्याची खिरी। उपेगा न ये श्वानसूकरीं। ते उल्हासें कृष्णार्पण करी। तेही निर्धारीं ब्रह्मीं अर्पे ॥ १५ ॥ जें हारपले न दिसे। जें सहजें उडे काळवशें। तेंही लाविल्या मदुदेशें। होय अनायासें मदर्पण ॥ १६ ॥ सकळ सारांचें सार पूर्ण। कर्ममात्र कृष्णार्पण। साक्षेपें करावें आपण। 'सद्गुद्धि' संपूर्ण या नांव ॥ १७ ॥

एषा बुद्धिमतां बुद्धिमनीषा च मनीषिणाम्। यत्सत्यमनृतेनेह मत्येनाभोति मामृतम् ॥ २२ ॥

अंतरीं विषयांची आसक्ती। वरीवरी ब्रह्मार्पण म्हणती। ते ठकिले बहुतां अर्थी। तेंचि श्रीपति सांगत ॥ १८ ॥ एक बुद्धिमत होती। ते निजबुद्धी घेऊन हातीं। शेखां लागले विषयस्वार्थी। ते ठकिले निश्चितां देहमपता ॥ १९ ॥ एकाची बुद्धि अतिचोखडी। वेदशास्त्रार्थीं व्युत्पत्ति गाढी। ते अभिमाने कडोविकडी। ठकिले पडिपाडीं ज्ञानगर्वे ॥ ४०० ॥ बुद्धिमत अभ्यासी जन। अभ्यासे साधिती प्राणापान। ते योगदुर्गीं रिधतां जाण। ठकिले संपूर्ण भोगसिद्धीं ॥ १ ॥ एक मानिती कर्म श्रेष्ठ। वाढविती कर्मकचाट। विधिनिषेधीं रुद्धिली वाट। बुडाले कर्मठ कर्मामाजीं ॥ २ ॥ यापरी नानाव्युत्पत्ती। करितां ठकले नेणों किती। तेसी नद्दे माझी भक्ती। सभाग्य पावती निजभाग्ये ॥ ३ ॥ माझें सर्वभूतीं ज्यासीं भजन। त्याचे बुद्धीची बुद्धी मी आपण। ते तूं बुद्धी म्हणसी कोण। कर्म ब्रह्मार्पण 'महाबुद्धी' ॥ ४ ॥ सर्वभूतीं माझें भजन। सर्व कर्म मदर्पण। हे बुद्धीचि 'महाबुद्धी' जाण। येणे ब्रह्म परिपूर्ण स्वयें होती ॥ ५ ॥ चतुरांचें चातुर्य गहन। या नांव बोलिजे गा आपण। मिथ्या देहे कसूनि भजन। ब्रह्म सनातन स्वयें होती ॥ ६ ॥ आधीं मायाचि तंब वावो। मायाकल्पित मिथ्या देहो। तें देहकर्म मज अर्पितां पहा हो। ब्रह्म स्वयमेवो स्वयें होती ॥ ७ ॥ मिथ्या देहाचेनि भजनें। सत्य

परब्रह्म स्वयें होणें। जेवीं कोंडा देऊनि आपणे। कणांची धेणे महाराशी॥८॥ देतां फुटकी कांचबटी। चिंतामणी जोडे गांठीं। कां इटेच्या साटोवाटीं। जोडे उठाडठीं अव्हाशंख॥९॥ तेवीं मिथ्या देहींचे कर्मचिरण। जेणे जीवासी दृढ बंधन। तें कर्म करितां पदर्पण। ब्रह्म परिपूर्ण स्वयें होती॥१०॥ अनित्य देहाचियासाठीं। नित्यवस्तूसी पडे मिठी। हेचि बुद्धिमतीं बुद्धि मोठी। 'ज्ञानाची संतुष्टी' या नांव म्हणिषे॥११॥ निष्टंकित परमार्थ। स्वमुखें बोलिला श्रीकृष्णनाथ। तो कळसा आणोनियां ग्रंथ। उपसंहारार्थ सांगतु॥१२॥

एष तेऽभिहितः कृत्स्नो ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः। समासव्यासविधिना देवानामपि दुर्गमः॥२३॥

संक्षेपें आणि सविस्तरे। सांझूनि नाना मतांतरे। म्यां सांगितले निजनिधरि। ब्रह्मज्ञान खरे अतिशुद्ध॥१३॥ तुज सांगितले करून सुगम। परी हें ब्रह्मादि देवां दुर्गम। जे आलोडिती आगमनिगम। त्यांसीही परम दुस्तर॥१४॥ तेथे नाना शास्त्रशब्दबोध। वस्तु नेणोनि करिती विवाद। जेथ वेदांचा ब्रह्मवाद। होय निःशब्द 'नेति' शब्दें॥१५॥ तें हें आत्मज्ञानाचे निजसार। परमार्थाचे गुह्य भांडार। मज परमात्म्याचे जिव्हार। फोडूनि साचार सांगितले॥१६॥

अभीक्षणशस्ते गदितं ज्ञानं विस्पष्टयुक्तिमत्। एतद्विज्ञाय मुच्येत पुरुषो नष्टसंशयः॥२४॥

जेथ वेदशास्त्रांसी कुवाडें। जें बोलीं बोलतां नातुडे। तेंचि ज्ञान म्यां तुजपुढें। निजनिवाडें सांगितले॥१७॥ जें सांगितले शुद्ध ज्ञान। तें नाना युक्तीकरूनि जाण। दृढतेलागीं निरूपण। पुनः पुनः जाण म्यां केलें॥१८॥ बहुत न लावितां खटपट। तुज न वाटतांही कष्ट। ज्ञान सांगितले विस्पष्ट। जेणे होती सपाट संशय सर्व॥१९॥ हें जाणितलिया ज्ञान। सर्व संशय होती दहन। साधक होय ब्रह्मसंपन्न। स्वानंदपूर्ण सर्वदा॥४२०॥ म्यां सांगितले गुह्यज्ञान। एकादशाचे निरूपण। याचे श्रवण पठण मनन। करी तो धन्य उद्घवा॥२१॥

सुविविक्तं तव प्रश्नं मर्यैतदपि धारयेत्। सनातनं ब्रह्म गुह्यं परं ब्रह्माधिगच्छति॥२५॥

ज्ञाते तरती हें नवल कोण। परी भाळेभोळे जे अज्ञान। त्यांसी उद्घवावया जाण। उद्घवा तुवां प्रश्न पुशिला॥२२॥ त्या प्रश्नानुसारे जाण। म्यां संतोषोनि आपण। सांगितले गुह्य ज्ञान। परम कारण परब्रह्म॥२३॥ जेवीं वत्साचे हुंकारे। धेनु स्ववत चाले क्षीरे। तेवीं तुझेनि प्रश्नादरे। पी स्वानंदभरे तुष्टले॥२४॥ तेथ न करितांही प्रश्न। होतां तानयाचे अवलोकन। कूर्मी नेत्रद्वारां आपण। अमृतपान करवीत॥२५॥ तेवीं उद्घवा तुझे अवलोकन। होतां माझे हृदयीचे ब्रह्मज्ञान। तें वोसंडले गा परिपूर्ण। तें हें निरूपण म्यां केलें॥२६॥ येणे निरूपणमिसें। परमामृत सावकाशें। तुज म्यां पाजिले अनायासें। स्वानंदरसें निजबोधु॥२७॥ सिंधु मेघा जळपान करवी। तेणे जळें मेघ जगातें निववी। तेवीं उद्घवाचिये ब्रह्मपदवीं। जडमूढजीवीं उद्घरिजे॥२८॥ जेवीं वत्साचेनि प्रेमभरे। गाय दुधे तें घरासी पुरे। तेवीं उद्घवप्रश्नादरे। जग उद्घरे अनायासें॥२९॥ तो हा प्रश्नोत्तरकथानुवाद। माझा तुझा ब्रह्मसंवाद। निरूपणीं एकादशस्कंध। हा अर्थाविबोध जो राखे॥४३०॥ अथवा हें निरूपण। सार्थके जो कां करी श्रवण। तें श्रोते वक्ते उभय जाण। ब्रह्म सनातन स्वयें होती॥३१॥ जगीं ब्रह्म असतां परिपूर्ण। मनबुद्धिंद्रियां न दिसे जाण। जेथे वेदांसी पडिले मौन। तें गुह्यज्ञान पावती॥३२॥ ज्ञान पावलिया पुढती। कदा काळे नक्ते च्युती। हा एकादशार्थ धरितां चित्तीं। पदप्राप्ती

अच्युत ॥ ३३ ॥ श्रोते वक्ते एकादशार्थी । एवढी पदवी पावती । मा मद्दकांसी अतिप्रीतीं । जे उपदेशिती हें ज्ञान ॥ ३४ ॥ त्यांच्या फळाची फलप्राप्ती । ज्ञानोपदेशाची शुद्ध स्थिती । उद्धवालागीं अतिप्रीतीं । स्वमुखें श्रीपती सांगत ॥ ३५ ॥

य एतन्मम भक्तेषु सम्प्रदद्यात् सुपुष्कलम् । तस्याहं ब्रह्मदायस्य ददाम्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥

काया वाचा आणि चित्त । ग्रह दारा वित्त जीवित । निष्कामता मज अर्पित । अनन्य भक्त ते माझे ॥ ३६ ॥ ऐशिया भक्तांच्या ठार्यी जाण । अवश्य उपदेशावें हें ज्ञान । त्याही उपदेशाचें लक्षण । पवक्त्र परिपूर्ण तें ऐसें ॥ ३७ ॥ जेथे जेथे जाव साधकाचें मन । तेथे तेथे ब्रह्म परिपूर्ण । मन निधाववा तेथून । रितें स्थान असेना ॥ ३८ ॥ ऐसें करितां अनुसंधान । चैतन्यीं समरसे मन । त्यातें म्हणिजे 'पुष्कल ज्ञान' । उपदेश पूर्ण या नांव ॥ ३९ ॥ ऐसें समूळ ब्रह्मज्ञान । मद्दकांसी जो करी दान । त्याचा ब्रह्मऋणिया मी जाण । होय संपूर्ण उद्धवा ॥ ४० ॥ त्याचिया उत्तीर्णत्वासी । गांठीं कांहीं नाहीं मजपाशीं । मी निजरूप अपीं त्यासी । अहर्निशीं मी त्याजवळी ॥ ४१ ॥ जो शिष्यांसी दे ब्रह्मज्ञान । मी परमात्मा त्या अधीन । ब्रह्मदात्याच्या बोलें जाण । स्त्रियादि शूद्रजन मी उद्धरीं ॥ ४२ ॥ देऊनियां परब्रह्म । जो मद्दकांसी करी निष्कर्म । त्याचा अंकित मी पुरुषोत्तम । तो प्रिय परम मजलागीं ॥ ४३ ॥ जो ब्रह्मज्ञान दे मद्दकां । त्याहूनि आणिक परता । मज आन नाहीं गा पढियंता । जाण तत्त्वतां उद्धवा ॥ ४४ ॥ तो आत्मा मी शरीर जाण । त्याचा देह मी होय आपण । त्याचें जें जें कर्माचरण । तें तें संपूर्ण मीचि होय ॥ ४५ ॥ जैसा मी अवतारधारी । तैसाचि तोही अवतारी । त्या आणि मजमाझारीं । नाहीं तिळभरी अंतर ॥ ४६ ॥ जो या ब्रह्मज्ञानाचें करी दान । त्यासी यापरी मी आपण । करीं निजात्मअर्पण । तरी उत्तीर्ण नव्हेचि ॥ ४७ ॥ यालागीं वर्ततांही शरीरीं । मी अखंड त्याची सेवा करीं । निजात्मअर्पण प्रीतीवारी । मी त्याच्या घरीं सर्वदा ॥ ४८ ॥ त्यातें जें जें जडभारी । तेंही मी वाहें आपुले शिरीं । माझी चैतन्यसाम्राज्यश्री । नांदें त्याचे घरीं सर्वदा ॥ ४९ ॥ एकादशाचें ब्रह्मज्ञान । बोधूनि मद्दकां जो करी दान । त्यासी मी यापरी जाण । आत्मार्पण स्वयें करीं ॥ ५० ॥ असो न साधवे ब्रह्मज्ञान । तरी या ग्रंथाचेंचि पठण । जो सर्वदा करी सावधान । तो परम पावन उद्धवा ॥ ५१ ॥

य एतत्समर्थीर्यात् पवित्रं पत्मं शुचि । म पूर्वेताहरहर्मा ज्ञानदीपेन दर्शयन् ॥ २७ ॥

निखळ जें कां ब्रह्मज्ञान । तो हा माझा तुझा संवाद जाण । जो सादरें करी पठण । सावधान श्रद्धाळू ॥ ५२ ॥ चढत्यावाढत्या परवडी । शुद्ध सात्त्विकी श्रद्धा गाढी । पदोपदीं नीच नवी गोडी । अद्भुत आवडी पठणाची ॥ ५३ ॥ वाचेचिया टवळ्यांप्रती । श्रद्धास्नेहाची संपत्ति । निजजिव्हा करूनि वाती । जो हें ज्ञानदीपी प्रकाशी ॥ ५४ ॥ एकादशाचे ज्ञानदीपी । एकादश इंद्रियांच्या वाती । उजळूनि जे मज बोंबाळिती । ते पवित्र किती मी सांगृ ॥ ५५ ॥ यापरी जें ग्रंथपठण । तें माझें ज्ञान-निरांजन । तेणें ज्ञानदीपें जो जाण । माझें स्वरूप पूर्ण प्रकाशी ॥ ५६ ॥ त्याचे लागले जे संगती । त्यातें ब्रह्मादिक वंदिती । त्यांचेनि पावन त्रिजगती । जाण निश्चिरीं उद्धवा ॥ ५७ ॥ असो ज्यांसी न टके पठण । तिहीं श्रद्धेने करितां श्रवण । त्यांसी न बाधी भवबंधन । तेंही निरूपण हरि सांगे ॥ ५८ ॥

य एतच्छुद्धया नित्यमव्यग्रः शृणुयान्तः । मधि भक्ति परां कुर्वन् कर्मभिन्नं स वध्यते ॥ २८ ॥

असो न करवे अध्ययन। तरी श्रद्धायुक्त सावधान। करितां एकादशाचें श्रवण। कर्मबंधन बाधीना ॥ ५९ ॥ अति श्रद्धेने केलें श्रवण। त्याहूनि दृढ़ क्वावें मनन। मननेंवीण तें नपुंसक जाण। ब्रह्मप्राप्ति पूर्ण फलेना ॥ ४६० ॥ संपलिदा कथाश्रवण। मनीचें संपावें ना मनन। जैसें लोभियाचें थन। हृदयीं आठवण सर्वदा ॥ ६१ ॥ जैसें जैसें कीजे श्रवण। तैसें तैसें लागे मनन। मननानुसारे भजन। 'पराभक्ती' जाण उद्घोषे ॥ ६२ ॥ आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी। यांची सांडोनिया स्थिती। उल्हासे माझी चौथी भक्ती। जितें 'परा' म्हणती सज्जान ॥ ६३ ॥ पराभक्तीचें माझें भजन। क्रियामात्रे निजात्मदर्शन। यालागीं मद्भक्तांसी जाण। कर्मबंधन बाधीना ॥ ६४ ॥ हें असो अतिगुह्य बोलणे। येणे एकादशाचेनि श्रवणे। 'मी तरेन' हा विश्वास जेणे। अंतःकरणे दृढ़ केला ॥ ६५ ॥ दृढ़ विश्वास मानूनि पाहीं। जो लोधला श्रवणविषयीं। माझी भक्ती त्याच्या ठायीं। दवडितां पाहीं घर रिघे ॥ ६६ ॥ घर रिघोन भक्ति निष्काम। भक्तांचे निर्दली सकळ कर्म। या नांव 'पराभक्ति' परम। विश्रामधाम श्रवणार्थी ॥ ६७ ॥ एकादशाचें श्रद्धाश्रवण। करितां एवढा लाभ पूर्ण। श्रवणे उपजे माझें भजन। भजने भक्तजन निर्मुक्त ॥ ६८ ॥ असो पां इतरांची वार्ता। म्यां तुज निरूपिली जे ज्ञानकथा। ते तुझिया निश्चितार्थी। काय तत्त्वां प्रतिबोधली ॥ ६९ ॥

अपुद्धव त्वया ब्रह्म सखे समवधारितम्। अपि ते विगतो मोहः शोकश्चासौ मनोभवः ॥ २९ ॥

उद्धवा तुझें देखोनि प्रेम। गुह्य ज्ञान अतिउत्तम। तुज म्यां निरूपिले परब्रह्म। साङ्ग सुगम अतिशुद्ध ॥ ४७० ॥ हें ज्ञानाचें सोलींब ज्ञान। हें वेदांचें विसावतें स्थान। हेचि अविद्येची बोळवण। समाधान जिवशिवां ॥ ७१ ॥ ऐसें हें जें गुह्यज्ञान। मनबुद्धिवाचेसी अगम्य जाण। तें म्यां तुज केलें निरूपण। श्रद्धा संपूर्ण देखोनि ॥ ७२ ॥ जेवीं सखा सख्याप्रती। आपुली वोपी निजसंपत्ती। तेवीं म्यां हे ब्रह्मस्थिती। तुझ्या हातीं वोपिली ॥ ७३ ॥ जैसें दिधले श्रवणाच्या हातीं। तैसें प्रविष्ट जाहले तुझिया चित्तीं। कीं माझारीं पडली काहीं गुंती। विकल्पवस्ती विक्षेप ॥ ७४ ॥ म्यां निरूपिले सार परम। तें तुज कळले परब्रह्म। नसेल तरी हाचि उपक्रम। पुढती सुगम सांगेन ॥ ७५ ॥ चैतन्य ठसावोनि चित्तीं। जेथ आकळिली ब्रह्मस्थिती। तेथ मोहममतेची वस्ती। समूळ निश्चितीं नसावी ॥ ७६ ॥ आकळले ब्रह्मज्ञान। त्याची हेचि बोळखण। संकल्पविकल्पविंदान। पुढती जाण उपजेना ॥ ७७ ॥ उपजेना मीतूंपण। उपजेना छ्येय ध्याता ध्यान। नुपजे त्यासी कर्मठपण। ब्रह्म परिपूर्ण जाणितल्या ॥ ७८ ॥ जेणे जाणितले ब्रह्मज्ञान। त्यासी बाधीना कर्मबंधन। कर्माचें जें कर्माचिरण। तें जाण आपण मायिक ॥ ७९ ॥ जेवीं छाया चळे पुरुषाचेनी। परी तियेचा लोभ पुरुष न मानी। तेवीं काया चाळी ब्रह्मज्ञानी। देहाभिमानी तो नव्हे ॥ ४८० ॥ जेवीं सूर्यापुढे आंधार। अर्ध क्षण न धरी धीर। तेवीं ब्रह्मज्ञानी कर्मादर। अणुमात्र उरेना ॥ ८१ ॥ कर्माचें जें कर्मबंधन। तो मनोजन्य संकल्प जाण। जेथें मनाचें मोडे मनपण। तेथें कर्माचिरण निबींज ॥ ८२ ॥ वस्तु नित्य निर्विकल्प। तेथें नाहीं संकल्पविकल्प। हें परब्रह्माचें निजस्वरूप। हेंचि रूप स्वानुभवासी ॥ ८३ ॥ ऐसें ब्रह्म पावल्या स्वयमेवो। मी एक उद्धव होतों पहा हो। त्या उद्धवपणासी नाहीं ठावो। मा शोकमोहो तेथ कैंचा ॥ ८४ ॥ उद्धवपणाचिये वस्ती। शोकमोहांची उत्पत्ती। तें उद्धवपण नाठवे चित्तीं। जरी ब्रह्मप्राप्ति तुज जाहली ॥ ८५ ॥ ऐसें ऐकतां देवाचें वचन। उडाले उद्धवाचें उद्धवपण। जाहला स्वानंदी निमग्न। बोलतेपण बुडाले ॥ ८६ ॥ पावतां आपुली निजात्मता। उडाली उद्धवत्वाची

अवस्था ॥ बुडाली स्वदेहअहंता । निजनिपर्यन्ता स्वानंदी ॥ ८७ ॥ तेथें देवें पुशिला जो प्रश्न । त्याचें कोण दे प्रतिवचन । कृष्णोंसहित उद्धवपण । गिळोनि परिपूर्ण वस्तु जाहला ॥ ८८ ॥ देखोनि उद्धवाची अवस्था । हा ब्रह्म पावला निजात्मता । हें कळों सरळें श्रीकृष्णनाथा । हृदयस्था काय न कळे ॥ ८९ ॥ शिष्य साचार अनुभव लाहे । तेणे सदगुरु सुखाचा मेरु होये । जेवीं तानयाचे धणीं माये । सुखावली राहे स्वानंदे ॥ ४९० ॥ सेवक विभांडितां परचक्र । तेणे रायासी संतोष थोर । गुढी उभारूनि साचार । करी निजगजर स्वानंदे ॥ ९१ ॥ तानयाचे लळे पुरविणे । हे व्यालीची वेदना जाणे । कां शिष्यासी स्वानुभव देणे । हें स्वयें जाणे सदगुरु ॥ ९२ ॥ निजपुत्रे लाधल्या निधान । पिता संतोषे आपण । तेवीं उद्धवाचेनि अनुभवें जाण । स्वयें श्रीकृष्ण संतोषे ॥ ९३ ॥ कृष्ण सुखें सुखरूप नित्यतां । तोही शिष्यानुभवें सर्वथा । लाहे सुखाची परमावस्था । हे गुरुगम्यता अगम्य ॥ ९४ ॥ शिष्यासी बोध करितां । गुरुसि नसती सुखावस्था । तरी उपदेशपरंपरता । नक्ती तत्त्वतां इये लोकीं ॥ ९५ ॥ गुरु सांगे जैं उबगलेसाठीं । तें ते शिष्यासी बोधेना गोष्टी । मा निजानुभवाची भेटी । केवीं निजदृष्टीं देखेल ॥ ९६ ॥ जेवीं बाळासी लेणे लेववितां । तें नेणे परी सुखावे माता । तेवीं शिष्यासी अनुभव होतां । सुखावे तत्त्वतां सदगुरुरावो ॥ ९७ ॥ तैसा उद्धवाचा ब्रह्मभावो । देखोनि सुखावे कृष्णदेवो । माझा उद्धव जाहला निःसंदेहो । यासी ब्रह्मानुभवो आकळिला ॥ ९८ ॥ उद्धवाची ब्रह्मनिष्ठता । अनुभवा आली निजात्मता । हें कळों सरलें श्रीकृष्णनाथा । परोपदेशार्थी शिकवीत ॥ ९९ ॥ तूं पावल्या ब्रह्मज्ञान । तेथ शिष्योपदेशलक्षण । पात्रशुद्धीचे कारण । तेही वोळखण हरि सांगे ॥ ५०० ॥

नैतत्त्वया दास्तिकाय नास्तिकाय शठाय च । अशुश्रूषेरभक्ताय दुर्विनीताय दीवताम् ॥ ३० ॥

शठ नास्तिक दंभयुक्त । अशुश्रूषु आणि अभक्त । ज्यांची स्थिति दुर्विनीत । ते शिष्य निश्चित त्यागावे ॥ १ ॥ जेणे लोकरूढी होय गहन । तें तें बाह्य कर्मचिरण । विपुल धन आणि सन्मान । तदर्थीं जाण अतितृष्णा ॥ २ ॥ ऐसें ज्याचें दांभिक भजन । त्यासी हें एकादशींचे ज्ञान । वोसणातां गा आपण । स्वप्नींही जाण नेदावें ॥ ३ ॥ मोहममतेचें आधिक्य । तेणे निर्दलिले निजआस्तिक्य । वेदीं शास्त्रीं दृढ नास्तिक्य । देवचि मुख्य नाहीं म्हणती ॥ ४ ॥ नास्तिक्यवादाचिया बंडा । या ज्ञानाचा ढोरकोडा । लागों नेदी त्यांचिया तोंडा । ज्यांचा भाव कोरडा नास्तिक्यें केला ॥ ५ ॥ नास्तिक्यवादापुढें । ज्ञान कायसें बापुडें । अनीश्वरवादाचें बंड गाढें । ते त्यागावे रोकडे नास्तिक्यवादी ॥ ६ ॥ अनन्यभावें न रिघे शरण । मिथ्या लावूनि गोडपण । धृतवादें घेवों पाहे ज्ञान । तेही शठ जाण त्यागावे ॥ ७ ॥ शठाची ऐशी निजमती । पुढिलांची ठकूनि घे युक्ती । परी जे आपुली व्युत्पत्ती । ते पुढिलांप्रती सांगेना ॥ ८ ॥ काया वाचा मन धन । जो गुरुसीं करी वंचन । जो गुरुचे देखे दोषगुण । तोही शठ पूर्ण त्यागावा ॥ ९ ॥ माझों अतिथोर महिमान । गुरुसेवा केवीं करूं आपण । सेवा न करी महिमेभेण । तोही शिष्य जाण त्यागावा ॥ ५१० ॥ आपण श्रेष्ठासनीं बैसोनि बरवा । सेवकाहातीं करवी गुरुसेवा । तो दांभिक शिष्य जाणावा । तोही त्यागावा ये ग्रंथी ॥ ११ ॥ सदगुरुपाणीं समर्थपण । जो आपली मिरवी जाणीव जाण । जो सेवा न करी गर्वे पूर्ण । तो शिष्य जाण त्यागावा ॥ १२ ॥ मी धनदानी अतिसमर्थ । नीचसेवेसी न लावीं हात । ऐसाही जो गर्वयुक्त । तोही निश्चित त्यागावा ॥ १३ ॥ जो लौकिक लाजेभेण । गुरुसेवा न करी आपण । ज्यासी लौकिकाचा

अतिअभिमान । तोही शिष्य जाण त्यागावा ॥ १४ ॥ जो गुरुगृहींचे नीच कृत्य । न करी मानूनि मी समर्थ । तो मान्यताअभिमानयुक्त । जाण निश्चित त्यागावा ॥ १५ ॥ न करी गुरुसेवा नीचवृत्ती । आम्हां अखंड ध्यान हेचि गुरुभक्ती । ऐशी सेवावंचक ज्याची युक्ती । तोही निश्चितीं त्यागावा ॥ १६ ॥ नीच सेवा न करी आपण । म्हणे मागाल तें देईन धन । ऐसा धनगर्वी शिष्य आपण । सर्वथा जाण न करावा ॥ १७ ॥ धरूनि धनाची आस । गुरु शिष्यासी देत उपदेश । तें ब्रह्मज्ञान पडलें वोस । वाढला असोस धनलोभ ॥ १८ ॥ अथवा वेंचूनिया धन । जो घेईन म्हणे ब्रह्मज्ञान । ऐसा धनाभिमानी शिष्य जाण । सर्वथा आपण न करावा ॥ १९ ॥ यथाकाळे जाहली प्राप्त । गुरुसेवा जे कालोचित । न करी तो 'अशुश्रूषु' म्हणत । तोही निश्चित त्यागावा ॥ २० ॥ करितां सदगुरुची भक्ती । मी उद्धरेन निश्चितीं । ऐसा भाव नसे ज्याचे चित्तीं । तो शिष्य हातीं न धरावा ॥ २१ ॥ सदगुरु तोचि ब्रह्ममूर्ती । ऐसा भाव नाहीं ज्याच्या चित्तीं । मूळींच विकल्पाची वस्ती । तोही शिष्य हातीं न धरावा ॥ २२ ॥ गुरुहोनि ब्रह्म भिन्न । ऐसें ज्याचें निश्चित ज्ञान । तो निश्चयेंसीं 'अभक्त' जाण । त्यासी शिष्य आपण न करावें ॥ २३ ॥ मनुष्य मानूनि सदगुरुसी । जो उल्लंघी गुरुवचनासी । तो जाण पडला अपभ्रंशी । त्या शिष्यासी त्यागावें ॥ २४ ॥ सदगुरुहोनि अधिकता । शिष्य आपुली मानी पवित्रता । तो अभक्तांमाजीं पूर्ण सरता । त्यासी तत्त्वतां त्यागावें ॥ २५ ॥ गुरुच्या ठायीं ब्रह्मस्थिती । ज्यासी श्रद्धा संपूर्ण नाहीं चित्तीं । याचि नांव गा 'अभक्ती' । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ २६ ॥ कां ये ग्रंथींचे ब्रह्मज्ञान । ज्यासी निश्चयें नमने जाण । त्यासी केव्हांही आपण । झाणें विसरोन शिष्य करिसी ॥ २७ ॥ ये ग्रंथींची ब्रह्मस्थिती । वक्ता जो मी परब्रह्ममूर्ती । त्या माझ्या ठायीं नाहीं ज्याची भक्ती । तो शिष्य निश्चितीं त्यागावा ॥ २८ ॥ ये ग्रंथींचे आवडे ज्ञान । गुरुच्या ठायीं श्रद्धा संपूर्ण । परी ज्याचें उद्धत वर्तन । तो शिष्य जाण त्यागावा ॥ २९ ॥ माझ्या निजमूर्ति संत सज्जन । माझे भक्त माझे जीवप्राण । त्यांचे जो करी हेळण । 'दुर्विनीतपण' या नांव ॥ २३० ॥ माझ्या भक्तांमाजील रंक जाण । त्याचे सर्वस्वे वंदावे चरण । हें ज्यासी नावडे संपूर्ण 'दुर्विनीतपण' या नांव ॥ ३१ ॥ साधुसज्जनां भेटों जाये । शठनम्रता वंदी पाये । त्याचे गिबसोनि दोषगुण पाहे । 'दुर्विनीतता' राहे ते ठायीं ॥ ३२ ॥ दुष्टबुद्धीची जे विनीतता । ती नांव बोलिजे 'दुर्विनीतता' । ऐशी ज्या शिष्याची अवस्था । तो जाण तत्त्वतां त्यागावा ॥ ३३ ॥ ऐसें हें ऐकोनि निरूपण । म्हणसी 'मी शिष्य न करीं जाण' । तरी जो सच्छिष्यासी उपदेशी ब्रह्मज्ञान । तो आत्मा जाण पैं माझा ॥ ३४ ॥ जो उपदेशीं सत्यात्र पूर्ण । त्या सच्छिष्याचें लक्षण । तुज मी सांगेन निरूपण । ऐक सावधान उद्धवा ॥ ३५ ॥

एतेऽपैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय प्रियाय च । साधवे शुचये ब्रूयाद्वक्ति: स्याच्छूदयोपिताम् ॥ ३१ ॥

उपदेशीं मुख्य अधिकारपण । धडधडीत वैराग्य पूर्ण । तेही पिशाचवैराग्य नक्हे जाण । विवेकसंपन्न शास्त्रोक्त ॥ ३६ ॥ दिवस चारी वैराग्य केलें । सर्वेचि विषयार्थी लागले । तेथ जें जें उपदेशिलें । तें सर्वासि पाजिलें दुग्ध जैसें ॥ ३७ ॥ जेथ वैराग्य निघोनि जाये । तेथ ज्ञानाभिमान उरला राहे । तेणे अभिमाने करी काये । गुणदोष पाहे श्रेष्ठांचे ॥ ३८ ॥ नीच निंदी हेळसून । श्रेष्ठांचे पाहे दोषगुण । जेथ वैराग्य होय क्षीण । तेथें ज्ञानाभिमान चढे ऐसा ॥ ३९ ॥ उद्धवा जगीं दोनी अवस्था । वैराग्य कां विषयासक्तता । तिसरे अवस्थेची कथा । जाण सर्वथा असेना ॥ ५४० ॥ जेथ विवेके विषयो होय क्षीण । तेथ वैराग्य प्रबळे परिपूर्ण । जेथ विवेकेंसीं वैराग्य क्षीण । तेथ

विषयाचरण ज्ञानाभिमाने ॥ ४१ ॥ यालागी होय जंब ब्रह्मज्ञान। तंब जो वैराग्य राखे पूर्ण। वैराग्ये गुरुसी अनन्यशरण। तें 'अधिकारीरल' उपदेशा ॥ ४२ ॥ गत श्लोकींचे दोषनिरूपण। आतां बोलिलों वैराग्यार्थ जाण। इहीं दोषीं ज्यासी रहितपण। तो 'अधिकारी' पूर्ण सच्छिष्य ॥ ४३ ॥ ज्यासी ब्रह्मत्वे ब्राह्मणभक्ती। अनन्यभावे भजे भूती। त्याची आंदणी भक्ती विरक्ती। तो जाण निश्चितीं 'अधिकारी' ॥ ४४ ॥ गुरुचा पढियंताही पूर्ण। त्यापासीं असल्या अभक्तपण। त्यासी नव्हे ब्रह्मज्ञान। अनन्य भजन जंब न करी ॥ ४५ ॥ प्रिय आणि भजनशील। दोषरहित निर्मल। त्यासी विरक्त करूनि अढळ। उपदेशावे प्रांजल हें गुह्य ज्ञान ॥ ४६ ॥ स्वदारा आणि स्वधन। यांचा लोभ ज्यासी संपूर्ण। त्यासी स्वर्ग ना मुक्तपण। जन्मपरण अनिवार ॥ ४७ ॥ परदारा परधन। सर्वथा नातळे ज्याचे मन। ऐसे ज्यापाशीं पवित्रपण। त्यासी हें ज्ञान उपदेशावे ॥ ४८ ॥ जो वैराग्याचा वोतिला। विवेके पूर्ण वोसंडला। सदगुरुसेवेसी जीवे विकला। चरणीं विनटला अनन्यत्वे ॥ ४९ ॥ सांडूनि निजमहिमान। श्रीगुरुसेवेलागीं आपण। ज्यासी आवडे रंकपण। ऐसा सेवेसी पूर्ण सद्ग्राव ॥ ५० ॥ अमरश्रेष्ठ जे सुखवर। ते मानी सदगुरुचे किंकर। सदगुरुहूनियां थोर। हरिहर मार्नीना ॥ ५१ ॥ ज्यासी नाहीं गर्वमद। ज्यासी नाहीं कामक्रोध। ज्यासी नावडे विकल्पभेद। तो शिष्य शुद्ध परमार्थी ॥ ५२ ॥ काया वाचा मन धन। सांडूनि समर्थतामहिमान। जो सदगुरुसी अनन्यशरण। तो सच्छिष्य जाण साधुत्वे ॥ ५३ ॥ सांडूनि लज्जा लौकिक। जो ब्रह्मज्ञानाचा याचक। सदगुरुवचनार्थी चातक। तो आवश्यक उपदेशीं ॥ ५४ ॥ जे कां द्विजन्याहूनि बाहेरी। वेदें वाळूनि सांडिले दूरीं। जे कां मंत्रार्थी अमंत्री। जे अनधिकारी श्रवणासी ॥ ५५ ॥ ज्यांसी नाहीं आश्रमधर्म। ज्यांसी नाहीं श्रौतकर्म। ज्यांसी नाहीं जप होम। जे वर्णाधम अतिनीच ॥ ५६ ॥ ऐसे जे कां शूद्रजन। ऐकोनि ये ग्रंथीचे ज्ञान। निवाराया जन्ममरण। उपजे दारुण विरक्ती ॥ ५७ ॥ उखितांच एकसरे चित्ते। मनीहूनि विटे विषयांते। मग चित्ते वित्ते जीविते। रिघे सदगुरुत्वे अनन्यशरण ॥ ५८ ॥ गुरुसी पुसों नेणे प्रश्न। म्हणे निवारीं जन्ममरण। भावार्थे घाली लोटांगण। शुद्ध श्रद्धा संपूर्ण परमार्थी ॥ ५९ ॥ ते होत कां शूद्रजन। त्यांसी उपदेशिता ब्रह्मज्ञान। उद्धवा कदा न लागे दूषण। हें सत्यवचन पैं माझें ॥ ५६० ॥ जे कां अपेक्षोनियां वित्त। चतुर्वर्णा उपदेशित। ते धनलोभें लोलुप एथ। नाहीं घेडजेत गुरुत्वे ॥ ६१ ॥ जेथ गुरुशींच सलोभता। तेथ शिष्याची बुडे विरक्तता। ऐशिये ठायीं उपदेश घेतां। परमार्थतां अपघातु ॥ ६२ ॥ निलोंभत्वे कृपेने पूर्ण। सदगुरु उपदेशी शूद्रजन। ऐसेनि करी जो दीनोद्धरण। तेथ न लागे दूषण। उपदेशा ॥ ६३ ॥ जेणे तडफडूनि जाण। वैराग्याशी ये परण। जेणे ज्ञात्यासी लागे दूषण। तो स्त्रीसंग आपण न करावा ॥ ६४ ॥ स्त्री देखतांचि अवचितीं। तत्काल पाडी अधः-पातीं। तिची जाहलिया संगती। कैंची धडगती सज्जाना ॥ ६५ ॥ प्रमादीं पाडी सर्वार्थी। हे 'प्रमदा' नामाची निजख्याती। तिची जाहलिया नित्य संगती। केवीं परमार्थीं तरतील ॥ ६६ ॥ जिचे देखतांचि वदन। काम मोकली कटाक्षबाण। तेथ कायसा उपदेश जाण। आली नागवण परमार्थी ॥ ६७ ॥ उद्धवा तुज हेंचि मागतों जाण। नको स्त्रियांशीं संभाषण। नको स्त्रियांचे अवलोकन। नको स्त्रीवचन कानीं घेऊ ॥ ६८ ॥ नको नको स्त्रियांशीं मात। नको नको स्त्रियांशीं एकांत। नको नको स्त्रियांशीं संगत। निंद्य लोकांत सर्वार्थी ॥ ६९ ॥ नको नको स्त्रियांचा अनुवाद। नको नको स्त्रियांचा संवाद। नको नको स्त्रियांसी करूं बोध। मिथ्या प्रवाद अंगीं वाजे ॥ ५७० ॥

स्वभावें सात्त्विक वनिता। गोष्टी सांगों आली परमार्थी। तोचि विकल्प तत्त्वतां। सुहुदां समस्तां परिकल्पे॥७१॥ यालागीं प्रमदा जन। सर्वथा त्यागावा आपण। प्रमदासंगतीं ब्रह्मज्ञान। सर्वथा जाण वाढेना॥७२॥ आशंका। उपदेशीं त्याज्य स्त्रिया जरी। तरी मागिलीं थोरथोरीं। उपदेशिल्या कैशापरी। तें ऐक निर्धारीं सांगेन॥७३॥ श्रेष्ठ याज्ञवल्क्य पाहीं। तेणे उपनिषदांच्या ठायीं। उपदेशिली मैत्रेयी। नानायुक्तीं पाहीं प्रबोधूनि॥७४॥ स्वयें नारद महामुनी। प्रह्लादाची निजजननि। इंद्रापासूनी सोडवूनी। ब्रह्मज्ञानीं उपदेशी॥७५॥ अवतरोनि कपिलमुनी। बैसोनियां सिद्धासनीं। देवहृतीलागोनी। ब्रह्मज्ञानीं प्रबोधी॥७६॥ जो योगियांचा मुकुटमणी। कैलासपति शूलपाणी। भव उपदेशी भवानी। ब्रह्मज्ञानी निजबोधें॥७७॥ इतरांची गोठी कायशी। तुवांचि गा हृषीकेशी। उपदेशिलें यज्ञपत्न्यांसी। ऐसे म्हणसी उद्घवा॥७८॥ असो देखोनियां सद्गावा। उपदेश करूळ म्हणशी कणवा। तरी तो अधिकार ओळखावा। ऐक उद्घवा सांगेन॥७९॥ ऐक उद्घवा निश्चित। वाचाळ स्त्री ते अनुचित। तेथें उपदेश करणें तें व्यर्थ। लागे अपघात गुरुत्वा॥८०॥ जेथें स्त्रीस अति बडबड। ब्रह्मज्ञाने गर्जे तोंड। जेथें विषयाचा धुमाड। परमार्थ गोड परपुरुषीं॥८१॥ जे स्त्री ब्रह्मज्ञानीं धीट। मुखीं अत्यंत वटवट। तिसी उपदेश करूळ नये स्पष्ट। अपवादाचें बोट जेणे लागे॥८२॥ तेथें म्यां ही केली विनंति। श्रीजनार्दन स्वामीप्रति। स्त्रिया शूद्र उपदेशार्थ येती। काय निश्चितीं सांगावें॥८३॥ गुरुवेगळा मार्ग नाहीं। म्हणोनि येती लवलाही। त्यांसी उपदेशावें काई। हें माझ्या हृदयीं स्मरेना॥८४॥ हें ऐकोनियां वचन। संतोषले श्रीजनार्दन। जेणे होय चित्ताचें शोधन। तें 'नाम' जाण उपदेशी॥८५॥ चित्तशुद्धि झालिया जाण। वोरसोनि येतें आपण। अनन्य भावें यग शरण। आल्या ज्ञान उपदेशी॥८६॥ स्त्रीपुरुष-अवलोकन। जयाचे दृष्टीं समसमान। ऐसेनि अनुभवें जो परिपूर्ण। तोचि स्त्रियांसी जाण उपदेशी॥८७॥ तोही अधिकार न पाहतां। उपदेश न करीं सर्वथा। त्याही उपदेशाची कथा। ऐक तत्त्वतां सांगेन॥८८॥ म्यां ज्या कां निंदिल्या वनिता। त्यांमाजीं सभाग्या सात्त्विकता। सांडोनियां विषयावस्था। जे परमार्थ उद्घत॥८९॥ त्यजूनियां प्रपंचाची हाव। नावडे विषयांचें नांव। वैराग्ये उठला सद्गाव। घेऊनि धांव परमार्थी॥९०॥ अतिथि आणि पतिपुत्रांसी। भोजनीं समता नित्य जिसी। धनलोभ नाहीं मानसीं। परमार्थीं तिसी अधिकारु॥९१॥ जन्ममरणनिवारणीं। जीवामनाची नित्य काचणी। माझे भवपाशच्छेदनीं। धर्मदाता कोणी मिळता का॥९२॥ सदगुरुप्राप्तीची अतिआर्त। काया वाचा विज्ञ जीवित। कुरवंडी करूनि सांडित। परमार्थार्थ सद्गावें॥९३॥ यापरी निजपरमार्थ। सद्गावें जे विनटे वनिता। उद्घवा तिसी हें उपदेशितां। दोष सर्वथा लागेना॥९४॥ क्षत्रिय वैश्य स्त्री शूद्रजन। यांची सच्छृङ्खा दृढ पाहून। उपदेशितां ब्रह्मज्ञान। दोषनिर्दलण शिष्यांचे॥९५॥ उपदेशितां ब्रह्मज्ञान। जैं गुरुसीच लागे दूषण। तैं शिष्यासी उद्घरी कोण। हें व्याख्यान अबद्ध॥९६॥ पहावया पात्रशुद्धता। मी बोलिलों दोषवारी। वांचूनि ब्रह्मज्ञान उपदेशितां। दोष सर्वथा असेना॥९७॥ हें ज्ञान जाणितल्यापाठीं। जाणणेंचि सरे सृष्टीं। संसारासी पडे तुटी। तेथ दोषाची गोठी असेना॥९८॥

नैतद्विज्ञाय

जिजासोज्ञातव्यमवशिष्यते। पीत्वा पीयूषममृतं पातव्यं नावशिष्यते॥३२॥

ये ग्रंथींचें जाणितल्या ज्ञान। मुमुक्षु जे साधक जन। त्यांसी जाणावया आन। जाणतेपण

उरेना ॥ १९ ॥ जेवीं केलिया अमृतपान । पुढे प्राशनासी नुरे आन । तेवीं जाणितल्या हें ज्ञान । ज्ञातव्य ज्ञातेपण समूळ नुरे ॥ ६०० ॥ आशंका ॥ धर्मार्थकाममोक्षांप्रती । साधने असती नेणों किती । तुवां हें एकचि श्रीपती । कैशा रीतीं प्रतिपादिले ॥ १ ॥ उद्घवा साधने जीं आनान । ते अभक्त सोशिती आपण । माझ्या भक्तांसी गा जाण । मीच साधन सर्वार्थी ॥ २ ॥

जाने कर्मणि योगे च वार्तायां दण्डधारणे । यावानर्थो नृणां तात तावांस्तेऽहं चतुर्विधः ॥ ३३ ॥

मोक्षालागीं 'ज्ञान' साधन । धर्मालागीं 'स्वधर्मचरण' । स्वामित्वालागीं 'दंडधारण' । 'अर्थोद्यम' जाण जीविकावृत्तीं ॥ ३ ॥ इहामुत्र कामभोग । तदर्थ करिती 'योगयाग' । चाहूं पुरुषार्थीं हा चांग । साधनप्रयोग अभक्तां ॥ ४ ॥ ऐसें सोशितां साधन । सहसा सिद्धी न पवे जाण । अनेक विकल्पा दूषण । माजीं छळी विज्ञ देवांचें ॥ ५ ॥ तैसें मद्भक्तांसी नव्हे जाण । माझें करितां अनन्यभजन । चारी पुरुषार्थ येती शरण । पायां सुरगण लागती ॥ ६ ॥ उद्घवा जे मज अनन्यशरण । त्यांचा धर्म अर्थं मीचि पूर्ण । त्यांचा काम तोही मीचि जाण । मोक्षही संपूर्ण मी त्यांचा ॥ ७ ॥ अभक्तां भोगक्षयें पुनरावृत्ती । भक्तांसी भोग भोगितां नित्यमुक्ती । एकदी माझ्या भक्तीची ख्याती । जाण निश्चितीं उद्घवा ॥ ८ ॥ ऐशी ऐकतां देवाची मात । उद्घव प्रेमें वोसंडला अद्भुत । तेणे प्रेमे लोधला कृष्णनाथ । हर्षे बोलत तेणोंसी ॥ ९ ॥ उद्घवा तुझे चारी पुरुषार्थ । तो मी प्रत्यक्ष भगवंत । ऐसे बोलोनि हर्षयुक्त । हृदयाआंत आलिंगी ॥ १० ॥ हर्षे देतां आलिंगन । कृष्ण विसरला कृष्णपण । उद्घव स्वानंदीं निमग्न । उद्घवपण विसरला ॥ ११ ॥ कैसें अभिनव आलिंगन । दोघांचें गेले दोनीपण । पूर्ण चैतन्य स्वानंदधन । परिपूर्ण स्वयं झाले ॥ १२ ॥ तेथ विरोनि गेला हेतु । वेदेंसहित बुडाली मातु । एकवटला देवीं भक्तु । एकीं एकांतु एकत्वे ॥ १३ ॥ तेथ मावळले धर्मार्थं । क्रियेसहित उडालें कर्म । भ्रम आणि निर्भ्रम । या दोंहीचें नाम असेना ॥ १४ ॥ भेद घेऊनि गेला अभेदा । बोध घेऊनि गेला निजबोधा । आनंद लाजला आनंदा । ऐशिया निजपदा उद्घव पावे ॥ १५ ॥ मी जाहलों परब्रह्म । हाही मुख्यत्वे जेथ भ्रम । कृष्णालिंगनाचा हा धर्म । जाहला निरुपम निजवस्तु ॥ १६ ॥ यावरी कृष्ण सर्वज्ञ । सोडोनियां आलिंगन । ऐक्यबोधें उद्घवासी जाण । निजभक्तपण प्रबोधी ॥ १७ ॥ तेव्हां उद्घव चमत्कारला । अतिशयें चाकाटला । परम विस्मयें दाटला । तटस्थ ठेला ते काळी ॥ १८ ॥ मग म्हणे हे निजात्मता । स्वतःसिद्ध जवळी असतां । जनासी न कळे सर्वथा । साधकांच्या हाता चढे केवी ॥ १९ ॥ ते उद्घवाचें मनोगत । जाणोनियां श्रीकृष्णनाथ । तदर्थोचा सुनिश्चित । असे सांगत उपाय ॥ ६२० ॥

पत्वों यदा त्यक्तसमस्तकर्मां निवेदितात्मा विचिकोर्हितो मे ।

तदामृतत्वं प्रतिपद्यमानो मयाऽत्मभूयाय च कल्पते वै ॥ ३४ ॥

जे बोलिलीं धर्मार्थकाममोक्षार्थ । ते साधने सांडूनि समस्त । जे अनन्यभावे मज भजत । विश्वासयुक्त निजभावें ॥ २१ ॥ त्यांसी हे स्वरूपस्थिती । जे त्वां भोगिली आत्मप्रतीती । ते तत्काळ होय प्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्घवा ॥ २२ ॥ धर्मार्थकामवासना । असोनि लागल्या मद्भजना । तरी तेही पुरवूनियां जाणा । सायुज्यसदना मी आणी ॥ २३ ॥ भक्तांसी स्वधर्मकर्मावस्था । तेही लाविल्या भजनपंथा । स्वधर्मकर्मां अकर्मात्मता । माझिया निजभक्तां उद्भोधीं मी ॥ २४ ॥ भक्त वांछी भोगकाम । भोग भोगोनि होय निष्काम । ऐशिया निजबोधाचें वर्म । मी आत्माराम उद्भोधी ॥ २५ ॥ भक्त मागे अर्थसंपन्नता । त्याचे गांठीं धन नसतां । माझी षड्गुणेश्वर्यसमर्थता ।

वोळंगे तत्त्वतां त्यापाशीं ॥ २६ ॥ सर्व भूतीं माझी भक्ती। भक्त भजे अनन्यप्रीतीं। तें चारी मुक्ती शरण येती। मद्दक्तां मुक्ती स्वतःसिद्ध ॥ २७ ॥ वैद्य घडफुडा पंचानन। नाना रोगियांची वासना पोखून। मागे तें तें देऊनि अन्न। वांचवी रसज्ज रसप्रयोगें ॥ २८ ॥ तेवीं धर्मअर्थकामवासना। भक्तांच्या पोखूनियां जाणा। मी आणीं सायुज्यसदना। तेही विवंचना सांगितली ॥ २९ ॥ नाना साधनाभिमान। सांदूनियां जो ये मज शरण। त्यासीही स्वरूपप्राप्ति पूर्ण। उद्धवा जाण सुनिश्चित ॥ ३० ॥ भक्त सकाम जरी चित्तीं। तो जैं करी अनन्यभक्ती। तें काम पुरवूनि मी दें मुक्ती। भक्तां अधोगती कदा न घडे ॥ ३१ ॥ बाळकें थाया घेऊनि कांहीं। मिठी घातल्या मातेच्या पायीं। धन वेंचोनि अर्पी तेंही। परी जीवें कांहीं मारीना ॥ ३२ ॥ तेवीं माझी करितां अनन्यभक्ती। जो जो काम भक्त वांछी चित्तीं। तो तो पुरवूनि मी दें मुक्ती। परी अधोगती जावो नेदीं ॥ ३३ ॥ देखोनि बाळकाची व्यथा। जेवीं सर्वस्वें कळवळी माता। तेवीं निजभक्तांची अवस्था। मजही सर्वथा सहावेना ॥ ३४ ॥ काम पुरवूनि द्यावया मुक्ती। काय माझे गांठीं नाहीं शक्ती। मी भक्तकैवारी श्रीपती। त्यासी अधोगती कदा न घडे ॥ ३५ ॥ माझें नाम अवचटें आल्या अंतीं। रंक लाहे सायुज्यमुक्ती। मा माझी करितां अनन्यभक्ती। भक्तां अवगती मग कैंची ॥ ३६ ॥ माझा भक्त जयाकडे कृपें पाहे। तोही माझी भक्ति लाहे। मा मद्दका अवगती होये। हा बोल न साहे मजलागीं ॥ ३७ ॥ सोसूनियां गर्भवासासी। म्यां मुक्त केला अंबर्षी। विदारूनि हिरण्यकशिपूसी। प्रल्हादासी रक्षिलें ॥ ३८ ॥ चक्र घेऊनियां हातीं। म्यां गर्भीं रक्षिला परीक्षिती। तो मी भक्तांसी अधोगती। कदा कल्पांतीं होऊं नेदी ॥ ३९ ॥ माझिये भक्ताचेनि नांवें। तृण तेंही म्यां उद्धरावें। भक्तां केवीं अवगती पावे। जे जीवेंभावें मज भजले ॥ ६४० ॥ काया वाचा मन धन। अवंचूनि अनन्यशरण। त्यांचा योगक्षेम जाण। मी श्रीकृष्ण स्वयें सोशीं ॥ ४१ ॥ ऐसा अनन्यभक्तीचा महिमा। सांगतां उत्साह पुरुषोत्तमा। तेणे उद्धवासी लोटला प्रेमा। स्वेद रोमां रवरवित ॥ ४२ ॥ ऐकोनि भक्तीचे महिमान। देखोनि उद्धवाचें प्रेम पूर्ण। श्रीशुक सुखावला आपण। स्वानंदपूर्ण डोलत ॥ ४३ ॥ हरिखें म्हणे परीक्षिती। धन्य हरिभक्त त्रिजगतीं। ज्यांसी सर्वार्थीं मुक्ती। स्वमुखें श्रीपती बोलिला ॥ ४४ ॥ जैसें भक्तीचे महिमान। तैसेंचि उद्धवाचें प्रेम गहन। हें उद्धवाचें प्रेमलक्षण। श्रीशुक आपण सांगत ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच— स

एवमादर्शितयोगमार्गस्तदोत्तमश्लोकवचो

निशम्य ।

बद्धाऽज्जलिः प्रीत्युपरुद्धकण्ठो न किञ्चिद्दृच्छ्रुपरिष्टुताक्षः ॥ ३५ ॥

विष्टभ्य चित्तं प्रणयाववूर्णं धैर्येण राजन् बहु मन्यमानः ।

कृताऽज्जलिः प्राह यदुप्रवीरं शीर्षा स्पृशंस्तच्चरणारविन्दम् ॥ ३६ ॥

जो जानियांचा ज्ञाननिधी। जो निजबोधाचा उदधी। जो आनंदाचा क्षीराव्यधी। तो श्रीशुक स्वानंदीं तोषला बोले ॥ ४६ ॥ ऐक बापा परीक्षिती। श्रवणसांभास्यचक्रवर्ती। ज्यातें सुर नर असुर वानिती। ज्याची कीजे स्तुती महासिद्धीं ॥ ४७ ॥ ज्यातें वेद नित्य गाती। योगिवृदी वानिजे कीर्ती। तेणे श्रीकृष्णे स्तविली भक्ती। परम प्रीतीं अचुंबित ॥ ४८ ॥ अनन्यभक्तिपरतें सुख। आन नाहींच विशेष। सर्व सारांचें सार देख। मद्दक्ति चोख सुरवरादिकां ॥ ४९ ॥ भक्तियोगाचा योगमार्ग। समूल सप्रेम शुद्ध साङ्ग। स्वमुखें बोलिला श्रीरंग। तें उद्धवें चांग अवधारिलें ॥ ६५० ॥ ऐकतां भक्तीचे निरूपण। उद्धवाचें द्रवलें मन। नयनीं अश्रु आले पूर्ण। स्वानंदजीवन लोटलें ॥ ५१ ॥ शरीर जाहलें

रोमांचित। चित्त जाहलें हर्षयुक्त। तेणों कंठीं बाष्य दाटत। स्वेदकण येत सर्वार्गीं॥५२॥ प्राण पांगुळला जेथींचा तेथ। शरीर मंदमंद कांपत। नयन पुंजाळले निश्चित। अर्धोन्मीलित ते जाहले॥५३॥ औत्सुक्याचे अतिप्रीतीं। स्वानंदीं समरसे चित्तवृत्ती। उद्धवदेहाची विरतां स्थिती। प्रारब्धें निश्चितां तें राखिलें॥५४॥ जळीं नांव उलथतां पूर्ण। जेवीं दोर राखे आवरून। तेवी मावळतां उद्धवपण। प्रारब्धें जाण राखिलें॥५५॥ धैर्याचेनि अतिसामर्थ्ये। आवरूनि प्रेमाचें भरितें। मी कृतकृत्य जाहलों एथें। हेंही निश्चितें मानिलें॥५६॥ श्रीकृष्णों उद्धरिलें मातें। ऐशिया मानूनि उपकारातें। काय उतरायी होऊं मी यातें। ऐसे निजचित्तें विचारी॥५७॥ गुरुसी चिंतामणि देवों आतां। तो चिंता वाढवी चिंतिलें देतां। गुरुंनीं दिधलें अचिंत्यार्थी। तेणों उत्तीर्णता कदा न घडे॥५८॥ गुरुसी कल्पतरु देवों जातां। तो कल्पना वाढवी कल्पिलें देतां। गुरुंने दिधली निर्विकल्पता। त्यासी उत्तीर्णता तेणों नव्हिजे॥५९॥ गुरुसी देवों स्पर्शमणी। तो स्पर्शे धातु करी सुवर्णी। ब्रह्मत्व गुरुचरणस्पर्शनीं। त्यासी नव्हे उत्तीर्णी परीसही देतां॥६०॥ गुरुसी कामधेनु देऊं आणोनी। ते कामना वाढवी अर्थ देऊनी। गुरु निष्काम निर्गुणदानी। त्याचे उत्तीर्णी कामधेनु नव्हे॥६१॥ त्रिभुवनींची संपत्ति चोख। गुरुसी देतां ते मायिक। जेणों दिधली वस्तु अमायिक। त्यासी कैसेनि लोक उतरायी होती॥६२॥ देहें उतरायी होऊं गुरुसी। तंव नश्वरपण या देहासी। नश्वरे अनश्वरासी। उत्तीर्णत्वासी कदा न घडे॥६३॥ जेणों अक्षांशु दीधला आवडीं। त्यासी देऊनि फुटकी कवडी। उत्तीर्णत्वाची वाढवी गोडी। तैशी परवडी देहभाबा॥६४॥ जीवें उतरायी होऊं गुरुसी। तंव जीवत्वचि मिथ्या त्यासी। जेणों दिधलें सत्य वस्तूसी। मिथ्या देतां त्यासी लाजचि कीं॥६५॥ जेणों दिधलें अनर्थ रत्नासी। वंध्यापुत्र देवों केला त्यासी। तेवीं मिथ्यत्व जीवभावासी। उत्तीर्णत्वासी कदा न घडे॥६६॥ काया वाचा मन धन। गुरुसी अर्पितां जीवप्राण। तरी कदा नव्हिजे उत्तीर्ण। हें उद्धवें संपूर्ण जाणितलें॥६७॥ जेथें अणुमात्र नाहीं दुःख। ऐसें दिधलें निजसुख। त्या गुरुसी उतरायी देख। न होवें निःशेख शिष्यांसी॥६८॥ यालागीं मौनेचि जाण। उद्धवें घातलें लोटांगण। श्रीकृष्णाचे श्रीचरण। मस्तकीं संपूर्ण बंदिले॥६९॥ मागां श्रीकृष्णों पुशिले पहा हो। उद्धवा तुङ्गा गेला कीं शोकमोहो। तेणों उद्धवासी जाहला विस्मयो। उत्तर द्यावया ठावो न घडेचि॥७०॥ आतां बंदोनि श्रीचरण। कृतांजली धरोनि जाण। उत्तर द्यावया आपण। श्रीकृष्णवदन अवलोकी॥७१॥ जेवीं सेवितां चंद्रकर। चकोर तृप्तीचे दे छेंकर। तेवीं उद्धव कृष्णासुखें अतिनिर्भर। काय प्रत्युत्तर बोलत॥७२॥

उद्धव उवाच— विद्रावितो मोहमहान्धकारो य आश्रितो मे तव सनिधानात्।

विभावसोः किं तु समीपगस्य शीतं तमो भीः प्रभवन्त्यजाय॥३७॥

जो सकलदेवचूडामणी। जो यादवांमाजीं अग्रगणी। जो अविद्यारात्रीचा तरणी। जो शिरोमणी ब्रह्मवेत्यां॥७३॥ ऐशिया श्रीकृष्णाप्रती। स्वानंदाच्चिये निजस्फूर्ती। उद्धवें सांगतां निजस्थिती। त्यामाजीं करी स्तुती आद्यत्वें हरीची॥७४॥ मज तंव विचारितां। ब्रह्मा सर्वाचा आदिकर्ता। तोही नारायणनाभीं तत्त्वतां। होय जन्मता 'अज' नामें॥७५॥ तो तूं कमळनाभि नारायण। मायासंबलित ब्रह्म जाण। ते मायेचें तूं आद्यकारण। आद्यत्व पूर्ण तुज साजे॥७६॥ अविद्येच्या महारात्रीं। अडकलों होतों मोहअंधारीं। तेथूनि काढावया बाहेरीं। आणिकांची

थोरी चालेना ॥ ७७ ॥ तेथु तुझेनि वचनभास्करे । नासोनि शोकमोहअंधारे । मज काढिले जी बाहेरे । चमत्कारे संनिधीं तुझ्या ॥ ७८ ॥ तुझिये संनिधीपाशीं । ठाव नाहीं अविद्येसी । तेथु मोहमपता कैसी ग्रासी । हषीकेशी तुज असतां ॥ ७९ ॥ अंधारी राती अतिगहन । तेथु शीते पीडिला जो संपूर्ण । त्यासी आतुडलिया हुताशन । शीत तम जाण तत्काळ पळे ॥ ८० ॥ तो अग्नि सेवितां स्वयं सदा । शीततमांची भयबाधा । पुढती बाधों न शके कदा । तेवीं गोविंदा संनिधीं तुझ्या ॥ ८१ ॥ तेवीं शोकमोहममतेशीं । माया जन बांधे भवपाशीं । ते तुझिये संनिधीपाशीं । जाती आपेसीं हारपोनी ॥ ८२ ॥ मरणजन्मां अपाये । मागां अनेक सोशिले स्वयं । ज्यासी तुझी संनिधि होये । त्यासी ते भवभये समूल मिथ्या ॥ ८३ ॥ तुझे संनिधीपाशीं जाण । समूल मायेचें निर्दलण । तेचि अर्थीचें निरूपण । उद्धव आपण सांगत ॥ ८४ ॥

प्रत्यर्पितो मे भवतानुकम्पिना भृत्याय विज्ञानमयः प्रदीपः ।

हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं कोऽन्यत्समीयाच्छरणं त्वदीयम् ॥ ३८ ॥

तुझी संनिधिमात्र देख । समूल अज्ञानासी घातक । हेंचि मुख्यत्वे आवश्यक । भक्त सात्त्विक जाणती ॥ ८५ ॥ असो इतरांची गोष्टी । म्यांही अनुभविले निजदृष्टीं । अविद्या निरसावया सृष्टीं । सत्संगती लाठी सर्वार्थीं ॥ ८६ ॥ सत्संगाहीमार्जीं जाण । तुझी संगती अतिपावन । तुवां उद्धरावया दीनजन । हें निजात्मज्ञान प्रकाशिले ॥ ८७ ॥ माझें निमित्त करूनि जाण । उद्धरावया दीन जन । त्यांचें निरसावया अज्ञान घन । ज्ञानदीप पूर्ण प्रज्वाळिला ॥ ८८ ॥ उपदेशार्थ श्रद्धास्थिती । हेचि टवळे पैं निश्चितीं । तेथें बोधिका ज्या निजात्मयुक्ती । तेंचि टवळ्यांप्रती स्नेह पूर्ण ॥ ८९ ॥ विवेकवैराग्यधारण । हेंचि तेथील वाती जाण । तेथु प्रज्वाळिला ज्ञानघन । चित्प्रभापूर्ण महादीप ॥ ९० ॥ नैराश्य तेंचि वैराग्यधारण । तेथें प्रज्वळे ज्ञानदीप पूर्ण । आशा तेंचि मालहवण । गडद संपूर्ण पडे तेथें ॥ ९१ ॥ तो दीप कर्णद्वारां ठेविला । तंव सबाह्य प्रकाश जाहला । अज्ञानअंधार निर्दाळिला । स्वयं प्रबल्ला सद्रूपे ॥ ९२ ॥ तेणे सबाह्यसत्प्रकाशे । तुझी पदवी प्रकट दिसे । ऐसे निजरूप हषीकेशे । अनायासे मज अर्पिले ॥ ९३ ॥ तुवां अंतर्यामित्वे आपुले । स्वरूप पूर्वीच मम अर्पिले । ते तुवांच माझारीं आच्छादिले । भजन आपुले प्रकटावया ॥ ९४ ॥ तुझ्या निजभजनाचें लक्षण । सर्वभूतीं भगवद्भजन । तेणे तूं साचार संतोषोन । अर्पिलेचि ज्ञान अर्पिसी पुढती ॥ ९५ ॥ वाढवूनि निजभजन । माझें मज अर्पिसी ज्ञान । या नांव 'प्रत्यर्पण' । साधु सज्जान बोलती ॥ ९६ ॥ वाढवूनि आपुली भक्ती । माझें ज्ञान दिधले माझे हातीं । दिधले तेथु माया पुढती । विकल्पवृत्ती स्पर्शेना ॥ ९७ ॥ जे दिधली स्वरूपस्थिती । ते आच्छादेना कदा कल्पांतीं । यापरी गा श्रीपती । कृपा निश्चितीं तुवां केली ॥ ९८ ॥ यापरी तूं अतिकृपाळू । निजदासांलागीं दयाळू । त्या तुज सांडूनियां बरळू । आनासी गोवळू भजों धांवे ॥ ९९ ॥ त्यजूनि स्वामी हषीकेशु । आना भजेल तो केवळ पशु । पशुंहीमार्जीं तो रासभेशु । ज्यासी नाहीं विश्वासु हरिभजनीं ॥ १०० ॥ तुवां जनासी केला उपकारु । इंद्रियां पाटव्य ज्ञानाधिकारु । तो उपकार विसरे जो नसु । तो जाण साचारु कृतज्ञ ॥ १ ॥ जे जाणती तुझ्या उपकारातें । ते काया वाचा चित्ते वित्ते । कदा न भजती आनातें । मज निश्चितें मानिले ॥ २ ॥ मज निमित्त करूनियां जाण । जें त्वां प्रकाशिले निजात्मज्ञान । तेणे जगाचें उद्धरण । श्रवणमननकीर्तने ॥ ३ ॥ यापरी तूं कृपाळू पूर्ण । माझें छेदिले भवबंधन । तेचि अर्थीचें निरूपण । उद्धव आपण स्वयं सांगे ॥ ४ ॥

वृक्णश्च मे भुद्धः स्नेहपाशो दाशार्हवृण्यन्वकसात्वतोषु ।

प्रसारितः सृष्टिविवृद्धये त्वया स्वमायया ह्यात्मसुवांधहेतिना ॥ ३० ॥

तुवां मायेन्से सृजिले जन । ते सृष्टि व्हावया वर्धमान । स्त्री पुत्र सुहृद सज्जन । हा स्नेह संपूर्ण वादविला ॥ ५ ॥ मी जन्मलों यादवकुलांत । तेथ वृष्णि-अंधक-सात्वत । इत्यादि सुहृद समस्त । अतिस्नेहयुक्त आप्तत्वे ॥ ६ ॥ तें सुहृदस्त्रीपुत्रस्नेहबंधन । त्या स्नेहपाशाचें छेदन । माझे बाळपणीं त्वां केलें जाण । जें खेळतां तुझें ध्यान मज लागलें ॥ ७ ॥ जेवीं वोडंबरी खेळतां खेळ । मोहिनी विद्या प्रेरी प्रबळ । ते विद्येचें आवरावया बळ । शक्त केवळ खेळ खेळविता ॥ ८ ॥ तेवीं तुझी स्वमाया जाण । जे कां सदा तुज अधीन । तिचे स्नेहपाश दारुण । तेणे बांधोनि जन अतिबद्ध केले ॥ ९ ॥ ते माझे स्नेहपाश जाण । त्वां पूर्वीच छेदिले आपण । जें मज होतें बाळपण । तींचि कृपा पूर्ण पज केली ॥ १० ॥ तें भववंधछेदितें जें शस्त्र । तुवां निजयुक्तीं फोडोनि धार । सतेज करूनियां खडतर । मजलार्गीं स्वतंत्र अर्पिलें ॥ ११ ॥ येणे शस्त्रबळे मी जाण । छेदूं शकें जगाचें बंधन । एवढी मजवरी कृपा पूर्ण । केली आपण दयालुत्वे ॥ १२ ॥ संसार दुःखरूप जो का एथे । तोचि सुखरूप जाहला मातें । ऐशिये कृपेचेनि हातें । मज निश्चितें उद्धरिलें ॥ १३ ॥ मी कृतकृत्य जाहलों एथें । परी कांहींएक मागेन तूतें । ते कृपा करावीं श्रीकृष्णानाथें । म्हणोनि चरणातें लागला ॥ १४ ॥

नमोऽस्तु ते नहायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम । यथा त्वचरणाम्भोजे रतिः स्यादनपायिनी ॥ १० ॥

न घडतें घडविसी आपण । नाथिलें दाविसी विंदान । जित्या मेल्या लावूनि लान । नांदविसी संपूर्ण निजमाया ॥ १५ ॥ जे योगियांसी अतिदुस्तर । जिणे नाडिले स्वष्टा शंकर । ते माया तुझी किंकर । तूं परात्पर महायोगी ॥ १६ ॥ त्या तुझ्या कृपेस्तव जाण । मी कृतकृत्य जाहलों आपण । न देखें भवभयादि दुःखभान । स्वानंदीं निमग्न सर्वदा ॥ १७ ॥ दृश्य द्रष्टा दर्शन । नाहीं त्रिपुटी ना त्रिगुण । हारपलें मीतूंपण । स्वानंदपूर्ण निजबोधें ॥ १८ ॥ निजबोधें स्वानंदपूर्ण । हेही बोल मायिक जाण । परादिवाचां पडिलें शृन्य । यालागीं मौन वेदवादा ॥ १९ ॥ कार्य कारण कर्तव्यता । मज उरली नाहीं सर्वथा । तरी कांहींएक श्रीकृष्णानाथा । तुज मी आतां मागेन ॥ १२० ॥ जेवीं कां बाळकाचा थाया । कळवळोनि पुरवी माया । तेवीं माङ्गिया वचना यवा । श्रीकृष्णाराया अवधारीं ॥ २१ ॥ हें अंतींचें माझें मागतेपण । देवें अवधारावें सावधान । वंदूनियां श्रीकृष्णाचरण । अगम्य विंदान मागत ॥ २२ ॥ मज थोर भ्रम होता चित्तीं । गोड असेल जीवन्मुक्ती । तेथ न देखें तुझी भक्ती । कोरडी मुक्ती मज न लगे ॥ २३ ॥ सदगुरुकृपावचनोक्तीं । शिष्य तत्काळ लाहे मुक्ती । ज्यांत सदगुरुची नाहीं भक्ती । जळो ती मुक्ती मज न लगे ॥ २४ ॥ यालागीं तुज शरण । मागुतेन मी आलों जाण । सायुज्याहीबरी पूर्ण । तुझें गुरुभजन मज देई ॥ २५ ॥ मागां बहुतीं केली भक्ती । म्हणसी त्यांसी म्यां दिधली मुक्ती । परी मुक्तीवरती भक्ती । नाहीं मजप्रती मागितली ॥ २६ ॥ मागां जिंहीं जिंहीं केली भक्ती । त्यासीं त्वां ठकिलें देऊनि मुक्ती । तें ठकडेपण श्रीपती । न चले मजप्रती सर्वथा ॥ २७ ॥ ज्यांची अहंकारशून्य वृत्ती । जाहले आत्माराम सहजगती । तेही अहेतुक भक्ती करिती । ऐशी स्वरूपस्थिती पैं तुझी ॥ २८ ॥

(संमतश्लोक) — आत्मारामाश्च मुनयो निर्गन्धा अप्युरुक्तमे । कुर्वन्त्यहेतुकीं भास्त्रमित्यमृतगुणो हरिः ॥

तेथ त्वजोनियां तुझी गुरुभक्ती । मुक्ती मागणें हेचि भान्ती । असो तुझी न लगे मुक्ती । माझी

गुरुभक्ती मज देई॥ २९॥ ज्यासी आकळली निजमुक्तता। म्हणसी त्यासी भक्ती नेटवे आतां। हे मजसी बोलों नको कथा। तुझी समर्थता मी जाणे॥ ३०॥ तू न घडे तें घडविसी। न चळे तें चाळविसी। नव्हे तें तू होय करिसी। नाहीं सामर्थ्याची मर्यादा॥ ३१॥ अगप्य सामर्थ्याची गणना। बुडत्या तास्त्रिनि पाषाणां। त्यावरी तारिसी वानरसेना। सेतुबंधना श्रीरामा॥ ३२॥ केवळ जे कां वनचर। पालेखाईर वानर। चारी मुक्ती त्यांच्या किंकर। त्यांसी सुरवर वंदिती स्वयें॥ ३३॥ केवळ ज्या कां व्यभिचारिणी। शेखीं ज्या घुरटा गौळणी। पोक्ष लागे त्यांच्या चरणीं। ये ब्रह्मा लोटांगणीं चरणरजासी॥ ३४॥ तू परमात्मा परमेश्वर। हें नेणती गौळणी वानर। तरी तुझे त्यांसी भजनभात्र। फळलें साचार परब्रह्मत्वें॥ ३५॥ ऐसें अगाध तुझें भजन। अगप्य भजनाचें महिमान। भक्तीअधीन तुझें देवपण। मा मोक्षासी कोण अधिकाई॥ ३६॥ भक्तीच्या पोटीं जमली मुक्ती। वाढली मुक्ती भक्तीतें घाती। ऐसी जे कां मुक्ती मातृहंती। तिसी मी सर्वार्थी नातळें॥ ३७॥ फिटे मुक्तीचें दूषण। जेणें ते होय अतिपावन। तें मीं सांगेन विंदान। ऐक सावधान श्रीकृष्ण॥ ३८॥ जोडल्याही मुक्तपण। पज घावें तुझें गुरुभजन। तेणें मुक्तीही होय पावन। म्हणोनि लोटांगण घातलें॥ ३९॥ मस्तकीं धरिले श्रीचरण। उद्धव सर्वथा न सोडी जाण। तेणे टकच जाहला श्रीकृष्ण। त्यासी संपूर्ण तुष्टला॥ ४०॥ जाणोनि आपलें मुक्तपण। मी न सांडी तुझें निजभजन। ऐशी कृपा करीं पूर्ण। म्हणोनि श्रीचरण न सोडी॥ ४१॥ मुक्तता मानल्या संपूर्ण। तैं राहों शके सदगुरुभजन। हेंही बाधों न शके विघ्न। तैशी भक्ति निर्विघ्न मज सांग॥ ४२॥ कोटिजन्में शिणतां जाण। म्हणसी नातुडे मुक्तपण। त्या मोक्षा नांव ठेविसी 'विघ्न'। मूरखं संपूर्ण मज म्हणसी॥ ४३॥ जेणे सुटे तुझें सदगुरुभजन। तें मी मानीं परम विघ्न। तुझे भक्तिवीण मुक्तपण। अलवणी मज जाण गोविंदा॥ ४४॥ माझी न मोडे नित्यमुक्तता। अहेतुक चालवीं भक्तिपंथा। ऐसी कृपा करीं श्रीकृष्णनाथा। इणीं संकोचता मानिसी॥ ४५॥ म्हणसी म्यां दिधली नित्यमुक्ती। ते माझी मजपाशीं सिद्ध होती। 'दिधली' म्हणणे हे मिथ्या वदंती। वाऊगी ख्याती दातृत्वाची॥ ४६॥ माझी स्वतःसिद्ध नित्यमुक्तता। त्यावरी भक्ति मी मागें आतां। ते देशील तरी तू साचार दाता। उदारता या नांव॥ ४७॥ ते संतोषोनि भक्ति देतां। उल्हास न देखों तुझ्या चित्ता। थोर मांडली कृपणता। कृष्णनाथा मजलागी॥ ४८॥ जे सांडवी सदगुरुभक्ती। आम्हां न लगे तुझिया जीवन्मुक्ती। मुक्ति म्हणणे हेही भ्रांती। ऐक श्रीपती सांगेन॥ ४९॥ मुळीं मुख्यत्वें नाहीं बद्धता। तेथ कैंची काढली मुक्तता। मिथ्या मुक्ति मी नातळे सर्वथा। माझी गुरुभक्तिता मज देई॥ ५०॥ मागें ज्यांसी त्वां दिधली मुक्ति। ते ठकिले ठकिले याच रीतीं। तैसें चाळवू नको श्रीपती। मोक्षावरील भक्ती मज देई॥ ५१॥ म्हणोनि घातलें लोटांगण। धांवोनि धरिले दोनी चरण। प्रेमें वोसंडला श्रीकृष्ण। उद्धवासी संपूर्ण तुष्टला॥ ५२॥ मोक्षाहीवरील गुरुभक्ती। उद्धवें मागितली नाना युक्तीं। जे जे चालली उपपत्ती। तेणे सुखें श्रीपती सुखावला॥ ५३॥ सुखें सुखावली श्रीकृष्णपूर्ती। डोलों लागला स्वानंदस्थितीं। तेणे संतोषें भक्तिमुक्ती। उद्धवाहातीं अर्पिली॥ ५४॥ जगीं उद्धवाचें शुद्ध पुण्य। जगीं उद्धवचि धन्य धन्य। ज्यालागीं सर्वस्वें श्रीकृष्ण। मोक्षावरील गुरुभजन स्वानंदें देत॥ ५५॥ गुरु ब्रह्म दोनी अभिन्न। हेंही सदगुरु प्रबोधी पूर्ण। यालागीं मोक्षावरील गुरुभजन। नव्हे दूषण सच्छिष्या॥ ५६॥ मागिलां निजभक्ताप्रती। स्वानंदें तुष्टला श्रीपती। तिहीं मागितली निजमुक्ती। त्यांसी हे स्थिती अतवर्य॥ ५७॥ उद्धवें थोर केली ख्याती। मुक्तीचे

माथां बाइली भक्ती। अगम्य मारितली स्थिती। तेही श्रीपती अर्पित ॥ ५८ ॥ उद्धवा मुक्तीवरील जे भक्ती। ते मज अवतारांची अवतारशक्ती। येणे उत्पत्ति-स्थिति-प्रलय अंतीं। करूनि श्रीपती मी अलिप्त ॥ ५९ ॥ येणेचि कळे मी तत्त्वतां। कर्म करूनि अकर्ता। भोग भोगोनि अभोक्ता। जाण सर्वथा येणेचि योगे ॥ ६० ॥ हा योग न कळे ज्यासी। दुःखरूप संसार त्यासी। हा अखंड योग मजपाशी। मीं संसारेसीं सुखरूप ॥ ६१ ॥ हा योग सदाशिव जाणे। का प्यां जाणिजे नारायणे। इतरांचे जें जाणणे। तें अगम्यपणे रिघेना ॥ ६२ ॥ ऐसी श्रीकृष्ण सांगे गुहा गोष्टी। ते स्थिति बाणली उद्धवाचे पोटीं। दोघां निजबोधें एकगांठी। भजनकसवटी कळों सरली ॥ ६३ ॥ मुक्तीसी भक्तीची हातवटी। ते उद्धवासी कळली गोष्टी। तो उल्हास न माये पोटीं। स्वानंदपुष्टीं कोंदला ॥ ६४ ॥ जेवी बाळकाच्या थायाकारणे। माता लेवकी निजभूषणे। तेवीं उद्धवालागीं श्रीकृष्णे। अवतारस्थिति देणे निश्चित ॥ ६५ ॥ मनाचे नाइकती कान। बुद्धीचे न देखती नयन। शेखीं गगनातेही चोरून। उद्धवासी श्रीकृष्ण निजस्थिति अर्पी ॥ ६६ ॥ जे ब्रह्मवेत्यांसी नकळे। जे वेदानुवादा नाकळे। ते स्थिति उद्धवासी गोपाळे। कृपाबळे अर्पिली ॥ ६७ ॥ पूर्वीं श्रीकृष्णे पुसतां पहा हो। 'उद्धरलों' म्हणे उद्धवो। आतां मागें भजनभावो। हा गूढाभिप्रावो हरि जाणे ॥ ६८ ॥ मुक्तीवरील मागतां भक्ती। श्रीकृष्णाची अवतारशक्ती। मायानियंतृत्वाची पूर्ण स्थिति। उद्धवाचे हातीं स्वयं आली ॥ ६९ ॥ जाणोनि मायेचे मिथ्यात्वपूर्ण। तिचे प्रेरण आणि आवरण। हें मायानियंतृत्वलक्षण। उद्धवासी श्रीकृष्ण स्वयं अर्पी ॥ ७० ॥ जसें बुद्धिबळाचे पोटीं। पूर्व कर्म नसतां गांठीं। राजा प्रधान पशु प्यादा उठी। निर्धारितां दृष्टीं काष्ठ एक ॥ ७१ ॥ एकचि काष्ठ दोंही भारीं। तेथ कोण कोणाचा वैरी। वैर नसतांही झुंजारी। मारामारी अचेतनां ॥ ७२ ॥ म्हणती हस्ती घोडा प्रधान मेला। तेथ काय त्यांचा प्राण गेला। प्यादा होता तो प्रधान जाहला। तो काय पावला गजान्तलक्ष्मी ॥ ७३ ॥ जीव नसतांही निर्धारीं। मारिलें म्हणती निजगजरीं। एका जीत एका हारी। तें ज्ञान सारीं नेणतीं ॥ ७४ ॥ सारीं निमाल्या पाठीं। कोण धर्मात्मा चढे वैकुंठीं। कोण पडे नरकसंकटीं। तेवीं बद्धमुक्तगोठी समूळ मिथ्या ॥ ७५ ॥ एवं बुद्धिबळाचिये परी। ज्याची निजदृष्टि संसारीं। तोचि अवतारांचा अवतारी। जाण तो निर्धारीं भगवंत ॥ ७६ ॥ समूळ मिथ्या जाणे वेदोक्ती। समूळ मिथ्या जाणे बंधमुक्ती। हें जाणोनि आचेर जो वेदविहितीं। तेचि निजभक्ती मुक्तीवरिल ॥ ७७ ॥ करूनि संसारनिवृत्ती। बहुत पावले नित्यमुक्ती। त्यांसि हे दुर्गमभक्ती। अतकर्य स्थिती तर्केना ॥ ७८ ॥ ऐशी ज्यापाशीं माझी स्थिती। तोचि मोक्षावरील करी भक्ती। इतरांसी हे अतकर्य गती। जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७९ ॥ उद्धव पावला अगाध गती। त्यासी सर्वलोकोपकारार्थी। वांचवावया ब्रह्मशापाहातीं। उपाय श्रीपती स्वयं योजी ॥ ८० ॥ नारदासी ब्रह्मज्ञान। त्यासीही दक्षशापबंधन। एके ठारीं न राहे जाण। करी परिभ्रमण शापास्तव ॥ ८१ ॥ झालियाहीं ब्रह्मज्ञान। ब्रह्मशाप अतिदारुण। हें जाणोनियां श्रीकृष्ण। उद्धवा जाण दूरी दवडी ॥ ८२ ॥ उद्धव जन्मला यादववंशीं। यादव निमती ब्रह्मशापेण्शीं। तेथ वांचवावया उद्धवासी। बदरिकाश्रमासी स्वयं धाडी ॥ ८३ ॥ ब्रह्मशापाचेनि आधातें। यादव निमती स्वगोत्रधातें। उद्धव वांचवावया तेथें। बदरिकाश्रमातें हरि प्रेरी ॥ ८४ ॥ उद्धवासी जें झालें ज्ञान। त्याहूनि बदरिकाश्रम पावन। हें सर्वथा न घडे जाण। ब्रह्मशापाभेण पळवीत ॥ ८५ ॥ उद्धवा ऐसें अनर्थ रत्न। ज्यासी बाणली स्थिति पूर्ण। त्यासी वांचवावया श्रीकृष्ण। पाठवी आपण बदरिकाश्रम ॥ ८६ ॥

श्रीभगवानुवाच— गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो बदर्याख्यं भमाश्रमम्।

तत्र मत्पादतीर्थोदे स्नानोपस्पर्शनेः शुचिः ॥ ४१ ॥

गंभीरगिरा बोले श्रीकृष्ण। उद्धवा तुज जाहले ब्रह्मज्ञान। तुटले स्नेहपाशबंधन। तरी ममाज्ञा करीं गमन बदरिकाश्रमा ॥ ८७ ॥ त्या बदरिकाश्रमाचें पहिमान। लोकसंग्रहार्थ संपूर्ण। तरावया जडमूढ जन। स्वमुखें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ८८ ॥ तो बदरिकाश्रम माझें स्थान। तेथ नित्य माझें अनुष्ठान। तया स्थानाचें दूरदर्शन। करी निर्दल्लण कलिकल्पषा ॥ ८९ ॥ ज्या पर्वताचें स्पर्शन। मानवां करी परम पावन। जें बदरीचें नामस्मरण। विभांडी दारुण महादोषां ॥ ९० ॥ तेथेंही माझें पादोदक। अलकनंदा पवित्र देख। जिचेनि स्पर्शमात्रें लोक। होती अलांकिक पावन ॥ ९१ ॥ जेथ श्रद्धायुक्त करितां स्नान। जीवाचें तुटे भवबंधन। ज्यासी घडे आचमन। तो उद्धरे जाण पितरेंसी ॥ ९२ ॥ ऐसें बदरिकाश्रम माझें जाण। अतिशयें परम पावन। म्हणसी कैं केले त्वां तें स्थान। तरी ऐक तें कथन उद्धवा ॥ ९३ ॥ रजोगुणें सृजिले जन। ते जाहले भोगकर्मी प्रवीण। भोगासक्तीं बुडतां पूर्ण। दों रूपीं जाण मी अवतरलों ॥ ९४ ॥ तम निरसी रविचंद्र पूर्ण। तैसा मी जाहलों नरनारायण। बदरिकाचलामाजीं जाण। केला संपूर्ण नित्योदयो ॥ ९५ ॥ भञ्यपूञ्यत्वें मी नारायण। नररूपें मीचि भक्त जाण। तेथ भक्ति वैराग्य ज्ञान। म्यां आचरोन प्रकाशिलें ॥ ९६ ॥ तो बदरिकाश्रम माझें स्थान। तेथें सर्वदा मी आपण। अद्यापि करितों अनुष्ठान। भक्तिज्ञानवैराग्यें ॥ ९७ ॥ नरनारायणस्थितीं। मी अवतरलों जे पर्वतीं। तेथ तोडिले बोरीऐशी मागुती। माझी निजभक्ति फांपाइली ॥ ९८ ॥ यालागीं 'बदरिकाश्रम'। त्या स्थळासी म्यां ठेविलें नाम। तेथें फिटे भवध्रम। यापरी परम पावन तें स्थळ ॥ ९९ ॥ त्या बदरिकाश्रमाप्रती। तुवां जावें गा निश्चितीं। ऐसें उद्धवा कल्पिसी चित्तीं। मज काय तीर्थीं विवंचू ॥ १०० ॥ मोक्षाहीवरील भक्ती। तुवां अपिली माझे हातीं। तेणे मी जाहलों कृतकृत्यार्थी। म्हणसी मज तीर्थीं चाड नाहीं ॥ १ ॥ तुज माझी आज्ञा प्रमाण। अवश्य तेथें करावें गमन। मग उद्धवें धरोनियां मौन। मस्तकी वचन वंदिलें ॥ २ ॥ सद्गावें करूनि नमन। घेतां बदरिकाश्रमदर्शन। तो नर होय नारायण। एवढें महिमान त्या स्थळाचें ॥ ३ ॥ उद्धवा तुझ्या ठायीं पूर्ण ज्ञान। ज्ञान असोनि माझें भजन। तुझेनि चरणस्पर्शें जाण। होईल पावन बदरिकाश्रम ॥ ४ ॥ ऐसें ऐकोनि श्रीकृष्णवचन। उद्धवासी आलें रुदन। धांवोनि वंदिले श्रीचरण। सर्वथा गमन करीन आतां ॥ ५ ॥ ब्रह्मशापाचें निर्दल्लण। उद्धवाचें चुकवावया जाण। श्रीकृष्णें प्रबोधोनि पूर्ण। करवी गमन बदरिकाश्रम ॥ ६ ॥ उद्धव ज्ञानियाचें ज्ञानरत्न। त्यासी वांचवूनि श्रीकृष्ण। विस्तारावया निजज्ञान। करवी गमन बदरिकाश्रम ॥ ७ ॥ चुकवावया ब्रह्मशाप दारुण। उद्धवासी 'विशाळी' गमन। अन्यथा जाहलिया ब्रह्मज्ञान। कृष्ण तीर्थाटन नेमीना ॥ ८ ॥ उद्धवासी भवबंधन। बाळपणीचि नाहीं जाण। हें जाणोनियां श्रीकृष्ण। ब्रह्मशापभेण तीर्थीं धाडी ॥ ९ ॥ तीर्थयात्रेचा अभिप्रावो। हाचि निश्चितें निजभावो। जाणोनि देवाधिदेवो। मोकली उद्धवो बदरिकाश्रम ॥ १० ॥ उद्धवा तुज गेलिया तेथ। थोर लोकोपकार होईल सत्य। तुझेनि धर्में निश्चित। दीन समस्त उद्धरती ॥ ११ ॥ म्हणसी पावल्या तें तीर्थ। म्यां कैसें वसावें तेथ। तेही अर्थीं लोकहितार्थ। तुज इत्यर्थ सांगेन ॥ १२ ॥ उद्धवा तुझें जें आचरण। तोचि जनांसी उपदेश जाण। यालागीं वैराग्य-भक्ति-ज्ञान। स्वधर्मचरण सांझूं नको ॥ १३ ॥ त्रिभुवनामाजीं सर्वथा। उद्धवा मज नाहीं कर्तव्यता। तोही मी लोकसंग्रहार्थी।

होय वर्तता निजधर्मी ॥ १४ ॥ तू ऐसें म्हणसी आतां। 'त्रैलोक्य असे तुङ्या माथां। यालागीं लोकसंग्रहार्था। तू होसी वर्तता स्वधर्मकर्मी' ॥ १५ ॥ मी निजधामा जातों आपण। यालागीं माझी स्थिती पूर्ण। ते पूर्णता तुज म्यां अर्पिली जाण। लोकसंग्रहार्थ पूर्ण तू विरक्त होई ॥ १६ ॥ अभेदभक्ती वैराग्य ज्ञान। स्वयें आचरोनि आपण। देखीं लावावे इतर जन। 'लोकसंग्रह' जाण या नांव ॥ १७ ॥

(संमतश्लोक-भगवद्गीता) न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानं कर्मसङ्क्रिनाम् ।

जोपयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ (अ. ३ श्लोक २६) *

उद्धवा माझिये ज्ञानप्राप्ती। तू वंद्य जाहलासी त्रिजगर्तीं। तुङ्गी जे आचरती स्थिती। तेचि लोकीं समस्तीं करिजेल ॥ १८ ॥ आतां तुङ्गेनि मिसें जाण। साडेतीं श्लोकींचें निरूपण। लोकसंग्रहार्थ सांगेन। तैसेंचि वर्तन करावें तुवां ॥ १९ ॥ तुज पावलिया बदरिकाश्रमातें। तेथ विद्यमान बहुत तीर्थे। परी अलकनंदा मुख्य तेथे। जे नाशी दोषांते दर्शनमात्रे ॥ २० ॥

ईक्षयालकनन्दादा विधुताशेषकल्मयः। वसानो वल्कलान्यङ्गं कन्यभुक् मुखनिःसृहः ॥ ४२ ॥

करूनि अलकनंदेचें स्नान। करावें विधुक्त तीर्थविधान। मग तेथें वसावें आपण। वसते लक्षण तें एक ॥ २१ ॥ त्यजूनि वस्त्रें आपण। करावीं वल्कलें परिधान। करूनि वनफलें भोजन। रहावें आपण अनुद्वेग ॥ २२ ॥ आपुली पूर्ण निःस्पृहता। दावावी लोकसंग्रहार्था। निजसुखें तुज तेथे असतां। दुंद्वसहिष्णुता दावावी ॥ २३ ॥

तितिथुद्धन्दमात्राणां सुशीलः संयतेन्द्रियः। शान्तः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंग्रुतः ॥ ४३ ॥

तू ज्ञानविज्ञानसंपन्न। तुज दुंद्वाधा न बाधी जाण। तरी दुंद्वसहिष्णुता पूर्ण। दावावी आपण लोकहितार्था ॥ २४ ॥ तुज नाहीं विषयासक्तता। तरी नेमावें इंद्रियार्था। प्रकट करावी सुशीलता। निजशांतता दावावी ॥ २५ ॥ निजबुद्धीचें समाधान। सहजे प्रकटवावें आपण। मजपासूनि जें प्राप्त ज्ञान। त्याचें अनुसंधान दावावें ॥ २६ ॥

मनोऽनुशिक्षितं यते विविक्तमनुभावयन्। मव्यावेशितवाकूचितो मदर्मनिरतो भव ।

या स्थितीं तुज असतां जाण। बहुसाल तुज येतील शरण। तू पावलासि माझें ज्ञान। हें सर्वहीं जन जाणती ॥ २७ ॥ पावोनियां ब्रह्मज्ञान। स्वयें उद्धरला आपण। न करीचि दीनोद्धारण। हें भेडपण ज्ञात्याचें ॥ २८ ॥ एक पावोनि ब्रह्मज्ञान। शिष्य उपदेशी आपण। बोध न करवे परिपूर्ण। ते निष्ठा हीन निर्वीर्य ॥ २९ ॥ शिष्य बोधेंकीण चरफडी। गुरु गुरुपणें बडवडी। घरींच्या घरीं चुकामुकी गाढी। हे बोधपरवडी अबद्ध ॥ ३० ॥ परचित्तप्रबोधकवृत्ती। हे सामान्य नक्हे स्थिती। ब्रह्मज्ञानाची पूर्ण निष्पत्ती। या नांव निश्चितीं उद्धवा ॥ ३१ ॥ स्वयें तरोनि जनां तारी। हे ज्ञानाची अगाध थोरी। ते म्यां दिधलीं तुङ्या करीं। जन उद्धरीं उद्धवा ॥ ३२ ॥ शिष्यसुक्षेत्रीं ब्रह्मज्ञान। ज्याचें नक्हे वर्धमान। तंबवरी नाहीं पूर्णपण। उद्धवा जाण निश्चित ॥ ३३ ॥ जेवीं पिकलिया वृक्षाप्रती। पक्षीं तुटले स्वयें येती। तेवीं निडारली ब्रह्मस्थिती। तेथ शिष्य पावती स्वानंद ॥ ३४ ॥ बोलें उपदेशितीं ब्रह्मज्ञान। बोध नक्हे तें निर्वीर्य जाण। तें तू म्हणसी कायसेन। एक सांगेन उद्धवा ॥ ३५ ॥ अनुभवा आलें ब्रह्मज्ञान। तेणे अंगीं ये जाणपण। तेथ संचरे ज्ञानाभिमान। तेणे वीर्य क्षीण ज्ञानाचें ॥ ३६ ॥ जंब जंब ज्ञाता निरहंकार। तंब तंब ज्ञानासी वीर्य थोर। त्याची होतां

* हा श्लोक पैठणच्या प्रतींत असून ह्याच्या टीकेची ओँवी नाही.

कृपामात्र। बोध साचार सच्छिद्यासी॥ ३७॥ तुज फावलें माझें ज्ञान। उपदेशिसी शिष्यजन। ते तुज देतील सन्मान। तरी तू ज्ञानाभिमान धरू नको॥ ३८॥ शिष्य देतील सन्मान। तो 'नेघे' म्हणतां अपक्वपण। घेतां आला ज्ञानाभिमान। हेही विज्ञ ज्ञात्यासी॥ ३९॥ शिष्य देतील सन्मान। तो अनुद्वेगें द्यावा आपण। परी न धरावा ज्ञानाभिमान। हें मुख्य लक्षण ज्ञात्याचें॥ ४०॥ तुज माझ्या ज्ञानाची पूर्ण प्राप्ती। तेचि एकांतीं लोकांतीं। नित्य निरभिमानस्थिती। स्वानंदस्फूर्तीं सर्वदा॥ ४१॥ तेचि निरभिमान स्थिती। उपदेशीं शिष्यांप्रती। निरभिमानापरती। दशा त्रिजगतीं असेना॥ ४२॥ तेचि उपदेशलक्षण। वाचेसी माझें नामकीर्तन। शरीरीं माझें नित्य भजन। मद्रूपीं मन निमग्न सदा॥ ४३॥ ज्ञाता म्हणतां न धरी श्लाघ। मूर्ख म्हणतां न यावा राग। स्वयें रहावें अनुद्वेग। हे दशा चांग ज्ञात्याची॥ ४४॥ एवं नित्य निरभिमान। भक्तियुक्त वैराग्य ज्ञान। स्वयें आचरोनि आपण। शिष्यसज्जन उपदेशिजे॥ ४५॥ तुज जे शिष्य येती शरण। ते नीच न म्हणावे आपण। हें गुरुत्वाचें पूर्णपण। शिष्यही पूर्ण पूर्णत्वें देखें॥ ४६॥ सदगुरुसी सर्वा भूतीं। सर्वदा ब्रह्मप्रतीती। तेथ शिष्याचिये भूतव्यक्तीं। काय ब्रह्मस्थिती पळाली॥ ४७॥ यालागीं शिष्यीं नीचपण। सर्वथा न देखावें आपण। शिष्य देखावा ब्रह्म पूर्ण। हें मुख्य लक्षण गुरुत्वाचें॥ ४८॥ जेवीं तानयालागीं माता। तेवीं शिष्याचिया निजस्वार्था। गुरुसी कळवळा तत्त्वतां। शुद्ध 'सदगुरुता' या नांव॥ ४९॥ शिष्यलक्षणप्रकार। मागां सांगितला विचार। तो जेथ देखसी अधिकार। तेथ साचार उपदेशीं॥ ५०॥ तुज जें शिकविलें प्रस्तुत। तें शिष्योपदेशसंग्रहार्थ। तू ठायींचा गुणातीत। तुज हें समस्त स्पर्शेना॥ ५१॥

अतिक्रम्य गतीस्तिसो माषेत्रसि ततः परम्॥ ४४॥

यापरी ज्ञान उपदेशितां। तुझी न मोडे गुणातीतता। ज्यांसी उपदेशिसी तत्त्वतां। तेही त्रिगुणावस्था जिंकिती॥ ५२॥ पूर्वोक्त उपदेशयुक्तीं। जे शिष्य सर्वदा वर्तती। ते त्रिगुणांची त्रिविध वृत्ती। अतिक्रमिती गुरुकृपां॥ ५३॥ त्रिगुणांचें त्रिविधपण। दृश्य द्रष्टा आणि दर्शन। जागृति सुषुप्ति आणि स्वप्न। ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान साक्षेपें॥ ५४॥ कार्य कारण आणि कर्ता। भोज्य भोजन आणि भोक्ता। शत्रु मित्र उदासीनता। या त्रिगुणावस्था बाधक॥ ५५॥ तेथ येणे उपदेशें जाण। सच्छिद्य करूनि माझें भजन। त्रिगुणत्रिपुटी निर्दलून। माझें स्वरूप पूर्ण स्वयें होती॥ ५६॥ माडिया स्वरूपाप्रती। नाहीं गुण ना गुणवृत्ती। भक्त मद्भावें गुणातीतीं। सहज पावती स्वानंद॥ ५७॥ ऐसा आज्ञापिला उद्धवो। त्याचे अवस्थेचा अभिप्रावो। परीक्षितीप्रती पहा हो। स्वयें शुकदेवो सांगत॥ ५८॥

श्रीशुक उवाच— स एवमुक्तो हरिमेधसोऽद्वः प्रदक्षिणं तं परिसुत्य यादयोः।

शिरो निधायाश्रुकलाभिराद्धधीन्यषिङ्चदद्वद्वपरोऽप्यपक्रमे॥ ४५॥

जो निजमोक्षें नित्य निष्काम। जेणे अनुभविलें परब्रह्म। त्या श्रीशुकासी अतिसंभ्रम। उद्धवाचें प्रेम वणाविया॥ ५९॥ तो शुक म्हणे परीक्षिती। उद्धव आज्ञापिला श्रीपती। त्याच्या प्रेमाची अद्भुत स्थिती। ते मी तुजप्रती सांगेन॥ ६०॥ उद्धव जरी जाहला गुणातीत। तरी गुरुचरणां प्रेम अद्भुत। ज्यासी सदगुरु श्रीकृष्णनाथ। मूर्तिमंत परब्रह्म॥ ६१॥ त्यजू न शके हरिपदा। हरीचे ठायीं पूर्ण श्रद्धा। यालागीं जाण 'हरिमेधा'। बोलिजे प्रबुद्धा उद्धवातें॥ ६२॥ जो आवडीं करी हरीचें ध्यान। त्याचे ध्यानेसीं हरि हरी मन। जो विवंची श्रीकृष्ण समाधान।

त्याचे बुद्धीचें हरण हरि करी ॥ ६३ ॥ जो करी हरिचिंतन। त्याचे चिन्ताचें हरि करी हरण। जो करी हरीचें स्मरण। त्याचा संसार संपूर्ण हरि हरी ॥ ६४ ॥ ऐशिया हरीच्या ठायीं सर्वदा। पावलियाही मुक्तिपदा। उद्धवाची सप्रेम श्रद्धा। यालागीं 'हरिमेधा' त्यासी महणती ॥ ६५ ॥ जे पावले गुणातीतीं। त्यांसीही आवडे ज्याची भक्ती। तेणे श्रीकृष्णां उद्धवाप्रती। प्रयाण निश्चितीं नेमिले ॥ ६६ ॥ दूरी प्रयाण बदरिकाश्रम। मागुता न भेटे पुरुषोत्तम। तो प्रयाणकाळउपक्रम। जाहला सप्रेम उद्धवासी ॥ ६७ ॥ सर्वदा सुखदुःखातीत। उद्धव जाहलासे निश्चित। तोही प्रयाणकाळीं प्रेमयुक्त। प्रदक्षिणा करीत श्रीकृष्णासी ॥ ६८ ॥ चरणीं मस्तक ठेवितां जाण। आनंदाश्रु लोटले नयन। तेणे श्रीकृष्णाचें चरणक्षाळण। जाहलें संपूर्ण पदद्वया ॥ ६९ ॥

सुदुस्त्यजस्नेहवियोगकातरो न शब्दवंस्तं परिहातुमातुरः ।
कृच्छ्रं यदौ मृधनि भर्तृपादुके विभ्रनमस्कृत्य यदौ पुनः पुनः ॥ ४६ ॥

आणिकांचा स्नेह अतिबाधक। त्यातें सांडवी वेदविवेक। तैसा कृष्णास्नेह नव्हे देख। तो सुखदायक स्नेहाळू ॥ ८७० ॥ उद्धवासी स्वाभाविक। गुरु परब्रह्म दोनी एक। इतरांसी भावनात्मक। उद्धवासी देख स्वतःसिद्ध ॥ ७१ ॥ ऐसा श्रीकृष्णास्नेहां आवश्यक। उद्धवासी सुखदायक। त्या श्रीकृष्णासी सांडितां देख। आत्यंतिक विक्षळ ॥ ७२ ॥ निःशेष निमाली विषयावस्था। जरी वृक्ष जाहली पतिव्रता। तरी त्यागावा निजभर्ता। हें तिशीं सर्वथा नावडे ॥ ७३ ॥ तेवीं अनुभवूनि परमार्था। उद्धव पावला जीवन्मुक्तता। तरी सदगुरु श्रीकृष्ण त्यागितां। अतिविक्षळता गुरुप्रेमें ॥ ७४ ॥ स्नेहें द्वेषें सकामेंसीं। जे जे वेधले श्रीकृष्णासी। ते ते पावले परमानंदासी। त्या श्रीकृष्णासी त्यजी कोण ॥ ७५ ॥

(संपत श्लोक) कामं क्रोधं भवं स्नेहमेवं साहदभेव च ।

नित्यं हरौ विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ (दशमस्कंध पूर्वार्ध, अ० २९ श्लो० १५)

अविधीं रातलीं श्रीकृष्णासी। तीं वंद्य जाहलीं ब्रह्मादिकांसी। मा उद्धव विकला गुरुप्रेमांसी। केवीं श्रीकृष्णासी त्यजील ॥ ७६ ॥ ज्यासी परब्रह्मत्वे गुरुभक्ती। त्यासी तृणप्राय जीवन्मुक्ती। जाहलीही मुक्ती उपेक्षिती। विकिले गुरुभक्तीं अनन्यत्वे ॥ ७७ ॥ उलंघं नये सदगुरुवचन। करावे बदरिकाश्रमीं गमन। श्रीकृष्णप्रेमा पढिये पूर्ण। तो सर्वथा जाण निघों नेदी ॥ ७८ ॥ ऐसें उभयतां अतिसंकट। उद्धवासी वोढवलें दुर्घट। श्रीकृष्णप्रेमें उतटे पोट। न देखे वाट बदरीची ॥ ७९ ॥ त्यागोनि जावें जरी कृष्णानाथा। तरी हा निजधामा जाईल आतां। मग मी न देखें मागुता। यालागीं अवस्था अनावर ॥ ८० ॥ नवजलदघनतनु। श्याम राजीवलोचनु। आनंदविग्रही श्रीकृष्ण। ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ८१ ॥ मुकुट कुंडलें मेखळा। तिलक रेखिला पिंवळा। पदक एकावळी गळां। कंठीं तेजागळा कौस्तुभ ॥ ८२ ॥ वांकीअंदुवांचा गजर। चरणीं गर्जत तोडर। विद्युत्प्राय पीतांबर। तेणे शार्ङ्गधर शोभत ॥ ८३ ॥ कांसे विराजे सोनसळा। आपाद रुळे वनमाळा। घवघवीत घनसांवळा। देखतां डोळां मन निवे ॥ ८४ ॥ ऐसें श्रीकृष्णादर्शन। पुढती न देखें मी आपण। यालागीं उद्धव जाण। प्रेमें संपूर्ण विक्षळ ॥ ८५ ॥ उद्धव पावला ब्रह्म पूर्ण। त्यासी सगुणाची अवस्था कोण। तरी श्रीकृष्णप्रभा प्रकाशे चिद्धन। आत्मवस्तु संपूर्ण श्रीकृष्ण ॥ ८६ ॥ घृत थिजलें कां विघुरलें। परी घृतपणा नाहीं मुकलें। तेवीं सगुणनिर्गुणत्वे मुसावलें। परब्रह्म संचलें श्रीकृष्ण ॥ ८७ ॥ त्याज्य सगुण पूज्य निर्गुण। हेही दशा आरती जाण। ज्यासी ब्रह्मरूप तृणपाषाण। त्यासी त्याज्य सगुण

कदा नहे ॥ ८८ ॥ एवं सगुण आणि निर्गुण । उद्धवासी समसमान । गुरुत्वे कृष्णों प्रेम गहन । तो त्यागितां पूर्ण विवृळता ॥ ८९ ॥ परी आज्ञा नुल्लंघवे सर्वथा । म्हणोनि निघावे बदरीतीर्थी । तंव श्रीकृष्णासी सांडूनि जातां । परमावस्था उद्धवीं ॥ ९० ॥ उद्धव प्रयाणअवसरीं । लोळणी घाली पायांवरी । चरण आलिंगुनी हृदयीं धरी । तरी जावया दूरी धीर नहे ॥ ९१ ॥ मज एथोनि गेलिया आतां । मागुती न देखें श्रीकृष्णानाथा । तेणे अनिवार अवस्था । पाऊल सर्वथा न घालवे ॥ ९२ ॥ मी निवालों कृष्णचरणामृतीं । मज चाड नाहीं महातीर्थी । त्याही मज अदृष्टगर्तीं । अंतीं श्रीपति त्यागवी ॥ ९३ ॥ सप्रेम चलचलां कांपत । कंठ जाहला सदगदित । बाष्ये क्षणक्षणां स्फुंदत । स्वेदरोमांचित उद्धव ॥ ९४ ॥ गमनालागीं अतिउद्यत । पायां लागोनि पन्हा जात । सवेंचि येऊनि पायां लागत । विगुंतले चित्त हरिप्रेमीं ॥ ९५ ॥ पुढती नमन पुढती गमन । पुढती घाली लोटांगण । पुढती वंदी श्रीकृष्णचरण । सर्वथा जाण निघवेना ॥ ९६ ॥ देखोनि उद्धवाचा भावो । परमांनदें तुष्टला देवो । यासी माझ्या ठायीं अतिस्नेहो । गुरुत्वे पहा हो अनन्य ॥ ९७ ॥ कृपा उपजली यदुनायका । आपुले चरणींच्या पादुका । उद्धवासी दिधल्या देखा । तेणे निजपस्तका ठेविल्या ॥ ९८ ॥ पादुका ठेवितांचि शिरीं । मी जातों कृष्णापासूनि दूरी । हें नाठवे उद्धवाअंतरीं । ऐशियापरी प्रबोधिला ॥ ९९ ॥ पादुका ठेवितांचि माथां । स्वये उपशमे अवस्था । नमस्कारोनि श्रीकृष्णानाथा । होय निघता तदाज्ञा ॥ १०० ॥ त्रिवार करोनि प्रदक्षिणा । अवलोकूनि श्रीकृष्णावदना । नमस्कारोनि श्रीचरणा । उद्धव कृष्णाज्ञा निघाला ॥ १ ॥ तृतीयस्कंधींचे निरूपण । उद्धवासी विदुरदर्शन । दोघां पडिले आलिंगन । कुशल संपूर्ण पूशिले ॥ २ ॥ तेथ सांगतां कृष्णानिधन । उद्धव नवेचि दीनवदन । तें विदुरासी कळले चिह्न । हा ब्रह्मज्ञान पावला ॥ ३ ॥ मरता गुरु रडता चेला । दोंहीचा बोध वायां गेला । साच मानी जो या बोला । तोही ठकला निश्चित ॥ ४ ॥ यासी तुष्टली श्रीकृष्णकृपामृतीं । निमाली मोहममतावृत्ती । पावला परमांनदप्राप्ती । स्वानंदस्थिरीं इुल्लत ॥ ५ ॥ शब्दा नातळोनि बोल बोले । पृथ्वी नातळोनि सहजे चाले । असोनि नामरूपमेळे । नामरूपा नातळे हा एक ॥ ६ ॥ हा रसनेवीण सुरस चाखे । डोळ्यांवीण आपणीं देखे । इंद्रियावीण सोलींव सुखें । निजात्मतोखें हा भोगी ॥ ७ ॥ निर्विकल्पनिजबोधेंसीं । त्यावरी भक्तिज्ञानवैराग्येंसीं । स्थिती देखोनि उद्धवापाशीं । विदुर मानसीं निवाला ॥ ८ ॥ मग तो विनवी उद्धवासी । तुज तुष्टला हृषीकेशी । तूं पावलासि ब्रह्मज्ञानासी । तें मज उपदेशीं सभागया ॥ ९ ॥ उद्धव म्हणे तुझें भाग्य धन्य । तुज अंतीं स्मरला श्रीकृष्ण । तुज सांगावया ब्रह्मज्ञान । मैत्रेयासी जाण आज्ञापिले ॥ १० ॥ कृष्ण मज जरी आज्ञा देता । तरी मी तल्काळ बोध करितों तत्त्वतां । तुज सदगुरु परमार्थी । जाण सर्वथा मैत्रेय ॥ ११ ॥ ऐकतां उद्धवाचें वचन । विदुर प्रेमें गहिंवरला पूर्ण । काय बोलिला आपण । सावधान अवधारा ॥ १२ ॥ हें तृतीयस्कंधींचे निरूपण । प्रसंगे एथे आले जाण । विदुर बोलिला अतिगहन । तेंचि वचन अवधारा ॥ १३ ॥

(संभत श्लोक) — क्वाहं कीटकवत्तुच्छः क्वच कारुण्यवारिधिः । तेनाहं स्मारितोऽस्यद्य मुभुषः केशवं यथा ॥ १ ॥

विदुर म्हणे मी पशक । रंकांमाजीं अतिरंक । त्या मज स्मरे यदुनायक । कृपा अलोलिक दासांची ॥ १४ ॥ नाठवीच देवकीवसुदेवांसी । नाठवीच बळिभद्रपांडवांसी । ते आठवी मज दासीपुत्रासी । हृषीकेशी कृपाळू ॥ १५ ॥ जेवीं मरता स्मरे नारायण । तेवीं अंतीं मज स्मरला कृष्ण । यापरी भक्तप्रतिपाळू जाण । कृपासिंधु पूर्ण श्रीकृष्ण ॥ १६ ॥ आशंका ॥ द्वारकेसी असतां

श्रीकृष्ण । तेंचि उद्धवें केलें गमन । त्यासी प्रभासीचें कृष्णानिधन । महणाल संपूर्ण अदृश्य ॥ १७ ॥
 तरी उद्धवविदुरसंवादखूण । येचि अर्थीचें निरूपण । समूल सांगेन कथन । तें सावधान अवधारा ॥ १८ ॥
 उद्धव जाता मार्गी आपण । अवचिर्तीं जाहली आठवण । न पाहतां कृष्णानिधन । मी कां गमन
 करितों हें ॥ १९ ॥ श्रीकृष्णाचरित्र अतिगोड । तें सांडूनि तीर्थीं काय चाड । ऐसा विचार करूनि
 दृढ । श्रद्धेने प्रौढ श्रद्धाळू ॥ २० ॥ परतोनि कृष्णापाशीं जातां । तो मज राहों नेदी सर्वथा । कृष्णामागे
 कळों नेदितां । आला मागुता प्रभासेंसी ॥ २१ ॥ तेथेंही राहोनियां गुप्त । पाहों लागला श्रीकृष्णाचरित ।
 तंब यादवकुळाचा घात । देखिला समस्त उद्धवें ॥ २२ ॥ कुळ निर्दूनि एकला । कृष्ण अश्वत्थातळीं
 बैसला । तेथ जराव्याधें बाण विंधिला । चरणीं लागला मृगर्णका ॥ २३ ॥ चरणीं लागतांचि घावो ।
 थोर मुखें मुखावला देवो । कृतकार्य जाहलें निःसंदेहो । निजधामा पहा हो जावया ॥ २४ ॥ बाण
 लागतां भलतेयांसी । घायें होती कासाविशी । ते दशा नाहीं श्रीकृष्णासी । देहत्व त्यासी अतिमिथ्या ॥ २५ ॥
 जेवीं घाव लागतां छायेसी । पुरुष नव्हे कासाविशी । तेवीं व्याधें विंधितां बाणेंसी । ग्लानी कृष्णासी
 असेना ॥ २६ ॥ ते संधीं मैत्रेय आला । त्यासी ज्ञानोपदेश केला । ते काळीं विदुर आठवला । कृपा
 कळवळला श्रीकृष्ण ॥ २७ ॥ आजी येथें विदुर असता । तरी मी ब्रह्मज्ञान उपदेशितों सर्वथा । मैत्रेया
 तुज सांगतों आतां । त्यासी तूं तत्त्वतां उपदेशीं ॥ २८ ॥ पावोनि कृष्णागुह्यज्ञान । मैत्रेयासी परम
 समाधान । म्हणे कलियुग धन्य धन्य । ब्रह्मवादी जन बहुसाल होती ॥ २९ ॥

"सर्वे ब्रह्म वदिष्यन्ति सम्प्राप्ते च कलौ युगे । नैव तिष्ठन्ति मैत्रेय शिश्नोदरपरायणाः" ॥ २ ॥

वादकत्वें कलियुगाप्रती । बहुसाल ब्रह्मवादी होती । परी न राहती ब्रह्मस्थितीं । जाण निश्चितीं
 मैत्रेया ॥ ३० ॥ वदूनियां ब्रह्मज्ञान । होती शिश्नोदरपरायण । जिह्वा शिश्न जो आवरी संपूर्ण । त्यासीच
 ब्रह्मज्ञान कलियुगी ॥ ३१ ॥ ऐकोनि मैत्रेयसंवादासी । उद्धव आला श्रीकृष्णापाशी । प्रदक्षिणा करूनि
 त्यासी । मग पायांसी लागला ॥ ३२ ॥ ऐकून मैत्रेयाचें ज्ञान । देखोनि कृष्णाचें निर्याण । उद्धव
 निधाला आपण । तें ऐक लक्षण परीक्षिती ॥ ३३ ॥

ततस्तमनहंदि सन्निवेश्य गतो महाभागवतो विशालाम् ।

यथोपदिष्टां जगदेकबन्धुना तपः समास्थाय हरेरगाद गतिम् ॥ ४७ ॥

जगाचे विश्रामधाम । जो पुरुषांमार्जीं पुरुषोत्तम । तो हृदयीं धरोनि आत्माराम । उद्धव सप्रेम
 निधाला ॥ ३४ ॥ कृष्णाची पूर्णस्थिती । हृदयीं धरोनि सुनिश्चिती । उद्धव विशालतीर्थाप्रती । स्वानंदस्थितीं
 निधाला ॥ ३५ ॥ उद्धव स्वानंदस्थितिपूर्ण । जेथें जेथें करी गमन । ते ते लोक होती पावन ।
 भक्तिज्ञानवैराग्ये ॥ ३६ ॥ जैसजैसी विवेकविरक्ती । तैसतैसी बोधकशक्ती । उपदेशित ज्ञानभक्ती ।
 चालिला त्रिजगती उद्धरित ॥ ३७ ॥ ज्यांसी उद्धवासी जाहली भेटी । त्यांसी हरिभजनीं पडे मिठी ।
 भवभय पडों नेदी दृष्टीं । बोधक जगजेठी उद्धव ॥ ३८ ॥ जे जे भगवद्भक्ति करित । ते ते 'भागवत'
 म्हणिजेत । मुक्तीहीवरी भजनयुक्त । महाभागवत उद्धव ॥ ३९ ॥ उद्धवें आदरिली जे भक्ती । तिची
 किंकर नित्यमुक्ती । यालागीं 'महाभागवत' स्थिती । बोलिजे निश्चितीं उद्धवा ॥ ४० ॥ निजशांतता
 अतिनिर्मल । आत्मानुभवें अतिप्रांजल । मोक्षाहीवरी भजनशील । भक्त विशाळ उद्धव ॥ ४१ ॥ ऐशी
 उद्धवाची विशाळता । तोही पावला विशालतीर्था । 'विशाल' म्हणावयाची कथा । ऐक आतां
 सांगेन ॥ ४२ ॥ जेथ श्रद्धामात्रें चित्तशुद्धी । स्मरणमात्रें निर्विकल्प बुद्धी । 'नारायण' नामे मोक्षसिद्धी ।

'विशाल' या विधीं बदरिकाश्रम ॥ ४३ ॥ जेथे जनहितार्थ नारायण। अद्यापि करितो अनुष्ठान। मोक्षमार्गीं कृपा पूर्ण। यापरी विशालपण बदरिकाश्रमातें ॥ ४४ ॥ जेथे अल्प तपें फळ प्रबळ। अल्पध्यानें आकळे सकळ। अल्प विरक्तीं मोक्ष केवळ। ऐसा फळोनि विशाल बदरिकाश्रम ॥ ४५ ॥ जो अंतर्यामीं गोविदु। जो जगाचा सुहृद बंधु। जो आत्माराम प्रसिद्धु। ज्याचेनि निजबोधु उद्धवा ॥ ४६ ॥ जैसा कृष्णे केला उपदेशु। तैसा बदरिकाश्रमीं रहिवासु। उद्धवे केला निजवासु। तोचि जनांसी विश्वासु परमार्थनिष्ठे ॥ ४७ ॥ जैसी उद्धवाची स्थिती गती। जैशी उद्धवाची ज्ञानभक्ती। जैशी उद्धवाची विरक्ती। तोचि जनांप्रती उपदेश ॥ ४८ ॥ जेथें गुरुसी विषयासक्ती। तेथें शिष्यासी कैंची विरक्ती। जेथे गुरुसी अधर्मप्रवृत्ती। तेथे शिष्यासी निवृत्ति कदा न घडे ॥ ४९ ॥ यालागीं उद्धवाचें आचरित। तेंचि आचरती जन समस्त। एवं परोपकारार्थ। उद्धव विरक्त बदरिकाश्रमीं ॥ ५० ॥ जैसें शिकवूनि गेला श्रीकृष्णनाथ। तैसेंचि उद्धव आचरत। त्याचेनि धर्मे जन समस्त। जाहले विरक्त परमार्थी ॥ ५१ ॥ परब्रह्माची निजप्राप्ती। दृढ करूनि गेला श्रीपती। तेचि उद्धवासी ब्रह्मस्थिती। अहोरातीं अखंड ॥ ५२ ॥ बैसतां घालूनि आसन। का करितां गमनागमन। उद्धवाचें ब्रह्मपण। सर्वथा जाण मोडेना ॥ ५३ ॥ विरक्ती आणि भोगासक्ती। दोनी देहावरी दिसती। या दोंहीहूनि परती। परब्रह्मस्थिती उद्धवीं ॥ ५४ ॥ विरक्तीमाजीं नव्हे विरक्त। भोगीं नव्हे भोगासक्त। या दोंहीहून अतीत। ब्रह्म सदोदित उद्धव ॥ ५५ ॥ तेथे प्रारब्धक्षयें जाण। त्या देहासी येतां मरण। उद्धव ब्रह्मीं ब्रह्म पूर्ण। जन्ममरण तो नेणे ॥ ५६ ॥ देहींचा देहात्मभावो। निर्दळूनि निःसंदेहो। उद्धवासी ब्रह्मानुभवो। श्रीकृष्णे पहा हो दृढ केला ॥ ५७ ॥ ऐशिया उद्धवासी देहांतीं। 'विदेहकैवल्या' ची प्राप्ती। म्हणाणे हें परीक्षिती। दृढ भ्रांती वकल्याची ॥ ५८ ॥ घडितां मोडितां कांकण। घडमोडी नेणे सुवर्ण। तेवीं देहासीच जन्ममरण। उद्धव परिपूर्ण परब्रह्म ॥ ५९ ॥ उद्धवासी देहीं वर्ततां। तो नित्य मुक्त विदेहता। त्यासी देहांतीं विदेहकैवल्यता। हे समूळ वार्ता लौकिक ॥ ६० ॥ देह राहो अथवा जावो। हा ज्ञात्यासी नाहीं संदेहो। त्यासी निजात्मता ब्रह्मभावो। अखंड पहा हो अनुस्यूत ॥ ६१ ॥ देहासी दैव वर्तवी जाण। देहासी दैव आणी मरण। ज्ञाता ब्रह्मीं ब्रह्म पूर्ण। जन्म मरण तो नेणे ॥ ६२ ॥ देह असो किंवा जावो। आम्ही परब्रह्मचि आहों। दोरीं सापपण वावो। दोरेंचि पहा हो जेवीं होय ॥ ६३ ॥ जेथे मृगजळ आटले। तेथें म्हणावें कोरडे जाहले। जेव्हां होतें पूर्ण भरले। तेव्हांही ओले असेना ॥ ६४ ॥ तेवीं देहाची वर्तती स्थिती। समूळ मिथ्या प्रतीती। त्या देहाचे देहांती। विदेहकैवल्यप्राप्ती नवी न घडे ॥ ६५ ॥ यापरी बदरिकाश्रमाप्रती। उद्धवे बहुकाळ करूनि वसती। त्याचि निजदेहाचे अंतीं। भगवद्गती पावला ॥ ६६ ॥ 'पावला' हेही वदंती। लौकिक जाण परीक्षिती। तो परब्रह्मचि आद्यांतीं। सहज स्थिती पावला ॥ ६७ ॥ उद्धवाची भगवद्गती। आणि निदानींची निजस्थिती। तेणे शुक सुखावला चिन्ती। कृष्णकृपा निश्चितीं वर्णित ॥ ६८ ॥

य एतदानन्दसमुद्रसम्भृतं ज्ञानामृतं भागवताय भाषितम् ।

कृष्णेन योगेश्वरसेविताद्विणा सञ्चुद्धयाऽऽसेव्य जगद्विमुच्यते ॥ ६८ ॥

जे योगेश्वर योगस्थिती। जे पावले जीवन्मुक्ती। तेही कृष्णचरण सेविती। ऐशी पूज्य मूर्ती श्रीकृष्णाची ॥ ६९ ॥ पदीं रंगले सनकादिक। संत सज्जन अनेक। ब्रह्मादिक तेथें रंक। ऐसा श्रेष्ठ देख श्रीकृष्ण ॥ ७० ॥ तेणे श्रीकृष्णे स्वानंदस्थिती। प्रगट केली निजभक्ती। अतिकृपा उद्धवाप्रती। स्वपुरुषे श्रीपती बोलिला ॥ ७१ ॥ भगवद्गति महासागर। तेथें निजधैर्य तोचि मंदर। गुरुशिष्यव्युक्ति

सुरासुर। मथनतत्पर साटोये॥ ७२॥ भाव विश्वास दोनी मांजरी। बोध रविदोर दुःख धरी। प्रत्यगावृत्ति
अभ्यासेंकरी। मंथन निर्धारीं मांडिले॥ ७३॥ तेथ मथनीं प्रथमदृष्टी। 'अहं ज्ञाता' हें हालाहल उठी।
तें विवेकशिवे धरिले कंठी। पुढती अहं नुठी गिळिले तैसे॥ ७४॥ निरभिमाने मथूनि मथित। काढिले
भक्तिसारामृत। तें उद्धवालागीं श्रीकृष्णनाथ। कृपेने निश्चित अर्पिले॥ ७५॥ धर्म अर्थ काम मुक्ती।
चहूं पुरुषार्थाहीवरती। श्रीकृष्णे सारामृत-निजभक्ती। उद्धवाहातीं अर्पिली॥ ७६॥ निजबोधाचे पात्र
जाण। निजानुभवें आसाऊन। तेथें हें सारामृत भरोन। करविले प्राशन उद्धवासी॥ ७७॥ तेणे उद्धव
निवाला। त्रिविधतापें सांडवला। परम सुखें सुखावला। परद्वहीं जडला ब्रह्मत्वे॥ ७८॥ भक्तिसारामृतप्राशन।
उद्धवें करोनियां जाण। पावला परम समाधान। ऐसा कृपाद्वु श्रीकृष्ण निजभक्तां॥ ७९॥ कृष्णउद्धवसंवाद
पूर्ण। भक्तिसारामृत गुह्यज्ञान। याचे जो करी सेवन। श्रवणपनननिदिध्यासें॥ ८०॥ ऐसे जो करी
कथासेवन। त्याखेणे पळे भवबंधन। स्वप्नीं न देखे जन्मपरण। हाही नव्हे जाण नवलाको॥ ८१॥
जे लागोनि त्याचे संगती। दृढावले ये कथेचे भक्ती। त्यांसी भवभयाची प्राप्ती। न ब्राधी कल्पांतीं
कुरुरावा॥ ८२॥ ज्यासी या कथेची श्रद्धा पूर्ण। ज्यासी या कथेचे अनुसंधान। ज्यासी ये कथेचे
अनुष्ठान। तो उद्धरी जाण जगातें॥ ८३॥ जो सूर्याचे धरीं राहिला। त्यासी रात्रीचा यावा ठेला। मा
जो त्याचे गांवांच वसला। तोही मुकला रात्रीसी॥ ८४॥ सूर्यासी रात्री नाहीं। मा दिवस उगवे कंहीं।
तेवीं स्वरूपाच्या ठायीं। बंधमोक्ष पाहीं अति मिथ्या॥ ८५॥ तेवीं ये कथेचें अनुसंधान। न घडोनि
ज्यासी घडे श्रवण। त्यासीही भवबंधन। सर्वथा जाण बाधेना॥ ८६॥ असो न घडे कथाश्रवण। जो
हें आवडीं करी पठण। त्याच्या दुःखदोषाचें अति दहन। श्लोकश्लोकीं जाण होतसे॥ ८७॥ नव्हे
श्रवणपठणआटाटी। तरी या ग्रंथीच्या निरूपणगोष्टी। जेणे बांधल्या जीवाच्या गांठीं। तो वंद्य सृष्टीं
सुरनरां॥ ८८॥ ये कथेची ज्यांसी प्रीती। ये कथेची ज्यांसी भक्ती। त्याची आवडे ज्यासी संगती। त्यांते
वंदती यमकाळ॥ ८९॥ ये कथेची ज्यासी श्रद्धा पूर्ण। येचि कथेचें मुख्य सेवन। जो श्रद्धेने करी
श्रवण मनन। त्यापासूनि श्रीकृष्ण परता नव्हे॥ ९०॥ भाव्याभोळ्या ऐकतां गोष्टी। ज्यासी या
कथेची श्रद्धा उठी। कृष्ण प्रकटोनि त्याच्या पोटीं। छेदी उठाउठी भवपाश॥ ९१॥ यापरी श्रद्धाळुवां
जाण। कृपाळू स्वामी श्रीकृष्ण। यालागीं श्रीशुक आपण। करी नमन अतिश्रद्धा॥ ९२॥

भवभयपपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारं निगमकृदुपजहे भृङ्गवद्वेदसारम्।

अमृतपुदधितश्चापायवद्वृत्यवर्गान् पुरुषमृपभमाद्यं कृष्णसंज्ञं नतोऽस्मि॥ ८९॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कंधे एकोनत्रिंशोऽध्यादः॥ २९॥

संसारधर्यें अति त्रासले। जे कृष्णासी शरण आले। त्यांचे भवभय हरावया वहिले। जेणे
मथन केलें वेदार्थाचें॥ ९३॥ मथूनि उपनिषद्वारा। काढिले ज्ञानविज्ञानसार। ज्यालागीं शिणले
ज्ञाते नर। तयांसी पैल मेर ठाकेना॥ ९४॥ म्हणशी निगम मथितां। वेदासी जाहली परम व्यथा।
कृष्ण वेदांचा आदिकर्ता। तो दुःख सर्वथा हों नेदी॥ ९५॥ जेवीं स्वयं वांसरूं गाय दुहितां। बाहला
न लगे सर्वथा। तेवीं श्रीकृष्ण वेद मथितां। वेदासी व्यथा बाधीना॥ ९६॥ जो सर्वज्ञ हृषीकेश।
वेदार्थसार-राजहंस। तेणे नेदितां दुःखलेश। वेदसारांश काढिला॥ ९७॥ एवं वेदार्थनिजमथित।
ज्ञानविज्ञानसारामृत। कृष्णों काढूनि इत्थंभूत। भृत्यहितार्थ कृपा अर्पी॥ ९८॥ जेवीं हळुवारपणे
षट्पद। काढी सुमनमकरंद। तेवीं मथूनियां वेद। श्रीकृष्णों सार शुद्ध काढिले॥ ९९॥ यापरी

श्रीकृष्णनाथ । भक्तकृपालू कृपावंत । काढूनि वेदसारामृत । निजभृत्या देत निर्भय ॥ १००० ॥ ऐसे वेदसारामृत पूर्ण । भृत्यासी पाजूनि श्रीकृष्ण । निजभक्ताचें जन्मपरण । निर्दळी संपूर्ण भवभय ॥ १ ॥ जगाचें माया मुख्य कारण । कृष्ण मायेचेंही निजकारण । जें स्वरूप सच्चिदानन्दघन । त्यासी संज्ञा 'श्रीकृष्ण' नामाची ॥ २ ॥ घेऊनि माया मनुष्यनट । पुरुषांमाजीं पुरुषश्रेष्ठ । पूर्ण ज्ञाने ज्ञाननिष्ठ । वंद्य वरिष्ठ श्रीकृष्ण ॥ ३ ॥ त्यासी कायावाचा आणि मन । सर्वार्थी अनन्यशरण । यापरी श्रीशुक आपण । कर्ती मने नमन श्रीकृष्णा ॥ ४ ॥ ऐसे श्रीशुके केले नमन । तेणे परीक्षिती सप्रेम पूर्ण । भक्तकृपालू एक श्रीकृष्ण । दुसरा जाण असेना ॥ ५ ॥ उद्धव पावला परम निर्वाण । सरले ज्ञानकथानिरूपण । जगां श्रेष्ठ भगवद्गजन । भक्तांअधीन श्रीकृष्ण ॥ ६ ॥ जें जें भक्तांचें मनोगत । तें तें पुरबी श्रीकृष्णनाथ । शेखां निजपदही देत । कृपा समर्थ भक्तांची ॥ ७ ॥ निजधामा निधतां श्रीकृष्ण । जरी उद्धव न करितां प्रश्न । तरी हें परमामृतकथन । सर्वथा श्रीकृष्ण न बोलता ॥ ८ ॥ यालागीं उद्धवाचा महाथोर । जगासी जाहला उपकार । भक्तिज्ञानवैराग्यसार । ज्याचेनि शार्दूधर स्वयें वदला ॥ ९ ॥ उद्धवाचेनि धर्मे जाण । भवाव्य तेरे त्रिभुवन । ऐसे बोलविले गुह्यज्ञान । सप्रेम भजन तद्युक्त ॥ १०१० ॥ उपेक्षून चारी मुक्ती । उद्धवें थोराविली हरिभक्ति । एवढी उद्धवें केली ख्याती । त्रिजगती तरावया ॥ ११ ॥ एकादशाचेनि नांवें । घातली भक्तिमुक्तीची पव्हे । एवढी कीर्ति केली उद्धवें । जडजीवें तरावया ॥ १२ ॥ धेनूच्या ठारीं क्षीर पूर्ण । परी हाता न ये वत्सेंवीण । तेवीं श्रीकृष्णाचें पूर्ण ज्ञान । उद्धवें जाण प्रगट केले ॥ १३ ॥ कृष्णोद्धवसंवादकथन । तें अतिशयें ज्ञान गहन । तेथ मी अपुरतें दीन । केवीं व्याख्यान करवले ॥ १४ ॥ कृष्णोद्धवज्ञान गहन । त्याचें करावया व्याख्यान । साहृ जाहला जनार्दन । जो सर्वीं सर्वज्ञ सर्वार्थी ॥ १५ ॥ पदपदार्थसंगतीं । ज्ञानाची परिपाकस्थिती । वैराग्ययुक्त भक्तिमुक्ती । हेही व्युत्पत्ती मी नेणे ॥ १६ ॥ माझें जें कां मीपण । तेही जाहला जनार्दन । तेव्हां पदपदार्थव्याख्यान । कर्ता जाण तो एक ॥ १७ ॥ तो एका एकपणाचेनि भावें । ऐक्यता फावली स्वभावें । 'एकाजनार्दन' येणे नांवें । हा ग्रंथ देवें विस्तारिला ॥ १८ ॥ माझे बुद्धीचीही बुद्धी । जनार्दन जाहला अर्थावबोधीं । कवित्वयुक्ति-पदबंधीं । वदता त्रिशुद्धी जनार्दन ॥ १९ ॥ माझें नामरूप कर्म गुण । मूळीं पाहतां मिथ्या जाण । परी तेही जाहला जनार्दन । ऐसे एकपण पढियंते ॥ २०२० ॥ नांवे भावें एकपण । यालागीं तुष्टला जनार्दन । तेणे माझ्या नांवाऐसे जाण । जगीं एकपण प्रकाशिले ॥ २१ ॥ 'एका' या नामाचें कौतुक । पढिये जनार्दनासी आत्मतिक । तेणे तो मजशीं जाहला एक । 'मी तू' देख महणतांही ॥ २२ ॥ 'एका' या नांवाचें कौतुक । जनार्दनासी ऐसे देख । एकत्वीं प्रकाशी अनेक । अनेकीं एक अविकारी ॥ २३ ॥ नांवें एक भावें एक । त्यासी देवाचें सर्वदा ऐक्य । मग देखतां एकानेक । भिनत्व देख असेना ॥ २४ ॥ हें एकत्व जंव न ये हाता । तंव न लाभे देवाची प्रसन्नता । एकत्वावांचूनि सर्वथा । अकर्तात्मता कळेना ॥ २५ ॥ जंव कर्तव्याचा अहंभावो । तंव सर्वथा न भेटे देवो । अहंपाशीं बद्धतेशी ठावो । मुक्तता पहा हो तत्यागे ॥ २६ ॥ नामरूपा एकपण । हेंचि माझें अनुष्ठान । तेणे तुष्टला जनार्दन । माझें मीपण तोचि जाहला ॥ २७ ॥ जेवीं बाहुल्यांचें खेळणे । तेथ रुसणे आणि संतोषणे । हें खेळवित्याचें करणे । बाहुली नेणे तो अर्थ ॥ २८ ॥ तेवीं माझेनि नांवें कविता । करून जनार्दन जाहला वक्ता । यालागीं हे ग्रंथकथा । साधुसंतां पढियंती ॥ २९ ॥ देहअहंता ग्रंथ करितां । एकही बोवी न ये हाता । येथ जनार्दन जाहला वक्ता । ग्रंथ ग्रंथार्था तेणे

आला ॥ १०३० ॥ देखोनि मराठी गोठी । न म्हणावी वृथा चावटी । पहावी निजबोधकसवटी । निजात्मदृष्टीं सज्जनीं ॥ ३१ ॥ संस्कृत वंद्य प्राकृत निंद्य । हे बोल काय होती शुद्ध । हाही अभिमानवाद । अहंता बंध परमार्थी ॥ ३२ ॥ मोले भूमि खणितां वैरागरीं । अवचटे अनध्यरत्न लाभे करीं । ते रत्न सांपडल्या केरीं । काय चतुरीं उपेक्षा ॥ ३३ ॥ तेवीं संस्कृत आटाटी । करितां परमार्थी नव्हे भेटी । तेचि जोडल्या मराठीसाठीं । तेथ घालिती मिठी सज्जान ॥ ३४ ॥ चकोरां चंद्रामृतप्राशन । वायसां तेथें पडे लंघन । तेवीं हा महाराष्ट्र ग्रंथ जाण । फळाफळपण ज्ञानाज्ञाने ॥ ३५ ॥ देवासी नाहीं भाषाभिमान । संस्कृत प्राकृत दोनी समान । ज्या भाषा केले ब्रह्मकथन । त्या भाषां श्रीकृष्ण संतोषे ॥ ३६ ॥ साजुक आणि सुकलीं । सुवर्णसुमनीं नाहीं चाली । तेवीं संस्कृत प्राकृत बोली । ब्रह्मकथेने आली समत्वा ॥ ३७ ॥ संस्कृत भाषा निंदा केली । तरी ते काय पावन जाहली । प्राकृत भाषा हरिकथा केली । ते वृथा गेली म्हणवेना ॥ ३८ ॥ जंब जंब दृढ भाषाअभिमान । तंब तंब वक्त्यासी बाधक पूर्ण । ज्या भाषा केले ब्रह्मकथन । ते होय पावन हरिचरणीं ॥ ३९ ॥ माझी मराठी भाषा उघडी । परी परब्रह्मेसीं फळली गाढी । जे जनार्दने लाविली गोडी । ते चवी न सोडी ग्रंथार्थ ॥ १०४० ॥ हे जनार्दनकवितावाडी । ब्रह्मरसें रसाळ गाढी । संतसज्जन जाणती गोडी । यालागीं जोडी जोडिला ग्रंथ ॥ ४१ ॥ उद्घवव्याजें स्वयें श्रीकृष्ण । वदला पूर्ण ब्रह्मज्ञान । येणे छेदूनि भवबंधन । दीनजन तरावया ॥ ४२ ॥ तो हा एकादशाएसा ग्रंथ । जेथ ठाकठोक परमार्थ । येणे महाकवि समस्त । निजहितार्थ पावले ॥ ४३ ॥ पक्व फळीं शुक झोंपावे । तेथ मुऱ्याही जाऊनि पावे । तेवीं महाकवींचे घेऊनि मागोवे । मीही पावे प्राकृत ॥ ४४ ॥ महारायाच्या ताटापाशीं । रिगमु नाहीं समर्थासी । तेथें सुखें बैसे माशी । तेवीं हा आम्हांसी प्राकृत ग्रंथ ॥ ४५ ॥ भोजनीं धरोनि बापाचा हात । गोड तें आधीं बाळक खात । तेवीं हा महाकवींच्या अनुभवांत । प्राकृतें परमार्थ मीही लाभें ॥ ४६ ॥ मी लाधलों सदगुरुचरण । तेणे हें चालिले निरूपण । वाय कृपाळु जनार्दन । ग्रंथ संपूर्ण तेणे केला ॥ ४७ ॥ म्हणाल पूर्ण जाहला परमार्थ । पुढे आहे महाअनर्थ । तैसा नव्हे गुह्यज्ञानार्थ । स्वयें श्रीकृष्णनाथ दावील ॥ ४८ ॥ माता पिता स्त्री पुत्र जन । जाती गोत सुहृद सज्जन । सकळ कुळासी येतां मरण । ममता श्रीकृष्ण कदा न धरी ॥ ४९ ॥ कृष्णआज्ञा काळ वंदी माथां । एवढी हातीं असतां सज्जा । तरी कुळरक्षणाची ममता । श्रीकृष्णनाथा असेना ॥ १०५० ॥ ज्यासी देहीं निरभिमानता । ज्यासी बाधीना कुळाची ममता । ते देहींची निरहंकारता । श्रीकृष्ण आतां स्वांगे दावी ॥ ५१ ॥ तें ज्ञानपरिपाकनिर्वाण । अतिगोडीचें निरूपण । पुढिले दों अध्यायीं जाण । श्रीशुक आपण सांगेल ॥ ५२ ॥ ते ज्ञानगुह्य निजकथा । जनार्दनकृपा तत्त्वतां । एका जनार्दन वक्ता । अवधान श्रोतां मज द्यावें ॥ ५३ ॥ जेथ संत अवधान देती । ते कथा वोढवे परमार्थी । एका जनार्दनीं विनंती । अवधान ग्रंथार्थी मज द्यावें ॥ १०५४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे भगवदुद्घवसंवादे एकाकारटीकायां परमार्थप्राप्तिसुगमोपाय-कथनोद्घववदरिकाश्रमप्रवेशो नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ (श्लोक ४९, संमत श्लोक २, ओळ्या १०५४)

॥ श्रीः ॥
॥ ॐ तत्सत्-श्रीकृष्ण प्रसन्न ॥

श्रीएकनाथी भागवत

अध्याय तिसावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ जय जय सद्गुरु अनादी । जय जय सद्गुरु सर्वादी । जय जय सद्गुरु सर्वसिद्धी । जय जय कृपानिधि कृपालुका ॥ १ ॥ जय जय वेदवाचका । जय जय वेदार्थप्रकाशका । जय जय वेदप्रतिपालका । जय जय वेदात्मका वेदज्ञा ॥ २ ॥ जय जय विश्वप्रकाशका । जय जय विश्वप्रतिपालका । जय जय विश्वनिवासका । अकर्तात्मका अव्यया ॥ ३ ॥ तुझी अव्यय अक्षर स्थिती । नाहीं नाम रूप वर्ण व्यक्ती । तो तूं नांदसी जातिगोतीं । लोकस्थितीव्यवहारे ॥ ४ ॥ तुज जगीं नाहीं दुसरे । तो तूं गृहस्थ घरदारे । तूं पुरुष ना नपुंसक साचोकारे । कीं स्त्रीपुत्रे नांदसी ॥ ५ ॥ अज आणि वंदिसी पिता । अजन्मा तो नमिसी माता । जगीं तुझी सर्वसमता । शेखीं अरिमित्रता चाळिसी ॥ ६ ॥ तूं जगन्नाथ जगचालक । कीं एकाचा होसी सेवक । तूं परिपूर्ण पूर्णात्मक । कीं मागसी भीक रंकत्वे ॥ ७ ॥ तूं नैछिक ब्रह्मचारी । कीं व्यभिचारे तारिसी नारी । तूं सर्वज्ञ कीं गुरुच्या द्वारी । तृणकाष्ठे शिरीं वाहसी स्वयं ॥ ८ ॥ जो तूं कलिकाळातें ग्रासिसी । तो तूं बागुलाभेणे लपसी । तूं मायानियंता हृषीकेशी । शेखीं माया बांधिजशी उखळीं ॥ ९ ॥ तूं आत्माराम नित्यतृप्त । शेखीं गोवळांचा खाशी भात । तुझा ब्रह्मादिकां न कळे अंत । ते तूं उभा रडत यशोदेपाशीं ॥ १० ॥ त्रैलोक्य दाविसी उदरीं । तो तूं गोपिकांचे कडियेवरी । तूं जगाचा चालक श्रीहरी । त्या तुज लेंकुरीं शिकविजे चालूं ॥ ११ ॥ जो तूं सर्वविद्य सर्वेश्वर । तो तूं होसी पांढरा डुकर । एवं करितां तुझा निर्धार । वेदांसी विचार कळेना ॥ १२ ॥ वेदीं धेतले महामौन । ज्ञाते झाले नेणकोण । योगी वळंघले रान । तुझें महिमान कळेना ॥ १३ ॥ मुख्यत्वे जन्म नाहीं ज्यासी जाण । तो कृष्ण कैसें दावी मरण । तें ऐकावया निरूपण । परीक्षिती पूर्ण श्रद्धालू ॥ १४ ॥ प्रथमाध्यायीं वैराग्यार्थ । मुसळ बोलिले शापयुक्त । तेंचि ग्रंथावसानीं एथ । असे युसत परीक्षिती ॥ १५ ॥

राजोवाच—ततो महाभागवत उद्धवे निर्गते वनम् । द्वागवत्यां किमकरोद्दगवान् भूतभावनः ॥ १ ॥

जो पांडवकुळीं कुलरत्न । कीं कौरवकुळीं कुलभूषण । जो धर्माचें निजरक्षण । कलीचें निग्रहण जेणे केलें ॥ १६ ॥ ऐसा राजा परीक्षिती । धर्यवीर्यउदारकीर्ति । तेणे स्वमुखें श्रीशुकाप्रती । केली विनंती अतिश्रद्धा ॥ १७ ॥ उद्धव पावोनि पूर्ण ज्ञान । तो बदरिकाश्रमा गेलिया जाण । मागें द्वारकेसी श्रीकृष्ण । काय आपण करिता झाला ॥ १८ ॥ उत्पत्तिस्थितिनिदान । जो इच्छामात्रे करी जाण । तो स्वदेहाचे विसर्जन । कैसेनि श्रीकृष्ण करिता झाला ॥ १९ ॥

ब्रह्माशापोपसंसृष्टे स्वकुले यादवर्षभः । प्रेयसीं सर्वनेत्राणां तनुं स कथमत्यजत् ॥ २ ॥

ब्रह्माशापे श्रीकृष्णनाथ । निःशेष निजकुळासी घात । कैसेनि करविला एथ । हें सुनिश्चित सांगावे ॥ २० ॥ जननयना आल्हादकर । कृष्णातनु अतिसुंदर । जीसी देखतांचि त्रिनेत्र । हर्षे

निर्भर स्वानंदें ॥ २१ ॥ ऐशी आलहादकारक तनु । कैसेनि सांडी श्रीकृष्णु । ब्रह्मशापासी भिऊनु । तो कां निजतनु सांडिता झाला ॥ २२ ॥ कृष्ण परब्रह्म परिपूर्ण । त्यासी बाधीना शापबंधन । तोही सत्य करी ब्रह्मवचन । यादववंशीं तनु सांङ्घूनी ॥ २३ ॥ दृष्टीं देखतां श्रीकृष्ण । सुखें सुखावे जीवप्राण । त्याच्या सांदर्दर्याचें निरूपण । राजा आपण सांगत ॥ २४ ॥

प्रत्याक्रष्टुं नयनमबला यत्रलग्नं न शंकुः कण्ठविष्टुं न सरति ततो यत्सत्तामात्मलग्नम् ॥

यच्छ्रीवांचां जनयति रति किं नु मानं कवीनां दृष्ट्वा जिष्णोर्युधि रथगतं यच्च तत्साम्यमोयुः ॥ ३ ॥

ज्याची अकराही इंद्रियां सदा गोडी । भोगिजे तंव तंव प्रीती गाढी । कदा वीट नुपजे अनावडी । अवीट गोडी कृष्णाची ॥ २५ ॥ बाळा प्रौढा मुग्धा प्रगल्भा व्यक्ती । ऐशी चतुर्विधा स्त्रियांची जाती । तिंहीं देखिल्या श्रीकृष्णमूर्ती । दृष्टि मागुती परतेना ॥ २६ ॥ ज्या धार्मिका धैर्यवृत्ती । ज्या पतिव्रता महासती । तिंहीं देखिल्या कृष्णमूर्ती । दृष्टि मागुती परतेना ॥ २७ ॥ ज्या का अबळा अभुक्तकामा । ज्या अतिवृद्धा अतिनिष्कामा । तिंहीं देखिल्या मेघश्यामा । नयन सकामा हरिरूपी ॥ २८ ॥ जेवीं लवणजळा भेटी । तेवीं श्रीकृष्णां स्त्रियांची दिठी । मिसळलिया उठाउठी । परतोनि पिठी सुटेना ॥ २९ ॥ एवं देखिलिया श्रीकृष्णमूर्ती । स्त्रियांचिया निजात्मशक्ती । दृष्टि परतेना मागुती । ऐशी नयनां प्रीती हरिरूपी ॥ ३० ॥ स्त्रिया बापुङ्या त्या किती । जे का संत विरक्त परमार्थी । त्यांचे श्रवणीं पडतां कीर्ती । चित्तीं श्रीकृष्णमूर्ती ठसावे ॥ ३१ ॥ चित्तीं ठसावोनि श्रीकृष्णमूर्ती । चित्तचि आणी कृष्णस्थिती । ऐशी कृष्णाची कृष्णकीर्ती । चित्तवृत्ती आकर्षी ॥ ३२ ॥ संतांची आकर्षी चित्तवृत्ती । हें नवल नव्हे कृष्णकीर्ती । कीर्तीं ऐकतां असंतीं । तेही होती तद्रूप ॥ ३३ ॥ लागतां चंदनाचा पवन । खैर धामोडे होती चंदन । तेवीं कृष्णकीर्तिश्रवण । दे समाधान समसाम्ये ॥ ३४ ॥ भावें ऐकतां श्रीकृष्णकीर्ती । असंतही संतत्वा येती । मग संतासंत दोनी स्थिती । हारपती समसाम्ये ॥ ३५ ॥ महाकवि वर्णितां श्रीकृष्णकीर्ती । पावले परम सौभाग्यस्थिती । ते कृष्णकीर्तीं जे वर्णिती । तेही पावती ते शोभा ॥ ३६ ॥ कवीश्वरां नवरसिकु । नवरंगडा श्रीकृष्ण एकु । जो जो वर्णिजे रसविशेषु । तो तो यदुनायकु स्वयें होय ॥ ३७ ॥ महाकवि आदिकरूनी । कवीश्वरांची कीर्तिजननी । जे विनटले हरिकीर्तनी । वंद्य वाणी तयांची ॥ ३८ ॥ श्रीकृष्णकीर्तिपवाडे । ज्याची वाणी अबद्धही पढे । ते वाचा वंदिजे चंद्रचूडे । त्याच्या पायां पडे यमकाळ ॥ ३९ ॥ जेथें श्रीकृष्णकीर्तिकीर्तन । तेथें कर्माकर्माची उजवण । होय संसाराची बोळवण । जन्ममरणसमवेत ॥ ४० ॥ यापरी कीर्तीचें महिमान । सर्वार्थी अगाध जाण । श्रीकृष्णकीर्तिकविता जाण । परम पावन तिंहीं लोकीं ॥ ४१ ॥ कवीश्वरांची श्रीकृष्णकीर्ति । ऐकतां वाढे श्रद्धा प्रीती । तेणे थोरावे कृष्णभक्ती । हें कविताशक्ती अगाध ॥ ४२ ॥ ऐशी अगाध श्रीकृष्णकीर्ती । मा त्या कृष्णाची कृष्णमूर्ती । जे अखंड ध्यानीं देखती । ते ते होती तद्रूप ॥ ४३ ॥ ज्यांसी अखंड ध्यानीं श्रीकृष्णमूर्ती । ते ते तद्रूप पावती । हें नवल नव्हे कृष्णस्थिती । जे द्वेषें देखती तेही मुक्त ॥ ४४ ॥ ज्याचे रथीं मेघश्याम । सारथी झाला पुरुषोत्तम । यालागीं पार्थाचा पराक्रम । मिरवी नाम विजयत्वे ॥ ४५ ॥ सदा जयशील संपूर्णु । यालागीं अर्जुना नाम 'जिष्णु' । ज्याचे युद्धांचा कठिण पण । सिद्धीं श्रीकृष्णु पाववी ॥ ४६ ॥ तो बैसोनि अर्जुनाचे रथीं । विचरतां युद्धक्षिती । जे जे देखती श्रीकृष्णमूर्ती । ते ते कृष्णस्थिती पावले ॥ ४७ ॥ जेथ कृष्णाचा पडे पदरेणु । तेथें चहूं मुक्तींसी होय सणु । ऐशी पावन कृष्णतनु । कैसेनि श्रीकृष्णु सांडिता

झाला ॥ ४८ ॥ महणाल ब्रह्मशापाभेण। शरीर सांडी श्रीकृष्ण। हा बोलचि अप्रमाण। कृष्ण ब्रह्म पूर्ण परमात्मा ॥ ४९ ॥ हेळण छळण दुर्वचन। द्विजा न करावा अप्रमाण। त्यांचा वाढवावया पूर्ण सम्मान। तनुत्यागे श्रीकृष्ण द्विजशाप पाळी ॥ ५० ॥ कृष्ण परमात्मा परिपूर्ण। तेणेही निजकुळ निर्दकून। सत्य करी ब्राह्मणवचन। विप्रशापें आपण निजतनु त्यागी ॥ ५१ ॥ तो तनुत्यागप्रकार। साङ्ग समूळ सविस्तर। सांगताहे शुक योगींद्र। परिसे नरेंद्र त्यक्तोदक ॥ ५२ ॥ पांडवकुळीं कुळीपक। जन्मला परीक्षितीच एक। जो होऊनि त्यक्तोदक। भागवतपरिपाक सेवित ॥ ५३ ॥ ब्रह्मानारदव्यासपर्यंत। भागवत-उपदेश गुह्या गुप्त। तो परीक्षितीने जगाआंत। केला प्रकटार्थ दीनोद्धारा ॥ ५४ ॥ धर्मवंशीं अतिधार्मिक। जन्मला परीक्षितीच एक। भागवतरसीं अतिरसिक। अति नेटक श्रवणार्थी ॥ ५५ ॥ ऐसा जो कां परीक्षिती। तेणे अत्यादरे केली विनंती। शुक सुखावोनि चिन्ती। काय त्याप्रती बोलिला ॥ ५६ ॥

ऋषिरुवाच—दिवि भुव्यन्तरिक्षे च महोत्पातान् समुत्थितान्।

दृष्ट्वा००सीनान् सुधर्मायां कृष्णः प्राह यदुनिदम् ॥ ४ ॥

शुक म्हणे परीक्षिती। उद्घव गेलिया वनाप्रती। मागें विघ्नभूत द्वारावती। त्रिविध उत्पातीं अतिव्याप्त ॥ ५७ ॥ दिवि-भुवि-अंतरिक्षगत। उठिले गा महोत्पात। दिवसा उल्कापात होत। भूते खाखात अंतरिक्षीं ॥ ५८ ॥ गगनीं उगवले त्रिविध केतु। दंडकेतु धूमकेतु। शिखाकेतु अति अद्भुतु। दिवसाही दिसतु सर्वांसी ॥ ५९ ॥ धरा कांपोनि अतिगजरीं। भूस्फोट झाला नगरद्वारीं। भूकंप तीन दिवसवरी। घरोघरीं आंदोळ ॥ ६० ॥ वारा सुटला अति झाडाडें। समूळ उन्मळतीं झाडें। द्वारकेमाजीं धुळी उडे। डोळा नुघडे जनांचा ॥ ६१ ॥ अंतरिक्षीं नगन भूतें। धांवती खाखातें खिंखातें। रुधिरवृष्टि होय तेथें। अकस्मातें निरभीं ॥ ६२ ॥ रविचंद्रांचें मंडळ। खळें करीत सर्वकाळ। ग्रह भेदिती ग्रहमंडळ। कूरग्रहमेळ शत्रुसदनीं ॥ ६३ ॥ सन्मुख आकाशाचे पोटीं। दिगदाह देखती दृष्टीं। अभ्रेंवीण कडकडाटी। पडती वितंडीं महाविजा ॥ ६४ ॥ घारी झाडपिती सत्राणें। जेवितां पुढील नेती भाणें। दिवसा दिवाभीत घुंगाणे। राजद्वारीं श्वानें सैंघ रडती ॥ ६५ ॥ बैसल्या सुधर्मासभेप्रती। संकल्पविकल्पांची निवृत्ती। ते सभेसी वीर वोसणती। मारी मारी म्हणती परस्परें ॥ ६६ ॥ ते ऐकतांचि उत्तर। दचकती महाशूर। सुधर्मासभेसी चिंतातुर। यादववीर समस्त ॥ ६७ ॥ यादव वैसले सभेसी। छाया देखती वीणशिसीं। सुधर्मासभेपाशीं। अरिष्टें ऐशीं उठतीं ॥ ६८ ॥ ऐशीं अरिष्टें अनिवार। दुःखसूचकें दुस्तर। देखोनि यादव थोरथोर। विघ्नविचार विवंचिती ॥ ६९ ॥ द्वारकेचें विघ्ननिर्दळण। करूळ ठेविलेंसे सुदर्शन। ते द्वारकेमाजीं महाविघ्न। काय कारण उठावया ॥ ७० ॥ जंब पातया पातें लवे। तंब चक्र एकवीस वेळा भंवे। ते द्वारकेसी विघ्न संभवे। देखोनि आधवे अतिचकित ॥ ७१ ॥ सर्व विघ्नांचें आकर्षण। करी या नांव म्हणिये 'कृष्ण'। तो कृष्ण येथें असतां जाण। उत्पात दारुण कां उठती ॥ ७२ ॥ एवं विचारारूढ यादवांसी। चिंतातुर देखोनियां त्यांसी। बुद्धि सांगावया त्यांपाशीं। काय हषीकेशी बोलत ॥ ७३ ॥

एते घोर महोत्पाता द्वार्वत्यां यमकेतवः। मुहूर्तमपि न स्थेयपत्र नो यदुपुङ्गवाः ॥ ५ ॥

जो जगाचा सूत्रधारी। जो मायायंत्रींचा यंत्रकारी। तो यादवांप्रती श्रीहरी। आलोच करी विघ्नांचा ॥ ७४ ॥ यादवकुळासी आला प्रांत। हें जाणे श्रीकृष्णानाथ। यांचा द्वारकेसी होऊं नये

घात। यालागीं समस्त प्रभासा धाडी ॥ ७५ ॥ द्वारावती सातवी पुरी। येथील मरण मोक्षोपकारी। यादव समस्त देवाधिकारी। यालागीं ते बाहेरी श्रीकृष्ण काढी ॥ ७६ ॥ कुळनाशाचें मूळ देखा। प्रभासीं निघालीसे एरिका। हाचि कृष्णाचाही आवांका। तो धाडी सकळिकां प्रभासासी ॥ ७७ ॥ यादवांसी ब्रह्मशाप। घडलासे घोररूप। यालागीं द्वारकेमाजीं संताप। उत्पातरूप उठती ॥ ७८ ॥ उत्पात उठले अनेक। हे अनिवार अरिष्टसूचक। अविलंबें तत्काळिक। परम दुःख पावाल ॥ ७९ ॥ यालागीं तुम्हीं आवश्यक। येथें न राहावें मुहूर्त एक। स्त्रिया पुत्र सुहृद लोक। तात्काळिक निघावें ॥ ८० ॥ म्हणाल यादववीर उद्धट। आम्हांसी काय करील अरिष्ट। येणे गवें अतिअनिष्ट। परम कट्ट पावाल ॥ ८१ ॥ ब्राह्मणाचे शापापुढें। कायसें शौर्य बापुढें। तुम्हीं न विचारितां मागेंपुढें। आतांचि रोकडें निघावें ॥ ८२ ॥ द्वारकेमाजीं आजि कोणी। सर्वथा पिंड नये पाणी। स्त्रीपुत्रसुहृदजनीं। परिवारोनि निघावें ॥ ८३ ॥ कुळासी घडला ब्रह्मशाप। तेणे द्वारकेसी उठिला संताप। तें फेडावया कुळाचें पाप। क्षेत्र पुण्यरूप प्रभास ॥ ८४ ॥

स्त्रियो बालाशन वृद्धाशच शहुऱ्डारं ब्रजन्त्वतः। वयं प्रभासं यास्यामो यत्र प्रत्यक् सरस्वती ॥ ६ ॥

वस्तीसी अतिगूढ शंखोद्धार। तेथें ठेवावीं स्त्रीवृद्धकुमार। आम्हीं समस्त यादववीर। निघावें सत्वर प्रभासेसी ॥ ८५ ॥ जेथें प्राची सरस्वती। मिळाली असे सागराप्रती। तेथें जाऊनि समस्तीं। करावें विध्युतीं तीर्थविधान ॥ ८६ ॥

तत्राभिषित्य शुचय उपोष्य सुसमाहितः। देवताः पूजयिष्यामः स्नपनालेपनार्हणः ॥ ७ ॥

तेथें वेदोक्तविधान। करावें तीर्थीं तीर्थस्नान। तीर्थविध्युक्त उपोषण। करावें आपण निराहार ॥ ८७ ॥ तेथें सद्ग्रावें शुचिर्भूत। राहोनियां समस्त। तीर्थदेवता विध्युक्त। निःशापार्थं पूजावी ॥ ८८ ॥ स्नान वस्त्रें अलंकार। चंदनादि पूजासंभार। समर्पौनि पूजा षोडशोपचार। श्रद्धा हरिहर पूजावे ॥ ८९ ॥

ब्राह्मणांस्तु महाभागान् कृतस्वस्त्रयना वयम्। गोभूहिरण्यवासोभिर्जाश्वरथवेशमभिः ॥ ८ ॥

वेदवेदांगपारंगत। शमदमादितपयुक्त। ब्राह्मण जे स्वधर्मनिरत। विघ्नशांत्यर्थं पूजावे ॥ ९० ॥ व्हावया अरिष्टनिरसन। करिती शांत्यर्थं स्वस्तिवाचन। त्या ब्राह्मणांसी आपण। द्यावें दान श्रद्धायुक्त ॥ ९१ ॥ गोदान भूदान गजदान। अश्वदान सुवर्णदान। तिळदान वस्त्रदान। द्यावें गृहदान अतिश्रद्धा ॥ ९२ ॥ रथीं संजोगोनि अश्ववर। दान द्यावें रहंवर। द्विज सुखी होती अपार। तो तो प्रकार करावा ॥ ९३ ॥ जें जें ब्राह्मणा अपेक्षित। तें तें द्यावें श्रद्धायुक्त। ब्राह्मण तुष्टमान जेथ। अरिष्ट तेथ रिघेना ॥ ९४ ॥

विधिरेष हारिष्टलो नङ्गलायनमुत्तमम्। देवदिजगवां पूजा भतेषु परमो भवः ॥ ९ ॥

जेथ हरीचें देवतार्चन। जेथ शालग्रामशिलार्चन। जेथ साधुसंतां सन्मान। ते अरिष्टनाशन महापूजा ॥ ९५ ॥ जेथ सद्ग्रावें द्विजपूजन। जेथ भावार्थं गोशुश्रूषण। जेथ भूतदया संपूर्ण। तेथें कदा विघ्न रिघेना ॥ ९६ ॥ अंधं पंगु अशक्त जन ॥ जेथ पावती अवश्य अन्न। जेथ सुखी होती दीन। तेथ कदा विघ्न बाधीना ॥ ९७ ॥ जेथें भूतदया अलोलिक। ते सकळ अरिष्टच्छेदक। परममंगळप्रकाशक। सुखदायक सर्वार्थी ॥ ९८ ॥

इति सर्वे समाकर्ण्य यदुवृद्धा मधुद्विषः। तथेति नौभिरुतीर्यं प्रभासं प्रययु रथैः ॥ १० ॥

जो मधुकैटभमर्दन। जो मुरारी मधुसूदन। जो परमात्मा श्रीकृष्ण। तो करी प्रेरण प्रभासा ॥ ११ ॥

यादवांमाजीं वृद्ध सज्जान। पुत्र मित्र सुहृद स्वजन। तिहीं श्रीकृष्णाचें वचन। बहुसम्माने वंदिलें॥ १००॥ सकल समृद्धिसंभार। स्त्रीवृद्धादि बालकुमार। नावा भरोनियां समग्रा। शंखोद्धारा न्या म्हणती॥ १॥ पालाणोनि रथ कुंजर। चतुरंग सेनासंभार। कृष्णसहित यादववीर। निघाले समग्र प्रभासासी॥ २॥

तस्मिन् भगवताऽऽदिष्टं यदुदेवेन यादवाः। चक्रः परमया भक्त्या सर्वश्रेयोपवृहितम्॥ ११॥

यादव प्रभासा पावोन। जैसे होते श्रीकृष्णवचन। त्याहूनि विशेष जाण। स्नानदान तिंहीं केले॥ ३॥ यादव समस्त मिळोन। केले पारणाविधिभोजन। मग महामद्य आणूनि जाण। मद्यपान मांडिलें॥ ४॥

ततस्तस्मिन्महापानं पपुर्मैरेयकं मधु। दिष्टविभ्रंशितधियो यद्द्रवैभ्रश्यते मतिः॥ १२॥

करूनियां तीर्थविधान। करावें अरिष्टनिरसन। बाप अदृष्टाचें विंदान। तेथें मद्यपान मांडिलें॥ ५॥ ज्याची गोडपणे पडे मिठी। उन्मादता अतिशयें उठी। तें मद्यपान उठाडठी। वडिलींधाकुटीं मांडिलें॥ ६॥ ज्याचा वास येतांचि घाणीं। उन्माद चढे तत्क्षणीं। तैशिया मद्याचे मद्यपानीं। वीरश्रेणी बैसल्या॥ ७॥ 'मैरेयक' मद्याची थोरी। मधुरता अतिशयें भारी। लागतांचि जिव्हेवरी। भांत करी सज्जाना॥ ८॥ तें मद्यपान यादववीरीं। आदरिले स्वेच्छाचारीं। आग्रह करूनि परस्परीं। लहानथोरीं मांडिलें॥ ९॥

महापानाभिमत्तानां वीराणां दृपतचेतसाम्। कृष्णमायाविमूढानां सहृष्टः सुमहानभूत्॥ १३॥

पूर्वीं अतिमित्रत्व पोटांत। ते महापाने झाले मत्त। वीर मातले अतिदृप्त। नोकूनि बोलत परस्परे॥ ११०॥ कृष्णमाया हरिला बोध। अवघे झाले बुद्धिमंद। सांझूनि सुहृदसंबंध। निर्वाणयुद्ध मांडिलें॥ ११॥ नोकूनि बोलतां विरुद्ध। अतिशयें चढला क्रोध। शस्त्रे घेऊनि सनद्ध। सुहदीं युद्ध मांडिलें॥ १२॥

युयुधः क्रोधसंरब्धा वेलायामाततायिनः। धनुर्भित्सिभिर्भल्लैर्गदाभिस्तोमरष्टिधिः॥ १४॥

क्रोधें नेत्र रक्तांबर। वेगे वोढूनि हातियेर। समुद्रतीरीं महावीर। युद्ध घोरांदर ते करिती॥ १३॥ धनुष्यें वाऊनियां जाणा। बाण सोडिती सणसणां। खड्गें हाणिती खणखणां। सुहदांच्या प्राणां घ्यावया॥ १४॥ एकीं उचलोनियां भाले। परस्परे हाणिते झाले। एकीं गदा उचलोनि बळे। वीर कलेवरे पाडिती॥ १५॥ एक तोमरे लवलाहीं। राणीं खवळले भिडती पाहीं। एक टोणव्याच्या घायीं। वीर ठायीं पाडिती॥ १६॥ यापरी चतुरंगसेना। मिसळली रणकंदना। आपुलालिया अंगवणा। गज रथ रणा आणिती॥ १७॥

पतत्पताकै रथकुञ्जरादिधिः खरोष्टगोभिर्महिषैर्नरैरपि।

निथः समेत्याश्वतरैः सुदुर्मदा न्यहञ्छरैर्दद्विरिव द्विपा वने॥ १५॥

पताकांसीं रथ कुंजर। रणीं पाडिले अपार। पाखरांसीं असिवार। मारिले खरोष्ट रणामाजीं॥ १८॥ म्हैसे मारूनियां रणीं। पाडिलिया वीरश्रेणी। जैसे उन्मत्त गज वनीं। दंतीं खणाणी भीडत॥ १९॥ यापरी यादववीर। रणीं मातले महाशूर। घाय पारोनि निष्ठुर। रणीं अपार पाडिले॥ २०॥ कृष्णमाया केले भांत। युद्धीं न देखतां स्वार्थ। परस्परे प्राणघात। व्यर्थ करित सुहदांचा॥ २१॥ रणीं पाडिले अपार। तंव खवळले कृष्णकुमर। ज्यांज्यांमाजीं प्रीति थोर। ते युद्धातुर चालिले॥ २२॥

प्रद्युम्नसाम्बीं

युधिरुद्धनल्परावक्रूरभोजावनिरुद्धसात्यकी।

सुभद्रसङ्ग्रामजितौ सुदारुणीं गदा॑ सुमित्रासुरथौ समीवतुः ॥ १६ ॥

ज्यांज्यांमाजीं अतिप्रीती। ते ते निर्वाणयुद्ध करिती। बाप संहारक काळगती। सखे मारिती सख्यांतें ॥ २३ ॥ प्रद्युम्न सांब अतिमित्र। त्यासीं युद्ध मांडले घोरांदर। अक्रूर भोज दोन्ही वीर। युद्धीं सत्वर मिसळले ॥ २४ ॥ अनिरुद्ध आणि सात्यकी। उठावले क्रोधतवकीं। वाणीं वर्षोनि अनेकीं। एकमेकीं भीडती ॥ २५ ॥ सुभद्र संग्रामजित दोनी। खवळले रणांगणीं। वर्षोनियां तीक्ष्ण बाणीं। उन्मत्त रणीं मातले ॥ २६ ॥ कृष्णपुत्र कृष्णबंधु। दोंहीचेंही नाम गदु। त्यांसी समत्सर क्रोधु। युद्धसंबंधु परस्परे ॥ २७ ॥ सुमित्र आणि सुरथ। या दोंहीसीं द्वेष अद्भुत। परस्परे करावया घात। युद्धांत मिसळले ॥ २८ ॥

अन्ये च ये वै निशठोल्नुकादयः सहस्रजिन्धनुमुख्याः।

अन्योन्यमासाद्य नदान्धकारिता जन्मुमुकुन्देन विमोहिता भृशम् ॥ १७ ॥

यादवकुळीं बळे अधिक। निशठादि उल्मुकादिक। शतजित्सहस्रजिन्धानुमुख्य। हेही युद्धीं देख खवळले ॥ २९ ॥ मद्यपानें अतिगर्वित। कृष्णमाया हरिले चित्त। महामोहें केले भ्रांत। सुहदां घात स्वयें करिती ॥ ३० ॥ ब्रह्मशापाची केवळी ख्याती। बंधु बंधूतें जीव घेती। कृष्णमाया पाडिले भ्रांतीं। युद्ध स्वयातीमाझातीं ॥ ३१ ॥

दाशार्हवृण्णन्धक भोजसात्वता मध्यबुद्धा माथुरशूरसेनाः।

विसर्जनाः कुकुराः कुन्तयश्च मिथस्ततस्लेऽथ विमुज्य सौहदम् ॥ १८ ॥

यादवांची एक जाती। तेचि बारा नारीं नामांकिती। त्या बाराही ज्ञाती युद्धी भिडती। ऐक परीक्षिती तीं नामें ॥ ३२ ॥ दाशार्ह सात्वक अंधक जाण। अर्बुद माथुर शूरसेन। कुंती कुकुर विसर्जन। मधु भोज वृण्ण बारा नामें ॥ ३३ ॥ पूर्वील यादवांचें साजणें। ज्ञातीचें अल्पही ऐकतां उणें। जीवेंसीं सर्वस्व वेंचणें। परी वांचवणें स्वयाती ॥ ३४ ॥ तेचि यादव पैं गा आतां। सांडोनियां सुहदता। ज्याचे चरणीं ठेविजे माथा। त्याच्या जीवघाता येटले ॥ ३५ ॥

पुत्र अयुध्यनितृभिर्भ्रतिर्भिर्श्च स्वस्त्रीयदीहित्रपितृव्यमातुलैः।

मित्राणि मित्रैः सुहदः सुहन्दिज्ञातीस्त्वहज ज्ञातय एव मूढाः ॥ १९ ॥

कृष्णमाया आकळिले चित्त। अवघे झाले परम भ्रांत। न कळे आप्त अनाप्त। रणीं उन्मत्त मातले ॥ ३६ ॥ ज्याचे चरण वंदिजे भावार्था। श्रद्धा घेडजे चरणतीर्था। त्या निजपित्याचिद्या माथां। पुत्र शस्त्रघाता प्रवर्तले ॥ ३७ ॥ बंधु शिरकल्या रणांगणीं। बंधु बंधूतें सोडवी निर्वाणीं। तेचि बंधु बंधूतें रणीं। निर्वाणबाणीं खोंचिती ॥ ३८ ॥ जो लळे पुरवूनि खेळविता। जैसा बाप तैसा चुलता। त्यासी पुतण्या प्रवर्ते घाता। शस्त्रें माथां हाणोनी ॥ ३९ ॥ कन्येचा सुत दौहित्र। ज्यासी श्राद्धी अधिकार। तो आज्यासी करी मार। घाय निष्ठुर हाणोनी ॥ ४० ॥ मामाभाचे परस्परीं। प्रवर्तले पहामारीं। सुहद सुहदांच्या शिरीं। सतेज शस्त्रीं हाणिती ॥ ४१ ॥ मित्र मित्रांच्या मित्रतां। वेंचिती अर्था जीविता। ते मित्र मित्रांच्या जीवघाता। सक्रोधता उठिले ॥ ४२ ॥ आयुध्य सरलें निःशेख। चढलें काळसर्पाचें विख। अवघे होऊनियां मूर्ख। ज्ञातीसी ज्ञाति देख वधिते झाले ॥ ४३ ॥

शरेषु श्रीवगाणेषु भज्यमानेषु धन्वसु। शस्त्रेषु श्रीयमाणेषु मुष्टिभिर्हेरकाः ॥ २० ॥

युद्ध मांडिले घोरांदर। सरले भातडीचे शर। धनुष्यदंडे येरायेर। घायें निष्ठुर हाणिती ॥ ४४ ॥
घाय हाणितां अतिबळे। धनुष्ये मोडलीं तत्काळे। क्षीण झालीं शस्त्रे सकळे। हतियेर-बळे
खुंटलीं ॥ ४५ ॥ ब्रह्मशापाची एरिका। तीरीं निघाली होती देखा। ते मुष्टीं घेऊनि क्रोधतवका।
एकमेकां हाणिती ॥ ४६ ॥

ता वज्रकल्पा ह्यभवन् परिधा मुष्टिना भृताः। जग्नुद्दिष्टस्तैः कृष्णेन वायमाणास्तु तं च ते ॥ २१ ॥

ते एरिका घेतांचि हातीं। झाली वज्रप्राय धगधगिती। अतितीक्षण परिधाकृती। तेणे हाणिती
परस्परे ॥ ४७ ॥ नाना शस्त्रे लागतां पाहीं। यादव न डंडलती कंहीं। तेही एरिकेच्या घायीं। पडती
ठायीं अचेतन ॥ ४८ ॥ एरिकेच्या निजघायीं। यादवांसी उरी नाहीं। दुधड तोडूनियां पाहीं। पडती
ठायीं परस्परे ॥ ४९ ॥ रणीं पाडूनियां इतर। यादव उरले महाशूर। जे कां नेटके जुङ्झार। निधडे वीर
निजयोद्धे ॥ ५० ॥ यादव उरले भद्रजाती। हे आणिकासि नाटोपती। त्यां निर्दलावया निश्चितीं।
निवारणार्थीं हरि धांवे ॥ ५१ ॥ तो म्हणे ब्रह्मशापाची एरिका। ही सर्वथा हातीं धरूं नका। सांडा
युद्धाचा आवांका। शिकविले ऐका तुम्ही माझें ॥ ५२ ॥ धर्षतां निवारी श्रीकृष्ण। त्यासीही मारूं
धांवले जाण। हें कृष्णमायेचें विंदान। न चुकत मरण पैं आलें ॥ ५३ ॥ एक म्हणती श्रीकृष्णासी।
आधीं झोडोनि पाडा यासी। ठकूं आला आम्हांसी। म्हणोनि एरिकेसीं धांविनले ॥ ५४ ॥ एक म्हणती
धरा केशीं। एक म्हणती भीड कायसी। एक म्हणे मी श्रीकृष्णासी। एका घायेंसीं लोळवीन ॥ ५५ ॥

प्रत्यनीकं मन्यमाना बलभद्रं च भोहिताः। हन्तुं कृतधियो राजनापना आततायिनः ॥ २२ ॥

पैल पैल तो बळिभद्रु। हाचि आमुचा मुख्य शत्रु। यासी चला आघीं मारूं। यादवभार
लोटला ॥ ५६ ॥ मदमोहें अतिदुर्मती। वज्रप्राय एरिका हातीं। घेऊनि बळिभद्रावरी येती। तेणे तोही
निश्चितीं क्षोभला ॥ ५७ ॥

अथ तावपि सङ्कुद्धावुद्यम्य कुरुनन्दन। एरकामुष्टिपरिधौ चरन्तौ जनतुर्युधि ॥ २३ ॥

शुक म्हणे कुरुनंदना। यादव टेंकले आत्मपरणा। ते मारावया रामकृष्णा। आततायी जाणा
लोटले ॥ ५८ ॥ यादव उठले हननासी। देखोनि राम-हृषीकेशी। अतिक्रोध चढला त्यांसी। तेही
युद्धासी मिसळले ॥ ५९ ॥ एरका जे कां परिधाकृती। वज्रप्राय धगधगिती। दोघीं जणी घेऊनि हातीं।
यादवां ख्यातीं लाविली ॥ ६० ॥ रामकृष्णांच्या निजघातीं। यादवांची जाती व्यक्ती। अवघेचि
रणा येती। कृष्ण काळशक्तीं क्षोभला ॥ ६१ ॥ निजकुळाचें निधन। देखोनियां श्रीकृष्ण। कर्तव्यार्थ
झाला पूर्ण। ऐसें संपूर्ण मानिलें ॥ ६२ ॥

ब्रह्मशापोपसृष्टानां कृष्णमायावृत्तात्मनाम्। स्पर्धाक्रोधः क्षयं निन्ये वैणकोऽग्निर्यथा वनम् ॥ २४ ॥

ब्रह्मशापें छळिले विर्धीं। कृष्णमाया ठकली बुद्धी। मद्यपानउन्मादमदीं। क्रोधें त्रिशुद्धी क्षया
नेले ॥ ६३ ॥ वेळुवाच्या वेळुजाळीं। जेवीं कांचणीं पडे इंगळी। तेणे वनाची होय होळी। तेवीं
यदुकुळीं कुलक्षयो ॥ ६४ ॥

एवं नष्टेषु सर्वेषु कुलेषु स्वेषु केशवः। अवतारितो भुवो भार इति मेनेऽवशेषितः ॥ २५ ॥

स्वकुल नाशूनि श्रीधर। अवशेष धराभार। उतरला मानी चक्रधर। तेणे सुखें थोर
सुखावे ॥ ६५ ॥ जेवीं कां आलें पेरी माळी। निजजीवनें प्रतिपाळी। शेखीं तोचि खणे समूळीं। तेवीं
यदुकुळीं श्रीकृष्ण ॥ ६६ ॥ यादव निजबळे प्रतिपाळी। त्यातें स्वयें निजांगें निर्दली। हें दाखवितां

वनमाळी। ममतामेळीं अलिप्त ॥ ६७ ॥ कृष्ण पाळी यादवां समस्तां। त्यांची दाविली अतिममता। शेखीं करूनि कुळाचे घाता। निरभिमानता हरि दावी ॥ ६८ ॥ स्त्रीपुत्रेसीं निजजीविता। सकळ कुळाच्या होतां घाता। ज्ञात्यासी नुपजे ममता। ते 'नित्यमुक्तता' हरि दावी ॥ ६९ ॥ ज्ञात्यासी नाहीं अहंममता। तेचि दावावया तत्त्वतां। कुळेसीं होतां पुत्रघाता। स्वर्जींही ज्ञाता ग्लानि नेणे ॥ ७० ॥ ब्राह्मणाचा शाप दारुण। अन्यथा हों नेदी श्रीकृष्ण। निजकुळ निर्दली आपण। विप्रवचनसत्यत्वा ॥ ७१ ॥ करूनि कुळक्षयाचें काप। सुख मानी पुरुषोज्जम। तें देखोनि म्हणे बळराम। अवतारकर्म संपलें ॥ ७२ ॥

रामः समुद्रवेलायां योगपात्याय पौरुषम्। तत्याज लोकं मानुषं संयोज्यात्मानमात्मनि ॥ २६ ॥

मग बळिभद्रें आपण। समुद्रतीरीं योगासन। दृढ घालोनियां जाण। निर्बाणध्यान मांडिलें ॥ ७३ ॥ आकर्षूनि देहींचा प्राण। निःशेष सांडिला देहाभिमान। मग परमपुरुषध्यान। करितांचि आपण तद्रूप झाला ॥ ७४ ॥ जेवीं घटामाजील गगन। सहजें महदाकाश पूर्ण। तेवीं सांडितां देहाभिमान। झाला संकर्षण बळराम ॥ ७५ ॥ होतें मनुष्यनाळ्य अवलंबिलें। तें देह निःशेष त्यागिलें। जे कां पूर्वरूप आपुलें। तें होऊनि ठेलें बळिराम ॥ ७६ ॥ समुद्रतीरीं योगासन। तें देह ठेविलें अचेतन। हें रामनिर्याण देखोनि। स्वयें श्रीकृष्ण सरसावला ॥ ७७ ॥

रामनिर्याणमालोक्य भगवान् देवकीसुतः। निषयाद धरोपस्थे तृणीमासाद्य पिण्डलम् ॥ २७ ॥

बळभद्र झाला देहातीत। हें देखोनि देवकीसुत। भगवान् श्रीकृष्णनाथ। स्वयें इच्छित निजधाम ॥ ७८ ॥ तेव्हां धरातळीं धराधर। मौनें अश्वत्थातळीं स्थिर। वीरासर्नीं शार्ङ्गधर। श्यामसुंदर बैसला ॥ ७९ ॥ ज्याच्या स्वरूपाचे आवडीं। शिवविरिच्यादि झालीं वेडीं। ज्याच्या दर्शनाची गोडी। दृष्टी नोसंडी क्षणार्थ ॥ ८० ॥ दृष्टीनें चवी चाखिली गाढी। तंव तंव रसना चरफडी। तिणें कीर्तनरसें रसगोडी। चवी चोखडी चाखिली ॥ ८१ ॥ प्राशनेवीण कृष्णरस। रसना सेवी अतिसुरस। तेव्हां विषयरस तो विरस। होय निरस संसार ॥ ८२ ॥ श्रवणीं पडतां श्रीकृष्णकीर्ती। त्रिविध तापां उपशांती। ज्याची वर्णितां गुणनामकीर्ती। चारी मुक्ती कामाच्या ॥ ८३ ॥ चरणकमलमकरंद। तुळशीमिश्रित आमोद। सेवितां घाणीं परमानंद। इतर गंथ ते तुच्छ ॥ ८४ ॥ ज्याचा लागतां अंगसंग। देहबुद्धीसी होय भंग। स्वानंदविग्रही श्रीरंग। अंगप्रत्यंगसुखकारी ॥ ८५ ॥ ज्याचें आवडीं वंदितां पाये। समाधि लाजिली मारें ठाये। तो अश्वत्थातळीं पाहें। बैसला आहे निजशोभा ॥ ८६ ॥ तें अंतकाळींचे कृष्णाध्यान। शुकासी आवडलें संपूर्ण। तोही स्वानंदें वोसंदून। श्रीकृष्णाध्यान वर्णित ॥ ८७ ॥

विप्रचतुर्भुजं रूपं भ्राजिष्यु प्रभवा स्वया। दिशो वितिमिरा: कुवन् विधूम इव पावकः ॥ २८ ॥

प्रांतींचे श्रीकृष्णाध्यान। पांचां श्लोकीं निरूपण। श्रोता परीक्षिती-सावधान। वक्ता ज्ञानघन शुकयोगींद्र ॥ ८८ ॥ पिंपळातळीं प्रकाशधन। ते काळींची मूर्ति जाण। निजतेजें देदीप्यमान। दिशा परिपूर्ण तेणें तेजें ॥ ८९ ॥ ना धूम ना इंगल। आरक्ततेवीण अग्निज्वाळ। तैशी कृष्णमूर्तीं तेजाळ। प्रकाश प्रबळ अतिदीप्त ॥ ९० ॥ कृष्णमूर्तींचे निजप्रभा। लोपली रविचंद्राची शोभा। शून्यत्वें ठाव नाहीं नभा। सच्चिदानंदगाभा साकार ॥ ९१ ॥ चैतन्यतेजें तनु मुसावली शांतिरसाची वोतिली। चतुर्भुजत्वें रूपा आली। तेणें दिशांची गेली काळिमा ॥ ९२ ॥

श्रीवत्साङ्कं घनश्यामं तप्तहाटकवर्चसम् । कौशेयाम्बरयुग्मेन परिकीर्तं सुगङ्गलम् ॥ २९ ॥
सुन्दरस्मितवक्त्राङ्जं नीलकुन्तलमण्डतम् । पुण्डरीकाभिरामाक्षं स्फुरन्तकरकुण्डलम् ॥ ३० ॥

कृष्णमूर्ति स्वच्छ स्वयंभ । अंगीं प्रत्यंगीं बिंबलें नभ । तेणे घनश्यामता-शोभ । अतिसप्रभ साजिरी ॥ १३ ॥ आधींच नेटका श्रीकृष्ण । वरी घनश्यामता बाणली पूर्ण । तेणे मुसावलें बरवेंपण । लागलें ध्यान नरनारी ॥ १४ ॥ नरनारी बापुङ्गा किती । संन्यासी भुलोनि ठाती । विरक्त वेधले परमार्थी । देखोनि मूर्ती कृष्णाची ॥ १५ ॥ देखतां श्रीकृष्णदर्शन । शिवासी लागलें नित्यध्यान । पार्वत्याही निजमन । कृष्णार्पण स्वयें केलें ॥ १६ ॥ ऐसे अंगींचे बरवेंपण । त्याहीवरी हास्यवदन । साजिरे राजीवलोचन । आकर्ण पूर्ण आरक्त ॥ १७ ॥ मस्तकींचे नीलालक । सुगंधसुमनीं गुफिले चोख । कृष्णीं कृष्णारूप मधुक । कृष्णकेशीं देख विगुंतले ॥ १८ ॥ स्फुरत्कुण्डलें मकराकार । ऐसे वर्णिती कविवर । परी तीं आकारीं निर्विकार । श्रवणे विकार मावळती ॥ १९ ॥ फावलिया कृष्णश्रवण । आकारविकारां बोळवण । ते श्रीकृष्णश्रवणीं पूर्ण । देदीष्यमान कुण्डलें ॥ २०० ॥ तप्त सुवर्णासमान । उभय पीतांबर जाण । एक कासे विराजमान । दुजा प्रावरण शोभत ॥ १ ॥ ब्रह्मण्यदेवो श्रीकृष्ण । लक्ष्मी डावलूनि पूर्ण । दक्षिणांगीं विप्रचरण । श्रीवत्सलांच्छन गोविंद ॥ २ ॥

कटिसूत्रब्रह्मसूत्रकिरीटकटकाङ्गदैः । हारनपुरनुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१ ॥

बनमालापरीताङ्गं मूर्तिमद्विर्मिजायुधैः । कृत्वोरीं दक्षिणे पादमासीनं पङ्कजारुणम् ॥ ३२ ॥

कंठीं कौस्तुभ सोञ्चला । कटीं मिरवे रलमेखला । ब्रह्मसूत्र रुळे गळा । आपाद बनमाळा शोभत ॥ ३ ॥ माथां मुकुटाचें खेवणे । लखलखीत अनर्थ रत्ने । कीर्तिमुखें बाहुभूषणे । वीरकंकणे विचित्रे ॥ ४ ॥ यंत्रउपास्ती उपासका । तेशा कराग्रीं करमुद्रिका । त्रिकोण षट्कोण कर्णिका । जडितमाणिका शास्त्रोक्त ॥ ५ ॥ वैजयंतीचा सोहळा । पदक एकावळी गळां । नाना रत्ने हार मुक्ताफळा । तुळशीमाळा सुगंधा ॥ ६ ॥ दोनी मोतीलग पदर । रत्ने जडित पीतांबर । किंकिणी क्षुद्रघंटिका विचित्र । मनोहर शोभती ॥ ७ ॥ वांकीअंदुवांचा गजर । चरणीं नूपुरांचा झणत्कार । रुळे बिरुदांचा तोडर । मनोहर हरिचरणीं ॥ ८ ॥ रातोत्पलां कठिणपण । त्यांहूनि सुकुमार चरण । घवघवीत श्रीकृष्ण । शोभा संपूर्ण शोभत ॥ ९ ॥ शंख चक्र गदा कमळ । मूर्तिमंत आयुधे सकळ । आश्रऊनि पिंपळ । बैसला केवळ वीरासनीं ॥ २१० ॥ तया वीरासनाचें लक्षण । तळीं सूनि दक्षिण चरण । त्याची मांडीवरी जाण । वामचरण आलोहित ॥ ११ ॥ लाजवूनि संध्यारागासी । उणे आणोनि बाळसूर्यासी । चरणशोभा हृषीकेशीं । अतिदीप्तीसीं आरक्त ॥ १२ ॥

मुसलावशेषायःखण्डकृतेषुर्लुभ्यको जग । मृगास्याकारं तच्चरणं विव्याध मृगशङ्क्या ॥ ३३ ॥

करूनि निजकुळाची होळी । सरस्वतीतीरीं बनमाळी । टेंकोनि बैसला पिंपळातळीं । चरणनवाळी आरक्त ॥ १३ ॥ आरक्त श्रीकृष्णचरण । भावूनि मृगमुखासमान । जराव्याधें विंधिला बाण । अतिसत्राण भेदिला ॥ १४ ॥ ब्रह्मशापाचें मुसल घन । यादवीं पिष्ट करितां जाण । उरला अवशेष लोहकण । तो समुद्रीं जाण टाकिला ॥ १५ ॥ तो पडतांचि समुद्रजळीं । त्यातें मीन सगळेंचि गिळी । त्या मीनातें जराव्याध गळीं । जाव्यामेळीं आकळित ॥ १६ ॥ व्याध करी मीनविदारण । तंब निघाला तो लोहकण । त्याचा जराव्याधें केला बाण । तेणे कृष्ण चरण विंधिला ॥ १७ ॥ मत्स्योदरींचा

लोहधन। त्याचा केलिया दृढ बाण। थोर पारधी साधे संपूर्ण। व्याधें जाणोनि बाण तो केला॥ १८॥ भेदावया कृष्णाचरण। मुळीं ब्रह्मशापचि कारण। यालार्गीं जराव्याधाचा बाण। कृष्णाचरणीं पूर्ण खडतरला॥ १९॥ व्याधें अवचितें विंधिला। परी कृष्ण नाहीं दचकला। बाण सत्राणे खडतरला। तेणे सुखी झाला श्रीकृष्ण॥ २२०॥

चतुर्भुजं तं पुरुषं दृष्ट्वा स कृतकिल्बिषः। भीसः पपात शिरसा पादयोरभुरद्विषः॥ ३४॥

बाण श्रीकृष्णाचरणीं पूर्ण भेदला। जराव्याधाचा हात निवाला। म्हणे म्यां मोठा मृग विंधिला। म्हणोनि धांवला धरावया॥ २१॥ देखोनि चतुर्भुज पुरुषासी। भय सुटले जराव्याधासी। म्हणे मज घडल्या महापापराशी। परमपुरुषासी विंधिले॥ २२॥ म्हणे कटकटा रे अदृष्टा। आचरविले कर्मा दुष्टा। ऐशिया मज महापापिष्ठा। दुःखदुर्घटा कोण वारी॥ २३॥ जगाचा परमात्मा श्रीहरी। तो म्यां विंधिला बाणेंकरीं। माझ्या पापासमान थोरी। नाहीं संसारीं अनासी॥ २४॥ भयें सुटला थोर कंप। मज घडले महापाप। जगाचें जें ध्येय स्वरूप। त्यासी संताप म्यां दिधला॥ २५॥ ज्याचे अपर वंदिती चरण। ज्यासी संत येती लोटांगण। त्या श्रीकृष्णासी विंधिला बाण। पाप संपूर्ण मज घडले॥ २६॥ अवचटें आत्महत्या घडे। तें पाप कदा न झाडे। जगाचा आत्मा कृष्ण बाढेकोडे। ते आत्महत्या पडे मस्तकीं माझे॥ २७॥ जगाचें आत्महनन। कर्ता मी एक पापी पूर्ण। त्या पापाचें पुरश्चरण। सर्वथा जाण दिसेना॥ २८॥ प्रमादें ब्रह्महत्या घडे। तेणे पापें तो समूळ बुडे। ते पूर्णब्रह्म म्यां मूळें। बाणे सदृढें विंधिले॥ २९॥ पापकर्मा मी व्याधरूप। तेणे म्यां जोडले पाप अमृप। कृष्ण परमात्मा चित्तस्वरूप। त्यासीही संताप दिधला म्यां॥ २३०॥ येणे अनुतापें तप्त पूर्ण। धांवोनि घाली लोटांगण। श्रीकृष्णाचे श्रीचरण। मस्तकीं जाण दृढ धरिले॥ ३१॥ मर्दी दैत्यांचा अभिमान। मधुद्वेष्टा जो मधुसूदन। त्याचे दृढ धरूनि चरण। करी रुदन अङ्गुहासें॥ ३२॥ चरणीं घातली परम मिठी। उठवितां कदा नुठी। मज क्षमा करीं कृपाळुष्टीं। कृपाळु सृष्टीं तूचि एक॥ ३३॥

अजानता कृतमिदं पापेन मधुसूदन। क्षन्तुमर्हसि पापस्य उत्तमश्लोक मेऽनय॥ ३५॥

अतिभीत जराव्याध। म्हणे मी पापात्मा अतिअशुद्ध। नेणतां घडला हा अपराध। लिंगभेद मज घडला॥ ३४॥ जो ईश्वरप्रतिमा उच्छेदी। तो महापापी लिंगभेदी। त्या तुज ईश्वरासी म्यां दुर्बुद्धीं। अदृष्टविधीं विंधिले॥ ३५॥ ऐसा मी पापी पापकर्मा। महापापी पापात्मा। माझा अपराध करावा क्षमा। पुरुषोत्तमा कृपाळुवा॥ ३६॥ तूं कृपाळु त्रिजगतीं। गर्भीं राखिला परीक्षिती। गजेंद्राचें अतिआकांतीं। उडी कृपामृतीं घातली॥ ३७॥ पांडव जळतां जोहरी। तुवां काढिले विवरद्वारीं। शेखीं अर्जुनाचा कैवारी। घेशी जुङ्झारी भीष्मासीं॥ ३८॥ द्रौपदीचे अतिसांकडीं। धांवलासी लवडसवडीं। तिळभरी न दिसतां उघडी। नेसतीं लुगडीं तूं होसी॥ ३९॥ ऐसी कृपाळुत्वाची ख्याती। श्रुतिपुराणे वाखाणिती। तुझी उत्तम श्लोककीती। ऋषि वर्णिती महासिद्ध॥ २४०॥ नेणतां आचरलों दुष्कर्मा। तें मज करावया क्षमा। तूं कृपाळु परमात्मा। पुरुषोत्तमा क्षमाशीळ॥ ४१॥ अजामिळ दुराचारी। पुत्रलोभें नाम उच्चारी। त्याचे पापाची झाली बोहरी। ऐशी निष्पाप थोरी नामाची॥ ४२॥ नामें निष्पाप दुर्मती। नामें निष्पाप पितृघाती। नामें दुराचारी तरती। हे निष्पाप ख्याती नामाची॥ ४३॥

यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वान्तनाशनम् । बदन्ति तस्य ते विष्णो मयासाधु कृतं प्रभो ॥ ३६ ॥

ज्या विष्णुचें नामस्मरण । कोटिजन्मांचें घन अज्ञान । नराचें निर्दाळी पूर्ण । सकल-कल्याणदायक ॥ ४४ ॥ ऐसें ज्याचे नामस्मरण । त्याचे स्वरूपासी प्यां जाण । निजबळे विंधिला निर्वाण बाण । अपराध पूर्ण हा माझा ॥ ४५ ॥ ज्याचें अगाध महिमान । सदा वर्णिती साधु सजन । जो स्वरूपे सच्चिद्गुण । स्वामी श्रीकृष्ण जगाचा ॥ ४६ ॥ जगाचें जीवन श्रीकृष्ण । त्या कृष्णासही मी आपण । विंधिला निर्वाणीचा बाण । हा अपराध पूर्ण पैं माझा ॥ ४७ ॥ त्रैलोक्यराजा कृष्ण समर्थ । तो प्यां केला राजधात । जगाचा आत्मा श्रीकृष्णानाथ । तो आत्मधात प्यां केला ॥ ४८ ॥ श्रीकृष्ण जगाचा जनिता । त्या प्यां केलें पितृधाता । जगप्रतिपाळणीं श्रीकृष्णमाता । त्या मातृधाता प्यां केलें ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्ण ब्रह्मण ब्रह्मबोध । तो प्यां केला ब्रह्मवध । याहीहोनि अगाध । जगीं अपराध असेना ॥ २५० ॥ राजधात आत्मधात । मातृपितृ-ब्रह्मधात । मजचि घडला समस्त । जे प्यां श्रीकृष्णानाथ विंधिला ॥ ५१ ॥

तन्माऽऽशु जहि वैकुण्ठ पाप्मानं मृगलुब्ध्यकम् । यथा पुनरहं त्वेवं न कुर्यां सदतिक्रमम् ॥ ३७ ॥

ऐशिया मज पापरूपासी । कृपा करावी हृषीकेशी । निष्कृती होय पापासी । त्या उपायासी करीं वेगीं ॥ ५२ ॥ कोरडिये कृपेचा संबंध । तेणे न फिटे दोषबाध । माझा जेव्हां तूं करिसी वध । तेव्हां मी शुद्ध होईन ॥ ५३ ॥ मी लुब्धक पापबुद्धी । मृगलोभी पशुपारधी । त्या मज तूं निजहस्ते वधीं । तैं मी त्रिशुद्धी उद्धरलों ॥ ५४ ॥ जेणे देहें केले पापकर्मा । तो देह निवटीं पुरुषोत्तमा । पुढती ऐशिया असत्कर्मा । न करीं अधर्मा तें करीं ॥ ५५ ॥ बाण विंधिला तुङ्गिया पायां । हें अगाध पाप केले काया । तीसी शीघ्र वधावें यदुराया । तैं पहापापा या होय निस्तारु ॥ ५६ ॥ जेणे देहें केले पापाचरण । त्याचें प्रायशिच्छत हेंचि पूर्ण । करीं निजहस्ते देहदंडण । म्हणोनि चरण दृढ धरिले ॥ ५७ ॥ देहें केले पापाचरण । देहलोभी तो पापी पूर्ण । स्थूल लिंग आणि कारण । यांचें करीं छेदन निजतेजचक्रे ॥ ५८ ॥

यस्यात्मयोगरचितं न विदुर्विरिज्वो रुद्रादयोऽस्य तनयाः पतयो गिरां ये ।

त्वन्मायया पिहितदृष्ट्य एतदञ्जः किं तस्य ते वयमसदृतयो गृणीमः ॥ ३८ ॥

देहसंभवाचें मूळ जाण । स्थूल सूक्ष्य आणि कारण । यासी नातळतां तूं श्रीकृष्ण । चतुर्भुज संपूर्ण देह धरिसी ॥ ५९ ॥ स्थूल-सूक्ष्म-कारणता । ये तिन्ही त्रिगुणेसीं नातळतां । तूं योगमायेचिया सज्जा । नाना अवतारता देह धरिसी ॥ २६० ॥ नवल तुङ्गा लीलाविग्रहो । मत्स्य कूर्म श्वेतवराहो । होतां न धरिसी संदेहो । जन्मभयो तुज नाहीं ॥ ६१ ॥ बोडवल्या जन्म एक । ब्रह्मादिक होती रंक । तो तूं अवतार अनेक । धरिसी निःशंक जितात्मतां ॥ ६२ ॥ अदृष्टाचिये निजगतीं । देहासी नाना भोग होती । तूं अदृष्टेंवीण श्रीपती । नाना भोगसंपत्ती भोगिसी ॥ ६३ ॥ आयुष्य तंवरी देहधारण । वेदें नेमस्त केले जाण । नवल तुङ्गे लीलाविंदान । आयुष्येंवीण देह धरिसी ॥ ६४ ॥ काळसज्जा दुर्धर पूर्ण । ब्रह्मादिकां अलोट मरण । तुज काळ वेळ नसतां जाण । स्वलीला मरण दाविसी ॥ ६५ ॥ तुङ्गे योगमायेची योगगती । लीलाविग्रहें देहस्थिती । अतक्य सर्वासी सर्वार्थी । तेही उपपत्ती निर्धारीं ॥ ६६ ॥ ब्रह्मा जगाचा आदिकर्ता । त्यासही न कळे तुङ्गी सज्जा । तूं नाना अवतारीं देह धरिता । त्याचा कर्ता नवे

ब्रह्मा ॥ ६७ ॥ तू स्वलीला देह कैसा धरिसी । अवतारचरित्रे कैसीं करिसी । कैसेनि तो देहो सांडिसी । हें ब्रह्मादिकांसी कळेना ॥ ६८ ॥ ज्यासी तू मानिसी अतिसम्मानीं । सदाशिव जो कां त्रिकाळज्ञानी । त्यासीही अत्कर्य तुझी करणी । शार्ङ्गपाणी श्रीकृष्णा ॥ ६९ ॥ सदाशिवाचे निजवचनीं । तू दुजेन झालासी मोहिनी । ते शिवासी न कळे तुझी करणी । तत्कर्णीं तो भुलला ॥ २७० ॥ जाणोनि योग ज्ञान दोनी । सनकादिक ब्रह्मज्ञानी । जिंहीं मायापडळ छेदूनी । स्वानंदभुवनीं सुखरूप ॥ ७१ ॥ त्यासीही तुझी स्वलीलाशक्ती । सर्वथा न कळेचि श्रीपती । ते जयविजयां शाप देती । सकोपस्थितीं वैकुंठी ॥ ७२ ॥ पारंगत वेदशास्त्रार्थी । बृहस्पत्यादि वाचस्पती । त्यासीही लीलाविग्रहस्थिती । न कळे निश्चितीं श्रीकृष्णा ॥ ७३ ॥ जे सज्जान ज्ञाते परमार्थी । त्यासीही अत्कर्य अवतारशक्ती । मा इंद्रादि देवांसी ते स्थिती । कैशा रीतीं कळेल ॥ ७४ ॥ इंद्रादि देवां दिविभोगनिष्ठीं । माया आच्छादी तयांच्या दृष्टी । त्यासी तुझे लीलेची गोष्टी । न कळे जगजेठी निश्चित ॥ ७५ ॥ तेथ मायावी देहवंता । उद्घोध नक्हे यैं सर्वथा । तुझी लीला श्रीकृष्णानाथा । अत्कर्य सर्वथा सर्वासी ॥ ७६ ॥ सुखें होईल ब्रह्मज्ञान । परी तुझें स्वलीलादेहधारण । याचें नेणती पर्यवसान । अतिसज्जान साकल्यें ॥ ७७ ॥ तेथ मी तंब अधम जन । असदूतीचें भाजन । त्या मज तुझें लीलावर्णन । सर्वथा जाण अत्कर्य ॥ ७८ ॥ आतां असो हें निरूपण । बहु बोलाचें काय कारण । माझ्या पापाचें पुरश्चरण । देहदंडण करीं कृष्णा ॥ ७९ ॥ तुझेनि हस्तें देहदंडण । तेणे सकळ पापांचें निर्दळण । मज उद्धरावया जाण । हे कृपा पूर्ण करावी ॥ २८० ॥ म्हणोनि घातलें लोटांगण । धांवोनि धरिले दोनी चरण । ऐकोनि व्याधाचें स्तवन । कृपा श्रीकृष्णा तुष्टला ॥ ८१ ॥

श्रीभगवानुवाच—मा धैर्य त्वमुनिष्ठ काम एप कृतो हिमे । याहि त्वं मदनुजातः स्वर्गं सुकृतिनां पदम् ॥ ३१ ॥

जो वेदार्थाचा मथित बोध । जो जगदादि-आनंदकंद । जो स्वरूपें स्वानंद शुद्ध । तो व्याधेंसीं गोविंद सकृप बोले ॥ ८२ ॥ तू जीवघातक पारथी । भय मानिसी पमापराधीं । तुज अभय गा त्रिशुद्धीं । माझी कार्यसिद्धी त्वां केली ॥ ८३ ॥ कुमारीं सांब केला स्त्रीरूप । कपटें ब्राह्मणां आला कोप । कुळासी झाला ब्रह्मशाप । हा त्रिविध संकल्य माझाचि ॥ ८४ ॥ शापावशेष लोह जाण । त्याचा तुवां करोनि बाण । मृगलोभें विंधिला चरण । यासही कारण संकल्प माझा ॥ ८५ ॥ मी बुद्धीची अनादि बुद्धी । मी क्रियेची क्रिया त्रिशुद्धी । तेथें अहंकर्तृत्वाचे विधी । तू वृथा अपराधी म्हणविसी ॥ ८६ ॥ मिश्या धरूनि देहाभिमान । म्हणसी घडलें मज पाप पूर्ण । त्याही पापासी पुरश्चरण । माझें दर्शन मुख्यत्वें ॥ ८७ ॥ माझिया नामा एकासाठी । जळती महापातकांच्या कोटी । त्या मज तुवां देखिलें दृष्टीं । परम भाग्ये भेटी घडली तुज ॥ ८८ ॥ माझी ध्यावया क्षणार्ध भेटी । एक रिघाले गिरिकपाठी । एक योगयागसंकटी । झाले महाहटी नेमस्त ॥ ८९ ॥ एवं नाना नेमआटाटी । शिणतांही कल्पकोटी । स्वर्जींही न लभे माझी भेटी । त्या मज त्वां दृष्टीं देखिलें ॥ २१० ॥ माझीं होतांचि दर्शन । सकळ पातकां निर्दळण । तू तंब पुण्यात्मा परिपूर्ण । पापाभिमान धरून नको ॥ ९१ ॥ पापाभिमाने अधोगती । पुण्याभिमाने स्वर्गा जाती । निरभिमाने माझी प्राप्ती । सत्य वचनोक्ती यैं माझी ॥ ९२ ॥ तू ऐसें मानिसी आपण । परब्रह्म परमात्मा श्रीकृष्ण । त्यासी विंधिला निर्बाणबाण । हें पाप दारुण अनिवार ॥ ९३ ॥ लोहपरिसा आलिंगन । तेणे लोह होय सुवर्ण । त्यासी फोडूं आल्या लोहघण । आघाते सुवर्ण तो

होय ॥ १४ ॥ तेवीं भक्तीं घेतल्या माझी भेटी । पातके जातीं उठाउठी । का द्वेषे देखिल्या मज दृष्टीं । पातकां तुटी तत्काळ ॥ १५ ॥ हो का इतरांच्या अपराधतां । प्राणी पावे अथःपाता । तोचि अपराध माझा करितां । नित्यमुक्तता अपराध्यां ॥ १६ ॥ ममापराधें नरक पावे । तैं माझें सामर्थ्य बुडालें आघवें । माझेनि अपराधें सुख पावे । मुक्तिवैभवें भयनिर्मुक्त ॥ १७ ॥ विष म्हणोनि अमृतपान । केल्या अमरत्व न चुके जाण । तेवीं द्वेषेही माझें दर्शन । करी पावन प्राण्यासी ॥ १८ ॥ जाणोनि अग्नि लाविला घरीं । तो जाळूनि सर्वही भस्म करी । मा नेणतांही ठेविला वळचणीवरी । तोही करी तैसेचि ॥ १९ ॥ तेवीं भावें अथवा द्वेषें पूर्ण । ज्यासी घडे माझें दर्शन । तो होय परम पावन । हें सत्य जाण जराव्याधा ॥ ३०० ॥ मज ठाकावया निजधाम । त्वां सिद्ध केलें माझें काम । तेणे तुष्टलों मी आत्माराम । तूं पावन परम तिंहीं लोकीं ॥ १ ॥ ज्या नांव म्हणसी 'पाप' पूर्ण । जेणे देहें मज विंधिला बाण । तेणोचि देहें तूं आपण । होसी स्वर्गभूषण सुरवंद्य ॥ २ ॥ याग करूनि याज्ञिक । पावती सुख पतनात्मक । तैसें तुज न घडे देख । तूं अक्षय सुख पावसी ॥ ३ ॥ माझिया दर्शनाचें पुण्य । दिविभोगे नव्हे क्षीण । यालागीं अक्षय सुख संपूर्ण । तूं सर्वथा जाण पावसी ॥ ४ ॥ तूं विकल्प सांडोनियां पोटीं । जराव्याधा सवेग उठीं । मिथ्या नव्हती माझ्या गोष्टी । तूं अक्षय तुष्टी पावसी ॥ ५ ॥ तूं ऐसें जीवीं कल्पिसी । आपण निघालां निजधामासी । मागें अक्षय सुखासी । कोणापाशीं मागावें ॥ ६ ॥ जैसें बोलती इतर लोक । ममाझा तैशी नव्हे देख । ठाकठोक आतांचि रोख । अक्षय सुख पावसी ॥ ७ ॥ माझे आज्ञेचें लाहोनि बळ । थ्रुव अद्यापि झाला अढळ । माझी आज्ञा वंदी कळिकाळ । कोणोपरी विकळ करूं न शके ॥ ८ ॥ ऐसें श्रीमुखें आपण । जंव बोलों नपुरे श्रीकृष्ण । तंव घबघवीत विमान । व्याधासी जाण उतरलें ॥ ९ ॥

इत्यादिष्टो भगवता कृष्णेनेच्छाशरीरिणा । त्रिः परिक्रम्य तं नत्वा विमानेन दिवं ययौ ॥ ४० ॥

जो सदा पूजिजे सुरासुरीं । जो परमात्मा चराचरीं । जो लीलाविग्रहदेहधारी । जो योगीश्वरीं वंदिजे ॥ ३१० ॥ ऐसा अतिवरिष्ठ श्रीकृष्ण । तेणे जराव्याध आज्ञापून । कृष्णाङ्गामात्रें विमान । देदिप्ययान जें आलें ॥ ११ ॥ व्याधें देखोनि विमाना । हर्षे निर्भर झाला मना । तीन प्रदक्षिणा करूनि कृष्ण । नमूनि विमाना आरूढे ॥ १२ ॥ व्याध आँखांडोनि विमाना । क्रमूनि इंद्रचंद्रग्रहगणा । अक्षय सुख स्वर्गभुवना । कृष्णकृपें जाणा तो पावला ॥ १३ ॥ जेणे अपकार केला पूर्ण । त्यासी उपकार करावा आपण । हें निज शांतिज्ञानलक्षण । स्वांगे श्रीकृष्ण स्वयं दावी ॥ १४ ॥ ब्रह्मज्ञानाचे बोल बोलती । तैसें नाहीं कृष्णनाथी । अंगीं दावूनियां स्थिती । व्याध निश्चिरीं उद्धरिला ॥ १५ ॥ सकळ कुळाचें निर्दळण । झाल्याही पोह न धरी श्रीकृष्ण । जेणे निजांगे विंधिला बाण । तो व्याधही जाण सुखी केला ॥ १६ ॥ समुद्रतीरीं घेऊनि रथ । दारुक उभा होता तेथ । तेणे न देखतां श्रीकृष्णनाथ । गवेषणार्थ निघाला ॥ १७ ॥

दासकः कृष्णपदवीमन्विच्छन्धिगम्यताम् । वायुं तुलसिकामोदमाग्रायाभिमुखं ययौ ॥ ४१ ॥

कृष्ण न देखतां दारुक । कासावीस झाला देख । शोधीत श्रीकृष्णपदांक । पृथ्वी सम्यक् अवलोकी ॥ १८ ॥ तंव कृष्णकंठीच्या तुळसीमाळा । त्यांचा आमोद दारुका आला । तेणे गंधाभिमुखें निघाला । तंव देखता झाला महातेज ॥ १९ ॥

तं तत्र तिग्मद्वृभिरायुधैर्वृतं हृश्वतथमूले कृतकेतनं पतिम्।

स्नेहप्लुतात्मा निपपात पादयो रथादवप्लुत्य सव्याप्तलोचनः ॥ ४२ ॥

तं च धग्धगीत तेजागळा । दिव्य आयुधांचा मेळा । त्यांमाजीं घनसांबळा । श्रीकृष्ण डोळां देखिला ॥ ३२० ॥ अश्वत्थातळीं धरूनि स्थान । घालूनियां वीरासन । निजतेजे विराजमान । दारुके श्रीकृष्ण देखिला स्वयें ॥ २१ ॥ कृष्ण देखतां लवडसवडीं । रथाखालीं घालूनि उडी । पोटींच्या सप्रेम आवडीं । धरिले तांतडीं हरिचरण ॥ २२ ॥ नेत्री अश्रूचिया धारा । अंग कांपे थरथरा । तुजवेगळे शार्ङ्गधरा । अंधतप नेत्रा दृढ दाटे ॥ २३ ॥

अपश्यतस्त्वचरणान्दुजं इधो दृष्टिः प्रनष्टा तमसि प्रविष्टा ।

दिशो न जाने न लभे च शान्तिं यथा निशायामुद्दुपे प्रनष्टे ॥ ४३ ॥

ऐके स्वामी श्रीकृष्णा । न देखतां तुझिया श्रीचरणां । जगदांध्य पडे नवनां । दिशांची गणना गणी कोण ॥ २४ ॥ जानेसीं मावळला विवेक । अणुमात्र न लभे सुख । तुज न देखतां मी देख । जड मूढ मूर्ख होऊनि ठेलों ॥ २५ ॥ जेवीं नष्टचंद्राचिये रात्रीं । निविड अंवसेचिये आंधारीं । तेवीं तुजवीण श्रीहरी । दृढ दाटे संसारीं अंधतम ॥ २६ ॥ तुझे देखतांचि श्रीचरण । अंधतमा निर्दलण । जेवीं प्रकटतां रविकिरण । अंधारेसीं जाण निशा नासे ॥ २७ ॥

इति द्रुत्रिति सूते चै रथो गरुडलाञ्छनः । खमुत्पात राजेन्द्र साश्वध्वज उदीक्षतः ॥ ४४ ॥

ऐसें विनवी जंब दारुक । तं च परमाश्चर्य काहींएक । देखतां झाला अलोलिक । पाखेंवीण देख उडाला रथ ॥ २८ ॥ चहूं वारुवांसंवुक्त । गरुडध्वजेंसीं श्रीकृष्णारथ । ऊर्ध्वगतीं गगनाआंत । दारुकादेखत उडाला ॥ २९ ॥ शुक म्हणे परीक्षिती । निजधामा जातां श्रीपती । आपुली ऐश्वर्यसंपत्ती । स्वेच्छ ऊर्ध्वगती स्वयें नेत ॥ ३३० ॥ इहलोकीं ठेवूनि कीर्ती । निजवैभवविलाससंपत्ती । आवरूनियां निजशक्ती । स्वयें ऊर्ध्वगती स्वसक्ता नेत ॥ ३१ ॥

तमन्वगच्छन् दिव्यानि विष्णुप्रहरणानि च । तेनातिविस्मितात्मानं सूतमाह जनार्दनः ॥ ४५ ॥

रथ जातां ऊर्ध्वमंडळ । शंख चक्र गदा कमळ । तदनुलक्षित तत्काळ । दिव्यायुधें सकळ निधालीं ॥ ३२ ॥ ऊर्ध्वमंडळीं उडाला रथ । दिव्यायुधेंही समस्त । तें देखोनि अतिविस्मित । ठेला तटस्थ दारुक ॥ ३३ ॥ धुरे बैसोनियां नित्य । मी वागवीं श्रीकृष्णारथ । तो रथ ऊर्ध्वगतीं कृष्ण नेत । मज कां एथ सांडिलें ॥ ३४ ॥ मज सांडूनियां गोविंदें । नेलीं आपुलीं दिव्यायुधें । मी अभाव भाग्यमदें । त्यजिलों मुकुंदें निश्चित ॥ ३५ ॥ प्यां उडी घातली रथाखालती । हेचि माझी मंदमती । येरवीं मीही जातों ऊर्ध्वगती । कां श्रीपती रुसला ॥ ३६ ॥ जेणें चरणीं विंधिला बाण । तो व्याधही उद्धरिला जाण । मी भाग्ये अभागी पूर्ण । यालागीं श्रीकृष्ण मज त्यागी ॥ ३७ ॥ नित्य कृष्ण दृष्टीं पुढें । धुरे बैसोनि वागवीं घोडे । तो मी कृष्णावेगळा पडें । भाग्य कुडें पैं माझें ॥ ३८ ॥ मी श्रीकृष्णाचा सारथी । ऐशी त्रिलोकीं झाली ख्याती । तो मी वेगळा पडें अंतीं । कां श्रीपती रुसला ॥ ३९ ॥ यावजन्म भोगिलें कृष्णसुख । त्या मज बोडवलें वियोगदुःख । कृष्णा कां झालासी विमुख । मी दीन रंक पैं तुझें ॥ ३४० ॥ माझा बोल अणुभरी । नाहीं अक्षेरिला हरी । त्या मज तूं श्रीहरी । अंतीं दुर्धरीं दुराविशी कां ॥ ४१ ॥ अपराधिया तारिलें व्याधासी । अश्व-घ्वजेंसीं रथ नेसी । तो तूं मज उद्धरावयासी । कां उबगलासी गोविंदा ॥ ४२ ॥

ऐसा अवस्थाभूत पूर्ण । पाहतां श्रीकृष्णाचें वदन । दारुकासी आलें रुदन । आसुवीं नयन लोटले ॥ ४३ ॥
 दीर्घस्वरें देऊनि हांक । दारुक रडे अधोमुख । अंतीं श्रीकृष्ण झाला विमुख । हैं अतिदुःख
 मजलागीं ॥ ४४ ॥ दुःखें चरफडीत मोठा । करें पिटीत ललाटा । मर मर विधातया नष्टा । वोखटें
 अदृष्टा काय लिहिले ॥ ४५ ॥ मग म्हणे श्रीकृष्णनाथा । तुजपुढे बापुडे विधाता । तुजवेगळा मी
 राहतां । अतिदीनता पावेन ॥ ४६ ॥ तुझेनि बळे श्रीकृष्णा । म्यां कळिकाळा घातला आंकणा । तो
 मी काळाचा वोळंगणा । कां करिसी पोसणा जगाचा ॥ ४७ ॥ ऐसें ऐकोनियां वचन । 'ना भीं ना भीं'
 म्हणे जनार्दन । मग आश्वासून पूर्ण । गुह्य आलोचन सांगत ॥ ४८ ॥ आजिच्या काळाचे
 काळगतीं । तूं एक उरलासी निकटवतीं । तुज म्यां राखिलें निजकार्यार्थीं । वेगीं द्वारावतीं तूं जाई ॥ ४९ ॥

गच्छ द्वारवतीं सूत जातीनां निधनं मिथः । सङ्कर्षणस्य निर्याणं बन्धुभ्यो ब्रूहि मदशाम् ॥ ४६ ॥

द्वारकायां च न स्थेयं भवद्विश्वच स्वबन्धुभिः । मया त्यक्तां यदुपुरो समुद्रः प्लावविष्यति ॥ ४७ ॥

स्वं स्वं परिग्रहं सर्वे आदाय पितरीं च नः । अर्जुनेनाविताः सर्व इन्द्रप्रस्थं गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

तूं जाऊनि द्वारकेआंत । यादवांचा निधनवृत्तांत । परस्परें कलहयुक्त । निमाले समस्त हें
 सांग ॥ ५० ॥ बळिभद्रें निजात्मस्थितीं । देहो त्यजिला योगगतीं । माझीही दशा समस्तांप्रती ।
 यथानिगुती सांगावी ॥ ५१ ॥ तुवां जाऊनियां त्यांपाशीं । शीघ्र सांगावें समस्तांशी । कोणीं न रहावें
 द्वारकेसी । निधावें वेगेंसीं ममाज्ञा ॥ ५२ ॥ द्वारका त्यागावयाचें कारण । तुज मी सांगेन आपण ।
 दारुका तूं अतिसज्जान । विश्वास पूर्ण मज तुझा ॥ ५३ ॥ यालागीं तुज राहवूनि एथ । अंतकाळीचें
 गुज सांगत । तुवां जाऊनि द्वारकेत । बाहेर समस्त काढावे ॥ ५४ ॥ बाहेर काढावयाचें कारण । म्यां
 द्वारका त्यागिल्या जाण । सपुद्र येऊनि आपण । नगर संपूर्ण बुडवील ॥ ५५ ॥ ठाव मागूनि समुद्रां
 पाशीं । म्यां वसविलें द्वारकेसी । मज गेलिया निजधामासी तो अशवयेंसीं बुडवील ॥ ५६ ॥ यालागीं
 सत्वर गमन । शीघ्र करावें आपण । माझीं माता पिता समस्त जन । द्वारकेहून काढावीं ॥ ५७ ॥ जंव
 समुद्र बुडविना तो ठावो । तंव आपुलाला सपुदावो । घेऊनि सकळ परिग्रहो । शीघ्रतर पहा हो
 निधावें ॥ ५८ ॥ झालिया राज्यलोट । चोराकुळित होईल वाट । कोणीं नव जावें एकट । अवधीं एकवट
 करावीं ॥ ५९ ॥ अर्जुनाचेनि सांगातें । एकत्र मिळूनि समस्तें । शीघ्र जावें इंद्रप्रस्थातें । तो मार्गी त्यांते
 रक्षील ॥ ६० ॥ ऐसें ऐकतां श्रीकृष्णावचन । दारुकासी आलें रुदन । न वचे सांङ्घं पाहे प्राण । जळेंवीण
 मीन जैसा ॥ ६१ ॥ निजकुळासी करूनि घात । गेला गेला रे श्रीकृष्णनाथ । मी काळमुखा द्वारकेआंत ।
 जावों हा वृत्तांत सांगावया ॥ ६२ ॥ गिळूनि श्रीकृष्णनिजसुखा । म्हणती हा आला काळमुखा । सकळ
 जगाचिया दुःखा । सूचक देखा मी होईन ॥ ६३ ॥ ऐकतां माझिया वचनासी । प्राणान्त होईल सर्वासी ।
 एवढ्या द्यावया महादुःखासी । न वचें हृषीकेशी मी तेथें ॥ ६४ ॥ ज्यासी म्यां सांगावी हे वार्ता । त्यांच्या
 करावें जीवघाता । एवढी घोर निष्ठुरता । नक्हे कृष्णनाथा माझेनीं ॥ ६५ ॥ बहुतां मुंग्यांच्या विवरासी ।
 जेवीं आगी लावावी हृषीकेशी । तेवीं हे वार्ता द्वारकेसी । म्यां सुहृदांपाशीं सांगावी ॥ ६६ ॥ जेवीं
 फळते फुलते वर्नीं । भडकोनि लावावा दावाग्नी । तैसा भडका हा सुहृदांचे कानीं । कृष्णनिधनाग्नी
 कोण लावी ॥ ६७ ॥ जेवीं बुडतयाचे माथां । पाषाण न देववे सर्वथा । तेवीं कृष्णसहित कुळाच्या
 घाता । मी नक्हे सांगता सुहृदांसी ॥ ६८ ॥ सुख द्यावें सुहृदांसी । तें राहिलें हृषीकेशी । घेऊनियां

महादुःखांचिया राणी । सुहृदांपाशीं मी न वचें ॥ ६१ ॥ आशंका ॥ म्हणसी जन्मवरी अवज्ञा । तुवां नाहीं केली अतिप्रज्ञा । तो तूं अंतकाळींच्या वचना । कां अवज्ञा करितोसी ॥ ३७० ॥ कृष्णा अंतकाळींचें तुझें श्रीमुख । पाहतां मज अत्यंत सुख । तें सांडूनि जनांसी दुःख । द्यावया देख पी न वचें ॥ ७१ ॥ कुळनिधनाचें घोर दुःख । कृष्णनिधने संतापक । माझे वचनमात्रे हें विख । जगासी देख न देववे ॥ ७२ ॥ तुझे आज्ञेकरितां देख । जगासी द्यावें महादुःख । तुझे अवज्ञेचा उल्लेख । नरकदायक मज होय ॥ ७३ ॥ मा आपणचि घेऊनि विख । तुजपुढे मरतां देख । उत्तम गति अलोलिक । मी निजनिष्टंक पावेन ॥ ७४ ॥ ऐसें म्हणोनि आपण । दारुके घातले लोटांगण । मस्तकीं धरिले श्रीचरण । सर्वथा जाण सोडीना ॥ ७५ ॥ देखोनि दारुकाचा भावो । कृपें द्रवला देवाधिदेवो । जेणें निर्दंके शोकपोहो । तें वर्म पहा हो सांगत ॥ ७६ ॥

तं तु मद्भूमिनास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षकः । मन्मायारचनामेतां विज्ञायोपशमं ब्रज ॥ ४९ ॥

माझ्या धर्माचें निजलक्षण । दृढ आश्रयितां आपण । पावोनि माझें ज्ञान विज्ञान । तूं ब्रह्मसंपन्न स्वयें होसी ॥ ७७ ॥ माझें धर्माचें निजलक्षण । तूं म्हणसी तें कोण कोण । ऐक दारुका सावधान । मद्भूम पूर्ण ते ऐसे ॥ ७८ ॥ हृदयीं नित्य माझें ध्यान । मुखीं माझें नामकीर्तन । श्रवणीं माझें कथाश्रवण । करें मदर्चन सर्वदा ॥ ७९ ॥ नयनीं मम मूर्तिदर्शन । चरणीं मदालया गमन । रसनें मम तीर्थप्राशन । मत्प्रसादभोजन अत्यादरें ॥ ३८० ॥ साष्टांगे मजचि नमन । आल्हादें मद्भक्तां आलिंगन । सप्रेम माझे सेवेवीण । रिता अर्धक्षण जाऊ नेदी ॥ ८१ ॥ ऐसी सेवा करितां पहा हो । सर्वभूतीं देखें मद्भावो । हा सर्वधर्मामार्जीं रावो । तेथें अपावो कदा न रिघे ॥ ८२ ॥ सर्वभूतीं माझें दर्शन । तेव्हां 'वैराग्य' वोसंडे संपूर्ण । तेथ सहजें होय शुद्ध ज्ञान । देहाभिमानच्छेदक ॥ ८३ ॥ देहाभिमान होतां क्षीण । अपेक्षेसी पडे शून्य । तेव्हां 'निरपेक्षता' पूर्ण । सहजें जाण ठसावे ॥ ८४ ॥ निरपेक्षतेची दशा कैशी । विषय भेटलिया इंद्रियांसी । उपेक्षा करी त्यांसी । जेवीं मृगजळासी सज्जान ॥ ८५ ॥ या दृष्टीं पाहतां चराचर । समूळ मिथ्या व्यवहार । जेवीं दोराचा सर्पाकार । तेवीं भ्रमें संसार भासत ॥ ८६ ॥ केवळ दोराचा सर्पाकार । तो श्वेत कृष्ण कीं रक्तांबर । तेवीं विषयीं विषयव्यवहार । मिथ्या संसार मायिक ॥ ८७ ॥ जेवीं शुक्तिकेचा रजताकार । न घडे एकही अलंकार । तेवीं हा आभासे संसार । मिथ्या व्यवहार मायिक ॥ ८८ ॥ मूळीं मिथ्या भवभान । त्याचें भ्रांतासीच बंधन । तेथील जें मुक्तपण । तोही भ्रम जाण सोलींव ॥ ८९ ॥ आम्हीं सज्जान पूर्ण । निर्दळूनि भवबंधन । दृढ साधिले मुक्तपण । हेंही जल्यन मायिक ॥ ३९० ॥ संसार मायिक रचना । हें सत्यत्वें कळले ज्याच्या मना । तैं मनचि लाजे मनपणा । 'विज्ञान' जाणा त्या नांव ॥ ९१ ॥ जागृति सुषुप्ति आणि स्वज । संसाराचें मिथ्या ज्ञान । हें ज्यासी ठसावले संपूर्ण । 'विज्ञान' जाण त्या नांव ॥ ९२ ॥ मुख्य विज्ञानाचें लक्षण । साधक होय ब्रह्म पूर्ण । जगीं न देखे मीतूपण । 'उपशम' जाण या नांव ॥ ९३ ॥ ऐसा उपशम ज्यासी पूर्ण । त्यासी मजसीं नाहीं भिन्नपण । दारुके ऐकतां निरूपण । हृदयीं ते खूण चमत्कारली ॥ ९४ ॥ अलंकार सोने पाहूं गेला । तंव तोचि सोने होऊनि ठेला । तेवीं मी तंव कृष्णारसें वोतला । वियोग नाशिला देहलोभें ॥ ९५ ॥ मी कृष्णरूप आपण । मज कृष्णोसीं नाहीं भिन्नपण । ऐशी चमत्कारली खूण । मी ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वें ॥ ९६ ॥

इत्युक्तस्तं परिक्रम्य नमस्कृत्य पुनः पुनः । तत्यादौ शीष्यर्थपाधाय दुर्मनः प्रययौ पुरीम् ॥ ५० ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्तकन्धे त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

ऐसें ऐकोनि श्रीकृष्णावचना । शिरीं बंदूनि श्रीकृष्णाज्ञा । खेद सांडोनियां मना । कृष्णाचरणां लागला ॥ १७ ॥ करूनि त्रिवार प्रदक्षिणा । पुनः पुनः लागोनि चरणां । चरणीं माथा ठेवूनि जाणा । घेऊनि कृष्णाज्ञा निघाला ॥ १८ ॥ ब्रह्म सर्वत्र परिपूर्ण । त्याचा बोधक श्रीकृष्ण । तो निजधामा गेला आपण । तेणे दुर्मन दारुक ॥ १९ ॥ पुढती श्रीकृष्णादर्शन । सर्वथा न लभे आपण । यालागीं अतिदुर्मन । करी गमन द्वारकेसी ॥ ४०० ॥ दारुक धाडिला द्वारकेसी । तंब मैत्रेय आला कृष्णापाशीं । तेचि काळीं हृषीकेशी । ब्रह्मज्ञान त्यासी उपदेशी ॥ १ ॥ तो ब्रह्मज्ञानउपदेशविधि । शुक बोलिला तृतीयस्कंधीं । म्हणोनि तें निरूपण ये संधीं । न प्रतिपादीं पुनरुक्त ॥ २ ॥ पाहावया कृष्णनिर्याण । उद्धव गुप्त होता आपण । तेणे ऐकोनि ज्ञाननिरूपण । संतोषे नमन करी कृष्णा ॥ ३ ॥ तेचि काळीं मैत्रेयासी । स्वमुखें बोलिला हृषीकेशी । विदुर येईल तुजपाशीं । त्यासी तूं उपदेशीं गुह्यज्ञान ॥ ४ ॥ उपदेशूनि मैत्रेयासी । देवें धाडिला तो स्वाश्रमासी । उद्धवेही नमूनि हृषीकेशी । तोही बदरीसी निघाला ॥ ५ ॥ दारुक धाडिला द्वारकेसी । मैत्रेय धाडिला स्वाश्रमासी । उद्धव धाडिला बदरीसी । व्याधअधमासी धाडिले स्वर्गा ॥ ६ ॥ निजरथसहित घोडे । निजायुधेंसी धाडिले पुढें । आतां आपणही बाढेंकोडें । निजधामाकडे निघेल ॥ ७ ॥ निजधामा निघतां श्रीपती । सप्तस्त देव पाहों येती । ते सुरस कथासंगती । पुढिले अध्यायार्थी अतिगोड ॥ ८ ॥ अजन्मा तो जन्म मिरवी । विदेहांगीं देहपदवी । स्वयें अक्षयी तो मरण दावी । अतिलाघवी श्रीकृष्ण ॥ ९ ॥ ज्याचें निजधामगमन । शिवविरिच्यादिकां अतकर्य खूण । त्याचें सांगेन उपलक्षण । श्रोता अवधान मज द्यावें ॥ ४१० ॥ एकादशाचा कळस जाण । श्रीकृष्णाचें निजनिर्याण । जेथ नाहीं देहाभिमान । तें ब्रह्म पूर्ण परिपक्व ॥ ११ ॥ भय नाहीं जन्म धरितां । भय नाहीं देहीं वर्ततां । भय नाहीं देह त्यागितां । 'हे ब्रह्म-परिपूर्णता' हरि दावी ॥ १२ ॥ एका जनार्दना शरण । पुढें अचुंबित निरूपण । संतीं मज द्यावें अवधान । सांगेन व्याख्यान सद्गुरुकृपा ॥ ४१३ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्तकन्धे परमहंससंहितायां एकाकारटीकावां 'स्वकुलनिर्दिक्षणं' नाम त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ श्रीकृष्णार्थणमस्तु ॥ श्लोक ५० ॥ अंब्या ॥ ४१३ ॥

॥ श्रीः ॥
॥ ३० तत्सत्-श्रीकृष्ण प्रसन्न ॥

श्रीएकनाथी भागवत्

अध्याय एकतिसावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ३० नमो श्रीसद्गुरु अच्युता । तूं देहीं असोनि देहातीता । गुणीं निर्गुणत्वे वर्तता । देहममता तुज नाहीं ॥ १ ॥ देहममता नाहीं निःशेख । तानेपणीं प्यालासी विख । पूतना शोषिली प्रत्यक्ष । दावाग्नि देख प्राशिला ॥ २ ॥ जो तूं वैकुंठपीठविराजमान । त्या तुज नाहीं देहाभिमान । होऊनि गोवळांसमान । हुंबरी जाण घालिशी स्वयें ॥ ३ ॥ तुज पावावया कर्मबळे । सदा सोशिती सोंवळे ओंवळे । तो तूं मेळवूनि गोवळे । जेवणे खेळेमेळे स्वयें करिसी ॥ ४ ॥ ज्यातें म्हणती दुराचार । तो तुवां करूनि व्यभिचार । केला गोपिकांचा उद्धार हें अगम्य चरित्र वेदशास्त्रां ॥ ५ ॥ घरीं सोळा सहस्र नारी । नांदसी एकलक्ष साठी सहस्र कुमरी । तरी तूं बाळबहुचारी । तुज सनत्कुमारीं वंदिजे ॥ ६ ॥ तुझे ब्रह्मचर्याची थोरी । शुक नारद वंदिती शिरी । हनुमंत लोळे पायांवरी । तूं ब्रह्मचारी नैष्ठिक ॥ ७ ॥ व्रतबंध नक्तां आधीं । तुवां भोगिलीं गोवळीं पेंधीं । तो तूं उर्ध्वरेता त्रिशुद्धीं । तुज भीष्म वंदी सर्वदा ॥ ८ ॥ नवलक्ष गोकंठपाशीं । तुज बांधवेना हृषीकेशी । तो तूं भावार्थे बांधिलासी । रासक्रीडेसी गोपिकीं ॥ ९ ॥ जैसे जैसे त्यांचे मनोरथ । तैसैसा तूं क्रीडा करित । सामास रात्रि करूनि तेथ । तत्प्रेमयुक्त विचरसी ॥ १० ॥ तो तूं कामासी नातळत । कामिनीकाम पूर्ण करित । लाजवूनि विधिवेदार्थ । गोपिका समस्त तारिल्या ॥ ११ ॥ गोपी तारिल्या प्रेमादभुतें । गायी तारिल्या वेणुगीतें । गौळिये तारिले समस्तें । श्रीकृष्णनाथें निजयोगें ॥ १२ ॥ कंस तारिला दुष्टबुद्धी । व्याध तारिला अपराधी । ऐसा कृपाळु तूं त्रिशुद्धी । संसारअवधी श्रीकृष्णा ॥ १३ ॥ नुल्लंघवे श्रीकृष्णाच्या बोला । यमें गुरुपुत्र आणूनि दिधला । तो श्रीकृष्ण निजतनु त्यागिता जाहला । जो नक्ते अंकिला कळिकाळा ॥ १४ ॥ भागवतीं कळसाध्यावो । जेथें निजधामा जाईल देवो । तो अतिगहन अभिप्रावो । सांगे शुकदेवो परीक्षितीसी ॥ १५ ॥ कळसावरतें न चढे काम । तेवीं देवें ठाकिल्या निजधाम । राहिला निरूपणसंभ्रम । 'कळसोपक्रम' या हेतु ॥ १६ ॥ वेदशास्त्रार्थनिजनिर्वाहो । देहीं नुपजे अहंभावो । तो हा एकतिसावा अध्यावो । जेथ निजधामा देवो स्वेच्छा निघे ॥ १७ ॥ श्रीकृष्णाचें निजधामगमन । ब्रह्मादिकां अतकर्य जाण । एका जनादेनकृपा पूर्ण । विशद व्याख्यान सांगेन ॥ १८ ॥ दारुके द्वारका प्रयाण । केलिया निजधामा निघे श्रीकृष्ण । तें निर्याणकाळीचें दर्शन । पाहों देवगण स्वयें आले ॥ १९ ॥ तेचि अर्थीचें निरूपण । श्रीशुक सांगे आपण । श्रोता परीक्षिती सावधान । श्रीकृष्णनिर्याणश्रवणार्थी ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच—अथ तत्रागमद्वद्धा भवान्या च समं भवः । महेन्द्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रजेश्वराः ॥ १ ॥
पितरः सिद्धगन्धर्वां विद्याधरमहोरगाः । चारणा यक्षरक्षांसि किनराप्सरसो द्विजाः ॥ २ ॥
जो व्यासाचें निजजीवन । जो योगियांचें चूडारल । तो श्रीशुक स्वयें आपण । श्रीकृष्णनिर्याण

निरूपी ॥ २१ ॥ शुक्र म्हणे परीक्षिती । निजधामा निघतां श्रीपती । सकल देव दर्शनार्थ येती । विमानपंक्तीं सवेग ॥ २२ ॥ ब्रह्मा सत्वर आला तेथ । भव भवानीसमवेत । इंद्रमुख्य देव समस्त । स्वगणयुक्त ते आले ॥ २३ ॥ सनकादिक मुनिपंक्ती । आले दक्षादि प्रजापती । अर्यमादि पितर येती । कपिलादि धांवती महासिद्ध ॥ २४ ॥ आले गंधर्व विद्याधर । यक्ष चारण किन्नर । बिभीषणादि राक्षस थोर । वेगीं श्रीधर पाहों येती ॥ २५ ॥ पहावया श्रीरंग । आले पाताळींचे पन्नग । ज्यांते म्हणती महोरग । तेही सवेग पैं आले ॥ २६ ॥ द्विज आले दत्तात्रेयादिक । नारद पाहों आला कौतुक । द्विज-पक्षी गरुडप्रमुख । सत्वर देख ते आले ॥ २७ ॥ रंभा उर्बशी मेनका । अप्सरा ज्या अष्टनायिका । श्रीकृष्णादर्शना आवांका । धरोनि देखा त्या आत्म्या ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णस्वरूप पहावया । नयनीं थोर घेतला थाया । यालागीं देवसमुदाया । येणे लवलाह्यां जाहलें एथें ॥ २९ ॥

द्रष्टुकामा भगवतो निर्याणं परमोत्सुकाः । गायन्तश्च गृणन्तश्च शौरेः कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥

कृष्ण पाहावया आवर्डीं । दृष्टी धांवे लवडसवडी । होत डोळ्यां आडाडी । अभिनव गोडी कृष्णाची ॥ ३० ॥ श्रीकृष्णनिर्याणदर्शन । पाहावया उत्साहपूर्ण । सत्वर आले सुरगण । पुढती श्रीकृष्णादर्शन आम्हां कैचें ॥ ३१ ॥ सौंदर्याची निजसीमा । धनश्याम सुंदर प्रतिमा । तो कृष्ण गेलिया निजधामा । दर्शन आम्हां मग कैचें ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्णादर्शनाची गोडी । सुरगणां लागलीसे गाढी । यालागी तें अतितांतडी । आले आवर्डीं दर्शनार्थ ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णाकर्मे स्वयं वर्णित । कृष्णाचरित्रे गीतीं गात । मिळोनि सुरवर समस्त । आले दर्शनार्थ सत्वर ॥ ३४ ॥

वबृषः पुष्पवर्षाणि विमानावलिभिर्भः । कुर्वन्तः सहकुलं राजन् भक्त्या परमया युताः ॥ ४ ॥

विमानश्रेणी आकाशीं । तेथ दाटलिया चौपाशीं । संमुख देखोनि हृषीकेशी । जयजयकारासी तिहीं केलें ॥ ३५ ॥ देखोनि श्रीकृष्णानाथ । भक्तिउद्रेक जाहलें चित्त । दिव्य सुमनांते वर्षत । मिळूनि समस्त समकाळें ॥ ३६ ॥ दिव्य सुमनांचा रोळा । कृष्णा-चौपाशीं विखुरला । तेणे श्रीकृष्ण शोभला त्या काळां । धनश्यामलीळा साजिरी ॥ ३७ ॥

भगवान् पितामहं वीक्ष्य विभूतीरात्मनो विभुः । संयोज्यात्मनि चात्मां पद्मनेत्रे न्यमीलयत् ॥ ५ ॥

देव पावले शीघ्रगतीं । ब्रह्मा देखिला संमुखस्थिती । सदाशिवसम विभूती । त्यांतेही श्रीपती देखता जाहला ॥ ३८ ॥ इंद्रादिक निजविभूती । त्यांते देखोनि श्रीपती । स्वनेत्र पद्मदलाकृती । ते सहजस्थितीं झांकिले ॥ ३९ ॥ झांकिले अथवा उघडे नयन । परी स्थिति नाहीं अधिक न्यून । तो आत्मा आत्मत्वे परिपूर्ण । तरी कां श्रीकृष्ण नयन झांकी ॥ ४० ॥ देखोनि देवसमुदावो । कांहीं न बोलतां देवो । नेत्र झांकावया कोण भावो । तो अभिप्रावो अवधारा ॥ ४१ ॥ द्वारके असतां श्रीकृष्णानाथ । सुरवर प्रार्थू आले तेथ । तिहीं विनविला देवकीसुत । दास समस्त कृपा पाही ॥ ४२ ॥ स्वर्लोकादि लोकपाळ । आम्ही तुझे दास सकल । निजधामा जातां एक वेळ । आश्रम सकल पुनीत कीजे ॥ ४३ ॥ त्या समस्त देवांप्रती । स्वमुखें बोलिला श्रीपती । यदुकुळक्षयाचे अंतीं । वेईन निश्चितीं तेणे मार्गे ॥ ४४ ॥ ऐकोनि श्रीकृष्णावदंती । सुरवर संतोषले चित्तीं । आम्हांसी वश्य जाहला श्रीपती । वचनोक्ती नुल्लंघी ॥ ४५ ॥ ते संधीचा ठाकून ठावो । आला सुरवरसमुदावो । त्यांचा छळावया अहंभावो । निजनेत्र पहा हो हरि झांकी ॥ ४६ ॥ देवांचा बहु समुदावो । तेथ मी कोठकोठें जावों । त्यांसी ठकावया पहा हो । नेत्र झांकोनि देवो समाधि दावी ॥ ४७ ॥ नाहीं समाधि आणि व्युत्थान । कृष्ण परब्रह्म परिपूर्ण । तोही निजनेत्र

झांकून । समाधिलक्षण मृषा दावी ॥ ४८ ॥ स्वच्छंदमृत्यु योगियांसी । ते स्थिति नाहीं श्रीकृष्णापाशी । अतर्कर्यगति शिवादिकांसी । ते परीक्षितीसी शुक्र सांगे ॥ ४९ ॥

लोकाभिरामां स्वतनुं धारणाध्यानमङ्गलम् । योगधारण्याऽउन्नेश्यादगङ्गा धामाविशत्स्वकम् ॥ ५ ॥

कळिकाळ जिणोनि जाण । स्वच्छंदमृत्यु योगीजन । ते अग्निधारणा करूनि पूर्ण । स्वदेह जाळून स्वरूप होती ॥ ५० ॥ घृत शिजलें तें विघुरलें । तैसें सगुण निर्गुणत्वा आलें । या नांव योगाग्निधारण बोलिलें । श्रीकृष्णों देह दाहिलें हें कदा न घडे ॥ ५१ ॥ कृष्णास्वरूप परिपूर्ण । तो कां करील योगधारण । त्याचा लीलाविग्रही देह जाण । करावें दहन कशाचें ॥ ५२ ॥ देखतां डोळ्यां लागे ध्यान । संपूर्ण जेथें विगुंते मन । एवढें श्रीकृष्णासाँदर्य संपूर्ण । निजमोहन जगाचें ॥ ५३ ॥ ज्याचें देखतां बरवेंपण । मदन पोटा आला आपण । लक्ष्मी भुलली देखोन चरण । चैतन्यघन श्रीकृष्ण ॥ ५४ ॥ ज्याचें योगियां सदा ध्यान । शिवादिकां नित्य चिंतन । सकल मंगलाचें आयतन । चैतन्यघन श्रीकृष्ण ॥ ५५ ॥ श्रीकृष्ण स्वयें आत्माराम । यालागीं तो जगाचा आराम । लीलाविग्रही घनश्याम । ध्यानगम्य चिद्रूप ॥ ५६ ॥ जैशी घृताची पुतळी । थिजोनि जाहली एके काळीं । तैसी चैतन्याची मुसावली । स्वलीला जाहली श्रीकृष्णमूर्ती ॥ ५७ ॥ दावाग्नि प्राशिला प्रत्यक्ष । न चढेचि काळियाचें विख । तो देहचि नव्हे देख । मा मरणात्मक तेथ कैंचें ॥ ५८ ॥ कृष्ण प्रकटे ज्याचे हृदयीं । तो देहींच होय विदेही । मा त्या कृष्णाच्या ठायीं । देहत्व कायी असेल ॥ ५९ ॥ कृष्णदेहो नाहीं निमाला । तो आभासचि सहजत्वा आला । जैसा दर्पणींचा लोपला । प्रतिबिंब आपुला आपुले ठायीं ॥ ६० ॥ ज्याचें करितां नामस्मरण । भक्तांचें निरसे जन्म मरण । तो कृष्ण पावे जैं निधन । तैं भक्तांसी कोण उद्धरी ॥ ६१ ॥ आत्ममायेचे स्वलीला । कृष्ण कृष्णास्लपें प्रगट जाहला । ते लीला त्यागोनि संचला । निजरूपीं ठेला निजत्वें ॥ ६२ ॥ कृष्णें देहो नेला ना त्यागिला । तो लीलाविग्रहें संचला । भक्तध्यानीं प्रतिष्ठिला । स्वयें गेला निजधामा ॥ ६३ ॥ जैसजैसा भक्ताचा भावो । तैसातैसा होय देवो । तो भक्तध्यानीं स्थापूनि देहो । निजधामा पहा हो न वचोनि गेला ॥ ६४ ॥ हो कां कृष्णमूर्ति जरी सगुण । तरी देहा दाह न घडे जाण । कृष्णाश्रयें जग संपूर्ण । तेव्हां होईल दहन जगाचें ॥ ६५ ॥ जेणे मायेसी निजपोटीं । दाविल्या द्रह्यांडांच्या कोटी । त्या श्रीकृष्णदेहदाहापाठीं । जगाची गोठी नुरावी ॥ ६६ ॥ ऐशियाही युक्ति विचारितां । अतिस्थूल ते योग्यता । श्रीकृष्णदेहचि विदेहता । तेथ दाहकता ते कैंची ॥ ६७ ॥ कृष्णाचें असणें जाणें । हेंही श्रीकृष्णचि स्वयें जाणे । तेथ वेदांचेंही बोलणें । जाणपणें सरेना ॥ ६८ ॥ हे कृष्णाची अगम्य गती । शिवविरिच्यादि नेणती । त्यांची कल्पना ऐशी चित्तीं । आम्हांसवें श्रीपती येईल ॥ ६९ ॥ ऐसेनि अभिप्रायें पूर्ण । आनंदले सुरगण । अवघे होऊनि सावधान । उल्हास पूर्ण मांडिला ॥ ७० ॥

दिवि दुङ्दुभयो नेदुः पेतुः सुमनसश्च खात् । सत्यं धर्मो धृतिर्भूमे कीर्तिः श्रीश्चानु तं यवुः ॥ ७ ॥

उल्हासले सुरगण । दिवि दुङ्दुभि त्राहाटिल्या जाण । दिव्य सुमनें गगर्नींहून । वर्षले पूर्ण श्रीकृष्णावरी ॥ ७१ ॥ वैकुंठादि स्वर्ग संपत्ती । भूलोका आणिल्या श्रीपतीं । तो येतां निजधामाप्रति । आमुच्या आम्हां हातीं देईल वेगीं ॥ ७२ ॥ ऐसेनि देव उल्हासोनि । पुनः पुनः वर्षती सुमनीं । शिवादि पाहती सावधानीं । अतर्कर्य गमनीं हरि गेला ॥ ७३ ॥ आम्ही सकळ मायेचे नियंते । आम्ही सर्वद्रष्टे सर्वज्ञाते । ऐसा अभिमान होता देवांतें । त्यासी श्रीकृष्णनाथें लाजविलें ॥ ७४ ॥ अलक्ष्य

श्रीकृष्णाची निजगती। शंभु स्वयंभू स्वयें नेणती। तेणे विस्मित ते होती। आश्चर्य मानिती सुरवर॥ ७५॥ देव परमाश्चर्य जंव मानिती। तंव सत्य-धर्म-श्री-धृति-कीर्ती। श्रीयेसमवेत निघती। सांडूनि क्षिती कृष्णालक्षी॥ ७६॥ सत्य-धर्म-श्री-धृति-कीर्ती। यांची श्रीकृष्णाचरणीं नित्य वस्ती। यालार्गीं कृष्णासवें त्याही निघती। सांडोनि क्षिती तत्काळ॥ ७७॥ तू ऐसे मानिशी परीक्षिती। जे सत्य धर्म श्री धृति कीर्ती। निःशेष सोङ्गुनि गेलीं क्षिती। एक ते अर्थी विचार॥ ७८॥ मज पाहतां श्रीकृष्णामूर्ती। स्थिरावली ज्याचे चित्तीं। तेथ सत्य धर्म श्री धृति कीर्ती। सामाज्यें वसती कुरुराया॥ ७९॥ केवळ भक्तानुग्रही। कृष्ण स्वयें लीलाविग्रही। त्या कृष्णाची गती पाहीं। न पडे ठायीं ब्रह्मादिकां॥ ८०॥

देवादयो ब्रह्ममुख्या न विशन्तं स्वधामनि। अविज्ञातगति कृष्णं ददुशुश्चातिविस्मिताः॥ ८॥

इंद्र बृहस्पती मुख्यात्वें ब्रह्मा। देव पाङ्गुनि परम भ्रमा। श्रीकृष्ण प्रवेशला निजधामा। अतकर्य महिमा हरीचा॥ ८१॥ अतकर्य श्रीकृष्णाची गती। देवांसी लक्षेना निजशक्तीं। अतिविस्मय पावोनि चित्तीं। स्वधामाप्रती निघाले॥ ८२॥ देव जातां स्वधामाप्रती। क्षणक्षणा आश्चर्य करिती। अलक्ष्य लक्षेना कृष्णागती। अतकर्य स्थिती शिवादिकां॥ ८३॥ तेचि श्रीकृष्णाची अतकर्य गती। देवांसी लक्षेना दैवी शक्तीं। तेचि विशद दृष्टांतीं। परीक्षितीप्रती शुक सांगे॥ ८४॥

सौदामन्या यथा०७काशे यान्त्या हित्वाभ्रमण्डलम्। गतिनं लक्ष्यते मत्येस्तथा कृष्णस्य दैवतैः॥ ९॥

वीज तळपे अभ्रमंडळीं। ते कोठोनि आली कोठें गेली। गति नरां न लक्षे भूतळीं। तैशी श्रीकृष्णागति जाहली दुर्गम देवां॥ ८५॥ वीज सकळ मनुष्यें देखती। परी न कळे येती जाती गती। तेवीं श्रीकृष्णाची अवतारशक्ती। न कळे निश्चितीं देवांसी॥ ८६॥ तेथूनिया येथें येणों। कां येथूनिया तेथें जाणों। हें नाहीं श्रीकृष्णास करणों। तो सर्वत्र पूर्णपणे परिपूर्ण सदा॥ ८७॥ द्यावया आकाशासी बिढार। सर्वथा रितें न मिळे घर। तेवीं श्रीकृष्ण परमात्मा सर्वत्र। गत्यंतर त्या नाहीं॥ ८८॥ ऐसा श्रीकृष्ण गेला निजधामा। परमाद्भुत ज्याचा महिमा। अलक्ष्य लक्षेना कृष्णागरिमा। जाणोनि स्वाश्रमा निघाले देव॥ ८९॥

ब्रह्मारुद्रादयस्ते तु दृष्ट्वा योगगति होः। विस्मितास्तां प्रशंसन्तः स्वं स्वं लोकं ययुस्तदा॥ १०॥

आम्ही मायानियंते निजशक्तीं। आम्ही जाणों दुर्गमा योगगती। आम्ही सर्वद्रष्टे त्रिजगतीं। हा अभिमान चित्तीं देवांसी॥ १०॥ तिंहीं देखोनि कृष्णागती। गळाली जाणिवेची वृत्ती। लाजें पळाली अभिमानस्थिती। तिंहीं मांडिली स्तुती श्रीकृष्णाची॥ ११॥ रुद्र पंचमुखीं करी स्तुती। ब्रह्मा चहूं मुखीं वर्णीं कीर्ती। देव विस्मयातें पावती। अगाध गती श्रीकृष्णाची॥ १२॥ करितां श्रीकृष्णाची स्तुती। देवांसी न बाणे तृप्ती। वर्णित श्रीकृष्णाकीर्ति। स्वलोकाप्रती सुर गेले॥ १३॥ पूर्वीं सांगितली कृष्णागती। तेचि सांगावया विशद स्थिती। परतोनि परीक्षितीप्रती। अतिप्रीतीं शुक सांगे॥ १४॥

राजन्यरस्य तनुभृजननाय्येहा मायाविडभ्वनमवेहि यथा नटस्य।

सृष्ट्वा०७त्मनेदमनुविश्य विहत्य चान्ते संहत्य चात्ममहिमोपरतः स आस्ते॥ ११॥

ऐके राया परीक्षिती। सकळ कारणां कारण श्रीपती। मायेचीही चेतनाशक्ती। जाण निश्चिती श्रीकृष्ण॥ १५॥ ज्यासी नाहीं व्यक्ति वर्ण। ज्यासी नाहीं रूप गुण। तो स्वलीला श्रीकृष्ण। यदुवंशीं जाण अवतरला॥ १६॥ जो सकळवंशवंशज जाण। जो सकळ गोत्र गोत्रज पूर्ण। जो सकळ

जातींची जाती जाण। स्वयें श्रीकृष्ण सर्वादि ॥ १७ ॥ त्यासी यदुवंशीं जे जन्म। गोवर्धनोद्धारणादि कर्म। कुलक्षयो निधनधर्म। हें स्वलीलाकर्म योगमाया ॥ १८ ॥ योगमायेचिया सत्ता। मत्स्यकूर्मादि अवतारता। शेखीं धरी श्वेतवराहता। ते अतकर्य योग्यता कृष्णाची ॥ १९ ॥ श्रीकृष्ण नवे नवे अवतार। हा अवतारी पूर्ण चिन्मात्र। त्याचें अतिअतकर्य चरित्र। ब्रह्मादि रुद्र नेणती ॥ २०० ॥ जैसे आरिसां प्रतिबिंब बिंबले। तैसें यदुवंशीं कृष्णाजन्म जाहले। आरिसां हावभाव पाहिले। तैसें कर्म केले श्रीकृष्णे ॥ १ ॥ तो आरिसा हातीचा त्यागितां। हारपे पुढील प्रतिबिंबता। त्या नांव कृष्णनिधनता। मिथ्या वार्ता मायिक ॥ २ ॥ जैसा नट धरी नाना वेष। सर्वेंचि सांडी त्या वेषांस। परी नटासी नाहीं नाश। तैसा मैं हृषीकेश अवतारी ॥ ३ ॥ यदुवंशीं श्रीकृष्णनाथ। सर्व कर्मीं सदा अलिप्त। सृष्टिस्थित्यंतीं नित्यमुक्त। त्यासी परमाद्भुत तें कायी ॥ ४ ॥ न मेळवितां साहृ संगें। कृष्ण सृष्टी सृजी निजांगें। ते प्रतिपाळूनि यथाभागें। संहारूनि वेगें स्वयें उरे ॥ ५ ॥ श्रीकृष्ण सृजी पाळी संहारी। हे प्रत्यक्ष जगीं दिसे थोरी। कर्मे करूनि तो अविकारी। कदा विकारी नवे कृष्ण ॥ ६ ॥ श्रीकृष्ण अंतर्यामी सर्व भूतां। जगकर्माचा कृष्ण कर्ता। कर्म करूनि तो अकर्ता। विदेहता निजरूपे ॥ ७ ॥ ऐसा अगाध श्रीकृष्णामहिमा। पर्यादा न पवे शिव शक्र ब्रह्मा। त्याचा देहचि विदेहात्मा। गेला निजधामा तेणे योगे ॥ ८ ॥ येचि अवतारीं श्रीकृष्णनाथें। देहीं दाविले विदेहकर्मातीं। तें मागें परिसविले तूतें। ऐक मागुतें सांगेन ॥ ९ ॥ सात दिवस गोवर्धन। निजकरीं धरूनि जाण। इंद्राचा हरिला मान। विदेही पूर्ण श्रीकृष्ण ॥ ११० ॥ दावाग्नि प्राशूनि आपण। लाजविला हुताशन। रासक्रीडा करूनि जाण। हरिला मान मदनाचा ॥ ११ ॥ समुद्र सारूनि माघारां। वसविले निजनगरा। निद्रा न मोडितां मथुरा। द्वारकापुरा आणिली ॥ १२ ॥ सेवूनि भाजीचें पान। तृप्त केले ऋषिजन। श्रीकृष्ण अंतर्यामी आपण। हें निजलक्षण दाविले ॥ १३ ॥ येणेंचि देहें श्रीकृष्णनाथ। जाहला वत्से वत्सप समस्त। ब्रह्मा लाजवूनि तेथ। गर्वहत तो केला ॥ १४ ॥

पर्येन यो गुरुसुतं यमलोकनीतं त्वां चानयच्छरणदः परमास्त्रदग्धम्।

जिग्येऽन्तकान्तकमपीशमसावनीशः किं स्वावने स्वरनयन्मृगद्युं सदेहम् ॥ १२ ॥

श्रीकृष्णे येणेंचि देहेसीं। जाऊनियां यमलोकासी। निग्रहूनि यमकाळासी। निमाल्या गुरुसुतासी आणिले ॥ १५ ॥ उत्तरेचिये गर्भस्थितीं। जळतां ब्रह्मास्त्रमहाशक्तीं। तुज राखिले आकांतीं। स्वचक्र श्रीपती प्रेरोनी ॥ १६ ॥ तुज राखावया हेंचि कारण। तुझी माता रिघाली शरण। श्रीकृष्ण शरणागतां शरण्य। संकटहरण निजभक्तां ॥ १७ ॥ वादवांदेखतां द्वारकापुरीं। द्विजसुत राखितां सटीचे रात्रीं। अर्जुन नेमेसीं प्रतिज्ञा करी। तंब तो सशरीरीं हारपला ॥ १८ ॥ ब्राह्मणे निर्भर्तिस्तले त्यासी। थोर लाज जाहली अर्जुनासी। तेणे कळवळला हृषीकेशी। भक्तसाहासी पावला ॥ १९ ॥ अर्जुनासहित हृषीकेशी। रथेसीं रिघे क्षीरसागरासी। द्विजसुत होते नारायणापाशीं। ते द्वारकेसी आणिले ॥ २० ॥ एवं भक्तसंकटनिवारण। निजांगें करी श्रीकृष्ण। कृष्णप्रतापाचें महिमान। ऐक सांगेन अलौकिक ॥ २१ ॥ बाणासुराचा केवारु। करूँ आला महारुद्रु। सवे नंदी भृंगी वीरभद्रु। स्वामिकार्तिकेसीं हरु जिंतिला कृष्णे ॥ २२ ॥ उग्रासीही अतिउग्र। भयंकराही भयंकर। तो जिणोनि काळाग्निरुद्र। बाणभुजाभार छेदिला ॥ २३ ॥ श्रीकृष्णवचन अतिअगाध। जेणे केला अपराध। तो स्वदेहेसीं जराव्याध। स्वर्गा प्रसिद्ध धाडिला ॥ २४ ॥ एवढे सामर्थ्यं श्रीकृष्णापाशीं।

तो काय राखुं न शके स्वदेहासी । देहीं देहत्व नाहीं त्यासी । गेला निजधामासी निजात्मता ॥ २५ ॥
एवढें सामर्थ्यं श्रीकृष्णापाशीं । तरी कां गेला निजधामासी । ये लोकीं तेणे देहेसीं । राहतां त्यासी
भय काय ॥ २६ ॥ ऐसा पोटींचा आवांका । धरुन धरिशी आशंका । लोकाभिमान नाहीं यदुनायका ।
स्वेच्छा देखा स्थिति त्याची ॥ २७ ॥

तथाप्यशेषस्थितिसम्भवाव्ययेष्वनन्यहेतुर्यदशेषशक्तिधृक्

नैच्छत्रणेतुं वपुत्र शेषितं मत्येन किं स्वस्थगतिं प्रदर्शयन् ॥ १३ ॥

मायादि तीन्ही गुण । इत्यादि कारणां कारण । निजांगे श्रीकृष्ण आपण । स्वयें अकारण
अनादित्वे ॥ २८ ॥ ब्रह्मांडे कोटी अनंत । उत्पत्तिस्थितिप्रलयावर्त । करूनि श्रीकृष्ण अलिप्त । सामर्थ्ये
अद्भुत श्रीकृष्णीं ॥ २९ ॥ अशेषांही परम शक्ति । श्रीकृष्णलेशों सामर्थ्यवंती । कृष्णुदेह तो विदेहस्थिती ।
स्वेच्छाशक्तीं स्वधामा गेला ॥ ३० ॥ इहलोकींची आसक्ती । श्रीकृष्णासी नाहीं चिन्तीं । निजधामाची
अतिप्रीती । तेही निश्चितीं असेना ॥ ३१ ॥ निजदेहेंही इहलोकीं वस्ती । स्वेच्छा न मानीच श्रीपती ।
माझ्या देहाची अगम्य गती । तेणे साधकस्थिती भ्रंशेल ॥ ३२ ॥ माझा देह चैतन्यघन । तेथें बाधीना
विषयसेवन । हें देखोनि साधक जन । देहसाधन मांडिती ॥ ३३ ॥ वायो साधूनियां पूर्ण । दृढ करूनि
देहधारण । माझ्याएसें विषयसेवन । करावया अभिमान वाढेल ॥ ३४ ॥ ऐसा वाढल्या देहाभिमान ।
माझे मावळेल निजात्मज्ञान । यालागीं विदेह श्रीकृष्ण । गेला निघोन निजधामा ॥ ३५ ॥ माझे
नाकळतां निजात्मज्ञान । परी माझ्याएसें विषयसेवन । करूं लागती योगी जन । यालागीं श्रीकृष्ण
निजधामा गेला ॥ ३६ ॥ माझ्या देहाची स्थिति गती । शंभु स्वयंभू कदा नेणती । मा इतरांसीं ते गती ।
कैशा रीतीं कळेल ॥ ३७ ॥ परी माझ्याएसा देहाभिमान । वाढवितील योगी जन । हें जाणोनियां
श्रीकृष्ण । विदेहें आपण निजधामा गेला ॥ ३८ ॥ ज्याचे देहाचें दर्शन । देखतां सबाहु निवे मन ।
त्याही देहाचें मिथ्यात्व पूर्ण । दावूनि श्रीकृष्ण निजधामा गेला ॥ ३९ ॥ एवं त्यागावया देहाभिमान ।
कृष्ण निजधामा करी गमन । तरावया साधक जन । कृपाळु पूर्ण दीक्षा दावी ॥ ३४० ॥ एथवरी
वैराग्यदृढस्थिती । देहाभिमानाच्या विरक्तीं । साधावी निजात्मप्राप्ती । हे दीक्षा श्रीपती दावूनि
गेला ॥ ४१ ॥ जेणे देहें स्वयें श्रीकृष्ण । आचरला अनेक विंदान । परी ज्ञात्यासी न लगे दूषण । हें
पूर्णत्व पूर्ण प्रकाशले ॥ ४२ ॥ जैत अथवा आल्या हारी । ज्ञान मैळेना दोंहीपरी । ज्यासी मिथ्या भास
नरनारी । तो सदा ब्रह्मचारी व्यभिचारामाजी ॥ ४३ ॥ स्त्रीपुत्रादि गृहवासी । असोनि नित्य संन्यासी ।
हेंही लक्षण हृषीकेशीं । येणे अवतारेंसीं दाविले ॥ ४४ ॥ अंगीं बाणले गोवळेपण । सवेच्छा स्वामित्व
आले पूर्ण । शेखीं सेवकही जाहला आपण । तरी पूर्णपण मैळेना ॥ ४५ ॥ एकाचे घरीं उच्छिष्टें काढी ।
एकाचीं अंगे धूतसे घोडीं । तरी पूर्णत्वाचिये जोडी । उणी कवडी नवेच्छा ॥ ४६ ॥ एकाचीं निमालीं
आणिलीं बाळे । एकाचीं समूळ निर्दाक्षिलीं कुळे । इंहीं दोंही परी ज्ञान न मैळे । हेंही प्रांजळे
प्रकाशिले ॥ ४७ ॥ एकाचा पूर्ण जाहला कैवारी । एकाचा जाहला पूर्ण वैरी । परी एकात्मता चराचरी ।
अणुभरी ढळेना ॥ ४८ ॥ एकीं उद्धरिलीं चरणीं लागतां । तोही एकाचे चरणीं ठेवी माथा । बाप
ज्ञानाची उदारता । न्यूनपूर्णता तरी न घडे ॥ ४९ ॥ इतर ज्ञाते ज्ञानस्थिती । बोल बोलोनि दाविती ।
तैशी नवे श्रीकृष्णमूर्ति । आचरोनि स्थिती दाविली अंगे ॥ ५० ॥ अतिगुह्य ज्ञानलक्षणे । आचरोनि
दाविलीं श्रीकृष्णों । परी अणुमात्रही उणे । नेदीच पूर्णपणे अंगीं लागो ॥ ५१ ॥ एवढी ज्या देहाची

ख्याती। जेणे देहें दीन उद्धरती। ज्या देहातें सुरबर वंदिती। ज्या देहाची कीर्ती त्रैलोक्य वर्णी॥५२॥ त्या देहाची अहंकृती। निःशेष सांडूनि श्रीपती। गेला निजधामाप्रती। ठेवूनि निजमूर्ति स्वभक्तध्यार्नी॥५३॥ श्रीकृष्णों देह नेला ना त्यागिला। तो लीलाविग्रहें संचला। निजभक्तध्यार्नी प्रतिष्ठिला। स्वयें निजधामा गेला निजात्मयोगें॥५४॥

य एतां प्रातरुत्थाय कृष्णस्य पदवीं पराम्। प्रथतः कीर्तयेद्द्वक्ष्या तामेवाप्नेत्यनुत्तमाम्॥१४॥

श्रीकृष्णअवताराचे अंतीं। कृष्णाची जे परम गती। अतिउत्कृष्ट योगस्थिती। अतक्य निश्चितीं सुरश्रेष्ठां॥५५॥ जे गतीहूनि वरती। चढेना अधिक गती। तीतें 'परा पदवी' म्हणती। वेदशास्त्रोक्तीं सज्जान॥५६॥ हे 'श्रीकृष्णपरमपदवी'। जो कोणी भक्तियुक्त सन्द्वावीं। नित्य नेमस्त धरूनि जीवीं। पढे निजभावीं प्रातःकाळीं॥५७॥ भक्तियुक्त हृदयकमळीं। या चौदा श्लोकांची जपमाळी। जिह्वाग्रे अनुदिनीं चाळी। नित्य प्रातःकाळीं नेमस्त॥५८॥ केलिया या नेमासी। सांडणे नाही प्राणांतेसीं। ऐशी निष्ठा जयापाशीं। उत्तमत्वासी तो पावे॥५९॥ श्रीकृष्णपदवी गातां गीतीं। पाया लागती चारी मुक्ती। त्यांचीही उपेक्षूनि स्थिती। कृष्णपदवी निश्चितीं स्वयें पावे॥६०॥ हे चौदाही श्लोक जाण। चौदा विद्यांचे जन्मस्थान। जो प्रातःकाळीं करी पठण। कृष्णपदवी पूर्ण तो पावे॥६१॥ हे चौदाही श्लोक जाण। चौदा भुवनांचे निजजीवन। कृष्णपदवी पाविजे पूर्ण। नेमस्त पठण केलिया॥६२॥ हे चौदाही श्लोक जाण। चौदा पदें गयावर्जन। पदीं पिंडा समाधान। नेमस्त पठण केलिया॥६३॥ हे चौदाही श्लोक जाण। चौदा इंद्रांच्या जीवां जीवन। इंद्रांचा इंद्र होइजे आपण। नेमस्त पठण केलिया॥६४॥ हे चौदाही श्लोक जाण। चौदा कांडे वेद संपूर्ण। वेदवादां समाधान। नेमस्त पठण केलिया॥६५॥ हे चौदाही श्लोक जाण। संसाराचे गुणकर्मवर्ण। मोडूनि करी ब्रह्म पूर्ण। नेमस्त पठण केलिया॥६६॥ प्रातःकाळीं नेमस्त पठण। करितां पाविजे ब्रह्म परिपूर्ण। मा त्रिकाळीं जो करी पठण। तो स्वदेहें श्रीकृष्ण स्वयें होय॥६७॥ एथ पढोनि जो अर्थ याहे। तो स्वयें स्वयंभ श्रीकृष्ण होये। श्रीकृष्णाची पूर्ण पदवी पाहे। आंदणी होये तयाची॥६८॥ श्रीकृष्णपदवी निजनिर्याण। श्रवणे पठणे अर्थे जाण। साधकां करी ब्रह्म परिपूर्ण। हें गुह्य निरूपण परमार्थसिद्धीं॥६९॥ एथ न करितां अतिसाधन। अनायासे ब्रह्मज्ञान। कृष्णपदवी पाविजे पूर्ण। श्रद्धायुक्त पठण नेमस्त करितां॥७०॥ तक्षकभयाची निवृत्ती। देहीं पावावया विदेहप्राप्ती। हे सुगमोपायस्थिती। कृपोने परीक्षितीप्रती शुक सांगे॥७१॥ हे कृष्णपदवी निजनिर्याण। श्रद्धायुक्त नेमस्त पठण। करितां पाविजे ब्रह्म पूर्ण। हे प्रतिज्ञा पूर्ण श्रीशुकाची॥७२॥ ऐशी हे सुगम परी। असतां जो श्रद्धा न धरी। तो बुडाला संसारसागरीं। अविद्येघरीं घरजांवयी तो॥७३॥ तोच अविद्येचा पोसणा। विषयीं प्रतिपाळिला सुणा। अहंथारोळां बैसणा। सर्वदा जाणा वसवसित॥७४॥ असोत या मूढ गोष्टी। रचल्या सुखा पडेल तुटी। या श्लोकपठणासाठीं। होय भेटी परब्रह्मी॥७५॥ कृष्णनिजपदवीव्याख्यान। करावया मी अपुरते दीन्। जनार्दने कृपा करून। हें निरूपण बोलविलें॥७६॥ एका जनार्दना शरण। श्रीकृष्णपदवीनिरूपण। तो हा 'एकादशाचा कळस' पूर्ण। व्यासे जाणोन वायिला॥७७॥ श्रीकृष्णपदवीपरतें। निरूपण न चढे एथें। तो हा 'कळस' एकादशातें। व्यासे निश्चितें निर्वाळिला॥७८॥ निर्वाळिले निरूपण। हे जनार्दनकृपा पूर्ण। एका

जनार्दन शरण। यापरी श्रीकृष्ण निजधामा गेला ॥ ७९ ॥ येरीकडे द्वारकेसी। दारुक पावला विक्षळतेसीं। तेथील वर्तले कथेसी। परीक्षितीसी शुक सांगे ॥ १८० ॥

दारुको द्वारकामेत्य वसुदेवोग्रसेनयोः । पतित्वा चरणावस्त्रैर्न्यपिबत्कृष्णविच्युतः ॥ १५ ॥

दारुक द्वारका देखत। जैसें का प्राणेवीण प्रेत। का राजा जैसा दैवहत। तैशी दिसत कलाहीन ॥ ८१ ॥ जेवीं का वनिता पतिवीण। सर्वार्थीं दिसे दीन। तैशी द्वारावती जाण। कलाहीन आभासे ॥ ८२ ॥ रस पिक्किल्या जैसा ऊंस। कणेवीण फलकट भूस। तैशी श्रीकृष्णेवीण उद्दुस। दिसे चौपास द्वारका ॥ ८३ ॥ दारुक प्रवेशे राजभुवन। देखोनि वसुदेव उग्रसेन। अश्रुधारा स्त्रवती नयन। आक्रंदोनि चरण धरिले त्यांचे ॥ ८४ ॥ कृष्णावियोगें तापला पूर्ण। जैसें अतिसंतप्त जीवन। तैसे अश्रुधारा स्त्रवती नयन। तेणें पोलती चरण वसुदेवाचे ॥ ८५ ॥ उकसाबुकसीं फुंदे पोट। दुःखें होऊं पाहे हृदयस्फोट। जिक्केसी बोबडी वाळले ओंठ। सदगदें कंठ दाटला ॥ ८६ ॥ बोल न बोलवे सर्वथा। देखोनि दारुकाची व्यथा। द्वारकेच्या जनां समस्तां। अतिव्याकुलता वोढवली ॥ ८७ ॥ देवकी आणि रोहिणी। आल्या अत्यंत हडबडोनी। अतिव्याकुलता देखोनि। कृष्णपत्नी तेथें आल्या ॥ ८८ ॥ राणीवसाचिया नरनारी। धांवल्या सभामंडपाभीतरीं। तंब दारुकाची अवस्था भारी। देखोनि जिक्कारीं दचकल्या ॥ ८९ ॥ स्फुंदतां उकसाबुकसीं। श्वास परतेना दारुकासी। सांगतां कृष्णावियोगासी। मूर्छा त्यासी पैं आली ॥ १९० ॥ तेथें वसुदेव उग्रसेन। करूनि त्याचें सांतवन। वृत्तांत पुस्तां सावधान। काय तो वचन बोलिला ॥ ९१ ॥

कथयामास निधनं वृष्णीनां कृत्स्नशो नृप। तच्छुत्वोद्दिग्नहृदया जनाः शोकविमूर्च्छिताः ॥ १६ ॥

दारुक म्हणे तुम्ही समस्त। पळा पळा अर्जुनासपवेत। अर्ध क्षण न रहावें एथ। यादव समस्त निमाले ॥ ९२ ॥ यादवीं जाऊनि प्रभासासी। केला तीर्थविधि विधानेसीं। दान भोजने देऊनि द्विजांसी। मद्यपानासी मांडिलें ॥ ९३ ॥ चढला मद्याचा उन्मादु। यादव सखे सगोत्र बंधु। परस्परे युद्धसंबंधु। गोत्रवधु तेथ घडला ॥ ९४ ॥ शस्त्रेंकरूनि स्वयमेव। कोणी न मरतीच यादव। तेथ घडलें एक अपूर्व। एरिकेने सर्व निमाले ॥ ९५ ॥ बळिभद्रें त्यागिलें देहासी। श्रीकृष्णाही गेला निजधामासी। मज धाडिलें तुम्हांपाशीं। क्षण द्वारकेसी न रहावें ॥ ९६ ॥ हरीने त्यागिलें द्वारकेसी। समुद्र बुडवील शीघ्रतेशीं। हें कृष्णों सांगितलें तुम्हांसी। एथूनि त्वरेसीं निवावें ॥ ९७ ॥ ऐकूनि दारुकाची गोठी। द्वारकेसी एक बोंब उठी। उग्रसेन कपाळ पिटी। मस्तक आपटी वसुदेव ॥ ९८ ॥ एक कुस्करिती दोनी हात। एक अत्यंत चरफडत। एक आक्रोशें आकंदत। एके मूर्च्छित पैं पडली ॥ ९९ ॥ एका रडतां शोषले कंठ। एकाचे दोनी फुटले ओंठ। एकाचा होऊं पाहे हृदयस्फोट। दुःख अचाट सवासी ॥ २०० ॥ एक स्फुंदती उकसाबुकशीं। एक पीटिती हृदयासी। एक तोडिती कान-केशीं। एके दुःखें पिशीं पैं जाहलीं ॥ १ ॥ एक देती दीर्घ हाक। एके पडलीं अधोमुख। एके मानीच्या ऐसें देख। अत्यंतिक तळमळती ॥ २ ॥ बोंब सुटली नरनारी। शंख करिती घरोघरी। कोण कोणातें निवारी। समस्तां सरी समदुःख ॥ ३ ॥ देवकी आणि रोहिणी। मूर्च्छित पडल्या धरणीं। सवेच्चि उठती आक्रंदोनी। दीर्घस्वरीं विलपती ॥ ४ ॥ कृष्णा विसाविया निजाचिया। वेगीं भेटी देई कां रे कान्हया। कां रुसलासी रे तान्हया। तुङ्गिया पायां लागेन ॥ ५ ॥ श्रीकृष्ण तूं माझा कैवारी। श्रीकृष्ण तूं माझा सहाकारी। शेखीं मज सांडोनि दुरंधरी। तूं दूरचे दूरी

गेलासी ॥ ६ ॥ जिणोनि कंसकेशियातें । बंदीं सोडविलें आमुतें । शेखीं तुवां सांडिलें एथें । निष्ठुर चित्तें झालासी ॥ ७ ॥ आणूनि निमाल्या पुत्रांतें । तुवां मज सुखी केलें येथें । अंतीं ठकिलें ठकिलें मातें । श्रीकृष्णानाथें नाडिलें ॥ ८ ॥ कृष्णा निरसूनि पाझें दुःख । तुवा दिधलें परम सुख । तो तू निष्ठुर जाहलासी देख । अंतीं निःशेख सांडिलें ॥ ९ ॥ माङ्गिया पुत्रा कृष्णाराया वेगीं ये का रे कान्हया । माझ्या नाहीं प्राशिलें पान्हया । म्हणोनि तान्हया रुमलासी ॥ २१० ॥ जिचें केलें स्तनपान । ते यशोदाही जाहली दीन । तुझें न देखतां वदन । कैसेनि प्राण राहतील ॥ ११ ॥ कृष्णा ये रे ये रे धांवोन । चौभुजीं मज दे आलिंगन । तुझें चुंबीन रे वदन । मी अतिदीन तुजलागीं ॥ १२ ॥ माङ्गिया श्यामसुंदरा । राजीवलोचना सुकुमारा । चतुर्भुजा शार्दूलधरा । ये का रे उदारा श्रीकृष्णा ॥ १३ ॥ तुझे पद्मांकित पाये । मज आठवती पाहें । तेणें हृदय फुटताहे । करूळ मी काये श्रीकृष्णा ॥ १४ ॥ कृष्णा तुजहूनि वेगळी । मी जाहलें रे आंधळी । माझी धरावया आंगोळी । धांव बनमाळी श्रीकृष्णा ॥ १५ ॥ मज अंधाची कृष्ण काठी । कोणे घातली गे वैकुंठीं । आतां मी मार्ग केवीं कंठीं । पाव जगजेठी श्रीकृष्णा ॥ १६ ॥ पुत्र नातू वंशावळी । एके वेळीं जाहली होळी । कोणी नुरेचि यदुकुळीं । वक्षःस्थळीं पिटिती ॥ १७ ॥ यादव पडले रे केउते । तुज कोटूनि धाडिलें कृष्णानाथें । वेगीं न्या रे मज तेथें । पाहीन समस्तें तानुलीं ॥ १८ ॥ ऐकोनि देवकीचें रुदन । वसुदेवादि उग्रसेन । आकंदोनि सकळ जन । प्रभासासी जाण निधाले ॥ १९ ॥

तत्र स्म त्वरिता जग्मुः कृष्णविश्लेषविह्वलाः । व्यसवः शेरते यत्र जातयो धन्त आननम् ॥ १७ ॥

स्त्रिया पुरुष सुहृजन । मिळोनि स्वगोत्रस्वजन । शीघ्र प्रभासा गमन । करीत रुदन निधाले ॥ २२० ॥ हाकाबोबांचे बंबाळ । स्त्रिया करिती कोल्हाळ । कृष्णवियोगे सकळ । दुःखविह्वल निधालीं ॥ २१ ॥ रणीं पडिले यादव । प्राणरहित निर्जीव । तेथ पावलीं ते सर्व । बोंबारव खांती करिती ॥ २२ ॥

देवकी रोहिणी चैव वसुदेवस्था सुती । कृष्णरामावपश्यन्तः शोकार्ता विजहुः स्मृतिम् ॥ १८ ॥

प्राणांश्च विजहुस्तत्र भगवद्विरहातुराः । उपगृह्य पर्तीस्तात चितामारुहुः स्त्रियः ॥ १९ ॥

देवकी आणि रोहिणी । वसुदेव उग्रसेन दोनी । यादव निमाले रणांगणीं । ते स्थानीं पाहों येती ॥ २३ ॥ दीर्घशयनें युद्धधरणीं । पडिल्या यादववीरश्रेणी । तेथें राम कृष्ण पुत्र दोनी । पाहतां नवनीं न देखती ॥ २४ ॥ कृष्णविरहें शोकाकुलित । दुःख न संठेचि अतिअद्भुत । चौधें जणें आकंदत । पडिलीं मूर्च्छित अतिदुःखें ॥ २५ ॥ निमाल्या रामकृष्णांचे मुख । आम्ही न देखों निःशेख । तेणें उथळलें परम दुःख । दुःखासवें देख निमाला प्राण ॥ २६ ॥ प्राणें करावें उत्कमण । त्यांसीही श्रीकृष्णदुःख दारुण । दुःखें निमाले स्वयं प्राण । वांचवी कोण रडत्यांसी ॥ २७ ॥ न देखतां राम कृष्ण । ते मूर्च्छेसवेचि जाण । चौधीं जणीं त्यजिले प्राण । अर्ध क्षण न लागतां ॥ २८ ॥ समस्त यादवांच्या स्त्रिया । धरूनि आपुलाले प्रिया । अग्निप्रवेश करावया । चढल्या लवलाह्यां चितेमाजीं ॥ २९ ॥ यादवांचिया स्त्रिया बहुतीं । कोण प्रवेशल्या कैशा रीतीं । तेही अग्निप्रवेशाची स्थिती । परीक्षितीप्रती शुक सांगे ॥ २३० ॥

रामपत्न्यश्च तदेहमुपगृह्याग्निमाविशन् । वसुदेवपत्न्यस्तदगात्रं प्रद्युम्नादीन् हरेः सुपाः ।

कृष्णपत्न्योऽविशनग्निं रुक्मिण्याद्यास्तदात्मिकाः ॥ २० ॥

ब्रह्मरामाचिया पली। रेवत्यादि मुख्य करूनी। स्वपतीचा देह मनीं धरूनी। प्रवेशल्या अग्नीं
तद्धयानयुक्त ॥ ३१ ॥ निमाल्या देवकी रोहिणी। इतरा ज्या वसुदेवपत्नी। त्याही प्रवेशल्या अग्नीं।
देह धरूनी स्वपतीचा ॥ ३२ ॥ प्रद्युम्नासवें रती। प्रवेशली महासती। सांबासवें रूपवती। प्रवेशे निश्चितीं
दुर्योधनकन्या ॥ ३३ ॥ अनिरुद्धासवें देखा। प्रवेशे रोचना आणि उखा। एवं कृष्णसुना सकळिका।
यादवनाचिका प्रवेशल्या अग्नीं ॥ ३४ ॥ अग्निप्रवेश श्रीकृष्णपत्नी। त्यांची अलोलिक करणी।
त्यांपाजीं मुख्य रुक्मिणी। सत्यांशिरोमणी जगन्माता ॥ ३५ ॥ कृष्णनिर्याणे रुक्मिणी। तद्रूप जाहली
तत्क्षणीं। जेवीं ज्वाळा मिळे वन्हीं। तेवीं कृष्णपणीं तदात्मक ॥ ३६ ॥ कृष्ण गेला जाणोनि रुक्मिणी।
तटस्थ ठेली ते तत्क्षणीं। सांडूनि देहाची गवसणी। कृष्णस्वरूपमिळणीं तदात्मक झाली ॥ ३७ ॥
रुक्मिणीचा देह दहन। करावथा नुरेचि प्रेतपण। कृष्ण पूर्णत्वें स्वयंभ पूर्ण। गति समान
दोहींची ॥ ३८ ॥ येरी पडू-मुख्या सातजणी। आणि सोळासहस्र कामिनी। सवें प्रवेशल्या अग्नीं।
श्रीकृष्णचरणीं तदात्मक ॥ ३९ ॥ जिंहीं भोगिले कृष्णसुरतसुख। त्यांसी गति न्यूनाधिक। बोलतां
वाचेसी लागे देख। जाहल्या तदात्मक कृष्णसंगे ॥ २४० ॥ जो वाचे स्मरे 'कृष्ण कृष्ण'। तो
तदात्मता पावे पूर्ण। मा जिंहीं स्वयें भोगिला श्रीकृष्ण। त्यांची दशा न्यून कदा न घडे ॥ ४१ ॥
ज्यासी लागे कृष्णाचा अंगसंग। त्याच्या लिंगदेहा होय भंग। त्यासी पूर्ण पदवी अभंग। भोगितां
भोग तादात्म्य नित्य ॥ ४२ ॥ ज्याच्या ध्यानीं वसे श्रीकृष्णमूर्ती। त्यासी चारी मुक्ति वंदिती। मा
जिंहीं स्वयें भोगिला श्रीपती। त्यांसी अन्यगती असेना ॥ ४३ ॥ ज्यांसी इहलोकीं श्रीकृष्णसंगती।
त्यांसी परलोकीं अन्य गती। बोलतां सज्जान कोपती। त्यांसी पूर्ण प्राप्ती पूर्णत्वे ॥ ४४ ॥ जो अडखळोनि
गंगेसी पडे। त्याचें पातक तत्काळ उडे। मा ज्यासी विध्युक्त स्नान घडे। त्याचें पाप न झडे मग
कैसेनी ॥ ४५ ॥ तेवीं कृष्णव्यभिचारसंगती। गोपी उद्धरल्या नेणों किती। त्याच्या निजपल्यासी
अन्य गती। कैशा रीतीं घडेल ॥ ४६ ॥ तृण वल्ली मृग पाषाण। गायी गोपिका गौळीजन। कृष्णसंगें
तरले पूर्ण। त्याच्या स्त्रियांसी अन्य गति कैशी ॥ ४७ ॥ यालागीं कृष्णसंगती। ज्यांसी घडे भलत्या
रीतीं। ते उद्धरले गा निश्चितीं। जाण परीक्षिती कुरुराया ॥ ४८ ॥

अर्जुनः प्रेयसः सख्युः कृष्णस्य विरहात्तुरः। आत्मानं सान्त्वयामास कृष्णगीतैः सदुक्तिभिः ॥ २१ ॥

ज्याचा रथ वागवी आपण। ज्याचा सारथी श्रीकृष्ण। ऐसा प्रियसखा अर्जुन। कृष्णविरहें
पूर्ण उद्विग्न जाहला ॥ ४९ ॥ तंव कृष्णगीता सदुक्ती। आठवल्या त्याच्या चित्तीं। मग आपण
आपणाप्रती। बोलिला उपपत्ती त्या ऐका ॥ २५० ॥ कृष्ण माझ्या मनाचें 'मन'। कृष्ण 'बुद्धीचें'
आयतन। कृष्णप्रभा हें प्रकाशे 'ज्ञान'। तेथ भिन्नपण मज कैचें ॥ ५१ ॥ कृष्णप्रभा 'दृष्टी'
देखे। कृष्णअवधानें 'श्रवण' ऐके। कृष्णानुवादें 'बोल' बोलके। तेथें 'मी' वेगळिके वृथा
मानीं ॥ ५२ ॥ कृष्ण हृदयस्थ 'आत्मा' अव्यंग। कृष्ण माझ्या अंगाचें अंग। त्या कृष्णासीं
मज वियोग। हा मिथ्या प्रयोग मायिक ॥ ५३ ॥ कृष्ण माझ्या जीवाचें जीवन। कृष्ण सबाहु
परिपूर्ण। कृष्णवियोग मानी जे मीपण। तेंही निमग्न श्रीकृष्णीं ॥ ५४ ॥ भिन्न भिन्न भूताकृती।
त्यामाजीं अभिन्न कृष्णस्थिती। विषमीं समान श्रीपती। त्यासी वियोगप्राप्ती कदा न घडे ॥ ५५ ॥
घट मृत्तिकेसी नव्हे भिन्न। पट न निवडे तंतु त्यागून। तैसा श्रीकृष्णवेगळा अर्जुन। माझें मीपण

निवडेना ॥ ५६ ॥ कृष्णवियोग मी मानीं जेथ। तेथेंही असे श्रीकृष्णनाथ। वियोग मानिती जे सत्य। ते केवळ भांत अतिपूर्ख ॥ ५७ ॥ नित्य सर्वगत परिपूर्ण। कृष्ण अखंड दंडायमान। त्यासीं मजसीं वेगलेपण। सर्वथा जाण असेना ॥ ५८ ॥ 'न जायते मियते' हें वचन। स्वमुखें बोलिला श्रीकृष्ण। त्या कृष्णासी जन्ममरण। मूर्खजन मानिती ॥ ५९ ॥ 'अक्षरं ब्रह्म परमं'। स्वयें बोलिला पुरुषोत्तम। त्या कृष्णासी मरणजन्म। मूर्ख मनोधर्म कल्पिती ॥ २६० ॥ जो 'क्षराक्षरातीत'। 'उत्तमपुरुष' श्रीकृष्णनाथ। त्यासी जन्ममरणादि आवर्त। कल्पिती भांत मनोधर्म ॥ ६१ ॥ त्या कृष्णासीं मज वेगलेपण। कल्पांतीही नाहीं जाण। करितां गीतार्थाचें स्मरण। आपुलें आपण पूर्णत्व देखे ॥ ६२ ॥ मी अज आद्य अचळ। मी निज नित्य निर्पळ। माझ्या स्वरूपा नाहीं चळ। त्रैलोक्य खेळ पैं माझा ॥ ६३ ॥ जगातें नेमिता वेद। तो निःश्वसित माझा बोध। मी आनंदा परमानंद। स्वानंदकंद निजांगें ॥ ६४ ॥ मी आपरूपें आप। मी प्रकृतिपुरुषांचा बाप। मी अवतारी अवतरें कृष्णरूप। हा सत्यसंकल्प पैं माझा ॥ ६५ ॥ धरोनियां माझ्या स्वरूपाचा आधार। मीचि कृष्णां कृष्णरूप अवतार। करूनि स्वलीला नानाचरित्र। अंतीं सामावें साचार मजमाजीं मीच ॥ ६६ ॥ माझ्या निजस्वरूपाचेनि बळें। मीचि कृष्णरूपें खेळ खेळें। अंतीं मजमाजीं मी मिळें। निजात्ममेळें निजनिष्ठा ॥ ६७ ॥ एक नर एक नारायण। परस्परें तें जाण अभिन्न। यालागीं पूर्णत्वें अर्जुन। आपण्या आपण स्वयें देखे ॥ ६८ ॥ बाप कृपाळु कृपानिधि। उपदेशिला युद्धसंधीं। परी लाविली जे समाधी। ते न मोडे त्रिशुद्धी कल्पांतकाळीं ॥ ६९ ॥ नाहीं स्थानशुद्धी चोखट। सैंघ रथांचे घडघडाट। सुटतां शस्त्रांचे कडकडाट। लाविली निर्दुष्ट परमार्थनिष्ठा ॥ २७० ॥ कैशी लाविली समाधी। जी न मोडेच महायुद्धीं। शेखीं कृष्णावसानअवधीं। तोचि बोध उद्भोधी परिपूर्णत्वें ॥ ७१ ॥ ज्यासी गीता उपदेशी श्रीकृष्ण। त्यासी न बाणे पूर्णपण। ऐसें बोलतां वचन। परम दूषण वाचेसी ॥ ७२ ॥ ते बाचा गलितकुळें झडे। तीसी विकल्पाचे पडती किडे। ते बाचाचि समूळ उडे। 'कृष्णोक्तीं न घडे बोध' म्हणतां ॥ ७३ ॥ 'गीताउपदेशें पूर्णपण। नक्हे' ऐसें म्हणतां जाण। वाग्देवता कांपे आपण। इतरांचा कोण पडियाढू ॥ ७४ ॥ गीता ऐके पाहे पढे। ज्यासी गीतास्मरण घडे। त्यासी परिपूर्णत्व स्वयें जोडे। मा उपदेशें नातुडे परिपूर्णत्व कैसें ॥ ७५ ॥ गीतार्थाचें पूर्णपण। वक्ता जाणे श्रीकृष्ण। कां श्रोता जाणे अर्जुन। त्यासी ते खूण बाणली ॥ ७६ ॥ सारांश काढूनि वेदार्थ। श्रीकृष्णों प्रकट केली गीता। जेथील अभिग्रायो पाहतां। जोडे आडता निजमोक्ष ॥ ७७ ॥ परदेशी जाहला होता वेदान्त। त्यासी सहाय जाहला गीतार्थीं। तेणे बळे मतें समस्त। जिणोनि समर्थ तो झाला ॥ ७८ ॥ कृष्णनिःश्वासीं जन्मले वेद। गीता श्रीकृष्णमुखें प्रगटली शुद्ध। यालागीं गीतार्थी अगाध। धडौते वेद तेणे जाहले ॥ ७९ ॥ वेदें आप्त केले तिनी वर्ण। दुरावले स्त्रीशूद्रादि जन। न शिवेचि त्यांचे कान। हें वेदांसी न्यूनपण पैं आलें ॥ २८० ॥ तें वेदाचें फेडावया उणें। गीता प्रगट केली श्रीकृष्णों। गीतेचेनि श्रवणे पठणे। उद्धरणे समस्तीं ॥ ८१ ॥ अर्जुनाचे प्रीतीकारणे। गीतार्थ प्रकाशिला श्रीकृष्णों। ते गीतेचेनि श्रवणे पठणे। उद्धरणे जडजीवीं ॥ ८२ ॥ असो अगाध गीतामहिमान। तेणे गीतार्थीं तो अर्जुन। करूनि आपुलें सांत्वन। जाहला सावधान प्रकृतिस्थ ॥ ८३ ॥

यादव निमाले कुळवंशेंसीं। गोत्रज नाहीं कमातरासी। वज्र राहिला द्वारकेसी। ते विधी अर्जुनासी करणे पडली॥ ८४॥ 'मी पावलों निष्कर्म ब्रह्म। तो मी न करीं अंत्येष्टीकर्म'। ऐसा ज्ञानगर्वोप्रक्रम। तोही सूक्ष्म भ्रम अर्जुनीं नाहीं॥ ८५॥ 'कर्मण्यकर्म यः पश्येत्'। हा अर्जुनास बाणला पूर्णदंश। तेणों तो अंत्येष्टीकर्मास। स्वयें सावकाश करिता जाहला॥ ८६॥ प्रथम ज्येष्ठांचें दहन। पाठीं कनिष्ठांचें जाण। तैसेंचि करी पिंडदान। तिळतर्पण सर्वांचें॥ ८७॥ उत्तरक्रिया करूनि संपूर्ण। द्वारकेसी आला अर्जुन। तेथेंही वर्तले आने आन। समुद्र दारुण क्षोभला॥ ८८॥

द्वारकां हरिणा त्यक्तो समुद्रोऽप्लावयत्क्षणात्। वर्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम्॥ २३॥

नित्यं सन्निहितस्तत्र भगवान् मधुसूदनः। स्मृत्याशेषाशुभहरं सर्वमङ्गलमङ्गलम्॥ २४॥

द्वारका सांझूनि गेला श्रीकृष्ण। तेथें समुद्र घेऊनि आपण। बुडविली न लागतां क्षण। पळाले जन हाहाभूत॥ ८९॥ द्वारका बुडविली संपूर्ण। राखिलें भगवंताचें स्थान। जो आला पाताळीहून। कुशनिर्दळण करावया॥ २१०॥ तें भगवंताचें स्थान। समुद्र न करीचि निमग्न। तेथें हरीचें सनिधान। नित्य जाण स्फुरद्भूप॥ ९१॥ ज्याचें करितांचि स्मरण। महापातकां निर्दळण। सकळ मंगळाचें आयतन। तें हरीचें स्थान उरलें असे॥ ९२॥ ते द्वारकेमाझीं नित्यपूजा। अद्यापि होतसे गरुडध्वजा। ऐक परीक्षिती महाराजा। तें अधोक्षजाचें स्थान॥ ९३॥

स्त्रीबालवृद्धानादाय हतशेषान् धनञ्जयः। इन्द्रप्रस्थं समावेश्य वज्रं तत्राभ्यवेचयत्॥ २५॥

एवं द्वारका जालिया निमग्न। उरले बाल वृद्ध स्त्रीजन। त्यांसी घेऊनियां अर्जुन। निधाला आपण इंद्रप्रस्था॥ ९४॥ यादव प्रभासापर्यंत। गेले ते निमाले समस्त। उरले जे द्वारकेआंत। वज्रादिकांसमवेत अर्जुन निघे॥ ९५॥ एवं घेऊनियां समस्तांसी। पार्थ आला इंद्रप्रस्थासी। राज्यधर यादववंशीं। तेथ वज्रासी अभिषेकी॥ ९६॥ अनिरुद्धाचा पुत्र वज्र। यादववंशीं राज्यधर। अभिषेकूनि अर्जुनवीर। निघे सत्वर धर्माप्रती॥ ९७॥

श्रुत्वा सुहृद्धं राजनर्जुनाते पितामहः। त्वां तु वंशधरं कृत्वा जग्मुः सर्वे महापथम्॥ २६॥

निजधामा गेला श्रीपती। अर्जुने सांगतां धर्माप्रती। तुज राज्य देऊनि परीक्षिती। लागले महापंथीं तत्काळचि॥ ९८॥ निजधामा गेला श्रीकृष्ण। ऐकतां कुंत्या वर्णीं सांडिला प्राण। द्रौपदीसहित पांचही जाण। महापंथीं जाण निधाले॥ ९९॥

य एतदेवदेवस्य विष्णोः कर्मणि जन्म च। कीर्तयेच्छद्वया मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ २७॥

देवाधिदेव सर्वेश्वर। त्याचे मत्स्यकूर्मादि अवतार। जन्मकर्मादि नाना चरित्र। गाती ते पवित्र पुण्यराशी॥ ३००॥ तेंचि चरित्र तत्त्वतां। श्रद्धायुक्त गीतीं गातां। प्रयागादि समस्त तीर्थी। होय पवित्रता त्याचेनि॥ १॥ श्रद्धायुक्त हरिकीर्तन। त्याचे पवित्रतेसमान। आन नाहीं गा पावन। तुळी आण गा परीक्षिती॥ २॥ ते तूं 'श्रद्धा' कोण म्हणसी। जेवीं धनलोभी धनासी। गुढी आवडी माकोड्यांसी। तैसी कीर्तनासी निज आवडी॥ ३॥ जेवीं शिणतां काळे बहुतें। वंद्या प्रसवे एकोलतें। ते कळवळी जैशी त्यातें। तेवीं कीर्तनातें अतिप्रीती॥ ४॥ जो कीर्तनाचेनि वैभवें। हरिचरित्र गावया सद्गावें। पतंगाच्या परी ऐसें व्हावें। 'श्रद्धा' त्या नांवें कुरुराया॥ ५॥ ऐशिया श्रद्धासंपत्तीं। वर्णितां भगवदगुणकीर्तीं। श्रद्धाळुवा परम प्राप्ती। जाण निश्चितीं नृपनाथा॥ ६॥ जरी आपण परमेश्वर। स्वलीला धरी नानावतार। तरी श्रीरामकृष्णचरित्र। अति गंभीर

पावनत्वे ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णाची चोरी गीर्तीं गातां। सुवर्णस्तेया पावनता। कृष्णाव्यभिचार वर्णितां। गुरुतत्पगता हरी दोष ॥ ८ ॥ पूतनापयःपानशोषण। हें चरित्र करितां पठण। सुरापानादि दोष दारुण। हरती संपूर्ण विश्वासकांचे ॥ ९ ॥ राक्षसकुळींचा रावण। परी तो जातीचा शुद्ध ब्रह्मण। नित्य करी वेदपठण। ब्रह्मयाचा जाण तो पणतू ॥ ३१० ॥ त्याचें सकुळ निर्दलण। श्रीराम करी आपण। तें चरित्र करितां पठण। ब्रह्महत्या जाण नासती ॥ ११ ॥ धर्मसाहृकारी श्रीकृष्ण। केलें पांडवांचें रक्षण। त्या भारताचेनि श्रवणें जाण। निमाले ब्रह्मण वांचविले ॥ १२ ॥ अठरा ब्रह्महत्या जनमेजयासी। अठरा पर्वे सांगोनि त्यासी। निमाल्या उठविलें द्विजांसी। कृष्णाकीर्ति ऐसी पावन ॥ १३ ॥ ऐकतां श्रीरामकृष्णाकीर्ती। महापातके बापुडीं किती। पायां लागती चारी मुक्ती। श्रद्धासंपत्ती कीर्ती गातां ॥ १४ ॥ श्रद्धेचिया अतिसंपत्ती। आवडीं गातां श्रीकृष्णाकीर्ती। सहजे सायुज्यता पावती। देहस्थिती असतांही ॥ १५ ॥ हरिकीर्तिकीर्तन ज्याच्या ठार्यां। तोही वर्ततां दिसे देहीं। परी देहीं ना तो हरीच्या ठार्यां। हरि त्याचे हृदयीं अवघाचि ॥ १६ ॥ तोही अवघा हरीभीतरीं। हरि त्या सबाहु अभ्यंतरीं। परीक्षिती ऐशियापरी। कीर्तिवंत संसारीं नांदती ॥ १७ ॥ यालागीं हरिकीर्तनापरतें। सुगम साधन नाहीं एथें। जे विनटले हरिकीर्तनातें। ते देहबंधातें नातळती ॥ १८ ॥ कृष्णाकीर्तनें उजळली स्थिती। ते मैलेना कदा कल्पांतीं। जरी देहकमें करिती। तरी जाहली स्थिती मैलेना ॥ १९ ॥ आकाश पर्जन्यें नव्हे बोलें। कां रविबिंब थिल्लरजळें। असोनियां तेणे मेळें। कदाकाळें तिंबेना ॥ ३२० ॥ तेवीं हरिकीर्तिकीर्तनकल्लोळें। जयाची निष्कामदशा उजळे। ते वर्ततां देहकर्ममेळें। देहविटाळें अलिप्त ॥ २१ ॥ निजभक्तांचें शरीरकर्म। स्वयें चालवी पुरुषोत्तम। यालागीं भक्तांसी कर्मभ्रम। अधमोत्तम बाधीना ॥ २२ ॥ भक्तांअभक्तांची कर्मगती। भगवंत चालवी निश्चतीं। तेथ भक्तांची कां अलिप्तस्थिती। अभक्त कां होती अतिबद्ध ॥ २३ ॥ करितां श्रीकृष्णाकीर्तिकीर्तन। भक्तांचा निरसे देहाभिमान। यालागीं ते अलिप्त जाण। अभक्तां बंधन अहंभावें ॥ २४ ॥ हे दशा मागितल्या पावती। ऐसें न घडे गा परीक्षिती। आवडीं गातां कृष्णाकीर्ती। सहजे हे स्थिति ठसावे ॥ २५ ॥ श्रीकृष्णाकीर्तिकीर्तनें। बहुतांचें संसारधरणें। उठविलें स्वयें श्रीकृष्णों। चरित्रपठणें तुष्टोनी ॥ २६ ॥ कृष्णाकीर्तिकीर्तनगोडी। अहंकाराची बांदवडी फोडी। जीवाचे जीवबंधन तोडी। निःसीम आवडीं कीर्ति गातां ॥ २७ ॥ एवं कृष्णाकीर्तिकीर्तनें। भक्तीं 'कृष्णापदवी' स्वयें घेणें। जग उद्धरावयाकारणें। कीर्ति श्रीकृष्णों विस्तारिली ॥ २८ ॥ जन्मापासूनि अंतपर्यंत। श्रीकृष्णाचरित्र परमाद्भुत। तुज म्यां सांगितलें साध्यत। परमामृत निजसार ॥ २९ ॥

इत्यं हरेभंगवते रुचिरवतारवीर्याणि बालचरितानि च शन्तमानि।

अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन्मनुष्यो धर्किं परां परमहंसगतीं लभेत ॥ २८ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासिक्यामध्यादशसाहस्रां पारमहंस्यां संहितायामेकादशसंक्षेपे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ समाप्त एकादशसंक्षेपः ॥

जन्मापासून ज्ञानघन। श्रीकृष्णाचरित्र अतिपावन। ज्याचे संगतीं गोवळे जाण। अज्ञान जन उद्धरिले ॥ ३३० ॥ ज्याचिया व्यभिचारसंगतीं। गोपी उद्धरल्या नेणों किती। कृष्ण श्यामसुंदरमूर्ती। अभिलाष चित्तीं दृढ धरितां ॥ ३१ ॥ देखोनि सुंदर कृष्ण मूर्ती। गायी वेधल्या तटस्थ ठाती।

पशु उद्धरले कृष्णसंगतीं। मा गोपी नुद्धरती कैसेनि ॥ ३२ ॥ गायीगोपिकांचें नवल कोण। वृदावनींचे तृण तरु पाषाण। कृष्णसंगें तरले जाण। ऐसा ज्ञानधन श्रीकृष्ण ॥ ३३ ॥ विषें भरोनियां निजस्तना। पूजना घेऊं आली प्राणा। तेही कृष्णसंगें जाणा। त्याच क्षणा उद्धरली ॥ ३४ ॥ कंसशिशुपालादिकांसी। द्वेषेंचि तारी हृषीकेशी। चंदन लावितां अंगासी। अंगसंगें कुब्जेसी तारिले ॥ ३५ ॥ उन्मत्त मदें अतिमूढ। मारूं आला कुवलयापीड। त्यासी मोक्षाचा सुरवाड। उद्धरिला सदृढ कृष्णाभिधातें ॥ ३६ ॥ अरिष्ट करूं आला श्रीकृष्णालागीं। तो अरिष्ट तारिला धरूनि शिंगीं। अघासुरें गिळितां वेगीं। चिरोनि दो भागीं उद्धरी कृष्ण ॥ ३७ ॥ कृष्णलक्ष्में लावूनि टाळी। बक ध्यानस्थ यमुनाजळीं। तोही श्रीकृष्ण सवेग गिळी। करूनि दोन फाळी तारिला कृष्णें ॥ ३८ ॥ उडवूं आला तृणावर्त। त्यासी कृष्णें भवंडिला आवर्त। अंगसंगेंचि कृष्णानाथ। कृपावंत वैरियां ॥ ३९ ॥ गोपाळ नेले चोरचोरूं। ठकूं आला व्योमासुरु। त्याचाही केला उद्धारु। मोक्षें उदारु श्रीकृष्ण ॥ ३४० ॥ केशिया कंसाचा घोडा। श्रीकृष्णें मारूनि तारिला फुडा। मल्ल मर्दूनि मालखडां। मोक्षाचा उघडा सुकाळ केळा ॥ ४१ ॥ काळिया नाथिला विखारु। वृक्षीं उपाडिला वत्सासुरु। भवाब्धीमाजीं श्रीकृष्ण तारूं। संगें उद्धारु जडमूढां ॥ ४२ ॥ जिंहीं खेळविला चक्रपाणी। ज्यांचे घरींचें प्याला पाणी। ज्यांचे चोरूनि खादलें लोणी। त्याही गौळणी उद्धरिल्या ॥ ४३ ॥ रुबमदा तारिला विटंबोनी। बाण तारिला भुजा छेदोनी। कुश (?) तारिला निर्दळूनी। मोक्षदानी श्रीकृष्ण ॥ ४४ ॥ जे जे मिनले सोयरिके। जे कां पाहूं आले कौतुके। ते ते तारियेले यदुनायके। दर्शनसुखें निववूनि ॥ ४५ ॥ पांडव तारिले पक्षपातें। वैरी तारिले शस्त्रधातें। यापरी श्रीकृष्णानाथें। उद्धरिलीं बहुतें निजसंगें ॥ ४६ ॥ वैरी तारिले द्वेषभावें। भक्त पावले भजनभावें। गोपी तारिल्या संगानुभवें। ज्या जीवें भावें अनुसरल्या ॥ ४७ ॥ गायी तारिल्या संरक्षणेंसीं। मयूर तारिले मोरविशीं। वृक्ष तारिले तुरंबोनि घोसीं। तारक हृषीकेशी पूर्णब्रह्मत्वें ॥ ४८ ॥ पूर्ण ब्रह्म श्रीकृष्णावतार। ज्ञानप्राधान्य लीला विचित्र। त्यांत परम पावन बाळचरित्र। वंद्य सर्वत्र सज्जानां ॥ ४९ ॥ घेऊनि षड्गुणैश्वर्वसंपत्ती। अवतरली श्रीकृष्णमूर्ती। यश-श्री-औदार्य-कीर्ती। ज्ञान-वैराग्यस्थिती अभंग ॥ ५० ॥ इतर अवतारीं अवतरण। तेथें गुप्त केले साही गुण। कृष्णावतार ब्रह्म परिपूर्ण। पूर्ण षड्गुण प्रकाशिले ॥ ५१ ॥ यालागीं श्रीकृष्णावतारी जाण। अनवच्छिन साही गुण। त्याचेनि अंगसंगें उद्धरण सर्वासी जाण सर्वदा ॥ ५२ ॥ उद्धरले श्रीकृष्णसंगतीं। अथवा कृष्णाचिया अतिप्रीतीं। तरले देखतां श्रीकृष्णमूर्ती। हें नवल निश्चितीं नक्हे एथें ॥ ५३ ॥ हेचि यें गा श्रीकृष्णकीर्ती। अत्यावडीं गातां गीतीं। उद्धरले नेणों किती। अद्यापि उद्धरती श्रद्धाळू ॥ ५४ ॥ आवडीं गातां श्रीकृष्णकीर्तीं कीर्तिमंतां लाभे परम भक्ती। जीतें 'परा' ऐसें म्हणती। ते चौथी भक्ती घर रिघे ॥ ५५ ॥ आर्तजिज्ञासु-अर्थार्थी। त्यांची सहजें राहे स्थिती। अखंड प्रकटे चौथी भक्ती। श्रीकृष्णकीर्ती स्वयें गातां ॥ ५६ ॥ आवडीं गातां श्रीकृष्णकीर्तीं। सहजें होय विषयविरक्ती। शमदमादि संपत्ती। पायां लागती सहजेंचि ॥ ५७ ॥ श्रीकृष्णकीर्तीची जपमाळी। जो अखंड जपे जिव्हामूळीं। श्रीकृष्ण सर्वकाळीं। त्याजवळी सर्वदा ॥ ५८ ॥ आदरें जपतां श्रीकृष्णकीर्ती। श्रीकृष्ण प्रकटे सर्वभूतीं। सहजें ठसावे चौथी भक्ती। परमात्मस्थितीसमवेत ॥ ५९ ॥ जे

भक्तीमाजीं जाण। पूज्य पूजक होय श्रीकृष्ण। मग पूजाविधिविधान। देवोचि आपण स्वयें होये॥ ३६०॥ 'अत्र गंध धूप दीप' जाण। अवघेंचि होय श्रीकृष्ण। हें चौथे भक्तीचें लक्षण। आपणा आपण स्वयें भजे॥ ६१॥ चौथे भक्तीचें विंदान। भोग्य भोक्ता होय श्रीकृष्ण। कृष्णेसीं वेगलेपण। भक्तां अर्धक्षण असेना॥ ६२॥ ते काळीं भक्तांसी जाण। देह गेह होय श्रीकृष्ण। जात गोत श्रीकृष्णाचि आपण। संसार संपूर्ण श्रीकृष्ण होये॥ ६३॥ ऐशी लाहोनि चौथी भक्ती। परमहंसाची श्रीकृष्णागती। ते कृष्णस्वरूप स्वयें होती। श्रीकृष्णाकीर्तीं वर्णितां॥ ६४॥ जे स्वरूपीं नाहीं च्युती। तें कृष्णस्वरूप निश्चितीं। भक्त तद्रूप स्वयें होती। श्रीकृष्णाकीर्तीं वर्णितां॥ ६५॥ श्रीकृष्णाकीर्तीचें एकेक अक्षर। चहूं वेदांचें निजजिहार। सकळ शास्त्रांचें परम सार। श्रीकृष्णाचरित्र कुरुराया॥ ६६॥ जे वेदांचें जन्मस्थान। सकळ शास्त्रांचें समाधान। षड्दर्शनां बुझावण। तो आठवा श्रीकृष्ण पूर्णावितार॥ ६७॥ अनंत अवतार झाले जाण। परी श्रीकृष्णावतार ज्ञानघन। त्याचें चरित्र अतिपावन। भवबंधनच्छेदक॥ ६८॥ त्या श्रीकृष्णाची कृष्णाकीर्ती। आदरे आठवितां चित्तीं। होय भवबंधनाची समाप्ती। जाण निश्चितीं नृपनाथा॥ ६९॥ वैभव श्रीकृष्णाकीर्तीसी। वैराग्य श्रीकृष्णाकीर्तीपासीं। श्रीकृष्णाकीर्ती वसे ज्यां मानसीं। ते कळिकाळासी नागवती॥ ३७०॥ आळसें स्मरतां कृष्णाकीर्ति। सकळ पातके भस्म होती। ते श्रीकृष्णाकीर्ति जे सदा गाती। त्यांसी चारी मुक्ती आंदण्या॥ ७१॥ श्रीकृष्णाकीर्तीचें एकेक अक्षर। निर्दळी महापातकसंभार। मोक्ष देऊनि अतिउदार। जगदुद्घारकारक॥ ७२॥ बहु अवतारीं अवतरे देवो। परी ये अवतारींचा नवलावो। ज्ञानप्राधान्य लीला पहा हो। अगम्य अभिप्रावो ब्रह्मादि देवां॥ ७३॥ जन्मापासून जो जो देहाडा। तो तो नीच नवा पवाडा। ब्रह्मसुखाचा उघडा। केला रोकडा सुकाळ॥ ७४॥ अवतारांमाजीं श्रीकृष्ण। निजनिष्टंक ब्रह्म पूर्ण। त्याचें चरित्र ज्ञानघन। पठणे पावन जन होती॥ ७५॥ ऐशी पावन कृष्णाकीर्ती। पढतां वाचक उद्धरती। श्रद्धेने जे श्रवण करिती। तेही तरती भवसिंधु॥ ७६॥ कलियुगीं जन मंदमती। त्यांसी तरावया सुगमस्थितीं। श्रीकृष्ण पावन कीर्ती। कृपेने निश्चितीं विस्तारली॥ ७७॥ ऐसी पावन भगवत्कीर्ती। विस्तारली श्रीभागवतीं। त्यांत दशमसंक्षाप्रती। श्रीकृष्णाकीर्ती अतिगोड॥ ७८॥ उपजल्या दिवसापासूनी। चढोवढी प्रतिदिनीं। कीर्ती विस्तारी चक्रपाणी। दीनजनीं तरावया॥ ७९॥ धरूनी नर-नटाचा वेष। अवतरला हृषीकेश। तेथें नानाचरित्रविलास। दिवसेंदिवस विस्तारी॥ ३८०॥ त्याहीमाजीं बाळचरित्र। मधुर सुंदर अतिपवित्र। मालखडां जें केलें क्षात्र। परम पवित्र पावनत्वे॥ ८१॥ जरासंध पराभवून। काळयवनातें निर्दाळून। तें अतिविचित्र विंदान। लाघवी श्रीकृष्ण स्वयें दाबी॥ ८२॥ रुक्मया रणीं विटंबून॥ शिशुपाळादि बीर गांजून। कृष्ण करी भीमकीहरण। ते परम पावन हरिलीला॥ ८३॥ पट्टमहिषींचें वरण। भौमासुरांचें निर्दळण। पारिजातांचें हरण। पाणिग्रहण सोळासहस्रांचें॥ ८४॥ समुद्रीं वसवूनि द्वारावती। निद्रा न मोडतां निश्चितीं। मथुरा आणिली रातोरातीं। हे अभिनव कीर्ती कृष्णाची॥ ८५॥ वत्सें वत्सप होऊनि आपण। आपुलें दाबी पूर्णपण। ब्रह्मादिकां न कळे जाण। अवतारी श्रीकृष्ण पूर्णाशें॥ ८६॥ खाऊनि भाजीचें पान। तृप्त केले ऋषिजन। ऐसीं चरित्रें ज्ञानप्राधान्य। परम पावन आचरला॥ ८७॥ ऐसी

श्रीकृष्णलीला परमादभूत। पाठकां करी परम पुनीत। ते दशमामाजीं समस्त। कथा साद्यंत सांगितली ॥ ८८ ॥ एकादशाची नवल स्थिति। मूळापासूनि परम प्राप्ती। ज्ञान-वैराग्य-भक्ती-मुक्ती। स्वपुखें श्रीपती संवादला ॥ ८९ ॥ प्रथमाध्यायीं वैराग्य पूर्ण। मुख्य अधिकाराचें लक्षण। नारदवसुदेवसंवाद जाण। भूमिशोधन साधकां ॥ ३९० ॥ तेथें निमिजायंतसंवादन। निर्भयाचें कोण स्थान। उत्तम भागवत ते कोण। मायातरण कर्म ब्रह्म ॥ ९१ ॥ इत्यादि विदेहाचे नव* प्रश्न। नवांचीं नवही उत्तरे पूर्ण। तेचि नव नांगरण। क्षेत्रकर्षण अतिशुद्ध ॥ ९२ ॥ ते पंचाध्यायींच्या अंतीं। देवीं प्रार्थिला श्रीपती। कृष्ण कुलक्षण्याच्या प्रांतीं। निजधामाप्रती निघेल ॥ ९३ ॥ हें उद्धवें जाणोनि आपण। निर्वेद केला जो संपूर्ण। तेचि कल्पनाकाशाचें निर्दलण। पालव्या छेदन विकल्पांच्या ॥ ९४ ॥ कामलोभांचे गुप्त खुंट। आडवू लागले उद्धट। ते समूळ केले सपाट। अतितिखट अनुतापें ॥ ९५ ॥ क्रोधाचिया अतिजाडी। समूळ उपडिल्या महापेडी। शांति निवडक चोखडी। समूळ उपडी मूळेंसीं ॥ ९६ ॥ उद्धवचातकआर्तिहरण। वोळला श्रीकृष्ण कृपा-घन। क्षेत्र वोल्हावले सबाह्य पूर्ण। लागली संपूर्ण निजबोधवाफ ॥ ९७ ॥ तेथें पूर्णब्रह्म निजबीज। चाढें तंतु सर्व परित्यज्य। श्रवणनळे अधोक्षज। पेरिलेंचि सहज स्वयं पेरी ॥ ९८ ॥ यदुअवधूतसंवादस्थिती। चोविसां गुरुंची उपपत्ती। आगडु खणविला क्षेत्राप्रती। वोढाल पुढती रिधों न शके ॥ ९९ ॥ चिकभरित जाहल्या पिकातें। भोरङ्गा वोरबडिती तेथें। ते दशमाध्यायीं श्रीअनंतें। उडविलीं मर्तें भजनगोफणा ॥ ४०० ॥ अकरावे अध्यायीं जाणा। हुरडा ओंच्या आणि घोळाणा। तिळगुळेंसीं चाखविलें सुजाणां। मुक्तलक्षणांचेनि हातें ॥ १ ॥ ते श्रियेचे भोक्ते एथ। सत्संगतीं भगवद्भक्त। ते बरावे अध्यायीं साद्यंत। कृपायुक्त सांगितले ॥ २ ॥ विषयांची विषयावस्था। बाधक नोहे साधकांच्या चित्ता। तेचि ब्रयोदर्शीं कथा। जाण तत्त्वतां सांगितली ॥ ३ ॥ एवं तेराव्या अध्यायाप्रती। जाहली पिकाची पूर्ण निष्पत्ती। तेचि हंसगीतउपपत्ती। समाधि श्रीपती सांगोनि गेला ॥ ४ ॥ समाधीं सांठवलें जें पीक। तें कैसेनि पावती साधक। तदर्थीं भजनपूर्वक। चौंदावा देख निरूपिला ॥ ५ ॥ पीक चढतचढतां हातीं। माझारीं ऋद्धिसिद्धी झडपोनि नेतीं। ते सिद्धित्यागाची उपपत्ती। पंधराव्याप्रती दाविली ॥ ६ ॥ पीक न माये त्रिजगतीं। तरी त्याच्या सांठवणा किती। त्या घोडशाध्यायीं विभूती। उद्देशें श्रीपती दावूनि गेला ॥ ७ ॥ क्षेत्र अधिकारी एथें जाण। चारी आश्रम चारी वर्ण। सतरावा अठरावा निरूपण। वांटे संपूर्ण विभागिले ॥ ८ ॥ एकूणिसाव्या अध्यायीं जाण। करूनि पिकाची संवगण। जेणें कोंडेनि वाढले कण। तो कोंडा सांडूनि जाड कण घ्यावे ॥ ९ ॥ ऐसे निवडिले जो शुद्ध कण। तेथें प्राप्ताप्राप्तीचें लक्षण। त्रिविधविभागनिरूपण। विसावा जाण निरूपिला ॥ ४१० ॥ जे भागा आले शुद्ध कण। ते राखावे आपले आपण। गुणदोषांचे चोरटे जाण। खळें फोडून कण नेती ॥ ११ ॥ सर्वांच्या भागा येताती कण। परी खावों न लाहती चोरा भेण। थोर थोर नागविले जाण। यालागीं संरक्षण दृढ कीजे ॥ १२ ॥ गुणदोषांची नवलकथा। मिळणीं मिळोनि आप्तता। ठकूनि नेती

* भागवतधर्म भगवद्भक्त। माया कैसो असे नांदत। तिचा तरणोपाव येथ। केवीं पावत अज्ञानी। येथें कैसे असे परब्रह्म। कासया नाम महणित्रे कर्म। अवतारचरित्रसंख्या परम। अभक्तां अधग गति कैसी। कोणे युगां कैसा धर्म। सांगावा जी उत्तमोत्तम। ऐसे नव प्रश्न परम। जनके सर्वम शशिले ॥—(अ०२, औ० २७३—७५)

सर्वस्वतां। दाणाही हातां नेदिती येवों॥१३॥ गुणदोष आतुर्बळी। सज्जानातें तत्काळ छळी। जो गुणदोषांते निर्दळी। तो महाबळी तिर्हीं लोकीं॥१४॥ हे शिवकण उद्धवें ऐकतां। तो मृणे चोरांचा प्रतिपाळिता। तुझा वेदचि गा तत्त्वतां। गुणदोषप्रबळता त्याचेनि अंगें॥१५॥ मुख्य चोरांचा कुरुठा। तुझा वेदचि महाखाटा। त्यामाजीं गुणदोषाचा घरटा। नाना चेष्टा तो शिकवी॥१६॥ एवं प्रतिपाळोनि गुणदोषांसी। वेद नागवी समस्तांसी। एवं उद्धवें वेदांच्या शिसीं। कुडेपणासी स्थापिलें॥१७॥ तो वेदानुवाद नव्हे कुडा। ऐसा प्रतिपदीं दिधला झाडा। ते निरूपणीं अति चोखडा। अध्याय रोकडा एकविसावा॥१८॥ चोर कोणे मार्गे येती। पिकलें पीक ज्या वाटां नेती। तो मार्ग बुजावया निश्चर्तीं। तत्त्वसंख्याउपपत्ती ब्राविसावा॥१९॥ मुख्यत्वे ज्ञानाचें संरक्षण। दृढ शांतीचें कारण। तें भिक्षुगीतनिरूपण। स्वयें श्रीकृष्ण सांगोनि गेला॥२०॥ मुख्य चोरांचें चोरटेपण। मनापाशीं असे जाण। ते मनोजयाचें लक्षण। भिक्षुगीतनिरूपण तेविसावा॥२१॥ चोर जन्मती जिचे पोटीं। ते मुख्यत्वे प्रकृति खोटी। पिकल्या पिका करूनि लुटी। लपती शेवटीं तीमाजीं॥२२॥ आदीं निर्गुण अंतीं निर्गुण। मध्यें मिथ्या प्रकृतीसीं त्रिगुण। हें मुख्य पिकाचें संरक्षण। केलें निरूपण चोविसावा॥२३॥ मोकळें पीक असतां शेतीं। पशु पक्षी चोर रिघों ने शकती। ते सहज संरक्षणउपपत्ती। निर्गुणोक्तीं पंचविसावा॥२४॥ स्त्रीकामाची धाढी जाण। सकळ पिकासी नागवण। पुरुरवा नागवला आपण। इतरांचा कोण पडिपाढू॥२५॥ कामासक्ति करितां जाण। प्रमदाबंदीं पडिले पूर्ण। त्यांसी अनुत्ताप करी सोडवण। हें केलें निरूपण सव्विसावां॥२६॥ निकोप पीक लागल्या हातीं। त्याची करावया निष्ठती। क्रियायोगाची निजस्थिती। सत्ताविसाव्याप्रती प्रकाशिली॥२७॥ एवं पीक भोगिलें सकळ। त्याचा परिपाक पकवान सबल। अडुविसावा अमृतफळ। अतिरसाळ निजगोड्या॥२८॥ मृदु मधुर अतिअरुवार। तेणे वासेंचि निवे जेवणार। त्याचा सेवितां ग्रासमात्र। सबाहुअभ्यंतर नित्यतृप्ती॥२९॥ आकांक्षेसी निवाली भूक। सुखावरी लोळे तृप्तिसुख। तो हा अडुविसावा देख। अलोकिक निजगोड्या॥२३०॥ अडुविसाव्याची निजगोडी। चाखाया अतिआवडीं। ब्रह्मादिकां अवस्था गाढी। चवी चोखडी अनुपम॥३१॥ हें जीक्हेवीण जेवण। रसनेवीण गोडपण। अदंताचे दांत पाढूनि पूर्ण। आपुली आपण चवी चाखे॥३२॥ श्रीकृष्णे परवडी ऐशी। ताट केलें उद्धवासी। एका जनार्दनचरणींची माशी। सुखें त्या रसासी स्वयें सेवी॥३३॥ जेथे रिगमु नाहीं थोरथोरांसी। तेथें सुखेंचि रिघे माशी। एवं धाकुटे जे होती सर्वाशीं। कृष्णरस त्यांसी सुसेव्य॥३४॥ अगम्य योगे योगभांडार। गुह्यज्ञानें ज्ञानगंभीर। परम सुखाचें सुखसार। अतिगंभीर अडुविसावा॥३५॥ या जेवणीं जे धाले नर। त्यांचे तृप्तीचे सुखोदगार। तो एकूणतिसावा सधर। अतिविचित्र निरूपण॥३६॥ एकूणतिसाव्याची स्थिती। दृढ आकळली होय हातीं। तें सकळ भागवताची गती। ये धांवती तयापाशीं॥३७॥ एकूणतिसावा अध्यावो। साध्यसाधना एकात्मभावो। निर्दळोनि अहंभावो। परमानंदें पहा हो उदगार देत॥३८॥ सकळ भोजनां मंडण। तांबूल आणि चंदन। तो तिसावा एकतिसावा जाण। श्रीकृष्णनियाण निजबोधु॥३९॥ येणे भोजने जे नित्य तृप्त। त्यांसी पमतावाथ नव्हे प्राप्त। सकळ कुळ निर्दळूनि एथ। निजधामा निश्चित

हरि गेला ॥ ४४० ॥ पूर्ण ब्रह्मानुभव ज्यासी। एथवरी ममता नसावी त्यासी। हें स्वांगे दावूनि
हृषीकेशी। निजधामासी स्वयं गेला ॥ ४१ ॥ श्रीभागवत महाक्षेत्र। तेथें ब्रह्म मुख्य बीजधर। नारद
तेथें मिरासीकर। पेरणी विचित्र तेणे केली ॥ ४२ ॥ तेथें श्रीव्यासे अतिशुद्ध। बांधारे घातले
दशविध। पीक पिकले अगाध। स्वानंदबोध निडारे ॥ ४३ ॥ तेथ शुक बैसला सोंकारा। तेणे
फोडिला हरिकथापागोरा। पापपक्ष्यांचा थारा। उडविला पुरा निःशेष ॥ ४४ ॥ त्याची एकादशीं
जाण। उद्धवें केली संवगण। काढिले निडाराचे कण। अतिसधन कृष्णोक्तीं ॥ ४५ ॥ तेथ
नानायुक्तिपडिपाडीं। उत्तमोत्तम प्रश्नपरवडी। केलीं पक्वाने चोखडीं। त्यांची नीच नवी गोडी
अविनाशी ॥ ४६ ॥ ते अविनाशी निजगोडी। पदोपदीं अतिचोखडी। एकादशामाजीं रोकडी।
उद्धवाचिये जोडी उपकार जगा ॥ ४७ ॥ त्या उद्धवाचे मागिले पंक्तीं। त्यक्तोदक श्रवणार्थी।
शुकमुखें परीक्षिती। निजात्मतृप्तीं निमाला ॥ ४८ ॥ त्या समर्थाचिये पंक्तीं। भावार्थदीपिका धरोनि
हातीं। श्रीधरे दावितां पदपदार्थी। निजात्मस्थितीं निवाला ॥ ४९ ॥ तेथ देशभाषा-पदपक्षेंसीं। एका
जनार्दनकृपेची माशी। तुप्त होय अवघ्यासरशीं। निषेध तिशी असेना ॥ ५० ॥ एका-जनार्दनी
मांजर वेडें। भावार्थदीपिकाउजियेडें। हे रस देखोनि चोखडे। ताटापुढें पैं आलें ॥ ५१ ॥ 'मीयों
मीयों' करितां स्मरण। कृपेने तुष्टले सज्जन। शेष प्रसाद देऊनि जाण। संतृप्त पूर्ण पज केलें ॥ ५२ ॥
एका जनार्दनाचें पोसणें। मी मांजर जाहलों नीचपणें। चाटितां संतांचें शेषभाणें। म्यां तृप्ती पावणें
परिपूर्ण ॥ ५३ ॥ हो कां त्या समर्थाच्या ताटीं। ब्रह्मरसें पूर्ण भरली वाटी। ते मी अत्यंत ग्रेमें चाटीं।
स्वानंदपुष्टीं संतोषें ॥ ५४ ॥ जो काया मने आणि वाचा। सद्गावें विनीत होय नीचा। तोचि
अधिकारी एकादशाचा। हा जनार्दनाचा उपदेश ॥ ५५ ॥ जंव जंव देहीं ज्ञानाभिमान। जंव जंव
योग्यता सन्मान। तंव तंव एकादशाचें ज्ञान। सर्वथा जाण अनोळख ॥ ५६ ॥ सर्वभूतीं भगवद्भजन।
सद्गावें जंव नुपजे पूर्ण। तंववरी एकादशाचें ज्ञान। सर्वथा जाण कळेना ॥ ५७ ॥ यापरी
श्रीभागवतक्षेत्र। पीक पिकले परम पवित्र। तेथें सुखी होती साधक नर। ज्यांसी अत्यादर
सर्वभूतीं ॥ ५८ ॥ एकादश क्षेत्र नव्हे जाण। हा चित्समुद्र परिपूर्ण। येथें जो जेसा होय निमग्न। तो
तैसाचि आपण रलें लाभे ॥ ५९ ॥ हा एकादश नव्हे निर्धारीं। जीवगजेंद्राच्या उद्धारीं।
सवेगवेगें पावला श्रीहरी। ज्ञानचक्र करीं घेऊनी ॥ ५६० ॥ हेही नव्हे एकादशाची थोरी। अहं—
हिरण्यकणिपू विदारी। तो हा प्रकटला नरहरी। भक्तकैवारी कृपापूर्ण ॥ ५१ ॥ गंगा यमुना दोनी
साङ्ग। कृष्ण उद्धव उत्तम चांग। गुप्त सरस्वती ज्ञानवोध। त्रिवेणी-प्रयाग एकादश ॥ ५२ ॥
तेथ वैराग्य-माघमासीं जाण। श्रद्धाअरुणोदयीं नित्य स्नान। करितां होऊनि पावन। कृष्णपदवी
पूर्ण पावती ॥ ५३ ॥ हेही एकादशाची नव्हे कोटी। कृष्णउद्धवांची गुहा गोष्ठी। हे बहुकल्प
कपिलाबष्ठी। पर्वणी गोमटी निजसाधकां ॥ ५४ ॥ ते पर्वकाळीं जे निमग्न। ते तत्काळ पावती
कल्याण। बाधूं न शके जन्ममरण। ब्रह्म परिपूर्ण स्वयं होती ॥ ५५ ॥ हा एकादश नव्हे जाण।
एकतिसां खाणांचें वृंदावन। एथ नित्य वसे श्रीकृष्ण। स्वानंदपूर्ण निजसत्ता ॥ ५६ ॥ एथ
पंथाशतें श्लोक। तेचि पाने अत्यंत चोख। माजीं ज्ञानमंजरीचे घोख। अतिमुरेख शोभती ॥ ५७ ॥
तेथ जे घालिती निजजीवन। ते होती परम पावन। स्वयं ठाकती कृष्णसदन। ब्रह्म परिपूर्ण

स्वानंदें ॥ ६८ ॥ जे वंदिती मुळीच्या उदका। जे लाविती मूळमृतिका। ते वंद्य होती तिहीं लोकां। नित्य निजसखा श्रीकृष्ण जोडे ॥ ६९ ॥ जे पठणरूपें जाणा। प्रत्यगावृत्ति प्रदक्षिणा। सद्ग्रावें करिती सुजाणा। ते श्रीकृष्णचरणां विनटती ॥ ७० ॥ ये कथेच्या विचित्र लीला। जे नित्य धालिती रंगमाळा। ते नागवती कळिकाळा। सदा त्यांजवळा श्रीकृष्ण ॥ ७१ ॥ हें एकादशाचें वृदावन। जो श्रवणे करी नित्य पूजन। त्यासी प्रसन्न होऊनि श्रीकृष्ण। देहाभिमान निर्दली ॥ ७२ ॥ तेथ मननाची पुष्यांजली। जो अनुदिनीं अपीं त्रिकाळीं। तोही पावे हरिजवळी। निजात्ममेळीं निजनिष्ठा ॥ ७३ ॥ हें श्रीभागवत वृदावन। मेळवूनि संतत सज्जन। ये कथेचें करी जो व्याख्यान। ते महापूजन निरपेक्ष ॥ ७४ ॥ हें देखूनि महापूजन। संतोषे श्रीजनार्दन। श्रोते वक्ते जे सावधान। त्यांसी निजात्मज्ञान स्वयं देत ॥ ७५ ॥ श्रवणे पठणे मनने। अर्थावबोधव्याख्याने। एकादशे समान देणे। जाणे ताने त्या नाहीं ॥ ७६ ॥ श्रवण पनन नवे पठण। तरी एकादशाचें पुस्तक जाण। द्वाह्याणासी द्यावें दान। विवेकज्ञान तेणे उपजे ॥ ७७ ॥ एकादश द्यावें दान। करावें एकादशाचें पूजन। करितां एकादशाचें स्मरण। पाप संपूर्ण निर्दले ॥ ७८ ॥ एकादशसंग्रह जो करी। श्रीकृष्ण तिष्ठे त्याचे घरीं। जो एकादशाची श्रद्धा धरी। ज्ञान त्यामाझारीं स्वयं रिघे ॥ ७९ ॥ श्लोक श्लोकार्ध पादमात्र। नित्य स्मरे ज्याचें वक्त्र। तोही होय परम पवित्र। अतिउदार एकादश ॥ ८० ॥ अवचटें जातां कायातीरीं। दृष्टी पडे एकादशावरी। तैं पातकां होय रानभरी। आपथाके दूरी तीं पळती ॥ ८१ ॥ तो एकादश ज्याचे करीं। देव वंदिती त्यातें शिरीं। तो निजांगे जग उढरी। एवढी थोरी एकादशा ॥ ८२ ॥ सकळ पुराणांमाझारीं। हा एकादश वनकेसरी। भवगजातें विदारी। क्षणामाझारीं श्लोकार्धे ॥ ८३ ॥ 'मामेकमेव शरणम्'। याचि श्लोकाचें करितां पठण। मायेचा गळा धरोनि जाण। अपधाके पूर्ण संसार निमे ॥ ८४ ॥ 'निरपेक्षं मुनिं शान्तम्'। हा श्लोक चढे जैं हात। तैं सेवकां सेवी श्रीकृष्णनाथ। भवभय तेथ उरे कैचें ॥ ८५ ॥ एकादशाचा एकेक श्लोक। होय भवबंधच्छेदक। जेथ वक्ता यदुनायक। तेथ हा विशेख म्हणों नये ॥ ८६ ॥ श्रीभागवतामाजीं जाण। एकादश मोक्षाचे स्थान। यालागीं श्लोकार्धमात्रे परिपूर्ण। भवबंधन निर्दली ॥ ८७ ॥ श्रीकृष्ण वेदांचें जन्मस्थान। त्याचे मुखींचें हें निरूपण। तेथें सकळ वेदार्थं जाण। माहेश आपण स्वयं येती ॥ ८८ ॥ यालागीं एकादशीं वेदार्थं। माहेरीं सुखावले समस्त। ते साधकासी परमार्थं। स्वानंद देत संपूर्ण ॥ ८९ ॥ मंथोनि वेदशास्त्रार्थं। व्यासे केलें महाभारत। त्या भारताचा मथितार्थं। श्रीभागवत-हरिलीला ॥ ९० ॥ त्या भागवताचा सारांश। तो हा जाण एकादश। तेथ वक्ता स्वयं हृषीकेश। परब्रह्मरस प्रबोधी ॥ ९१ ॥ भागवतामाजीं एकादश। जैसा यतींपाजीं परमहंस। का देवांमाजीं जगन्निवास। तैसा एकादश अति वंद्य ॥ ९२ ॥ पश्यांमाजीं राजहंस। रसांमाजीं सिद्धरस। तैसा भागवतामाजीं एकादश। परम सुरस स्वानंदे ॥ ९३ ॥ तीर्थ क्षेत्र वाराणसी। पावनत्वे गंगा जैशी। जीवोद्धारीं एकादशी। महिमा तैसी अनिर्वाच्य ॥ ९४ ॥ त्या एकादशाची टीका। जनार्दनकृपा करी एका। तो एकत्वाच्या निजसुखा। फळे भाविका सद्ग्रावें ॥ ९५ ॥ धरोनि बालकाचा हातु। बाप अक्षरे स्वयं लिहिवितु। तैसा एकादशांचा अर्थु। बोलविला परमार्थु जनार्दने ॥ ९६ ॥ कैसा चालवावा ग्रंथ। केवीं राखावा पदपदार्थ। ये

व्युत्पत्तीची नेणे मी मात। बोलवी समर्थ जनार्दन॥१७॥ जनार्दनें नवल केलें। मज मूर्खाहातीं
ज्ञान बोलविलें। ग्रंथीं परमार्थरूप आणिले। वाखाणविलें एकादशा॥१८॥ एकादशाचा
पदपदार्थ। शास्त्रवक्त्यां अतिगृहार्थ। तोही वाखाणविला परमार्थ। कृपाळु समर्थ जी जनार्दन॥१९॥
जनार्दनें ऐसें केलें। माझें मीपण निःशेष नेलें। मग परमार्थ अर्थविलें। बोलवूनि बोलें
निजसत्ता॥५००॥ खांबसूत्राचीं बाहुलीं। सूत्रधार नाचवी भलीं। तेवीं ग्रंथार्थाची बोली
बोलविली श्रीजनार्दनें॥१॥ अवघा श्रीजनार्दनचि देखा। तोचि आडनांवे जाहला 'एका'। तेणे
नांवें ग्रंथ नेटका। अर्थूनि तात्त्विकां तत्त्वार्थ दावी॥२॥ कवित्वीं घातलें माझें नांव। शेखीं
नांवाचा नुरवी ठाव। ऐसें जनार्दनवैभव। अतिअभिनव अलोलिक॥३॥ ग्रंथ देखोनियां सज्ञान।
म्हणती ज्ञाता एका जनार्दन। जवळीं जाहलिया दर्शन। मूर्ख संपूर्ण मानिती॥४॥ एका
जनार्दनाचा वृत्तांत। एक म्हणती 'भला भला'। एक म्हणती जीवन्मुक्त। प्रपंची निश्चित मानिती
एक॥५॥ अहो हा एका जनार्दन। नाहीं आसन न देखे ध्यान। मंत्र मुद्रा माळा जपन।
उपासकलक्षण या नाहीं॥६॥ कोण मंत्र असे यासी। काय उपदेशी शिष्यांसी। हें कळों नेदी
कोणासी। भुललीं भाविके त्यासी अतिभावार्थी॥७॥ नुसत्या हरिनामाचे घोष। लावूनि भुलविले
येणे लोक'। ऐसे नाना विकल्प अनेक। जनार्दन देख उपजवी स्वयें॥८॥ मी जेथ झाडा देऊं
जायें। तें बोलणे जनार्दनचि होये। युक्तिप्रयुक्तीचे पाहें। मीपण न राहे मजमाजी॥९॥ एवं माझें
मीपण समूळीं। श्रीजनार्दन स्वयें गिळी। आतां माझी हाले जे अंगुळी। ते ते क्रिया चाळी
श्रीजनार्दन॥५१०॥ निमेषोन्मेषांचे संचार। श्वासोच्छासांचे परिचार। सकळ इंद्रियांचा व्यापार।
चाळिता साचार श्रीजनार्दन॥११॥ जेथ मी म्हणों जाये कविता। ते जनार्दनचि होय तत्त्वतां।
माझें मीपण धरावया पुरता। ठाव रिता नुरेचि॥१२॥ माझें जें कां मीपण। जनार्दन जाहला
आपण। एका जनार्दना शरण। ग्रंथ संपूर्ण तेणे केला॥१३॥ हेही बोल बोलतां जाण। खुणा
वारी जनार्दन। झाडा सूचितां संपूर्ण। वेगळेंपण अंगीं लागे॥१४॥ आतां वेगळा अथवा एक।
अवघा जनार्दन स्वयें देख। तेणे ग्रंथार्थाचे लेख। अत्यंत चोख विस्तारिले॥१५॥ ग्रंथ देशभाषा
व्युत्पत्ती। म्हणोनि नुपेक्षावा पंडितीं। अर्थ पहावा यथार्थी। परमात्मस्थिती निजनिष्ठा॥१६॥ जरी
संस्कृत ग्रंथ पूर्ण। तरी देशभाषाव्याख्यान। मा हें आयतें निरूपण। साधक सज्ञान नुपेक्षिती॥१७॥
जे या ग्रंथा आदर करिती। अथवा जे कां उपेक्षिती। केवळ जे कोणी निंदिती। तेही आम्हां
ब्रह्मपूर्ति सदगुरुरूपें॥१८॥ हेचि शिकविलें जनार्दनें। सर्व भूतीं मजचि पाहणे। प्रकृतिगुणांची
लक्षणे। सर्वथा आपणे न मानावीं॥१९॥ शिष्याचे क्षोभ न साहवती। निंदकांची निंदा न जिरे
चित्तीं। तैं तो कोरडाचि परमार्थीं। क्षोभें निश्चितीं नागविला॥५२०॥ एवं पराचे प्रकृतिगुण।
पाहतां सर्वथा क्षोभे मन। ते न पहावे आपण। सर्वभूतीं चैतन्य समत्वें पहावें॥२१॥ येचि उपदेशीं
अत्यादर। जनार्दनें केला थोर। यावेगळा भवाविधपार। सज्ञान नर पावों न शके॥२२॥
येणे निधरिं गुरु तो गुरु। आम्हां शिष्य तोही संवादगुरु। निंदक तो परम गुरु। निपराद
सदगुरु जनार्दनकृपा॥२३॥ जनार्दनकृपा एथें। गुरुवेगळे नुरेचि रितें। मीपणासहित सकळ
भूतें। गुरुत्वा निश्चितें आणिली तेणे॥२४॥ तेणोचि हे ग्रंथकथा। सिद्धी पावविली परमार्थ।

माझे गांठीची नवे योग्यता। हें जाणितले श्रोतां ग्रंथारंभी॥ २५॥ ग्रंथारंभ प्रतिष्ठानीं। तेथ पंचाध्यायी संपादूनी। उत्तर ग्रंथाची करणी। आनंदवनीं विस्तारिली॥ २६॥ 'अविमुक्त' 'महाश्मशान'। 'वाराणसी' 'आनंदवन'। एकासीचि नांवें जाण। ऐका लक्षण त्याचेही॥ २७॥ अतिशयें जेथें मुक्ती। अधमोत्तमां एकचि गति। पुढती नाहीं पुनरावृत्ती। 'अविमुक्त' म्हणती या हेतु॥ २८॥ जे श्मशानीं सांडिल्या प्राण। प्राणी पुढें न देखे मसण। यालागीं हें 'महाश्मशान'। अंती ब्रह्मज्ञान शिव सांगे॥ २९॥ मर्यादा श्वेत 'वरुण' 'अशी'। मध्यें नांदे पंचक्रोशी। रिगम नाहीं पातकांसी। यालागीं 'वाराणसी' म्हणियें इतें॥ ५३०॥ 'वरुण' पातकांते वारी। 'अशी' महादोष संहारी। मध्यें विश्वेश्वराची नगरी। 'वाराणसी' खरी या हेतु॥ ३१॥ जें विश्वेश्वराचे क्रीडास्थान। जेथ स्वानंदें शिव क्रीडे आपण। यालागीं तें आनंदवन। ज्यालागीं मरण अमर वांछिती॥ ३२॥ जेथें जितां सदनें भुक्ती। मेल्यामार्गे अचुक मुक्ती। यालागीं 'आनंदवन' म्हणती। पार्वतीप्रती सदाशिव सांगे॥ ३३॥ तया वाराणसी मुक्तिक्षेत्रीं। मणिकर्णिकामहातीरीं। पंचमुद्रापीठामाझारीं। एकादशावरी टीका केली॥ ३४॥ ऐकतां संतोषले सज्जन। स्वानंदें तुष्टला जनार्दन। पंचाध्यायी संपतां जाण॥ स्वमुखें आपण वरद वदला॥ ३५॥ ग्रंथ सिद्धी पावेल यथार्थी। येणे सज्जानहीं सुखी होती। मुमुक्षु परमार्थ पावती। साधक तरती भवसिंधु॥ ३६॥ भाळेभोळे विषयी जन। याचें करितां श्रवण पठण। ते हरिभक्त होती जाण। सन्मार्गी पूर्ण बहुत होती॥ ३७॥ 'हे टीका तरी मराठी। परी ज्ञानदाने होईल लाठी'। ऐसी निजमुखीं बोलोन गोठी। कृपादृष्टीं पाहिले॥ ३८॥ तेथ म्यां हीं केली विनंती। 'जे ये ग्रंथीं अर्थार्थी होती। त्यांसी ब्रह्मभावे ब्राह्मणीं भक्ती। नामीं प्रीती अखंड द्यावी॥ ३९॥ ते न व्हावे ब्रह्मद्वेषी। निंदा नातळावी त्यांसी। समूळ क्षय ब्रह्मद्वेषेंसीं। निंदेपासीं सकळ पापें॥ ५४०॥ ऐसी ऐकतां विनवण। कृपेने तुष्टला श्रीजनार्दन। जें जें मागितले तें तें संपूर्ण। वरद आपण स्वयें वदला॥ ४१॥ ये ग्रंथीं ज्या अत्यंत भक्ती। निंदाद्वेष न रिघे त्याचे चित्तीं। श्रीरामनामीं अतिप्रीती। सुनिश्चितों वाढेल॥ ४२॥ अविद्य सुविद्य व्युत्यन्ती। न करितां ब्राह्मणजातीं। ब्रह्मभावे होईल भक्ती। तेणे ब्रह्मप्राप्ती अचूक॥ ४३॥ नामापरता साधकां सदभावो। नाहीं ब्राह्मणापरता आन देवो। तो ये ग्रंथीं भजनभावो। नीच नवा पहा हो वाढेल॥ ४४॥ ऐसे देवोनि वरदान। हृदयीं आलिंगी जनार्दन। म्हणे ये ग्रंथीं जया भजन। त्याचें भवबंधन मी छेदी॥ ४५॥ हेही अलंकारपदबी। स्वयें जनार्दनचि वदवी। एवं कृपा केली जनार्दनदेवीं। हे ठेवाठेवी मी नेणे॥ ४६॥ थोर भाग्यें मी पुरता। पूर्ण कृपा केली समस्त श्रोतां। समूळ सांभाळिले ग्रंथार्थी। अर्थपरमार्थी समसाप्यें॥ ४७॥ पुढें या ग्रंथाचें व्याख्यान। जेथ होईल कथाकथन। तेथ द्यावें अवधान। हें प्रार्थन दीनाचें॥ ४८॥ हे ऐकोनि प्रार्थन। संतोषले श्रोतेसज्जन। हे कथा आपुचें निजजीवन। जेथ व्याख्यान तेथ आम्ही॥ ४९॥ ऐसे संतुष्टले श्रोतेजन। वरदें तुष्टला श्रीजनार्दन। एका जनार्दन शरण। ग्रंथ संपूर्ण तेणे जाहला॥ ५५०॥ वाराणसी महामुक्तिक्षेत्र। विक्रमशक 'वृष' संवत्सर। शके सोळाशें तीसोत्तर। टीका एकाकार जनार्दनकृपा॥ ५१॥ महामंगळ कार्तिकमासीं। शुक्ल पक्ष पौर्णिमेसी। सोमवारशिवयोगेंसी। टीका एकादशी समाप्त केली॥ ५२॥ स्वदेशींचा शक संवत्सर। दंडकारण्य श्रीरामक्षेत्र। प्रतिष्ठान

गोदातीर। तेथील उच्चार तो ऐका ॥ ५३ ॥ शालिवाहनशक्वैभव। संख्या चौदाशें पंचाण्णव। 'श्रीमुख' संवत्सराचें नांव। टीका अपूर्व तैं जाहली ॥ ५४ ॥ एवं एकादशाची टीका। जनार्दनकृपा करी एका। ते हे उभयदेशआवांका। लिहिला नेटका शकसंवत्सर ॥ ५५ ॥ पंधाशतें श्लोक सुरस। एकतीस अध्याय ज्ञानरहस्य। स्वमुखें बोलिला हृषीकेश। एकाकी एकादश दुजेनिवीण ॥ ५६ ॥ एकादश म्हणजे एक एक। तेथ दुजेपणाचा न रिघे अंक। तेंचि एकादश इंद्रियां सुख। एकत्वीं अलोलिक निडारलें पूर्ण ॥ ५७ ॥ त्या एकादशाची टीका। एकरसें करी एका। त्या एकत्वाच्या निजमुखा। फळेल साधकां जनार्दनकृपा ॥ ५८ ॥ हा ज्ञानग्रंथ चिद्रल। यथार्थ अर्थिला संपूर्ण। माझेनि नांवें श्रीजनार्दन। ग्रंथकर्ता आपण स्वयें जाहला ॥ ५९ ॥ एका जनार्दना शरण। जनार्दना पढियें एकपण। जेवीं कां सूर्याचे किरण। सूर्यतेजें पूर्ण निरसी तम ॥ ५६० ॥ तेवीं श्रीजनार्दन तेजें जाण। प्रकाशलें एकपण। तेणे प्रकाशें ग्रंथ संपूर्ण। जनार्दनार्पण एकपणेसीं ॥ ६१ ॥ 'जन जनार्दन एक'। जाणे तो सुटला निःशेख। हेंचि नेणोनियां लोक। गुंतले अनेक निजात्मभ्रमें ॥ ५६२ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे परमहंससंहिताचां एकादशस्कंधे श्रीकृष्णउद्धवसंवादे एकाकारटीकायां 'मौसलोपाख्यानम्' नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्लोक २८ ॥ ओंव्या ५६२ ॥*

* (पैठणचे नाथाचे वंशज नारायणबुवा गोसावी पालखीवाले ह्यांच्याकडील हस्तलिखित प्रतीत, मागील पानावरील आपली ५५० वी ओवी 'ऐसे संतुष्टले श्रोतेजन' 'ग्रंथ संपूर्ण तेणे झाला' ही संपतांच ह्या ओवीच्या पुढे 'इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे परमहंससंहिताचां एकाकारटीकायां 'निजधामागमनोनाम' एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्लोक २८ ॥ ओ० ५४८ ॥ राम राम ॥ एवं ५७६ ॥ असे असून, त्यापुढे 'वाराणसी महाक्षेत्रे०' ही ओवी सुरु करून, वरील आणल्या ५६२ व्या ओवीपर्यंत लिहून त्यांना १ पासून १२ अंक घालून त्यापुढे १८ पर्यंत लिहिलेल्या ओंव्या खालीं दिल्या आहेत. ह्या त्या पोथीच्या शेवटच्या पानावर स्वतंत्रच लिहिल्या आहेत!)

'सिद्ध असोनिया जवळी। आप आपणिया विसरलीं। विषयसुखें नागवलीं। जैसे का जाळीं गुफती यीन ॥ १३ ॥ नेणती आत्मनिष्ठा साचार। स्वरूपानुभवें एकाकार। दृष्टीं दाटे प्रेम अपार। जें सुख साचार योगाचें ॥ १४ ॥ जेणे रुपें सकळ भासे। अणुमात्रहि तेणे दिसे। विषय नव्हे अनारिसे। चैतन्यरूपसे वर्तत ॥ १५ ॥ पाहों जातां जीवाभीतरी। वेगळे नव्हे तिळभरी। ऐसियासी जो नाहींच करी। असतांचि दुरी पडलेति ॥ १६ ॥ पाहतां दृष्टीं चहूंकडे। तेंचि तंब अखंडित उघडें। प्रत्यक्ष असोनि ढोळियापुढे। जीं जडमुढे नेणतीं ॥ १७ ॥ निरंतर दंडायमान। सर्वसाक्षित्वाची खूण। जेणे होय चळणवळण। त्याची खूण विसरले ॥ १८ ॥'

श्रीएकनाथकृत चिरंजीवपद

(साधकांस धोक्याची सूचना)

(ओळ्या) चिरंजीवपद पावावयासी । आन उपाय नाहीं साधकांसी । किंचित् बोलो निश्चयेंसी । कळावयासी साधकां ॥ १ ॥ येथें मुख्य पाहिजे अनुताप । त्या अनुतापाचें कैसें रूप । नित्य मृत्यु लागला समीप । न मानी अल्प देहसुख ॥ २ ॥ म्हणे नरदेह किमर्थ निर्मिला । तो मीं विषयस्वार्थी लाविला । थिता परमार्थ हातींचा गेला । करी वहिला विचार हा ॥ ३ ॥ ऐसा अनुताप लाहता । तंव वैराग्य ये तयाच्या हाता । त्या वैराग्याची कथा । एक आतां सांगेन ॥ ४ ॥ तें वैराग्य बहुतां परी । आगे गा हें अवधारीं । सात्त्विक-राजस-तामस त्रिप्रकारीं । योगीश्वरीं बोलिजे ॥ ५ ॥ नाहीं वेदविधि विचार । नेणे सत्कर्म साचार । कर्मधर्मी भ्रष्टाकार । तो अपवित्र 'तामस' ॥ ६ ॥ त्याग केला पूज्यतेकारणे । सत्संग सोडूनि पूजा घेणे । शिष्यममता धरोनि राहणे । तें जाणणे 'राजस' ॥ ७ ॥ वैराग्य राजस तामस । तें न मानेच संतांस । तेणे न भेटे कृष्णपरेश । अनर्थासि मूळ तें ॥ ८ ॥ आतां वैराग्य शुद्ध 'सात्त्विक' । जें पी जगद्विद्य मानी यदुनायक । तें तूं सविस्तर एक । मनीं निष्ठंक बैसावया ॥ ९ ॥ भोगेच्छाविषयक । ते तो सांडी सकळिक । प्रारब्धे प्राप्त होतां देख । तेथोनि निष्ठंक अंग काढी ॥ १० ॥ कां जे विषय पांच आहेती । ते अवश्य साधकां नाडिती । म्हणोनि लागों नेदी प्रीती । कवणे रीतीं एक पां ॥ ११ ॥ जेणे धरिला शुद्ध परमार्थ । त्यासी जनमान हा करी अनर्थ । तेणे वाढे विषयस्वार्थ । एक नेमस्त विचार हा ॥ १२ ॥ वैराग्य पुरुष देखोनी । त्याची स्तुति करिती जनीं । एक सन्माने करोनी । पूजेलागोनि पैं नेती ॥ १३ ॥ त्याचें वैराग्य कोमळ कंटक । नेट न धरीच निष्ठंक । देखोनि मानस्तुति अलोलिक । भुलला देख पैं तेथें ॥ १४ ॥ जनस्तुति लागे मधुर । म्हणती उद्धरावया हा हरीचा अवतार । आम्हांलागीं जाहला स्थिर । तेणे धरी फार 'शब्दगोडी' ॥ १५ ॥ हा पांच विषयांमाजीं प्रथम । 'शब्द' विषयसंभ्रम । 'स्पर्श' विषय सुगम । उपक्रम तो ऐसा ॥ १६ ॥ नाना मृदु आसने घालिती । विचित्र पर्यक निद्रेप्रती । नरनारी शुश्रूषा करिती । तेणे धरी प्रीती स्पर्शगोडी ॥ १७ ॥ 'रूप' विषय कैसा गोंवीं । वस्त्रे भूषणे देती बरवीं । सौंदर्य करी जीवीं । देहीं भावी श्लाघ्यता ॥ १८ ॥ रूप विषय ऐसा जडला । 'रस' विषय कैसा झोंबला । जें जें आवडे ते ते याला । गोड गोड अर्पिती ॥ १९ ॥ ते रसगोडीकरितां । घडी न विसंबे धरी ममता । मग 'गंध' विषय ओढिता । होय तत्त्वतां त्या कैसा ॥ २० ॥ आवडे सुमन चंदन । बुक्का केशर विलेपन । ऐसे पांचही विषय जाण । जडले संपूर्ण सन्माने ॥ २१ ॥ मग

जे जे जन वंदिती। तेचि त्याची निंदा करिती। परी अनुताप नुपजे चित्तीं। ममता निश्चितीं पूजकांची॥ २२॥ म्हणाल 'विवेकी जो आहे। त्यासी जनमान करील काये'। हें बोलणे पूर्खाचें पाहें। जया चाड आहे मानाची॥ २३॥ ज्ञात्यांसी प्रारब्धगर्तीं। मान झाला तरी नेघों म्हणती। परी तेथेचि गुंतोनि न राहती। उदास होती तत्काळ॥ २४॥ यापरी साधकाच्या चित्ता। मानगोडी न संडे सर्वथा। जरी कृपा उपजेल भगवंता। तरी होय मागुता विरक्त॥ २५॥ तो विरक्त कैसा म्हणाल। जो मानले सांडी स्थळ। सत्संगीं राहे निश्चळ। न करी तळमळ मानाची॥ २६॥ मांडीना स्वतंत्र फड। अंगा येईल अहंता वाड। न धरी जीविकेची चाड। न बोले गोड मनधरणीं॥ २७॥ नावडे प्रपंचीं बैसणे। नावडे कोणासी बोलणे। नावडे योग्यता मिरवणे। बरवें खाणे नावडे॥ २८॥ नावडे लोकीक परवडी। नावडती लेणीं लुगडीं। नावडे परानगोडी। द्रव्यजोडी नावडे॥ २९॥ नावडे स्त्रियांत बैसणे। नावडे स्त्रियांचे रगडणे। नावडे स्त्रियांते पाहणे। त्यांचे बोलणे नावडे॥ ३०॥ नको नको स्त्रियांचा सांगात। नको नको स्त्रियांचा एकांत। नको नको स्त्रियांचा परमार्थ। करिती आघात पुरुषासी॥ ३१॥ म्हणाल 'गृहस्थ साधके। स्त्रीयां सोडोन जावें के'। येन अर्थीं उत्तर निकें। ऐक आतां सांगेन॥ ३२॥ तरी स्वस्त्रियेवांचोनी। नातळावी अन्य कामिनी। कोणे स्त्रियेसी संनिधवाणी। आश्रयो झाणीं न द्यावा॥ ३३॥ स्वस्त्रीसही कायापुरतें। बोलावें स्पर्शावें निरुतें। परी आसक्त होऊनियां तेथें। सर्वथा चित्तें नसावें॥ ३४॥ नरनारी शुश्रूषा करिती। भक्ति ममता उपजविती। परी शुद्ध जो परमार्थी। तो स्त्रियांचे संगतीं न बैसे॥ ३५॥ अखंड एकांतीं बैसणे। ग्रमदासंगे न राहणे। जो निःसंग निरभिमाने। त्यायें बैसणे सर्वदा॥ ३६॥ कुटुंब-आहाराकारणे। अकलिप्त न मिळे तरी कोरान करणे। ऐसे स्थितीं जे वर्तणे। तें जाणणे शुद्ध वैराग्य॥ ३७॥ ऐसी स्थिती नाहीं ज्यासी। तंव कृष्णप्राप्ती कैंची त्यासी। यालागीं कृष्णभक्तांसी। ऐसी स्थिती असावी॥ ३८॥ या स्थितीवेगळा जाण। कृष्णीं मिळूं पाहे तो अज्ञान। तो सकळ पूर्खाचें अधिष्ठान। लटिकें तरी आण देवाची॥ ३९॥ हें बोलणे माङ्गिये मतीचें। नव्हे नव्हेचि गा साचें। कृष्णे सांगितले उद्धवा हिताचें। तें मी साचें बोलिलों॥ ४०॥ साच न मानी ज्याचें मन। तो विकल्पे न पावे कृष्णचरण। माझें काय जाईल जाण। मी तों बोलोन उत्तराई॥ ४१॥ साधावया वैराग्य ज्ञान। मनुष्यदेहीं करावा प्रयत्न। सांगे एका जनार्दन। आणीक यत्न असेना॥ ४२॥

ॐ तत्सत्-श्रीगोपाळकृष्णार्पणमस्तु ॥

आरती एकनाथांची

(१)

आरती   एकनाथा । महाराजा   समर्था ॥
त्रिभुवनिं तूंचि   थोर । जगदगुरु   जगनाथा ॥ धु० ॥
'एकनाथ' नाम   सार । वेदशास्त्रांचे   गूज ॥
संसारदुःख   नासे । महामंत्राचे बीज ॥ आरती० ॥ १ ॥
'एकनाथ' नाम   घेतां । सुख   वाटले   चित्ता ॥
अनंतगोपाळदासा   । धणी न पुरे गुण गातां ॥
आरती एकनाथा० ॥ २ ॥

~~○~~